



UNIVERSAL  
CONFERENCE

---

---

# CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD

---

---

UNIVERSALCONFERENCE.US

CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN  
THE MODERN WORLD

VOLUME-1, ISSUE-9

**Editor in Chief**

**Dr. Rajeev Ojha** - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia  
Islamia, New Delhi -110025, India

**Editorial Team**

**Sunita Sarawagi** - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

**Dr Manjunatha LH** - Professor, REVA University, INDIA

**Asish Bera** - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

**Dr Sunildro LS Akoijam** - Assistant Professor of Management, North  
Eastern Hill University, India

**Madan Mohan Singh** - Professor of Mathematics, North-  
Eastern Hill University, Shillong, India

**Dr. Anupam Singh** - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University  
Dehradun, India

**Dr. Sargam Bahl Walia** - School of Management, Graphic  
Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

**Narayan Pradhan** - Indian Association for the Cultivation of Science

**Ashok Kumar** - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of  
Technology. Hamirpur, India.

**Anjali Pal** - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology  
Kharagpur - 721302, India.

**Rajnish Joshi** - Professor of Medicine, All India Institute of Medical  
Sciences, Bhopal, India

**Mukul Kumar** - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd.  
(India)

**Prof. Kuruvilla Joseph** - Indian Institute of Space Science and Technology (IIST)

**Prof. Yogesh C. Sharma** - D.Sc., FRSC, FBRS, FIAPS; FISEES, Department of Chemistry, Indian Institute of Technology

**Professor Indra Mani Mishra** - Indian Institute of Technology (Indian School of Mines), Dhanbad; Formerly at India

**BUSINESS NEGOTIATIONS AND DIGITAL TOOLS IN THE AREA  
OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION ( BASED ON ENGLISH  
AND UZBEK MATERIALS).**

**Behzodova Shaxruza Munisjonovna**  
**Samarkand region, Samarkand district**  
**24 school English teacher**

**Abstract**

This thesis explores the interplay between business negotiations and digital tools within the context of cross-cultural communication. It highlights the challenges posed by cultural differences in negotiation processes and the potential of digital technologies to bridge these gaps. By analyzing materials in both English and Uzbek, the study aims to identify effective strategies for successful negotiations in a globalized environment. The research emphasizes the importance of understanding cultural nuances and leveraging digital platforms to enhance communication and collaboration among diverse stakeholders.

**Keywords:** Business negotiations, cross-cultural communication, digital tools, globalization, negotiation strategies, cultural differences.

**Introduction**

In an increasingly globalized economy, business negotiations have become a crucial component of organizational success. These negotiations often involve parties from diverse cultural backgrounds, which can introduce complexities and misunderstandings. Cultural differences affect communication styles, decision-making processes, and expectations, making it essential for negotiators to be culturally aware.

Digital tools have emerged as significant assets in facilitating communication and collaboration in business negotiations. Technologies such as video conferencing, messaging platforms, and collaborative software enable parties to

connect regardless of geographical barriers. These tools not only enhance efficiency but also provide opportunities for deeper cultural understanding through the exchange of ideas and perspectives.

This thesis aims to investigate the role of digital tools in overcoming cultural challenges in business negotiations. By drawing on both English and Uzbek literature, the study will provide insights into best practices for negotiators operating in cross-cultural environments.

### 1. Importance of Cross-Cultural Communication

Cross-cultural communication refers to the interaction between individuals from different cultural backgrounds. Understanding cultural differences is crucial for effective negotiation, as misinterpretations can lead to conflicts and failed agreements. Each culture has its own values, norms, and communication styles, which influence how individuals express themselves and interpret others.

For example, cultures that prioritize collectivism may approach negotiations with a focus on group consensus, while individualistic cultures may emphasize personal achievement and assertiveness. Recognizing these differences allows negotiators to tailor their communication strategies, fostering a more collaborative atmosphere.

Moreover, effective cross-cultural communication builds trust and rapport, essential elements in any negotiation process. Negotiators who demonstrate cultural sensitivity are more likely to achieve mutually beneficial outcomes.

### 2. The Role of Digital Tools in Negotiations

Digital tools play a vital role in modern business negotiations by facilitating communication across distances. Technologies such as video conferencing platforms (e.g., Zoom, Microsoft Teams) allow parties to engage in real-time discussions, thereby mimicking face-to-face interactions. This is especially valuable

in cross-cultural settings, where non-verbal cues and body language play a significant role in communication.

Furthermore, digital collaboration tools (e.g., Google Workspace, Slack) enable teams to work together seamlessly, share documents, and brainstorm ideas regardless of their physical location. These platforms not only improve efficiency but also help to democratize participation, ensuring that all voices are heard, regardless of cultural background.

Digital tools can also aid in cultural training and awareness. Online resources and courses can provide negotiators with insights into the cultural norms and practices of their counterparts, equipping them with the knowledge necessary to navigate complex interactions.

### 3. Strategies for Successful Cross-Cultural Negotiations

To achieve success in cross-cultural negotiations, negotiators must adopt specific strategies that account for cultural differences. First, it is essential to conduct thorough research on the cultural backgrounds of the negotiating parties. Understanding the values, communication styles, and negotiation practices of different cultures can inform strategies and approaches.

Second, active listening and adaptability are crucial. Negotiators should practice active listening to ensure they fully understand the perspectives of their counterparts. This involves not only hearing words but also interpreting non-verbal signals and emotional cues.

Third, the use of digital tools should be strategic. While these tools enhance communication, negotiators must ensure that their use aligns with cultural preferences. For example, some cultures may prefer written communication over verbal discussions. Being mindful of these preferences can lead to more effective negotiations.

Finally, fostering a spirit of collaboration rather than competition is vital. Negotiators should aim to create win-win scenarios that respect the interests and needs of all parties involved. This approach helps build long-lasting relationships and trust.

## Conclusion

The intersection of business negotiations and digital tools within the realm of cross-cultural communication presents both challenges and opportunities. Understanding cultural differences is essential for negotiators to navigate complex interactions successfully. Digital tools enhance communication and collaboration, allowing negotiators to engage effectively across geographical and cultural boundaries.

This thesis highlights the importance of adopting culturally sensitive strategies in negotiations and leveraging digital technologies to foster understanding and cooperation. As globalization continues to shape the business landscape, the ability to navigate cross-cultural negotiations effectively will be crucial for success in the international arena.

## References

1. Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. SAGE Publications.
2. Trompenaars, F., & Hampden-Turner, C. (2012). *Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business*. Nicholas Brealey Publishing.
3. Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Books.
4. Adler, N. J., & Gundersen, A. (2008). *International Dimensions of Organizational Behavior*. Cengage Learning.
5. Meyer, E. (2014). *The Culture Map: Breaking Through the Invisible Boundaries of Global Business*. PublicAffairs.

## JAHON SIYOSATIDA GLOBALLASHUVNING O'RNI

**Tog'aymurodov Jamoliddin Kamoliddin o'g'li**  
**Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi**  
**Toshtemirova Gulzabar Majnunovna**  
**Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi**

### Annotatsiya

Ushbu tezisdagi globallashuv jarayonining jahon siyosatidagi o'rni va ta'siri tahlil qilinadi. Globallashuv, birinchidan, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy munosabatlarni kengaytirishi orqali mamlakatlar o'rtasidagi integratsiyani kuchaytiradi. Ikkinchidan, bu jarayon davlatlararo hamkorlikni rivojlantirish, global muammolarni hal qilish va xalqaro xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tezisdagi globallashuvning siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatlari, shuningdek, uning ijtimoiy ta'siri ko'rib chiqiladi.

**Kalit so'zlar** Globallashuv, jahon siyosati, iqtisodiy integratsiya, xalqaro munosabatlar, madaniy o'zgarishlar, global muammolar.

### Kirish

Globallashuv – bu mamlakatlar, xalqaro tashkilotlar va iqtisodiy tizimlar o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlarni kuchaytiruvchi jarayon. Ushbu jarayon nafaqat iqtisodiy jihatdan, balki siyosiy, madaniy va ijtimoiy sohalarida ham o'z aksini topadi. Bugungi kunda globallashuvning ta'siri jahon siyosatida yanada muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Global muammolar, masalan, iqlim o'zgarishi, terrorizm, migratsiya va iqtisodiy nomutanosiblik kabi masalalar jahon hamjamiyatining birgalikdagi harakatlarini talab qiladi.

Globallashuv jarayoni, bir tomondan, mamlakatlarning iqtisodiy o'zaro bog'lanishini kuchaytiradi, ikkinchi tomondan, siyosiy va madaniy jihatlarni ham o'zgartiradi. Mamlakatlar o'rtasida integratsiya jarayonlari davom etar ekan, ularning milliy suverenitetlari va siyosiy mustaqilliklari qanday ta'sirlanishi muhim masala hisoblanadi. Ushbu tezisdagi globallashuv jarayonining jahon siyosatiga ta'siri tahlil qilinadi va uning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Globallashuvning Siyosiy Ta'siri



Globalashuv jarayoni siyosiy sohada bir qator o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Birinchidan, davlatlar o'rtasidagi diplomatik munosabatlar va hamkorlik kuchaymoqda. Jahon siyosati, global muammolarni hal qilishda ko'proq xalqaro tashkilotlar va platformalarga asoslanmoqda. Ikkinchidan, globalashuv orqali mamlakatlar o'z milliy manfaatlarini himoya qilish uchun kooperatsiyalashmoqda. Masalan, iqlim o'zgarishi, terrorizm va iqtisodiy krizis kabi global masalalarni hal qilishda birgalikda harakat qilish zarurati paydo bo'ldi.

Bundan tashqari, globalashuv siyosiy jarayonlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy integratsiya, o'z navbatida, ijtimoiy barqarorlik va tinchlikni ta'minlashga yordam beradi. Misol uchun, Yevropa Ittifoqi davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy integratsiya jarayoni Yevropada barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

#### Globalashuvning Iqtisodiy Ta'siri

Globalashuv jarayoni iqtisodiy sohada ham muhim o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Mamlakatlar o'rtasida savdo va investitsiyalarni kengaytirish, iqtisodiy o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi. Ushbu jarayon natijasida global iqtisodiy tizim shakllanmoqda, bu esa mamlakatlarning iqtisodiy siyosatini o'zgartirishga olib keladi. Mamlakatlar o'z iqtisodiy rivojlanishlarini ta'minlash uchun xalqaro bozorlarga integratsiyalashmoqda.

Biroq, globalashuvning iqtisodiy ta'siri bir xil emas. Ba'zi mamlakatlar uchun globalashuv foydali bo'lishi mumkin, boshqalari esa iqtisodiy nomutanosiblikka duch kelishi mumkin. Shu bilan birga, globalashuvning salbiy ta'siri, masalan, ijtimoiy tengsizlik va ish o'rinlarining yo'qolishi, ko'plab mamlakatlarda muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu masalalar jahon siyosatida iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlash zaruratini kuchaytiradi.

#### Globalashuvning Madaniy Ta'siri

Globalashuv jarayonining madaniy jihatlari ham ahamiyatlidir. Madaniyatlar o'rtasida o'zaro ta'sir va almashuv kuchaymoqda. Internet va ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi orqali global madaniyat shakllanmoqda. Biroq, bu jarayon madaniy xilma-xillikni ham tahdid ostiga qo'yishi mumkin. Mahalliy madaniyatlar va an'analar globalashuv jarayonida yo'qolishi yoki o'zgarishi mumkin.

Shuningdek, globalashuv madaniy an'analar va qadriyatlarning global maydonga chiqishiga ham olib keladi. Bu jarayon mahalliy madaniyatlarning

saqlanib qolishi uchun yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin. Misol uchun, milliy an'analarni xalqaro maydonga olib chiqish, ularni saqlash va rivojlantirish imkonini beradi.

### **Xulosa**

Globallashuv jarayoni jahon siyosatida muhim o'rin tutadi. Bu jarayon mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy, siyosiy va madaniy munosabatlarni kengaytiradi. Globallashuvning ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirlari davlatlarning siyosiy qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, global muammolarni hal qilish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun birgalikda harakat qilish zarurati yanada o'sib bormoqda.

Globallashuv jarayonining yanada chuqurlashishi, jahon siyosati va iqtisodiyoti uchun yangi chaqiriqlar va imkoniyatlarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, bu jarayon mahalliy madaniyatlarning saqlanishi va rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Jahon hamjamiyatining globallashuv jarayonidagi rollari, ularning ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirlarini hisobga olish, barqaror va tinch dunyo yaratishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

### **Foydalanilgan Adabiyotlar**

1. Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
2. Held, D., & McGrew, A. (2007). *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Polity Press.
3. Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan.
4. Steger, M. B. (2013). *Globalization: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
5. Roudometof, V. (2005). Globalization and the Identity of the Local. In *Globalization: A Critical Introduction*.

UDC: 633.1.853.52

## THE EFFECT OF STIMULATORS ON GRAIN QUALITY OF THE SOYBEAN VARIETIES

Usmonova Shokhista Usman kizi<sup>1</sup>, Khayrullaev Sardor Shamsiddin ugli<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Researcher of Rice Research Institute, Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0005-3401-3031>

<sup>2</sup>Assistant teacher of Tashkent state agrarian university, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5670-6449>

### ABSTRACT

This article presents data on the effect of stimulators on grain quality of the soybean varieties. According to the data, it was observed that the amount of protein in Nafis variety increased by 0.1-1.7% due to Uzgumi stimulator, 0.6-0.9% due to Fulvogummat stimulator, 1.2-1.6% due to Rival stimulator. The amount of protein in Vilana variety increased by 1.6-2.3% due to Uzgumi stimulator, 2.0-3.3% due to Fulvogummat stimulator, 2.1-3.5% due to Rival stimulator; In Nafis variety, the amount of oil decreased due to the increase in protein, and in the Vilana variety, an increase in the amount of oil was observed due to a slight decrease in the protein content.

**Keywords:** grain quality, protein, oil, soybean varieties, stimulators, background of mineral fertilizers.

### INTRODUCTION

Soybean plant is a very important plant in the world today. It is grown in more than 60 areas of the world. Soy is the leading crop among legumes. Today, when there is a protein shortage all over the world, the protein content of soybeans, the presence of all the amino acids useful for humans in the protein content, increases the nutritional value of soybeans even more. It is important to note that the advantage of soybeans is that they can be compared with a number of food products in terms of the richness of lysine, methionine, arginine, leucine and other essential amino acids. In many countries where soybeans are grown, this crop is the only source of protein, and it also provides livestock with nutritious food and increases its productivity. Soybean accounts for 40% of the world's gross vegetable oil production [2].

### LITERATURE REVIEWS

In addition to the adopted cultivation technology, the application and study of stimulants that activate the plant's more active growth, development and crop formation remains a very relevant issue today.

this indicator can be increased under the influence of various stimulants and growth regulators, fertilizers, substances with various active effects. (Agabackgroundov O.M. and Others) [1].

Currently, various complexes are being created at the industrial level, including mineral, micro-fertilizers, growth regulators, stimulants, and seed adhesives. This set of complex substances is used in seed treatment. Seeds are saved when treated in this way. The use of a complex of growth regulators should ensure not only the productivity of the plant, but also its safety (Shapoval, 2015), [7].

The use of plant growth regulators in agriculture began in the 30s of the last century in the United States. The first widely used synthetic hormone was ethylene. Since then, synthetic substances imitating natural growth hormones have become an integral part of modern agriculture (Lovtsova), [4].

The development of the technology of using biostimulants for leguminous crops, which regulate growth and increase immunity, is of the most urgent importance. [6]

Achievements achieved in the experiments of "Aksayskaya Niva" LLC, Rostov Region, Aksay District. Treatment of soybean seeds with Gumimax drug had a positive effect on the reduction of wilting in soybeans, plant grains and grain yield. The results of the experiment show that the drug "Gumimax" increases the plant's resistance to existing discomforts. Note: pre-sowing seeds simultaneously with rhizorthorphin treatment of the plant allows to increase the productivity of soybean grain up to 0.3–0.4 tons. (Balakay G.T. and dr., 2008), [3]

Growth regulators have the ability to positively affect the yield and quality of soybean seeds. They increase the resistance of the plant to water, temperature and other adverse conditions. In order to achieve the maximum effect, seeds are obtained by step-by-step processing (Khokhoeva N.T), [8].

Ran O.P., Selikhova O.A., Tikhonchuk P.V. (2009) noted that when soybeans are grown in arid regions, they are not irrigated during the rainy season. In some regions, due to the effect of drought, the harvest is reduced, a lot of damage is seen. Damage from drought depends on the duration of the drought period, the period of plant development, evaporation and soil conditions. Water deficit (drying of the soil) is expressed by the closing of the leaf apices, the reduction of transpiration and photosynthesis [5].

Kh.N. Atabaeva., F.B. Namozov., A.A. Kurbanov and S.Sh. Khayrullaev in their experiments conducted in 2018-2020, when they applied micronutrients to the soybean crop, micronutrients affected the height of the soybean stem, leaf, root development, nodule formation, grain quality and productivity, and provided a high yield [10].

According to R. Jo'raeva., J. Toshpol'atov., A. Iminov., Kh. Bozorov and L. Zaynitdinova, S. Khatamov and S. Sh. Khayrullaev, in their experiments conducted in 2015-2017, soybean plant mineral fertilizers and belonging to the rhizobium group

it was observed that the yield increased by 12.6-12.8 q/ha when exposed to azotobacteria strains compared to the control variant [11, 14].

According to Khayrullayev Sardor Shamsiddin ugli (2021), the application of micronutrients in the suspension method 2 times during the application period of soybean varieties in the conditions of meadow-swamp soils provides an increase in grain quality [16]. According to data of Atabayeva Khalima Nazarovna, Khayrullaev Sardor Shamsiddin o'g'li, and Usmonova Shohista Usmon qizi (2020), sulfur has a positive effect on the branching of soybean varieties on the background of mineral fertilizers, and in 2018 the number of branches in the variety "Orzu" increased by 0.8-1.3 compared to the control option due to the micro element sulfur. In the "Nafis" variety, this figure was 0.3-0.4, and good results were obtained from medium and high sulfur standards. In 2019, these indicators increased by 0.3-0.7 in the variants of sulfur compared to the control in the "Orzu" variety, increased by 0.1-0.3 in the "Nafis" variety, and good results were obtained from the medium and high standards of sulfur [13]. According to Iminov Abduvali Abdumannobovich, Khayrullayev Sardor Shamsiddin ugli, et al, Nitragine treatment of soybean and mung bean seeds before sowing had a positive effect on seed germination under both laboratory and field conditions, the germination rate of seeds in the laboratory under the conditions of cotton cultivation in the following year under the background of non-treatment by nitragine before sowing the seeds of soybean and mung bean crops grown as a secondary crop after winter wheat was 0.3-1.3%, and field fertility was 0.2-0.8% higher. Also, it was found that the use of phosphorus and potassium fertilizers in soybean and mung bean crops grown as a secondary crop was 0.6-1.0% higher in the laboratory, and 0.6-0.7% higher in the field than in the control options without mineral fertilizers in studies [12]. According to Umarova Nigora Sadridinovna, Bo'riboev Bekzod Yetmish ugli, Khayrullayev Sardor Shamsiddin ugli, Usmonova Shokhista Usmon kizi, & Turdaliyeva Shokhista Tulkinjon kizi, the demand of the soybean plant for mineral fertilizers, it was observed that when NPK and liquid fertilizer were used together, all the biometric parameters and yields of the plant increased by varieties compared to other methods. The use of mineral fertilizers in different ways in typical sierozem soil conditions affects the grain yield of local and foreign varieties. In other words, the average yield of medium-ripe soybean varieties "Nafis" was 43.4 c / ha, "Vilana" was 42.4 c / ha, and the best way to increase the yield is to apply fertilizers as NPK in combination with liquid fertilizer [17]. According to data of Khayrullayev Sardor Shamsiddin o'g'li and Usmonova Shohista Usmon qizi, the location of the lower first pod in soybean varieties is 12.8-15.9 cm in Orzu variety, 3-3.1 cm in Radimax stimulator, 2.2-2.4 cm in Gummat

stimulator, 2.1 cm in Tecamin stimulator and 3.1 cm in Algora stimulator was found to be high. The most effective results were observed in Radimax, Gummat and Algora bio-simulators, and the location of the lower first pod was detected 14.7-17.6 cm in the "Nafis" variety, which was 2.5-2.9 cm higher in the Radimax stimulator, 2.2-2.5 cm higher in the Gummat stimulator, 2.1 cm higher in the Tecamine stimulator, and 2.4 cm higher in the Algora stimulator than in the control variant. The most effective results were observed in Radimax, Gummat and Algora biosimulators [15]. According to Atabayeva, K. N., Umarova, N. S., Yakubov, S., & Khayrullaev, S. S, positive results were obtained from moderate levels of sulphur and manganese, and low levels of iron. Macro and micronutrients had a positive effect on soy yield. An additional 7.6 quintals (q)/ha was harvested in exchange for macro fertilizer. Compared to the background variant, the yield was 4.6-8.3 q/ha for sulphur and 4.9-9.8 q/ha for manganese. The yield of the iron element was lower than that of the background variant. Grain quality has changed in exchange for macro and micronutrients. In exchange for mineral fertilizers, this figure increased by 2.4%. In exchange for the element sulphur, the protein increased by 3.1-5.8%; an increase of 4.4-8.4% was observed in exchange for the element manganese. It was noted that the protein increased by 7.9-8.7% in exchange for the element iron [18]. According to Ugli Khayrullayev, S. S., & Kizi Usmonova, S. U., mineral fertilizers and sulfur microelements activate the symbiotic activity of soybean variety "Orzu", averaging 32.4-42.3 million nodules per hectare, the number of nodules due to the background of mineral fertilizers increased by 13.6%, and there was an increase of 19.4-23.4% due to sulfur, as well as an average weight of nodules was 6.46-9.56 c / ha, the weight of nodules increased by 5.3% due to mineral fertilizers, and 17.1-32.4% due to sulfur. During the application period, 6.46-9.56 c / ha of nodules mass was accumulated per hectare according to the studied variants, which contributes to the increase of nitrogen and organic matter in the soil and a slight increase in biological efficiency [19]. According to Usmonova Sh.U, Khayrullaev S.Sh, Shomuqimov N.N, & Gaynanova A.F, the influence of stimulants on soybeans affected the weight of 1000 grains of Vilana cultivar, under the influence of Gummat stimulator this figure was 2.2-7.4 grams higher than on basis of mineral fertilizers (Background), and under the influence of Rival stimulator-3.0-6.0 grams [20]. According to Khayrullaev S. S, In the variant, where not used mineral fertilizers and micronutrients, the leaf area in the control variant of the Orzu variety of soybean was 51.1 thousand m<sup>2</sup> / ha. Under the influence of microelements, the leaf area of Orzu was 59.1-64.6 thousand m<sup>2</sup> / ha. The highest rates of exposure to micronutrients were observed with medium use of sulfur and manganese. Under influence macro and

micro fertilizers, the leaf area of Orzu variety increased from 4.0 to 13.5 thousand m<sup>2</sup> / ha, or from 7.3 to 20.9% [21].

## METHODS AND MATERIALS

Experiments are carried out in field and laboratory conditions. In the research "Methods of conducting field experiments" (T.UzPITI 2007), "Methodology of field experiment (B.Dospekhov, 1985), "Methodology of the State variety testing of agricultural crops" (1985, 1989), "Methods of agrochemical, agrophysical studies of the soil of Central Asia" (1988) methods are used.

**Nafis variety.** The variety was created by the method of individual selection at the Rice Research Institute of Uzbekistan.

The growing period is 115-120 days. The height of the plant is 145-150 cm. The location of the lower pod is 14-16 cm, the number of branches is 2-4, the number of pods in one plant is 120-130, the number of grains in one pod is 2-4.

Grain quality and technological parameters: weight of 1000 seeds is 165-175 g. The protein content of grain is 40-41%, the oil content is 25-27%. Resistant to lodging, shedding, diseases and mechanized harvesting.

Yield: 30-32 q/ha grain yield and 250-300 q/ha blue mass can be obtained from the variety under favorable conditions.

**Vilana variety:** The variety was created at the All-Russian Institute of Oilseeds. This variety was obtained by crossing the hybrid generation L-309 with collection sample 0240 and individual and mass selection in F2 and F3 varieties. Plant feathers are gray. The flowers are purple, the pods are brown, the seeds are yellow, dull, without spots. The variety is medium-ripening, resistant to unfavorable conditions, drought-resistant, and the yield increases when water is provided.

The growing period is 116-120 days. Seed yield without irrigation is 32-34 q/ha, and with irrigation up to 42 q/ha. The height of the plant is 111-115 cm, the location of the lower pod is 16-17 cm. The amount of protein in the grain is 40.1-40.3%, the amount of oil is 22.4-22.6%

## Place of experiment, conditions and agrotechnical measures

The experiments were conducted in the scientific experimental fields of the Rice Research Institute in Tashkent region.

The soil layers are swamp type soils characteristic of an oasis. There are also large and small stones and sand mixtures in different depth layers. These soils derive from the typical excess moisture conditions of the left bank of the river and are ideal for rice cultivation. The soil is grassland. The soil of the experimental field is not saline, the Khaydov layer is 30- 40 cm. The pH of the solutions in the soil is 6.8-7.3 units, and it is heavy clay according to its mechanical composition. Experiments are being conducted in 4 checks of 12 cards.

Prior to planting, the background was established in the program, in which 50 kg of nitrogen, 100 kg of phosphorus and 70 kg of potassium were applied. Planting method is wide rows, row spacing is 70 cm, bush spacing is 5 cm. Nitragin was not

used because soybeans are always grown at the Rice Institute and the soil contains Rhizobium bacteria.

The experimental field was irrigated 2 times during the period of operation. Cultivation was carried out 2 times in the experimental field with the help of equipment. Soy varieties were fed in 3 different ways, suspension was used.

## RESULTS AND DISCUSSION

Stimulators participate in the synthesis of a number of organic substances in the plant cell and help in the normal passage of physiological and biochemical processes in the cell. In particular, they accelerate biological synthesis processes, ensure plant growth, development, yield, increase in oil content, and protein synthesis.

When analyzing the grain of Nafis variety in the experiment, the amount of protein in the variant with mineral fertilizers was 40.1%, and the amount of protein was by 0.1 1.7 and 1.1% under the effect of background+Uzgumi stimulator respectively, under the influence of background+Fulvogummat stimulator; it was by 0.6, 0.9 and 0.8%, respectively, compared to the background variant, and under the influence of background+Rival stimulator, it was found that it increased by 1.2, 1.6 and 1.4% (see Table 1).

**Table 1**

**Effect of stimulators on grain quality of soybean varieties, %**

Methods of stimulators application	Varieties			
	Nafis		Vilana	
	protein	oil	protein	oil
Background -N <sub>50</sub> P <sub>100</sub> K <sub>70</sub> kg/ha	40.1	18.8	37.8	19.0
Background+Uzgumi (seed treatment)	40.2	21.9	40.1	23.4
Background+Uzgumi (foliar application)	41.8	19.2	40.0	23.2
Background+Uzgumi (seed treatment+foliar application)	41.2	19.1	39.4	20.9
Background+Fulvogummat (seed treatment)	40.7	20.1	41.1	27.3
Background+Fulvogummat (foliar application)	41.0	20.0	40.5	26.0
Background+Fulvogummat (seed treatment+foliar application)	40.9	19.8	39.8	23.8
Background+Rival (seed treatment)	41.3	20.7	41.3	27.1



Background+Rival (foliar application)	41.7	19.1	41.0	25.3
Background+Rival (seed treatment+foliar application)	41.5	18.9	39.9	23.3

Grain analysis showed opposite results for protein and fat content. If the amount of protein increases, the amount of fat decreases, or if the amount of protein decreases, the amount of fat increases. The amount of oil in Nafis variety was 18.8% in the variant with mineral fertilizers. Under the effect of Background+Uzgumi stimulator, the amount of protein was by 3.1 0.4 and 0.3%, respectively, compared to the background option; under the influence of background+Fulvogummat stimulator; it was by 1.3, 1.2 and 1.0%, and under the influence of background+Rival stimulant, it was higher by 1.9, 0.3 and 0.1%.

According to the results of the grain analysis of the Vilana variety, the protein content in the variant with mineral fertilizers was 37.8%, and under the effect of background+Uzgumi stimulator, it was by 2.3, 2.2 and 1.6%, respectively, compared to the background variant; under the influence of background+Fulvogummat stimulant, it was by 3.3, 2.7 and 2.0%, and under the influence of background+Rival stimulant, it was higher by 1.2, 0.9 and 2.1%.

The amount of oil in the Vilana variety was 19.0% in the variant with mineral fertilizers. Background+Uzgumi stimulator increased oil content by 4.4% compared to treated with mineral fertilizers. When Background+Uzgumi stimulator was applied from the leaf was by 4.2%, and when Background+Uzgumi stimulator was applied from the seed+leaf, it was 1.9% higher than control variant.

Background+Fulvogummat stimulator applied by seed increased oil content by 8.3% compared to the background option of mineral fertilizers, oil content was 7.0%, background+Fulvogummat stimulator was used by foliar application, and Background+Fulvogummat stimulator was used by seed treatment+foliar application, it was observed that it was higher by 4.8%. Background+Rival stimulator increased oil content by 8.1% compared to mineral fertilizers of background, when background+Rival stimulator foliar applied, it was found to be 6.3%, and background+Rival stimulator applied by seed treatment+foliar application, it was found to be higher by 4.3% (see Table 1).

## CONCLUSION

**In conclusion**, the amount of protein in Nafis variety increased by 0.1-1.7% due to Uzgumi stimulator, 0.6-0.9% due to Fulvogummat stimulator, 1.2-1.6% due to Rival stimulator. The amount of protein in Vilana variety increased by 1.6-2.3% due to Uzgumi stimulator, 2.0-3.3% due to Fulvogummat stimulator, 2.1-3.5% due to Rival stimulator; In Nafis variety, the amount of oil decreased due to the increase

in protein, and in the Vilana variety, an increase in the amount of oil was observed due to a slight decrease in the protein content.

## REFERENCES

1. Агафонов О.М. и др. Научные основы применения удобрений. Колос. 2015. с 11,187.
2. Б.Доспехов "Методика полевого опыта, 1985 й
3. Балакай Г.Т., Ивбор Лоуренс Уче и др. Масличные культуры, 2008
4. Ларина Р.Е., Лисова Р.В., Логинов О.Н., Ловцова. Особенности формирования урожая сои в условиях центральной зоны Нечерноземной зоны // Проблемы агрохимии и экологии. 2018, № 4, С.27-33
5. Ран.О.П., Селихова.О.А., Тихончук.П.В. Применение биологических препаратов в посевах сои // Достижения науки и техники АПК. 2009, №18.С.26-27
6. Сонин К.Е. Влияние препарата фуrolан на формирование качества семян трёх сортов подсолнечника // Пищевая технология. – 2010. – №1. – С. 13–15.
7. Шаповал, Новицкая.Н.В., Щучка Р.В, Джелисюк.А.В. Урожайность сои в зависимости от элементов технологии на черноземах типичных лесостепи Украины // Вестник. Алтайский ГАУ, №5. серия 11. 2015
8. Хохоева Н.Т., Ран.О.П. Применение биологических препаратов в посевах сои // Достижения науки и техники АПК. 2009, №18.С.26-27.
9. Якубжонов.О, С.Турсунов, Мукимов.З Дончилик Т. Янги асп авлоди 2009 234-бет
10. Nazarovna, AK, Bakhromovich, NF, Alavkhonovich KA, Ugli KSS. Effects of Sulfur and Manganese Micronutrients on the Yield of Soybean Varieties. *Agricultural Sciences*, 2020;11: 1048-1059. <https://doi.org/10.4236/as.2020.1111068>
11. JURAEVA R., TASHPULATOV J., IMINOV A., BOZOROV X., ZAYNITDINOVA L., & KUKANOVA S. (2020). EFFICIENCY OF SYMBIOTIC NITROGEN FIXATION OF SOY NODULE BACTERIA AFTER PRESERVATION. *PLANT CELL BIOTECHNOLOGY AND MOLECULAR BIOLOGY*, 21(61-62), 7279. Retrieved from <https://www.ikpress.org/index.php/PCBMB/article/view/5644>.
12. ABDUMANNONOVICH, I. A., UGLI, K. S. S., ERGASHBOYEVNA, K. D., UGLI, H. S. R., & TURSINALIEVICH, K. S. (2021). EFFECTS OF NITRAGINE AND MINERAL FERTILIZER RATES USED ON REPEATED LEGUME CROPS ON SEED GERMINABILITY. *PLANT CELL BIOTECHNOLOGY AND MOLECULAR BIOLOGY*, 22(35-36), 251-258. Retrieved from <https://www.ikpress.org/index.php/PCBMB/article/view/6342>.
13. Atabayeva Khalima Nazarovna<sup>1</sup>, Khayrullaev Sardor Shamsiddin o'g'li, and Usmonova Shohista Usmon qizi, "THE EFFECT OF SULPHUR ON THE

BRANCHING OF SOYBEAN VARIETIES”, *STJITT*, vol. 1, no. 2, pp. 4-6, Aug. 2020.

14. Iminov, A. A., Hatamov, S. R. O., & Khayrullaev, S. S. O. (2020). Effect Of Nitragine And Mineral Fertilizers On Soil Microbiological Properties In Planted As Secondary Legume Crops. *The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering*, 2(08), 169-172. <https://doi.org/10.37547/tajabe/Volume02Issue08-22>

15. Khayrullayev Sardor Shamsiddin o’g’li and Usmonova Shhista Usmon qizi, “THE EFFECT OF STIMULATORS ON THE LOCATION OF THE FIRST POD OF SOYBEAN VARIETIES”, *STJITT*, vol. 1, no. 2, pp. 7-9, Aug. 2020.

16. Khayrullayev Sardor Shamsiddinugli. Effect Of Sulfur And Manganese Micro Nutrients On Grain Quality Of Soybean Varieties. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* <https://saarj.com>. Vol. 11, Issue 3, March 2021. DOI: 10.5958/2249-7137.2021.00582.6. P.63-68.

17. Umarova Nigora Sadriddinovna, Bo’riboev Bekzod Yetmish ugli, Khayrullayev Sardor Shamsiddin ugli, Usmonova Shokhista Usmon kizi, & Turdaliyeva Shokhista Tulkinjon kizi. (2021). EFFECT OF MINERAL FERTILIZERS ON MORPHOPHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF LOCAL AND FOREIGN SOYBEAN VARIETIES. *European Journal of Agricultural and Rural Education*, 2(4), 39-42. Retrieved from <https://scholarzest.com/index.php/ejare/article/view/611>.

18. Atabayeva, K. N., Umarova, N. S., Yakubov, S., & Khayrullaev, S. S. (2021, December). Influence of trace elements on soybean yield in grassland-swamp soils. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 939, No. 1, p. 012049). IOP Publishing.

19. Ugli Khayrullayev, S. S., & Kizi Usmonova, S. U. (2021). Effect Of Sulfur Micronutrient On Symbiotic Activity Of “Orzu” Variety Of Soybean. *The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering*, 3(05), 49–59. <https://doi.org/10.37547/tajabe/Volume03Issue05-10>

20. Usmonova Sh.U, Khayrullaev S.Sh, Shomuqimov N.N, & Gaynanova A.F. (2022). Effect Of Stimulators On Thousand Piece Grain Weight Of “Vilana” Cultivar Of Soybean. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*, 3(4), 153-157. Retrieved from <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/467>

21. Khayrullaev S. S. Influence of sulfur and manganese micronutrients on formation of leaf area of “Orzu” cultivar of soybean // *ISJ Theoretical & Applied Science*, 03 (107). – 2022. – C. 287-191.

## WORKWEAR FOR EXTREME COLD CONDITIONS

**Gaybullaeva Nargiza Zayniddinovna**

Docent, Bukhara Engineering Technological Institute, Uzbekistan

e-mail: [gaybullayeva85@inbox.ru](mailto:gaybullayeva85@inbox.ru)

**Annotation:** This article discusses essential aspects of workwear designed for extreme cold conditions, emphasizing the importance of selecting proper clothing to ensure both comfort and safety. It explains the benefits of a layered clothing system, where each layer—base, mid, and outer—plays a crucial role in thermal regulation and protection against cold weather.

**Key words:** Workwear, Extreme cold, Layered clothing system, Base layer, Mid layer, Outer layer, Insulation, Wind protection, Waterproof, Breathable fabrics, Wool, Synthetic fabrics, Membranes, Gore-Tex, Frostbite prevention, Hypothermia risk, Thermal inserts, Thermal accessories

### Introduction

Extreme cold conditions require special attention when it comes to workwear. People working in such environments face risks like hypothermia, frostbite, and reduced work performance. This is why choosing the right clothing becomes critically important.

### Key Principles for Choosing Clothing

1. **Layered Clothing System** One of the most important principles is layering. Each layer serves its purpose:
  - **Base layer:** Wicks moisture away from the body. This is usually made from synthetic or wool materials.
  - **Mid layer:** Provides insulation to retain warmth. Materials like fleece or wool are common here.
  - **Outer layer:** Protects against wind, moisture, and snow. These are typically membrane jackets or insulated suits.
2. **Materials**
  - **Wool:** A natural insulator that retains warmth even when wet.
  - **Synthetic fabrics:** Materials like polyester and nylon are often used in outer layers to provide wind and water resistance.
  - **Membranes:** Materials such as Gore-Tex offer breathable yet water-repellent properties for the outer layer.
3. **Wind and Moisture Protection** Clothing for extreme cold must be waterproof but also breathable to avoid moisture buildup inside, which can lead to hypothermia.

## Essential Gear Elements

### 1. Jacket

- Jackets designed for work in extreme cold should have a high level of insulation and wind protection. A hood with fur trim can reduce wind impact on the face.

### 2. Pants

- Work pants should provide good leg protection, especially in the knee area, which is particularly susceptible to heat loss.

### 3. Gloves

- Special attention should be given to the selection of gloves or mittens since hands are often most vulnerable to frostbite. Gloves with insulation and waterproof coating are ideal.

### 4. Headwear

- A significant amount of heat is lost through the head, so it is essential to choose headwear that provides full coverage of the head and neck. Balaclavas and hats made of wool or fleece are excellent choices.

### 5. Footwear

- Work boots should be insulated, waterproof, and equipped with a good sole to prevent slipping. Footwear often comes with wool or synthetic liners for extra warmth.

## Additional Tips

### 1. Thermal Inserts

- Using thermal inserts in gloves, boots, and hats adds extra insulation and helps maintain a comfortable temperature.

### 2. Thermal Accessories

- Hand and foot warmers are small packets that activate upon exposure to air and provide additional warmth in extreme conditions.

## Conclusion

Choosing the right workwear for extreme cold conditions is not just a matter of comfort but also of safety. High-quality gear helps prevent frostbite and reduces the risk of hypothermia, allowing workers to perform their tasks effectively even in the harshest climates.

### List of references

1. Afanaseva R.F., Gorshkova R.I. Hygienic basis of thermal insulation properties of closed-type clothing with different fit to the surface of the human body // Principles of rational construction of clothing in accordance with working conditions and climate: collection of papers. Central Research Institute of Clothing Industry M.: Light industry, 1974, pp. 14-19.
2. Rastorgueva, L.N., Chubarova Z.S., Levchenko A.N. Special clothing with heat-shielding properties [Text] / Clothing industry, 1991. No.1, pp. 37-38.
3. Kolesnikov P.A. Heat-shielding properties of clothing. - M.: Light industry, 1965, 340 p.

**Хорижий тиллардаги рекреатив кўрсатувларни тайёрлашга  
ёндашув (“Foreign languages” телеканали мисолида)**

**Иркаева Нилуфар Хусанжон қизи**

Ўзбекистон Журналистика ва Оммавий

Коммуникациялар университети мустақил тадқиқотчиси

bek0304@bk.ru

+998977147787

**Аннотация**

Замонавий тележурналистикада рекреативлик хусусиятининг оммалашishi, кўрсатувларда интерактив унсурларнинг ривожланиши сўнгги йилларда хорижий тиллардаги теледастурларнинг шакли ва мазмунида ҳам ўз ифодасини топмоқда. Миллий телевидениеда ҳам ихтисослашган телеканаллардаги телеасарлар аудитория эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда интерактивлик ва ахборот, таълим йўналишларини интеграциялашуви орқали тайёрланиб эфирга узатилмоқда. Ушбу мақолада “рекреатив” тушунчаси, аудиовизуал журналистикада мазкур йўналишнинг долзарблиги ва чет тиллари тарғиботига бағишланган кўрсатувлардаги самарадорлиги “Foreign languages” телеканали мисолида таҳлил қилинади.

**Калит сўзлар:** рекреатив кўрсатувлар, интерактив, хорижий тиллар, интеграция, кўнгилочар дастурлар

Бугунги кунда жамоатчиликнинг рекреатив характер устувор аҳамият касб этувчи телевидение, кино, интернет каби соҳаларга қизиқишлари ортиб бормоқда. Ўтган асрнинг 80-йилларида янгиликлар журналистикаси кенг ёйилган бўлса-да, кўнгилочар журналистика мавқеи кейинги йилларда кўтарилиб кетди. Миллий телевидение фаолиятини ҳам таҳлил қилар эканмиз, дастурларнинг 70-80 фоизи кўнгилочар йўналишда эфирга узатилаётганини кузатиш мумкин. (2,210) Рекреативлик бугун тележурналистиканинг муҳим вазибаларидан бирига айланиб улгурган десак, хато бўлмайди. Хусусан, А.Козиревнинг таснифига кўра телевидениенинг асосий вазибалари куйидагиларни қамраб олади:

- Ахборий вазифа;
- Маданий-маърифий вазифа;
- Интегротив вазифа;
- Ижтимоий-педагогик вазифа;
- Ташкилотчилик вазифаси;

- Таълимий вазифа;
- Рекреатив вазифа

Муаллиф рекреатив вазифага тўхталар экан, шундай таъриф келтиради: Рекреативлик – бу дам олиш, ҳордиқ чиқариш, куч-қувватни тиклаш демакдир. Журналистлар рекреатив йўналишдаги кўнгилочар дастурларни яратишда муҳаррир ёки бошловчи сифатида ўзлари ҳам иштирок эта оладилар. Бу гуруҳга хужжатли сериаллар ҳам киритилади. Бундай намуналарда томошабин қаҳрамонларнинг ҳаракатларини кузатиш, ҳис қилиш ва ўз фикрларини билдириш имкониятига эга бўлади.(3)

Шу ўринда, изоҳлаш лозимки, “рекреация” атамаси лотин тилидан олинган бўлиб, recreatio – қайта тиклаш деган маънони билдиради. Рекреация дам олиш орқали инсоннинг маънавий ва жисмоний қувватини тиклаш ва ривожлантиришдир.(1,152)

Замонавий журналистикада рекреативлик муҳим йўналиш сифатида журналист тайёрлаётган материалнинг асосий хусусиятини ташкил этмоқда. Бу ўз навбатида, аудитория эҳтиёжлари билан боғлиқдир. Аудиовизуал журналистикада барча йўналишлар қатори хорижий тиллар тарғиботига бағишланган телеканалларнинг ҳам эфир сеткасида айнан кўнгилочар форматдаги дастурлар сони ортиб бормоқда. Хусусан, Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси тизимадаги чет тилларига ихтисослаштирилган “Foreign languages” телеканалида 24 соат ичида намойиш этиладиган чиқишларнинг 60-70 фоизи таълимни мақсад қилган рекреатив телеасарлар ташкил қилади. Хусусан, телеканалнинг 11 июль 2024 йил санасида жами 8 та муаллифлик дастурлари ва 13 та хужжатли фильмлар эфирга узатилган.(5) Дастурларнинг асосий мақсади чет тилларини ўрганишни оммалаштириш ва тарғиб этиш бўлса-да, томошабинларнинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда ижодий жамоа ҳар бир дастурга креатив ёндашишга ҳаракат қилган. Кун давомида “Good morning, Uzbekistan”, “Our pride”, “Master English”, “Friendship Land”, “IELTS secrets”, “Classic stories” каби ўзаро суҳбат, интервью ва қизиқарли шартлар асосига қурилган дастурлар томошабинлар эътиборига хавола қилинган. Умумий қилиб айтадиган бўлсак, бугунги кунда телеканал ижодий жамоаси томонидан 20 дан ортиқ муаллифлик дастурлари тайёрланиб, улар жонли равишда ёки ўзаро мулоқот, интервью, ахборот ва ток-шоу йўналишларида намойиш қилиб келинмоқда. Қуйида уларнинг айримларини мазмуни билан танишиб чиқамиз.

Телеканал орқали деярли ҳар куни эфирга узатиладиган “Good morning, Uzbekistan!” дастурининг 02.02.2024 сони. Бошловчилар Сарвиноза



Абдухалилова ва Дониёр Ембергенов. Айнан шу лойиҳанинг таъсирчан ва самарадор бўлиши журналистлар, яъни телебошловчилар зиммасига нисбатан катта масъулият юклайди. Тўғридан-тўғри эфир вақтида бошловчилар икки соат давомида муҳокама қилинадиган мавзулар ҳақида кенг қамровли билимга эга бўлишлари, буни устига ташқи кўриниш, овоз каби нолисоний факторларга ҳам эътибор қаратишлари керак бўлади. Қолаверса, омма тез тушунадиган жонли тилда гапира олиш, суҳбат вақтини ҳисобга олиш, ҳаётий мисолларга мурожаат қилиш орқали фикрни исботлаш, турли тасвирий воситалардан, юмордан ўринли фойдаланиш, имо-ишора, муомаладаги самимийлик, экран орти техник ходимларнинг имкониятларини ҳам инобатга олган ҳолда шерик ҳамкасб билан келишиб дастурни олиб бориши лозимдир. Ёш жиҳатдан ўртача 20-25 ёш орасидаги дастур бошловчилари инглиз тилини пухта ўзлаштирганликлари, уларнинг сўзлашиш услуб ва оҳанглари билан турибди. Умуман олганда, дастур меҳмонлар билан ўзаро эркин, юморга бой диалоглар асосига қурилган. Бундан ташқари, салкам 2 ярим соатлик дастур давомида мусиқа йўналишининг бакалавр босқичида таълим олаётган талаба ёшлар ижросида чет тилидаги кўшиқлар ижро этилди. Эфир давомида тилларни ўргатиш билан боғлиқ турли саҳифалардан фойдаланилган. Ҳар хил соҳа вакиллари билан суҳбат, дарс шаклидаги маълум бир мавзу муҳокамаси. Хусусан, бу гал Парвина Норшодиева глобал экологик муаммоларни санаб, улар учун ечимларни таклиф этди. Охирида эса якуний хулоса берди. Бу ёндашув инглиз тилидан халқаро имтиҳонга тайёргарлик кўраётганлар учун “writing section” (“ёзиш бўлими”) ёки “speaking section” (“сўзлашув бўлими”)да ас қотиши турган гап. Бошловчилар томонидан “common sayings” (“кундалик ҳаётда ишлатиладиган умумий гаплар”)нинг ишлатилиши, контекст қараб қўлланилиши, маъноси тўғрисида маълумот берилди. Теледастурнинг тўртинчи чорак қисмида Асадбек Хусанбоев “Logistics industry” (“Логистика саноати”)нинг сир-асрорлари билан таништирди. Телеасарни томоша қилган кузатувчи нафақат инглиз тили бўйича билимларини мустаҳкамлаб олди балки шунчаки телеэкран қаршисида самарали ва мароқли вақт ўтказиш имконига ҳам эга бўлди.(5)

Телеканал ижодкорлари томонидан тайёрланадиган лойиҳалардан “Master English” томошабинларнинг луғат бойликларини ошириб, инглиз тилида сўзлашиш маҳоратларини оширишни мақсад қилган. Кўрсатув мазмунига кўра, ҳар гал мавзулар бўйича ташкил этиладиган 2,3 дақиқали кичик диалоглар намойиш этилади ҳамда суҳбат давомида ишлатилган гап ва бирикмаларнинг ўзбек тилидаги таржимаси ҳам бериб борилади. 22.11.2023да

намойиш этилган дастурда доимгидек, Севинч Қахрамонова бошловчилик қилган. Даставвал, ўтган сонда намойиш этилган “саёҳат” мавзусидаги диалоглардан 3 таси намойиш этилди. Ундан кейин, кўрсатувнинг асосий мавзуси ҳақида бошловчи маълумот берди ва “автобус ва автобус бекати” мавзуси билан боғлиқ турли ҳолатлар акс этган 10дан ортиқ диалоглар тақдим этилди. Ушбу кичик суҳбатлар талаба йигит-қизлар иштирокида МТРКга тегишли студияда тасвирга олинган. Ҳар бир диалогдан кейин унинг таржимаси ҳам кетма-кет бериб борилди. Дастурнинг яна бир фойдали томони шундаки, тилни ўрганишни бошлаганига кўп бўлмаганлар учун диалоглар билан бир вақтда уларнинг матн кўринишидаги субтитрлари ҳам намойиш этилади. Табиийки, бу тилни бошланғич даражада ўзлаштираётганларга қулайлик тақдим этади. Кўрсатувга ўзига хос интерактив усулдаги ёндашув лойиҳанинг янада ранг-баранглигини таъминлаб берган. Бу жиҳат эса, ўз навбатида дастурнинг тил ўрганишга қизиқмайдиган томошабинлар учун лойиҳанинг зерикарли бўлишини олдини олган.

Бугун инглиз тилини ўрганаётган ўзбек ёшлари учун махсус платформа яъни “телевизион клуб”га айланиб улгурган кўрсатув бу, “English club”дир. Ранг-баранг саҳифаларни қамраб олган ушбу лойиҳа тилни турли усуллар орқали томошабинга ўргатади. Кўрсатувда интервью, информацион хабар, суҳбат, диалог, анъанавий дарс каби йўналишлардан фойдаланиб, кузатувчиларга ҳам тил ўргатилади ҳам билим берилади. 05.11.2023 санада уч соат давом этган жонли эфирга Шохруҳбек Одилов ва Мафтуна Ражаббоевалар бошловчилик қилишади. Шу муддат давомида юқорида санаб ўтилган барча жанрлардан фойдаланилган. Даставвал, Мафтуна Ражаббоева информацион шаклда муҳим янгиликларни ўқиб берди. Хорижлик меҳмонлар билан суҳбат, интервьюлар бўлди. Камола Ҳасанова “IELTS speaking strategies” мавзусида дарс ўтди. Кун мавзуси саҳифасида Жасмина Сажриддинова Америка қитъаси билан боғлиқ фактларни бўлишди. Дастурнинг сўнгги учинчи соати давомида халқаро экспертлар жамоа шаклида Ўзбекистондаги фаолиятлари ҳақида ўзаро суҳбат қурдилар. Таъкидлаш лозимки, бошловчилар аудитория билан ишлаш, камера қаршисида ўзини тута билиш малакасини яхши ўзлаштиришган. Фақатгина Жасмина Сажриддинованинг тақдимида тайёргарлик етарлича бўлмагани сезиларли даражада билинади. Ёш мутахассис маълумотларни дафтардан ўқиб берди. Қолаверса, талаффуздаги камчиликлар, камера қаршисида ишончсизлик Жасминада журналистик маҳоратнинг етарли эмаслигини кўрсатиб қўяди. Тўғри, телеведениенинг афзалликларидан бири шундаки, телебошловчи

нутқининг таъсирчанлигини ошириш учун уни тўлдирувчи видеотасвирлардан фойдаланиш имконияти мавжуд. Бироқ ундан унумли фойдалана олиш ҳам журналист маҳоратига боғлиқ. Юқоридаги ҳолатда Жасмина Сажриддинова шу имкониятдан моҳирона фойдаланган ҳолда ўз хатоликларини беркита олган, ҳар ҳолда.

Шу ўринда қайд этиш керакки, чиройли ибора ва сўзларни қўллаган билан билан доим ҳам нутқ мантиқли, мазмунли бўлмаслиги мумкин. Жумлаларнинг грамматик жиҳатдан нотўғри тузилиши ва унда ишлатилган сўзларнинг нотўғри қўлланилиши мантиқнинг бузилишига олиб келади. Шунинг учун телевединида хоҳ журналист бўлсин, хоҳ диктор матнни ўқишдан олдин бир неча бор таҳлилий ва таҳририй назар билан кўриб чиққани маъқул, айниқса матн хорижий тилда бўлса.

Телеканалнинг навбатдаги қизиқарли кўрсатувларидан бири “Freindship Land” (“Дўстлик ороли”) деб номланади. Мазкур лойиҳа “conversation club” йўналишида яъни бир стол атрофида ёш йигит-қизларнинг маълум бир мавзу бўйича ўзаро суҳбат, интерактив ўйинлари асосига қурилган. Давомийлиги 30-40 дақиқани ташкил этади. Дастурнинг 2024 йил 20 февраль санасида тақдим қилинган кўрсатувда 5 нафар иштирокчилар, Азизхон Раҳимжонов, Азиз Турдиевлар меҳмон сифатида ҳамда лойиҳанинг доимий аъзолари Сарвиноз Абдуҳалилова, Асолатхон Қодирова, Муҳаммадали Носиржоновлар қатнашишди. Бу галги муҳокама учун “Мушуклар” мавзуси танланган. Дастлаб, ушбу жонивор ҳақида қизиқарли фактлар айтилди. Масалан, Буюк Британияликларнинг 70 фоизда шахсий мушуклари борлиги, илк мушуклар Мисрда пайдо бўлгани, уйқуни хуш кўрувчи уй хайвонлари ўз умрларининг 70 фоиз қисмини ухлаб ўтказишлари, фазога учирилган ҳамда дунёдаги энг бой мушуклар тўғрисида бирма-бир маълумотлар келтирилди. Бундан ташқари, жаҳон ихтирочилари томонидан тўрт оёқли жониворлар учун яратилаётган янгиликларга ҳам тўхталиб ўтилди.

Кўрсатувнинг иккинчи ярмида, одатга кўра, иштирокчилар қизиқарли ўйин ўйнашди. “True or False” (“Рост ёки ёлғон”) деб номланган ўйин шартларига кўра, қатнашувлар ўзлари ҳақидаги учта маълумотни айтишади. Қолган аъзолар, таъкидланганларни тўғри ёки нотўғри эканини ҳикоя қилувчининг имо-ишораларига таяниб тахмин қилишади. Шу орқали дўстлар гапириш қобилиятларини ошириш билан бирга, ўзаро янада яқиндан танишиш имконига ҳам эга бўлишади.

Дастурнинг 2024 йил февраль ойида эфирга узатилган яна бир сониди уч нафар катнашувчи иштирок этишди. Улар кўрсатувнинг доимий аъзолари Абдулаҳад Турғуналиев, Сарвиноз Абдуҳалилова, Асолатхон Қодировалар бўлишди. Томошабинлар билан саломлашиб олингандан кейин иштирокчилар тил кўникмаларини ошириш учун “Tongue twisters” (“Тез айтиш”)ни ким кўпроқ айтиш ўйинини ўйнашди. Дастурнинг иккинчи қисмида ҳам интерактив ўйин ташкил этилди. Бунда катнашувчилар кулоқчинлардан фойдаланишди. Ўйин шартларига кўра, бир киши кўшиқ жаранглаб турган кулоқчинни тақди. Иккала иштирокчилар эса, айнан шу шахсга инглиз тилидаги ҳар ҳил сўзларни айтишади. Ўз навбатида, кулоқчинни таққан ўйинчи оғиз ишоралар ва товушлар талаффузига қараб сўзларни топишга уриниб кўради.

Кўрсатувнинг бу галги сониди умумий ҳисобда учта ўйин ташкил этилди. Уларнинг охиргисига кўра, кўзни юмган ҳолда махсус қутича ичидаги предметларни ушлаб кўриб топиш шarti кўйилди. Лойиҳа давомида Эрталаб сув ичишнинг фойдали томонлари, инсон организмига ижобий таъсири ҳақида қисқача суҳбат бўлди.

“Friendship land” ўз номидан келиб чиққан ҳолда ёш йигит-қизларнинг ўзаро эркин суҳбатлари асосига қурилган лойиҳа. Кўрсатувнинг томоша қилиш жараёнида томошабин тилни пухта эллаган тенгдошлари билан ёнма-ён ўтирган ҳолда суҳбатлашаётгандек ўзларини ҳис этишлари мумкин. Сабаби мавзулар кўлами, қолаверса интерактив ўйинлар ҳам айнан жамиятимизнинг 15-25 ёшли вакиллари учун мўлжалланган. Бироқ бу билан кўрсатув аудиторияси ёш жиҳатдан чегараланган дейишдан йироқмиз. Ҳар қандай тил ўрганувчи дастурни кўриб, “speaking and listening skills” (“тапириш ва тинглаб тушуниш маҳорати”)ни ошира олади.

Комил Ёқубов муаллифлигида эфирга узатилаётган “Crosstalk” лойиҳаси ҳам ўзига хос форматда, инглиз тилидаги долзарб мавзулар муҳокамаси орқали томошабинларга ахборот бериб келади. Хусусан, дастурнинг бир сониди “Озиқ-овқат хавфсизлиги бўйича” DsC илмий даражасига эга тадқиқотчи олим, Мўмин Исомиддинов билан суҳбат боради. Мутахассис ушбу соҳанинг юртимиздаги ривожини, экспорт ва импорт жараёнида озиқ-овқат маҳсулотлари билан боғлиқ хизмат турлари, жумладан, қадоклаш вақтида юзага келиши мумкин бўлган салбий ҳолатлар ҳамда бу борадаги муаммолар ва ютуқлар, янгиликларга тўхталиб ўтди. Дастур юзма-юз суҳбат шаклида, маълум ахборотларга таянган ҳолда ташкил этилган бўлса-да, қизгин

муҳокама ва дебатларнинг мавжудлиги сабаб ҳам дастурни рекреатив йўналишда дея изоҳлаш мумкин.

Ҳозирги вақтда телеканал орқали яна “Our Pride”, “New Generation”, “Hi, nature”, “Future world” каби инглиз тилидаги, “Lehrer”, “Studentenleben” каби немис тилидаги ҳамда француз, рус тилларидаги рекреатив дастурлар эфирга узатиб келишмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнининг интерактивлик билан ўзора интеграциялашуви замонавий тележурналистикада муҳим саналади. Чет тилларини ўргатишни мақсад қилган телеасарда рекреативлик тақдим қилинаётган ахборотларни нисбатан осон қабул қилиниши, аудитория қамровининг кенгайиши ҳамда таъсир имкониятларини ошишини таъминлаб беради. Ўз навбатида, ижодкор мавзу, тасвир ва маълумотларни жамлаган ҳолда дастур жанрини аниқлаб олиши ҳам етарлича маҳорат талаб этади. Таълимий кўрсатувларни тайёрлаш жараёнида журналист фақатгина мукамал таҳлил ва аудиторияни ўрганган ҳолда зарур вазиятлардагина рекреативлик хусусиятларидан фойдаланса мақсадга мувофиқ саналади. Акс вазиятларда эса рекреативлик дастурнинг савиясиз ёки жиддийликдан узоқ, бачкана бўлиб қолишига сабаб бўлиб қолиши мумкин.

#### **Фойдаланилган адабиётлар:**

1. Елисева А.А. “основи рекреалогии”, Смоленск, 2011.
2. Каримов А., Н. Қосимова, К.Исмоилова, “Аудиовизуал журналистика”. 2019.
3. Собирова Ш. Рекреативликни замонавий журналистикада тутган ўрни. Илмий тадқиқот ва инновация кўп тармоқли илмий журнал. I сон, 2022.
4. Иркаева Н. “Qualification of journalists in specialized Tv Channels”. Critique Open Research and Review. № 05, 2024.
5. “Foreign languages” rasmiy telegram kanali.

## THE ROLE OF MULTIMEDIA ELEMENTS IN THE PREPARATION OF PORTRAIT LONGRID

**Iroda Z. Nasimova** - a doctoral student of the Journalism and mass  
communications university of Uzbekistan

### Abstract

This article talks about the aspects that should be paid attention to when preparing a portrait longride, which is becoming popular today in foreign Internet publications, the main stages of creating material in this format, and the possibilities of multimedia platforms.

**Key words:** Portrait longrid, storytelling, multimedia elements, effects, interactivity, pricing.

Today, preparation of material in longread format is gaining popularity as the main format in foreign press and internet publications. Women's longrids are mostly made in portrait form or storytelling format. Information consumers have developed the ability to receive short text messages or large volumes of information together with multimedia tools in the era of digital media. Multimediaization has become a natural step in the development of world journalism.

The unlimited possibilities of the Internet made it possible to “breathe life” into multimedia stories. The material is supplemented with text, video interviews, audio effects, infographics, facts and audiovisual elements. This is not just an audiovisual product, but a full-fledged journalistic material, which ensures that the reader is not distracted or bored. Such comprehensive materials help to delve deep into a voluminous subject. Effective use of multimedia elements and storytelling helps to solve the editorial social tasks of engaging the audience in complex, multifaceted stories.

The hero's portrait, thoughts, and life conclusions are mainly expressed on the basis of photography, animation, and a variety of color palettes in the portrait longrid. The audience reading it should have a figurative perception of the hero, get a typical idea about him through the combination of words and images. For example, the material “Glitter in the dark” published in 2021 on pikchfort.com is a clear proof of our idea.

**The subject and content of the material:** the dark life of a singer and musician named Natasha Khan is illuminated by the language of the author and character. Form to match content changes through Natasha Khan's animated typed photos. The methods of artistic representation characteristic of the portrait essay began with the introduction. A special emphasis is placed on the places where the hero's childhood and adulthood have passed. From the first successful songs to periods of creative

depression, the history of the birth of popular music will be revealed in a consistent manner. The hero's thoughts are quoted.

**Content of portrait longrid:** The material consists of more than 3100 words and is a large volume. Changing pictures while reading texts does not make the audience bored with the material.

**Type of multimedia elements:** In this portrait essay, the sequence of events, the hero's mental state, mood, his photos, clothes are shown. The portrait essay is divided into four parts. Each part is distinguished by a separate quote on the web page. 74 images were used to make the animation. Located on a separate web page. The mental state of the hero is presented in pictures, and his difficulties are presented simply and clearly in black and white colors. Although the text font is small, it does not tire the reader.

“Sewing a lifelong dream” published on **nrc.com**<sup>1</sup>, the official website of the Norwegian Refugee Council, is a vivid proof of our opinion. On this site, portraits of people who have overcome all difficulties are published in a modern format about the life of refugees. The organization was launched after World War II and has been providing food, education, shelter, legal aid and protection from violence to refugees of various nationalities.

**The topic and content of the material:** It describes the life path, fate, and experiences of Gulistan, a Syrian Kurd who was forced to move and flee due to the war. His life path goes from Al-Hasakah to Dohuk. Despite the planes, gunshots and screams, mental and physical pressures, a woman's companion is a sewing machine, scissors and a tape measure, shown through high-level infographics and maps.

**Methodological features of the text:** the material is narrated from the beginning to the end in the language of the hero. The socio-economic situation in Syria and the life of refugees are described against the background of a woman who loves her profession and her destiny. Dates are also mentioned in connection with political processes.

The project has a vertical structure that opens on a separate web page. For the background, the necessary details of the tailoring profession were moved and increased the interactivity of the material.

**Multimedia elements:** 31 photos, background for seam of the car static 4 photos, 2 videophones; iterative map 1, online link 5.

How long will such longrids be ready? Where to start, which platforms will make it easier to use?

---

<sup>1</sup> [Love each lifelong dream \(nrc.no\)](https://nrc.no)

**First**, it is necessary to have a team approach to such materials at the project level. First, the idea of what topic to create material was worked on, and the topic is selected.

**Secondly**, a team of specialists is formed, such as a creative employee to write, edit, work with archives, and a designer, editor, and photographer to create high-quality visual components.

**Thirdly**, before preparing any multimedia projects, it is necessary to divide the processes into three stages: study, preparation, transmission. Each of them is a process that requires special work and knowledge. Depending on whether the material is on a historical or modern topic, tasks and activities such as contacting sources, where and how to collect archival documents, interviewing whom are planned.

**Fourth**, a number of organizational processes for the preparation of the topic, in particular, the preparation of an official letter for obtaining information from organizations (if necessary), and the study of the topic through electronic sources until the deadline for its response are determined.

**Fifth**, interviews and photos are sorted, based on the documents, a plan of who will say what and where, which instrument or photo, music will be used, and the text of the script is written.

**Sixth**, the finished text is edited and posted online on a platform that designs internet materials, just as newspaper text is placed in separate design programs. If the sources contain information from the Internet itself, they are placed in the program itself through hyperlinks and the publish button is pressed.

First of all, the continuity of the materials in multimedia format in national internet publications increases the interest of the viewer or reader in quality content. In order to increase them, first of all, it is necessary to have a special department or team working in Internet publications, to develop a fee tariff for each material, and to formulate a concept of selling (monetization) of the material. Depending on the size of the material, it can take a minimum of 2 weeks and a maximum of 2 months with the full attention of a small or large team. It depends on the topic, size and goals of the work.

It is appropriate to dwell on what programs or platforms a journalist can effectively use to prepare multimedia material in modern formats.

The **Shorthand.com** platform has the following advantages for creating multimedia materials:

Interactivity - platform sliders, map widgets, animation and pop-ups provide unusualness in the material. It depends on the ability of the journalist to convey the



information and the right content strategy.

The ability to use all formats of multi-contents - infographics, photos and videos, audio and other multimedia elements makes it easier to read large texts, increases awareness of the topic being conveyed.

Convenience - the platform can create content without using "html" or other complex algorithms, and the author can work on independent complex designs with the help of an intuitive editor. The user can also read it whether on a computer, tablet or phone. It is convenient for the user to know in advance how it will look on each technical device and to transfer elements in a separate perspective for small screen devices .

Ease of publication - once the material is ready, you can independently set the time of publication and share the web address as much as you want. After the publication of the material, it calculates all the analyzes about which part of it was most viewed and how many minutes it was read.

These capabilities help convey context in a visual format through several other platforms, including sites such as tilda.com, medium.com, narratively.com, storymaps (storyMapJS, arcGIS StoryMaps, etc.).

Preparation of high-quality and interactive content encourages the clip-like generation to patiently read long materials and be interested. However, multimedia materials require a professional approach, and a single author must have sufficient competence in several areas, so the number of such contents is small.

For the consumer who does not want any other choice than receiving information via the Internet, the use of methods that attract the attention and interest of the audience, the use of methods that bring out the material to the level of the product, advertising - these are the aspects that ensure a lot of reading of modern multimedia materials.

## Soliq va soliq tizimini optimallashtirish

**Ilmiy rahbar**

**Pulatova Mohira Baxtiyorovna**

**O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Moliya” kafedrası  
dotsenti, t.f.n.**

**Rafieva Madina Xusinovna**

**O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Moliya” fakulteti,  
magistratura talabasi**

**Annotatsiya:** Ushbu tezisda soliq va soliq tizimini optimallashtirish mavzusida asosiy tushunchalar yoritib berilgan .

**Kalit so‘zlar:** Daromadlarni taqsimlash, soliqlarni belgilash, daromad, adolatli.

Soliqlar uzoq tarixiy taraqqiyotni bosib o‘tgan murakkab va ko‘p qirrali iqtisodiy kategoriyadir. Soliqlar daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash usuli sifatida davlat paydo bo‘lishi bilan paydo bo‘ldi. Soliq iqtisodiy-moliyaviy kategoriya hisoblanib, uning mohiyatini idrok etishning qiyinligi uning bir vaqtda iqtisodiy, moliyaviy-xo‘jalik va siyosiy-huquqiy ko‘rinishga ega ekanligi bilan belgilanadi. XIX asrda faoliyat yuritgan M.M. Alekseyenko soliqning quyidagi xususiyatiga e‘tibor qaratdi: “Soliq, bir tomondan taqsimlash elementlaridan biri va narxning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, uni tahlil qilish bilan aslida iqtisodiy fan boshlandi.

Boshqa tomondan, soliqlarni belgilash, taqsimlash, undirish va ulardan foydalanish davlatning vazifalaridan biridir” .Fransuz jamoat arbobi Pyer Jozef Prudon ta’kidlaganidek, “mohiyatan soliq masalasi davlat masalasidir” . Ya’ni davlat soliq to‘lovlarisiz mavjud bo‘lolmaydi, soliqlar esa davlatning majburiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Davlat mavjud joyda soliqlar ham mavjud bo‘lib, soliqlarning tabiati davlatning taqdiri va vazifalari bilan belgilanadi. Bundan tashqari, soliqlarning ko‘pligi, ularning mantiqsizligi va adolatsizligi kabi muammolarni faol muhokama qilish orqali soliqqa tortishning nazariy masalalari V.Petti tomonidan sezilarli darajada oydin-lashtirildi. Aytish joizki, u tomonidan fuqarolar, korxonalar daromadlarining bir qismini, mulkini va boshqalarni soliqlar shaklida olib qo‘yishning salbiy oqibatlarini bartaraf etish yo‘llari tadqiq qilindi .

Klassik siyosiy iqtisodchilar ham soliq nazariyalarining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdilar. A.Smit va D.Rikardo soliqlar faqatgina davlat budjetining daromad

manbaya bo'lib xizmat qilishini hamda ularni undirish-ning adolatligi va undirilishining davlatning fiskal ehtiyojlari (raqobatbardosh bozorning ishlashi, pulning xarid qobiliyatining barqarorligini ta'minlash va boshqalar) bilan belgilanadigan qismi bo'yicha nizolar kelib chiqadi, deb hisoblaganlar .

D.Rikardoning asarlari ichida "Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish asoslari" asari alohida o'rin tutadi. Bu asarda soliqlar davlat ixtiyorida bo'lgan mamlakat yer va mehnat mahsulotining ulushini tashkil etishi qayd etilgan .F.Nitti o'z asarlarida soliq fuqarolar jamoaviy (ijtimoiy) ehtiyojlarni qondirish uchun davlat va mahalliy hokimiyat organlariga beradigan to'lov deb ta'kidlagan.

Iqtisodchi olim M. Fridman o'z asarlarida "... soliqlar davlat yoki jamiyat foydasiga undiriladigan majburiy yig'imlardir, chunki bu to'lovlar davlat yoki jamiyatning maxsus xizmatlari uchun to'lov emas" , deb ta'kidlagan.Bizningcha, me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks ettirilgan soliq tushunchasi zamonaviy voqelikni eng aniq aks ettiradi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 16-moddasida "Soliqlar deganda Soliq kodeksida belgilangan, O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga yoki davlat maqsadli jamg'armasiga to'lanadigan majburiy beg'araz to'lov tushuniladi" .Soliq to'lovlari hisobidan davlat moliyaviy resurslari shakllanadi va u davlat budjeti yoki davlat maqsadli jamg'armasida to'planadi.

Soliqlarning iqtisodiy mazmuni bir tomondan, xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolarning, ikkinchi tomondan davlat moliyasini shakllantirishga oid munosabatlari bilan ifodalanadi.

Soliq tarixi: Qadimgi tsivilizatsiyalardan hozirgi davrgacha bo'lgan soliq tizimlarining evolyutsiyasini qisqacha ko'rsating. Bu soliq tamoyillari qanday o'zgarganligi va ularga qanday omillar ta'sir qilganligini ko'rsatadi.

Soliq nazariyalari: soliqqa tortishning turli nazariy yondashuvlarini ko'rib chiqing (klassik, neoklassik, keynscha va boshqalar). Har bir nazariya soliqlarning optimal tuzilishi va ularning iqtisodiyotdagi o'rni haqida o'z qarashlarini taklif etadi.

Adolatli soliqqa tortish tamoyillari: Gorizontal va vertikal adolat, to'lov qobiliyati kabi tamoyillarga batafsil to'xtalib o'ting. Turli mamlakatlar soliq tizimlari ushbu tamoyillarga qanday mos kelishini tahlil qiling.

□ Soliqlarni optimallashtirish vositalari: soliqlarni qonuniy optimallashtirish uchun kompaniyalar va jismoniy shaxslar foydalanadigan turli xil vositalarni tavsiflang: soliq imtiyozlari, transfer narxlari, offshor (xalqaro soliq qonunchiligidagi so'nggi o'zgarishlarni hisobga olgan holda).

□ Soliq tizimining iqtisodiy o'sishga ta'siri: Soliq tizimining turli elementlari (soliq stavkalari, soliq tuzilmasi, soliq ma'muriyati) investitsiya, tadbirkorlik,

bandlik va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga qanday ta'sir qilishini tahlil qiling.

□ Soliq tizimi va ijtimoiy adolat: soliq tizimi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yoki aksincha, uni oshirishga qanday yordam berishi mumkinligini o'rganing. Progressiv va regressiv soliq tizimlarini ko'rib chiqing. □ Raqamli iqtisodiyotlarni soliqqa tortish: raqamlashtirish davrida transmilliy korporatsiyalar foydasiga qanday soliq solish kerak? Ushbu muammoni hal qilish uchun qanday xalqaro tashabbuslar ko'rilmogda?

□ Barqarorlik va soliqqa tortish: soliq tizimi barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga qanday hissa qo'shishi mumkin? Uglarod solig'i, ekologik soliqlar va yashil texnologiyalar uchun soliq imtiyozlari kabi masalalarni ko'rib chiqing.

□ Sun'iy intellekt va soliq ma'muriyati: qanday qilib sun'iy intellekt soliq ma'muriyatini o'zgartirishi mumkin? Bu qanday yangi imkoniyatlar va xavflarni keltirib chiqaradi? □ urli mamlakatlarning soliq tizimlarini taqqoslash: Turli xil iqtisodiy modellarga ega bo'lgan bir nechta mamlakatlarni tanlang va ularning soliq tizimlarini solishtiring. O'xshashlik va farqlarga, shuningdek, bu farqlarni keltirib chiqaradigan omillarga e'tibor bering.

□ Soliq islohotlari tajribasi: Turli mamlakatlardagi soliq islohotlarining muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz misollarini tahlil qiling. Islohotlarning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligiga sabab bo'lgan omillarni aniqlang. Raqamli iqtisodiyotning yuksalishi katta xavflar bilan bir qatorda qo'shimcha imkoniyatlarni ham taqdim etadi. Jahon iqtisodiy forumi ta'kidlaganidek, bilim har qachongidan ham ko'proq odamlar uchun ochiq bo'lib bormogda. Agar bunga imkon beradigan texnologiya to'g'ri boshqarilsa, u innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin, bu esa keyinchalik global daromad darajasini oshirish va odamlarning hayot sifatini yaxshilash orqali o'sish va rivojlanishga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunga kelib, ushbu o'zgarishlardan potentsial ko'proq foyda ko'rishi mumkin bo'lgan aksariyat mamlakatlar hali raqamli tarmoqlarni tartibga solgan emas va yutuqlarning katta qismi raqamli dunyoga kirish imkoniyatiga ega bo'lgan iste'molchilar qo'lida qolmogda. Boshqa e'tiborga molik muammolar shaxsiy hayot, kibexavfsizlik va mehnat bozorlarini qutblarga ajratuvchi texnologiyalar salohiyatiga qaratilgan. Yana bir muhim muammo adolatli soliqqa tortishdir.

Raqamli iqtisodiyot soliq organlari bilishi kerak bo'lgan bir qator ta'sirlarga ega. Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga qaraganda kamroq tartibga solinishi va soliqqa tortilishi haqidagi tasavvur odatiy holga aylanib bormogda.

Raqamli iqtisodiyotda faoliyat yurituvchi kompaniyalarga minimal soliq /kompaniyalar adolatsiz ustunlikka ega bo'lgan tengsiz o'yin maydonini yaratishi mumkin. Shuningdek, agar an'anaviy iqtisodiyotda ishlagan "soliqlarga boy" faoliyat yangi raqamli faoliyatlardan tomonidan siqib chiqarilsa, davlat soliq tushumlarini xavf ostiga qo'yadi. Boshqa tomondan, raqamli iqtisodiyot norasmiy iqtisodiyot bilan o'zaro aloqada bo'lish potentsialiga ega va muayyan faoliyatni rasmiylashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi va shu bilan soliq tushumlarining yangi manbalarini yaratadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

Joseph, Rojers. (2018). Digital Transformation, Business Model Innovation and Efficiency in Content

Industries: A Review. The International Technology Management Review. 7. 59. 10.2991/itmr.7.1.6.

Rudzkis, R. & Mačiulaitytė, E. (2007). Econometrical Modelling of Profit Tax Revenue. Nonlinear

Analysis. Modelling and Control. 1. 10.15388/NA.2007.12.1.14724.

**The study of digital tools and business negotiations in cross-cultural communication ( based on Uzbek and English languages)**

**Behzodova Shaxruza Munisjonovna**  
**Samarkand region, Samarkand district**  
**24 school English teacher**

**Abstract**

This thesis explores the pivotal role of digital tools and business negotiations within the framework of cross-cultural communication, specifically focusing on the interactions between Uzbek and English speakers. As globalization continues to reshape business landscapes, understanding how digital tools—such as email, video conferencing, and social media—facilitate or hinder effective communication across cultural boundaries has become increasingly vital. By examining the unique communication styles and strategies utilized in business negotiations, this research aims to identify the influence of cultural differences and linguistic nuances on negotiation outcomes. The findings will provide actionable insights for improving international business relations and fostering more effective cross-cultural communication.

**Keywords** Digital tools, business negotiations, cross-cultural communication, Uzbekistan, English language, communication styles, cultural differences, globalization.

**Introduction**

In today's interconnected world, cross-cultural communication has emerged as a critical component of successful business negotiations. The ability to communicate effectively across cultural boundaries is essential for establishing trust, building relationships, and achieving favorable outcomes in international business settings. As Uzbekistan continues to strengthen its position in the global market, understanding the interplay between digital tools and cultural communication becomes increasingly important.

Digital tools have revolutionized the way business is conducted, enabling real-time communication and collaboration regardless of geographic barriers. However, while these tools offer numerous advantages, they also pose challenges related to cultural differences and communication styles. This thesis seeks to explore how Uzbek and English speakers navigate these challenges during business negotiations, examining the impact of cultural context on communication strategies and negotiation techniques.

A review of existing literature reveals a wealth of research on cross-cultural communication, negotiation strategies, and the influence of digital tools. Scholars such as Hofstede (2001) and Hall (1976) have extensively studied cultural dimensions, highlighting how values and behaviors differ across cultures. These insights are particularly relevant for understanding the dynamics of negotiations between Uzbek and English speakers.

Moreover, the rise of digital communication tools has transformed traditional negotiation processes. Research by Adler and Elmhorst (2016) emphasizes the importance of adapting communication styles to suit digital platforms, as the absence of non-verbal cues can lead to misunderstandings. Kecskes (2013) further argues that pragmatic approaches to communication are essential for successful interactions in cross-cultural contexts.

Preliminary findings suggest that cultural differences significantly influence communication styles during negotiations. For instance, Uzbek negotiators often prioritize relationship-building and indirect communication, reflecting a collectivist culture, while English negotiators may adopt a more direct and assertive approach. These differences can lead to misunderstandings if not properly managed.

Digital tools, while providing opportunities for greater connectivity, also present challenges. The absence of face-to-face interaction in video conferencing or email exchanges can result in misinterpretations of intent and tone. Effective negotiators must therefore be mindful of these differences and adapt their strategies accordingly.

Furthermore, the research highlights the importance of cultural awareness and sensitivity in using digital tools. Successful negotiators are those who take the time to understand their counterparts' cultural backgrounds and adjust their communication styles to foster collaboration and mutual understanding.

### **Conclusion**

This thesis underscores the importance of integrating digital tools with an awareness of cultural nuances in business negotiations. While technology has transformed the landscape of international business, it cannot replace the need for effective cross-cultural communication. By recognizing and respecting cultural differences, negotiators can improve their chances of achieving successful outcomes. Future research could further explore the evolving role of digital tools in cross-cultural contexts, providing deeper insights into effective strategies for international negotiations.

### References

1. Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Books.
2. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Sage Publications.
3. Gudykunst, W. B. (2003). *Cross-Cultural and Intercultural Communication*. Sage Publications.
4. Adler, R. B., & Elmhorst, J. M. (2016). *Communicating at Work: Principles and Practices for Business and the Professions*. McGraw-Hill Education.
5. Kecskes, I. (2013). *Intercultural Pragmatics: A New Perspective on Intercultural Communication*. Oxford University Press.



**Tashkent Perfect University**

**Sharipova Shohzoda Jamshid qizi**  
**TOSHKENT PERFECT UNIVERSITY**

**Annotatsiya**

Tashkent Perfect University — O'zbekistondagi zamonaviy ta'lim muassasalaridan biri bo'lib, talabalarga sifatli ta'lim va ko'nikmalar berishga qaratilgan. Ushbu tezisdagi universitetning tarixi, ta'lim tizimi, ilmiy faoliyati, xorijiy hamkorliklari va talabalar uchun yaratilgan sharoitlar to'g'risida ma'lumot beriladi. Shuningdek, universitetning jamiyatdagi o'rni va ta'lim sifatini oshirishdagi roli muhokama qilinadi.

**Kalit so'zlar** Tashkent Perfect University, ta'lim, ilmiy faoliyat, xorijiy hamkorlik, talabalar sharoiti, O'zbekiston.

**Kirish**

Tashkent Perfect University 2017 yilda tashkil etilgan bo'lib, O'zbekiston ta'lim tizimida yangiliklar kiritish va zamonaviy talablarga mos ta'lim berish maqsadida ochilgan. Universitetda o'qitish jarayoni, innovatsion metodlar va texnologiyalardan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Talabalarga bilim berish bilan birga, ularga amaliy ko'nikmalarni ham oshirishga e'tibor qaratiladi. Tashkent Perfect Universityning asosiy maqsadi — talabalarni global miqyosda raqobatbardosh mutaxassislar sifatida tayyorlashdir.

**1. Universitet tarixi va rivojlanishi**

Tashkent Perfect University o'z faoliyatini boshlaganidan beri tez rivojlanmoqda. Universitet o'zining zamonaviy infratuzilmasi, malakali o'qituvchilari va keng ta'lim dasturlari bilan ajralib turadi. O'zbekiston

Respublikasining ta'lim siyosati doirasida universitetning roli va ta'siri yildan-yilga oshmoqda.

## **2. Ta'lim tizimi va dasturlar**

Universitetda bakalavriat va magistratura darajasida turli yo'nalishlar bo'yicha ta'lim beriladi. Ta'lim dasturlari xalqaro standartlarga mos keladi va talabalarga amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, universitetda ijtimoiy fanlar, tabiiy fanlar va texnik yo'nalishlar bo'yicha zamonaviy kurslar taklif etiladi.

## **3. Ilmiy faoliyat**

Tashkent Perfect University ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Universitetda faoliyat yuritayotgan ilmiy laboratoriyalar va markazlar, talabalarga tadqiqotlar olib borish va ilmiy maqolalar yozish imkonini beradi. Universitet ilmiy jurnallar va konferensiyalar tashkil etish orqali o'z mutaxassislari va talabalarining ilmiy salohiyatini oshirishga intiladi.

## **4. Xorijiy hamkorlik**

Tashkent Perfect University turli xorijiy universitetlar va tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi. Ushbu hamkorliklar doirasida talabalar uchun xalqaro almashinuv dasturlari, tajriba o'tkazish imkoniyatlari va umumiy ilmiy tadqiqotlar olib boriladi. Bu, universitet talabalariga xalqaro miqyosda tajriba va bilim olish imkonini beradi.

## **5. Talabalar uchun sharoitlar**

Universitetda talabalar uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. O'qish jarayonidan tashqari, talabalar turli ijtimoiy va madaniy tadbirlarda ishtirok etishlari mumkin. Talabalar uchun kutubxona, sport zallari va o'qish xonalari bilan bir qatorda,

talabalar uyida yashash sharoitlari ham mavjud. Bu esa ularning ta'lim jarayonida ko'proq samaradorlikka erishishlariga yordam beradi.

### **Xulosa**

Tashkent Perfect University O'zbekistondagi eng yaxshi ta'lim muassasalaridan biri sifatida, talabalarni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Universitetning rivojlanishi, ilmiy faoliyati va xorijiy hamkorliklari uning xalqaro ta'lim maydonidagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi. Ushbu muassasa, o'z kelajak avlodlariga sifatli ta'lim berish orqali, O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

## АБДОМИНАЛЬНАЯ ФОРМА БОЛЕЗНИ ВИЛЬСОНА-КОНОВАЛОВА У ДЕТЕЙ

А.В. Муратходжаева<sup>1</sup> Е. Хамдамова<sup>2</sup>

Ташкентский педиатрический медицинский институт<sup>1</sup>, Отделение скрининга  
«Матери и ребенка» РСНПЦЗМиР<sup>2</sup>

Гепатолентикулярная дегенерация, или болезнь Вильсона-Коновалова – тяжелое прогрессирующее заболевание, характеризующееся сочетанием поражения внутренних органов и мозга.

Симптомы поражения печени у детей variabelны и имеют тенденцию к более ранней манифестации, чем неврологическая симптоматика.

**Цель исследования:** изучить особенности клинических и биохимических показателей при абдоминальной Форме болезни Вильсона-Коновалова.

**Материалы и методы исследования:** Обследовано 32 ребенка с болезнью Вильсона-Коновалова и 20 практически здоровых детей (контрольная группа). У 9 пациентов поставлен предварительный клинический диагноз – абдоминальная форма болезни Вильсона-Коновалова.

Первые признаки заболевания проявлялись в возрасте 8,5-10,5 лет, на фоне перенесенных ОРВИ, ангины, выявлено резкое повышение уровней АлТ и АсТ.

Все формы вирусных гепатитов были исключены.

**Результаты исследования.** Ультразвуковое обследование печени выявило умеренное увеличение как печени, так и селезенки по сравнению с нормой. Наблюдалось однотипность изменений структуры паренхимы печени и селезенки в виде множественных гипоэхогенных участков неправильной формы с размытыми контурами, размером 4-6 мм на фоне диффузной неоднородностью паренхимы.

Анализ биохимических показателей в сравнении с контрольной группой определил высокий уровень церулоплазмина ( $P < 0,05$ ), щелочной фосфатазы ( $P < 0,001$ ), АлТ ( $P < 0,01$ ) и АсТ ( $P < 0,05$ ), медь в суточной моче ( $P < 0,05$ ).

**Выводы:** выявленные данные ультразвуковой картины гепатита, изменения биохимических показателей свидетельствует о нарушении метаболизма меди с последующим проведением молекулярно-генетической диагностики заболевания.

## THE ISSUE OF SUBSTITUTION RELATED TO NONVERBAL MEANS OF COMMUNICATION IN TRANSLATION OF LITERARY TEXTS

Ziynat Djumanazarovna, PhD student, Urgench State University, Urgench

### Introduction

The problem of substituting lexis used to represent nonverbal communication means in translation is a complex issue that arises from the challenges of conveying nonverbal cues across different languages and cultures. As we know, nonverbal communication includes gestures, facial expressions, body language, and other forms of nonverbal behavior that are integral to conveying meaning in both verbal and nonverbal forms. When translating literary texts, these nonverbal elements can pose significant challenges due to differences in cultural norms, linguistic expressions, and contextual understanding. Here's a detailed look at the problem:

### Research methods

#### 1. Cultural Differences

**Issue:** Nonverbal communication often varies significantly across cultures. For example, a gesture that is considered polite in one culture might be seen as rude or meaningless in another.

**Example:** In some cultures, a thumbs-up gesture is a positive sign, but in others, it can be offensive.

**Substitution Problem:** Translators must find equivalent nonverbal expressions that are culturally appropriate for the target audience. This might mean substituting the original nonverbal cue with a culturally relevant one or providing a verbal description that explains the nonverbal action.

#### 2. Linguistic Limitations

**Issue:** Some languages have specific words or phrases that describe nonverbal actions or expressions, which might not have direct equivalents in the target language.

**Example:** The English phrase "rolled her eyes" to show exasperation may not have a direct equivalent in some languages.

**Substitution Problem:** Translators often need to use descriptive language to convey the meaning of the nonverbal cue. This can involve adding explanatory text or choosing a different phrase that captures the same emotional or situational nuance.

#### 3. Contextual Understanding

**Issue:** The meaning of nonverbal communication can depend heavily on the context in which it occurs. A gesture or expression might have different meanings based on the situation.

**Example:** A character's smile might signify happiness, irony, or nervousness depending on the surrounding context.

**Substitution Problem:** Translators need to ensure that the substituted nonverbal cues accurately reflect the intended meaning within the context of the scene. This might involve modifying the nonverbal cue to fit the context or adding narrative detail to clarify its meaning.

#### 4. Narrative and Stylistic Choices

**Issue:** Literary texts often use nonverbal communication to build characters or create atmosphere. The choice of nonverbal cues can be an integral part of the author's style and narrative voice.

**Example:** In a novel, an author might describe a character's habitual gesture as a key trait, such as a nervous habit of fiddling with a pen.

**Substitution Problem:** Translators must balance maintaining the author's style and narrative voice with the need to convey nonverbal communication in a way that resonates with the target audience. This can involve creatively adapting or describing the nonverbal cues to preserve the original intent and style.

#### 5. Emotional Nuance

**Issue:** Nonverbal communication often conveys subtle emotional nuances that are challenging to translate.

**Example:** A character's sigh might indicate frustration, relief, or resignation, depending on the situation.

**Substitution Problem:** Translators need to carefully choose words or phrases that convey the same emotional weight and subtleties as the original nonverbal communication. This might require adding context or modifying the expression to capture the same emotional impact.

#### 6. Literal versus Figurative Meaning

**Issue:** Nonverbal cues can sometimes have figurative meanings that are not immediately apparent.

**Example:** The act of "biting one's lip" can indicate nervousness, hesitation, or contemplation.

**Substitution Problem:** Translators need to determine whether to translate the nonverbal cue literally or figuratively. This involves understanding the figurative meaning in the source language and finding an equivalent expression in the target language that conveys the same figurative sense.

### Strategies for Addressing the Problem

1. **Cultural Adaptation:** Choose nonverbal cues that are culturally relevant and understood in the target culture. Provide additional context if necessary.
2. **Descriptive Translation:** Use descriptive language to explain nonverbal actions when direct equivalents are unavailable.
3. **Contextual Adjustment:** Ensure that nonverbal cues align with the context and narrative of the target text.
4. **Maintaining Style:** Preserve the author's style and voice by adapting nonverbal communication in a way that maintains the original tone and character.
5. **Emotional Accuracy:** Focus on conveying the emotional nuance of nonverbal cues, using words or phrases that reflect the same sentiment.
6. **Consultation and Feedback:** Work with native speakers or cultural experts to ensure the accuracy and appropriateness of translated nonverbal cues.

Addressing these issues requires a deep understanding of both source and target languages, as well as sensitivity to cultural differences and narrative context. Effective substitution in literary translation involves balancing clarity and authenticity while preserving the original text's style and intent. By using footnotes, endnotes, glossaries, and collaborative approaches, translators can provide necessary context and explanations without overwhelming or altering the original narrative. Properly managed substitution helps ensure that readers of the translated work receive a faithful and comprehensible rendition of the original text.

### Reference

1. Aulia, D. (2012). The application of translation strategies to cope with equivalence problems in translating texts. *Polingua*, 1(1), 1-9. <https://doi.org/10.30630/polingua.v1i1.43>
2. Baker, M. (2018). *In other words*. Routledge
3. Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
- Charolles, M. (1978). *Chesterman, A. (2005). Consilience in translation studies. Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 51, 19-32.
4. Farghal, M. (2017). Textual issues to cohesion and coherence in Arabic/English translation. *Jordan Journal of Modern Languages and Literature*, 9(1), 29-50.



5. Nida, E. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. E. J. Brill.
6. Schäffner, C. (1999). The concept of norms in translation studies. In C. Schäffner (Ed.), *Translation and norms* (pp. 1-8). *Multilingual Matters. (PDF) Norms of Substitution in Translation: A French-English Case Study*. Available from:  
[https://www.researchgate.net/publication/362158244\\_Norms\\_of\\_Substitution\\_in\\_Translation\\_A\\_French-English\\_Case\\_Study](https://www.researchgate.net/publication/362158244_Norms_of_Substitution_in_Translation_A_French-English_Case_Study) [accessed Oct 02 2024].

## PATHOMORPHOLOGICAL CHANGES IN NEONATES WITH HYALINE MEMBRANE DISEASE

**Mirzabekova O. A., Eshmamatov O. F., Turaxodjayeva S.S.**

Department of Advanced Medical Studies, Tashkent Medical Academy.  
Uzbekistan.

**Purpose of the study:** To develop and improve the criteria for pathomorphological changes in the lungs of neonates with hyaline membrane disease.

**Materials and methods:** The study included autopsy data from 52 neonates who were born prematurely and died of pulmonary insufficiency. Initially, the medical history and autopsy reports of the neonates were analyzed. The premature infants were divided into the following groups based on gestational age: group 1: 22-27 weeks (12 neonates, 23.1%), group 2: 28-32 weeks (18 neonates, 34.6%), group 3: 33-37 weeks (22 neonates, 42.3%).

The first group, consisting of neonates born at 22-27 weeks with extremely low birth weights who died within one hour of birth, was taken as the control group. The objective was to identify the early morphological changes leading to the development of hyaline membrane disease in the lungs of these neonates. The main cause of death in this group was postnatal asphyxia. Prenatal and intranatal risk factors were present in all cases, as were placental and umbilical cord pathologies.

**Results:** The medical history and autopsy reports of the neonates were analyzed. Based on gestational age, the infants were divided into the following groups: Group 1: 22-27 weeks (12 neonates, 23.1%), Group 2: 28-32 weeks (18 neonates, 34.6%), Group 3: 33-37 weeks (22 neonates, 42.3%).

The first group (22-27 weeks) consisted of deeply premature infants with extremely low birth weight who died within an hour of birth and were used as the control group. The main cause of death in this group was postnatal asphyxia. Examination results indicated that the condition of these neonates at birth was extremely severe, with pronounced morphofunctional deficiencies and severe cardiac and respiratory failure. In the second group, three infants died within the first six hours after birth, six (33.3%) between 12-24 hours, five (27.7%) within 72 hours, and four (22.2%) within 120 hours. In three of the infants who died within six hours of birth, homogeneous hyaline membranes were found in certain areas of the lungs, primarily around the peribronchial regions.

In the third group, eight (36.3%) infants died within 12-24 hours after birth, six (27.3%) within 72 hours, and eight (36.3%) within 120 hours. In infants who died between 12-24 hours, hyaline membranes were found in most areas of the lung tissue, filling the expanded alveolar spaces. In many alveoli, detached alveolocytes, segmented leukocytes, cellular fragments, bronchial epithelium, and lymphocytes were observed. In infants who died within 72 hours, the alveoli were of varying sizes, with hyaline membranes present in some. The alveolar septa were thickened, and fibroblast and lymphoid cell proliferation was noted. The bronchi were dilated and filled with leukocytes, detached epithelium, and erythrocytes. In infants who died within 120 hours, the alveolar tissue was mostly expanded with air, with some emphysematous foci, and the hyaline membranes were fragmented and disintegrating. A strong reaction to the hyaline membranes was observed, including marked lymphohistiocytic infiltration in the interstitial tissue.

**Conclusion:** The presence of respiratory distress syndrome and hyaline membrane disease can be suspected based on the following criteria: 1) premature birth (27-32 weeks), 2) birth weight of 1000-1500 grams, 3) deterioration in the infant's condition by the second or third day, 4) hypoproteinemia, hyperbilirubinemia, and thrombocytopenia.

## IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA MARKETING STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISHNING ZARURIYATI

**Siddiqov Mo‘minjon Yunusovich**

**Jizzax politexnika instituti dotsenti**

**Qo‘ng‘irov Begzod Keldibek o‘g‘li**

**Jizzax politexnika instituti, Kibersport fakulteti talabasi**

**Marketing strategiyasi** - tashkiliy strategiyaning ajralmas qismi. Muayyan bozor sharoitida, muayyan vaziyatda, to'g'ri marketing strategiyasini o'rnatish kompaniyaning yanada samarali rivojlanishiga imkon beradi. Marketing strategiyasini shakllantirish tashkilotga o'z siyosatini hisobga olgan holda o'z faoliyatini rejalashtirishga yordam beradigan ijrochi rejaning mavjudligini o'z ichiga oladi.

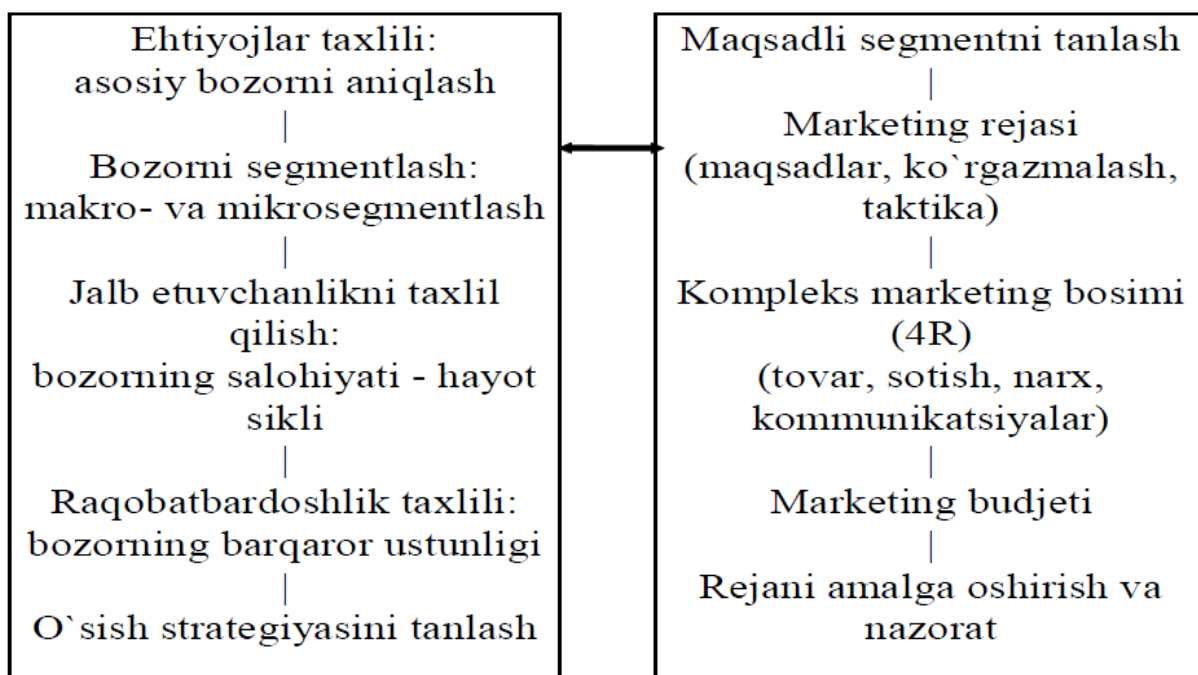
Marketingni rejalashtirish degan narsa bor. Bu kompaniyaning marketing ishining elementi bo'lib, uning ehtiyojlarini doimiy ravishda o'rganishga imkon beradi. Marketingdagi biznes strategiyasi iste'molchilarning ma'lum guruhlarini tegishli mahsulotlar bilan ta'minlashga imkon beradi. Marketing strategiyasining asosiy maqsadi mahsulot uchun mavjud va potentsial bozorlarni yaratishdir.

Ko'pgina iqtisodiy jihatdan muvaffaqiyatli mamlakatlarda bozor sharoitida marketing strategiyasini rejalashtirayotganda, mahsulotni sotishda ko'pincha qiyinchiliklar mavjudligini unutmaslik kerak. Bozorda shiddatli raqobat mavjud bo'lgan sharoitda ko'plab korxonalar yangi mahsulotni chiqarish va sotishni afzal ko'radilar, chunki ularning fikriga ko'ra, bu joyni yo'qotmaslikning eng ishonchli usuli.

**Strategiya va taktika.** Muvaffaqiyatli korxonalarining bozor sharoitida marketingi - bu birinchi o'rinlarga intilish va hozirgi vaqtda yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga erishgan raqobatchilarni chetlab o'tish va kelajakda o'z pozitsiyalarini mustahkamlash.

**Strategik marketing  
(tahlil jarayoni)**

**Operatsion marketing  
(faol jarayon)**



**1-rasm. Marketingning ikki qiyofasi <sup>1</sup>**

**Marketing strategiyasini o'zgartirish** korxonalar bir qator vaziyatlarda oqlanadi, xususan:

- bir necha yil davomida kompaniyaning marketing strategiyasi bermadi yaxshi natijalar mahsulot sotish va daromad olish;
- kompaniyangiz bilan raqobatlashayotgan tashkilotlar strategiyasini o'zgartirgan;
- korxonaning mavjudligi va faoliyatiga ta'sir qiluvchi boshqa tashqi sharoitlarning o'zgarishi;
- joriy marketing strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar muvaffaqiyatli amalga oshirildi va hal qilindi.

Bozor boshqa ko'rsatkichlarga e'tibor qarata boshlaganligi, tubdan yangi mahsulotlar paydo bo'la boshlaganligi va raqobatchilarni chetlab o'tishning zamonaviy usullari qo'llanilganligi sababli kompaniyaning marketing strategiyasini o'zgartirish mumkin. Kompaniyalar tez-tez foydalanadilar turli xil turlari bir vaqtning o'zida marketing strategiyasi.

Kompaniyaning marketing strategiyasining maqsadlari:

1. Bozor maqsadlari (yoki tashqi dastur maqsadlari):
  - tashkilotning bozor ulushi;

<sup>1</sup> Sh.Ergashxodjayeva "Strategik marketing" Iqtisodiyot 2019. 232 bet

- mijozlar soni;
- sotish darajasi (tabiiy va qiymat shartlarini hisobga olgan holda).

Ishlab chiqarish maqsadlari (ichki dastur maqsadlari) bozor ko'rsatkichlarining davomi hisoblanadi. Ular bozor maqsadlariga erishish uchun korxonalar uchun zarur bo'lgan hamma narsani aks ettiradi (bu yerda tashkiliy resurslar hisobga olinmaydi). Gap muayyan ishlab chiqarish hajmlarini (ishlab chiqarish hajmi = sotish hajmi - mavjud zaxiralar + rejalashtirilgan zaxiralar) ta'minlash, ustaxona yaratish, ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarini joriy etish va boshqalar haqida ketmoqda.

2. Tashkiliy maqsadlar korxonalar tuzilishi, xodimlar, boshqaruvdir. Tashkiliy maqsadlarning bir qismi sifatida kompaniya ma'lum bir sohada to'rtta mutaxassisni yollashni rejalashtirishi mumkin ish haqi kompaniyada hozirda etakchi mavqega ega bo'lgan xodimlarning ish haqi miqdori, loyihalarni boshqarish tizimini joriy etish va hk.

3. Moliyaviy maqsadlar. Bu qiymat nuqtai nazaridan barcha maqsadlar haqida gapiradi, xususan:

- xarajatlar miqdori;
- sof va yalpi foyda;
- sof savdo;
- sotishdan tushgan daromad va boshqalar.

Marketing strategiyalarini turli mezonlarga ko'ra tasniflash mumkin. Ko'pincha asosiy marketing strategiyalari quyidagi toifalarga bo'linadi:

- integratsiyalashgan o'sish. Kompaniyalar tuzilmani kengaytirish va "vertikal rivojlanish" dan, ya'ni yangi mahsulot yoki xizmatlarni chiqarishdan foydalanishni xohlaydi. Integratsiyalashgan o'sish marketing strategiyasini amalga oshirishda firmalar korxonaning filiallarini, yetkazib beruvchilarini, dilerlarini nazorat qila boshlaydi va yakuniy iste'molchiga ta'sir o'tkazishga harakat qiladi.

- konsentrlangan o'sish. Ushbu strategiya doirasida mahsulotlarni sotish bozori o'zgarishi yoki mahsulotning o'zi modernizatsiya qilinishi mumkin. Qoida tariqasida, bunday strategiyalarning asosiy maqsadlari raqobatdosh korxonalarga qarshi kurash va kengaytirilgan bozor ulushini egallashga intilish ("gorizontal rivojlanish"), mavjud mahsulotlar uchun bozorlarni topish va ularning sifatini yaxshilashdir.

- diversifikatsiyalangan o'sish. Ushbu strategiya, agar kompaniya hozirda ma'lum turdagi mahsulot bilan bozor sharoitida rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lmasa, tanlanadi. Firma mavjud resurslar bilan yangi mahsulotlar ishlab chiqarish

uchun barcha sa'y-harakatlarini amalga oshirishi mumkin. Biroq, bu mahsulot eskisidan biroz farq qilishi yoki butunlay yangi bo'lishi mumkin.

Marketing strategiyasini belgilashda kompaniya butun bozor muhitiga yoki uning ayrim segmentlariga e'tibor qaratishi mumkin. Uchta asosiy strategik yo'nalishni amalga oshirish mumkin, xususan:

- Differentsiatlanmagan (omnivoriy) marketing strategiyalari. Strategiya iste'mol talabini farqlamasdan butun bozor muhitiga qaratilgan. Ishlab chiqarish xarajatlari kamayishi tufayli mahsulotlar jiddiy raqobatdosh ustunliklarga ega bo'ladi.

- Differensial marketing strategiyalari. Korxonalar shu maqsadda maxsus ishlab chiqilgan mahsulotlarni (yuqori sifatli, jozibali dizayn va h.k.) ishlab chiqarish orqali bozorning iloji boricha ko'proq segmentlarini qamrab olishga harakat qiladi.

- Konsentrlangan marketing strategiyalari. Kompaniya butunlay bitta bozor segmentiga e'tibor qaratadi. Natijada, mahsulotlar ma'lum bir iste'molchilar toifasi uchun mo'ljallangan. Tikish ma'lum turdagi mahsulotning o'ziga xosligiga amalga oshiriladi. Konsentrlangan marketing strategiyasi resurslari cheklangan kompaniyalar uchun idealdir.

#### **Birinchi strategiya.** pozitsion himoya.

Mudofaa maqsadlarida har doim o'z hududida ishonchli mudofaa qal'alari o'rnatiladi. Ammo shuni unutmangki, oldinga siljishsiz har qanday statik himoya mag'lub bo'lishning ishonchli yo'lidir. Hozirgi vaqtda faqat himoyalangan kompaniyalarning marketing strategiyasi uzoqni ko'ra olmaydi. Agar biz Coca-Cola, Bayer yoki Aspirin kabi kompaniyalar haqida gapiradigan bo'lsak ham, ularning ishidan keladigan daromad kafolatlanmaganligini ta'kidlash kerak. Dunyoga mashhur Coca-Cola kompaniyasi juda ko'p miqdorda mahsulot ishlab chiqaradi. Alkogolsiz ichimliklar ishlab chiqarishda uning dunyodagi ulushi juda yuqori - deyarli 50%. Biroq, hatto Coca-Cola ham hozir mevali ichimliklar ishlab chiqaruvchi firmalarni sotib olib, mahsulot turlarini kengaytirmoqda va ishlab chiqarishning yangi turlarini rivojlantirmoqda. Agar kompaniya allaqachon hujumga uchragan bo'lsa, u faqat mavjud tovarlar atrofida istehkomlar qurish uchun uzoqqa bormasligi kerak.

#### **Ikkinchi strategiya.** Yon tomondan himoya.

Bozor rahbarlariga maxsus marketing strategiyasi kerak. Uning maqsadi "chegara xizmati"ni yaratish va "jangovar tayyor bo'linmalar"ni eng zaif chegaralarda jamlashdir. Bu chegaralarning hududlari o'ziga xosdir, chunki ular orqali qarshi hujumga o'tish va jangovar harakatlarni dushman hududiga o'tkazish

mumkin. Barcha operatsiyalar batafsil ishlab chiqilgan va bosqichma-bosqich amalga oshirilgan bo'lsa, yonbosh himoyasini yanada samarali va asosli deb atash mumkin. Ford va General Motors tegishli tayyorgarlikdan mahrum edi va bu ularning asosiy xatosi edi. Yaponiya va Yevropa ishlab chiqaruvchilari bozorga hujum qila boshlaganlarida, ular jiddiy qabul qilinmadi. Pinto va Veganing yaratilishiga kelsak, bu ko'proq rasmiyatchilik edi. AQSh ishlab chiqaruvchilarining kichik hajmli avtomobillarining sifati yuqori bo'lgan deb aytish mumkin emas. Ammo shu bilan birga, ularning narxi avtomobil ishlab chiqaradigan xorijiy kompaniyalar darajasida belgilandi. Natijada, Amerika bozorining bir qismi vaqtincha yapon ishlab chiqaruvchilari tomonidan qo'lga kiritildi, u erda iste'molchiga ixcham avtomobillar taklif qilindi.

#### **Uchinchi strategiya.** Preventiv mudofaa harakatlari.

Agar passiv pozitsiya siz uchun bo'lmasa, unda siz har doim raqibni oldini olish zarbasi bilan qurolsizlantirishingiz mumkin. Ushbu marketing strategiyasini yoqtiradiganlar, profilaktika maqsadida vitaminlarni qabul qilish jiddiy davolanish va kasallik bilan kurashishdan ko'ra ancha samaraliroq deb hisoblashadi. Kompaniyalar proaktiv himoyani bir necha usul bilan tashkil qilishi mumkin. Misol uchun, butun bozorda "jangovar razvedka" o'tkazish uchun: bir raqibga ta'sir qilish, boshqasiga hujum qilish va uchinchisiga tahdid qilish, bu ularning faoliyatini buzadi. Keyingi qadam, Seiko butun dunyo bo'ylab distribyutorlarga 2300 soat yoki Texas Instruments narxiga hujum qilganidek, barcha jabhalarda hujum qilishdir.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz'', Sh.M.Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimidagi nutq.

2. Sh. Ergashxodjayeva "Strategik menejment" O'quv qo'llanma. Toshkent-Iqtisodiyot 2019 232 b.

3. Qobilov. Sh.R. Kadrlar menejmenti: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013. – 711 b.

4. Qodirov Sh.Sh., G'afurov U.V. "Marketing asoslari" (darslik). – T., «Iqtisod-moliya» nashriyoti, 2018. – 412 b.



## TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

**Yulduz Axmedova**

**Jizzax politexnika instituti**

**Iqtisodiyot va menejment kafedrası o‘qituvchisi**

**Arslonboyeva Dilnavoz**

**Jizzax politexnika instituti,**

**Kybersport fakulteti 511-21 guruh talabasi**

**Annotatsiya:** Bugungi kunda hududlarda qulay ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Shu sababli oilalarni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilishga, yosh tadbirkorlarning istiqbolli g‘oyalari va loyihalari ro‘yobga chiqishiga hamda shu asosda aholining bandligi ta‘minlanishiga zamin yaratilmoqda.

**Kalit so‘zlar:** tadbirkorlik, kichik biznes, ishbilarmonlik muhiti.

Ishbilarmonlik muhiti mamlakatning ijtimoiy rivojlanishining asosini tashkil etadi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki mamlakat iqtisodiyotini izchil va barqaror rivojlantirish, aholining hayot darajasini yuksaltirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘rni beqiyosdir. Tadbirkorlar uchun qanchalik qulay ishbilarmonlik muhiti yaratilsa, xalq moddiy va ma‘naviy jihatdan shunchalik boy bo‘ladi. Shu o‘rinda ishbilarmonlik muhitiga bevosita va bilvosita ta‘sir qiladigan omillarni ko‘rib chiqsak.

Ishbilarmonlik muhiti tadbirkorlarning o‘ziga bog‘liq bo‘lmagan tashqi muhit va bevosita tadbirkorlarning o‘zlari tomonidan shakllantiriladigan ichki muhitga bo‘linadi.

Tadbirkorlikning tashqi muhiti – bu tabiiy, demografik, iqtisodiy, ekologik, ilmiy-texnikaviy, qonunchilik, milliy va boshqalar kabi elementlarning keng doirasini o‘z ichiga oladi. Jumladan:

1. Huquqiy omil - bu jamiyat tomondan tadbirkorlar uchun o‘rnatilgan biznes sohasidagi o‘yin qoidalari.
2. Iqtisodiy omillar - iste‘mol bozori, to‘lov qobiliyati, talab shartlari va ushbu bozorning sig‘imini tashkil qiladi.
3. Ilmiy-texnikaviy omillar - tadbirkorlikning muayyan turida ilmiy-texnika taraqqiyoti darajasini aks ettiradi.
4. Ijtimoiy omillar - ijtimoiy-axloqiy ehtiyojlar nuqtai nazaridan ta‘sir qiladigan omillar.

5. Ekologik omillar jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni ifodalaydi.

6. Siyosiy omillar muhitni shakllantirish omili sifatida qaralsada muayyan biznes sharoitlariga ta'siri odatda boshqa omillar orqali namoyon bo'ladi.

Tadbirkorlikning ichki muhiti butunlay tadbirkorga bog'liq bo'lib, uning faoliyat yuritishi uchun shart-sharoitlarining yig'indisini ifodalovchi elementlarning doirasini keng qamrab oladi. Tadbirkorlikning ichki muhitini shakllanishida odatda uning ikkita tarkibiy qismi vaziyat omillari va ichki muhit elementlari ta'sir qiladi.

Ichki muhit elementlari - bu maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan korxonalar tarkibiy qismlari: marketing, tadqiqot va ishlanmalar (yangi mahsulot yoki texnologiyani yaratishda yangi bilim olish va amaliy qo'llashga qaratilgan ishlar majmui), personallar, moliya, ishlab chiqarish va b. Ishlab chiqarish, o'z navbatida, yetkazib berish, ishlab chiqarish va sotishni o'z ichiga oladi. Ishlab chiqarish quyidagi o'zaro bog'liq elementlardan iborat: mehnat ob'ektlari, mehnat vositalari, mehnat, funktsiyalar va tuzilma. Tadbirkorlik tashkiloti ichki muhitining vaziyat omillari - bu tashqi muhitni tahlil qilish asosida tadbirkor tomonidan yaratiladigan va tadbirkorlik tashkiloti faoliyatining chegaraviy shartlarini aniqlash uchun foydalaniladigan ichki o'zgaruvchilar. Asosiy vaziyat omillariga quyidagilar kiradi: biznes maqsadlari; tadbirkorlik faoliyati etikasi va madaniyati; kompaniya ichidagi tadbirkorlik.

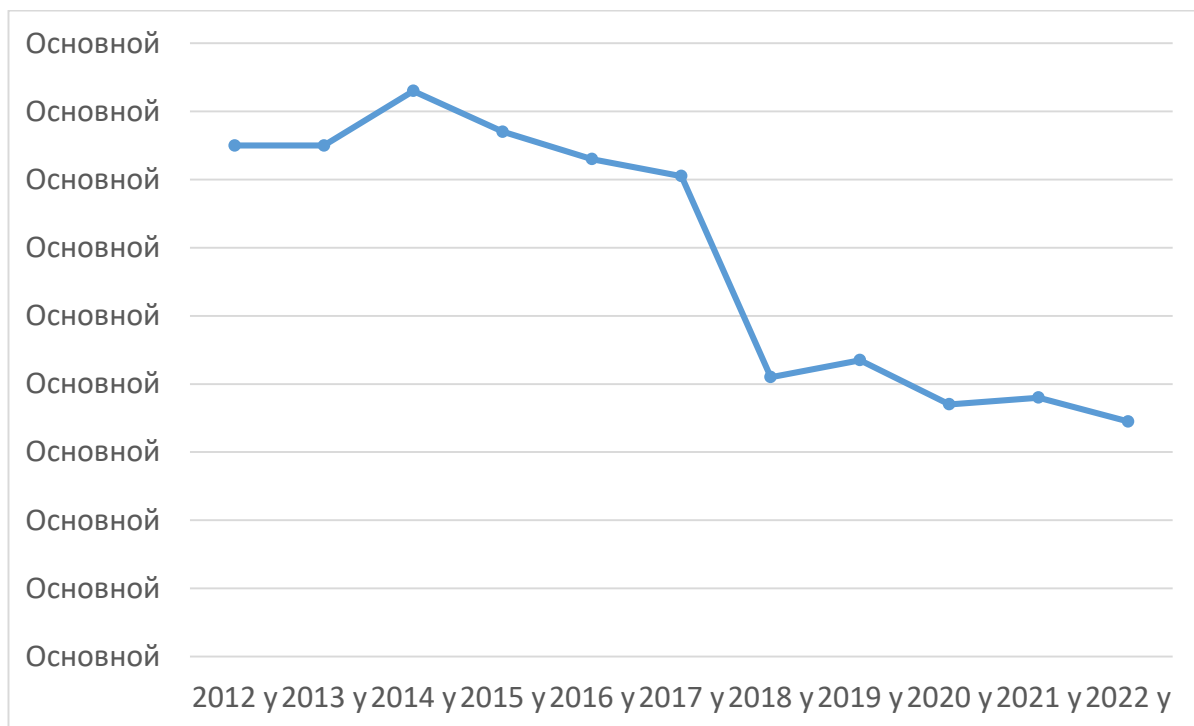
**Ishbilarmonlik muhiti Xalqaro reyting ko'rsatkichlarini yaxshilash, kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish yuzasidan olib borilayotgan ishlar.** Ishbilarmonlik muhiti - Jahon Banki va Xalqaro Moliya korporatsiyasining "Doing business" hisobotida 190 ta davlatdagi vaziyat tahlili asosida biznesning 10 ta yo'nalishi bo'yicha o'rganiladi va qonunchilikdagi o'zgarishlar baholanib, reyting ko'rsatkichi shakllantiriladi.

Ishbilarmonlik muhiti reytingi quyidagilar - Korxonani ro'yxatdan o'tkazish; Qurilishga ruxsat olish; Elektr ta'minoti tizimiga ulanish; Mulkni ro'yxatdan o'tkazish; Kredit olish; Minoritar investorlarni himoya qilish; Soliqqa tortish; Xalqaro savdo; Shartnomalar ijrosi va To'lovga layoqatsizlikni hal qilish bo'yicha ko'rsatkichlar tahlili asosida shakllantiriladi.

Jahon banki ekspertlarining fikricha, O'zbekistonda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash borasidagi asosiy islohotlar quyidagilardan iborat:

➤ Aktsiyadorlarning huquqlari va rolini kengaytirish hamda asosiy korporativ qarorlar qabul qilish, mulkchilik va nazorat tuzilmasini aniqlashtirish, korporativ shaffoflikni oshirish orqali minoritar investorlarni himoya qilishni kuchaytirish;

- Soliqlarni unifikatsiya qilish orqali soliqqa tortishni soddalashtirish;
- Shartnomalarni ijrosini ta'minlashda Mediatsiya qonunidan foydalanish, shuningdek, tomonlarni nizolarni mediatsiya yo'li bilan hal qilishga undaydigan moddiy rag'batlantirish vositalarini yaratish.



**1-rasm. “Doing business” hisobotida O‘zbekistonda ishbilarmonlik muhiti ko‘rsatkichi**

“Doing business” hisobotiga ko‘ra 2018-2022-yillarda Ishbilarmonlik muhitini xalqaro reytingi 5 yillik dinamikasiga ko‘ra O‘zbekistonning ijobiy o‘zgarishini ko‘rishimiz mumkin. Bu ko‘rsatkichni 10 yillik keyingi 2012-2022-yillar mobaynida o‘zgarish dinamikasini o‘rganadigan bo‘lsak bu ko‘rsatkichda 2012-yilda 190 mamlakat ichida 150-o‘rinda turgan bo‘lsak 2022-yilda 69-o‘ringa o‘zgargan. O‘zbekiston xalqaro reytingida deyarli ikki barobar yuqoriga ko‘tarildi. Bu tadbirkorlikni rivolantirish va ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga qartilgan siyosatni to‘g‘ri olib borilayotganidan dalolat beradi.

O‘zbekistonda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida tadbirkorlikni rivojlantirish, ularning faoliyatini huquqiy kafolatiga, chet el investorlarining erkin faoliyat yuritishini ta‘minlashga qaratilgan zarur huquqiy asoslar yaratilib, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari, shu qatori chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar uchun soliq, bojxona va boshqa sohalarda

bir qator qulayliklar va afzalliklar berilmoqda. Shuning bilan birga yaratilgan biznes muhitini o'rganish yuzasidan tegishli institutlar tashkil qilingan. Jumladan,

- Prezident Administratsiyasi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi;
- Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi huzuridagi Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti;
- "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi ilmiy-tadqiqot muassasasi;
- "BUSINESS INDICATOR" Hududlarda tadbirkorlikning rivojlanganlik darajasi ko'rsatkichlarini hisoblash va baholash bo'yicha avtomatlashtirilgan onlayn axborot tizimi.

Ishbilarmonlik muhitini baholash mezonlari to'g'ridan-to'g'ri Hukumat qarorida ko'rsatilgan bo'lib, Savdo-sanoat palatasi, Biznes ombudsman, Davlat soliq qo'mitasi va boshqa tashkilotlar bilan kelishilgan holda olib boriladi.

Masalan, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi (Markaz) respublikadagi korxonalar o'rtasida navbatdagi so'rovnomani o'tkazdi. Sentyabr oyida ikki yo'nalish bo'yicha o'tkazgan so'rovida 1500 dan ortiq korxonalar ishtirok etdi. Biznesning hozirgi holatini sifatli baholash va tadbirkorlarning kelgusi uch oy davomida o'z biznesini rivojlantirish istiqbollari bo'lgan umidlari o'rganildi.

2022-yil avgust oyida ishbarmonlik muhitining jamlangan ko'rsatkichi o'tgan oyga nisbatan 11 punktga yaxshilanib, 64 punktni tashkil etdi, bu esa mamlakatdagi ishbarmonlik muhitining holatini ijobiy deb baholandi. Sentyabr oyida ishbarmonlik muhitining jamlangan ko'rsatkichi o'tgan oyga nisbatan 1 punktga yaxshilandi va 65 punktni tashkil etdi, bu esa mamlakatdagi ishbarmonlik muhitini ijobiy deb baholaydi. Jamlangan indeksning yaxshilanishiga qishloq xo'jaligida (74 p) va qurilishda (57 p) ishbarmonlik muhiti ko'rsatkichlarining ijobiy dinamikasi sezilarli ta'sir ko'rsatdi, bu avgust oyiga nisbatan mos ravishda 9 va 5 punktga o'sishini ko'rsatdi.

Barcha respondentlar orasida 50%i ularning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda hech qanday to'siqlar yo'qligini ta'kidladilar. Shu bilan birga, korxonalar vakillari o'z bizneslarini qo'llab-quvvatlash zarurligini ta'kidladilar. Tadbirkorlarni eng ko'p tashvishga solayotgan muammolar (*kamayish tartibida*) moliyaviy manbalardan foydalanish, ikkinchi o'rinda soliq ma'muriyati, soliq stavkalarining yuqoriligi, yer ajratish, xomashyo yetishmasligi, suv ta'minoti, muhandislik kommunikatsiyalari bilan bog'liq muammolar va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida qayd qilingan ishbarmonlik muhiti begilovchi indikator ko'rsatkichlarini yuqori darajaga ko'tarilishini quyidagi tizimda

ta'minlasak, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari faoliyati gullab yashnaydi. Yangi tadbirkorlik sub'ektlari soni oshadi, mavjudlarini ishi kengayib boradi va chekka hududlardagi tengsizlik barham topadi hamda tadbikorlarda yangi eksport bozorlariga kirib borishga imkon yaratiladi. Bu pirovard natijada yangi ish o'rinlari paydo bo'ladi va aholi daromadlari oshadi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi.
2. Anvar Qobilov, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi sektor mudiri "Iqtisodiy sharh" №8/2022
3. Feruz Rahimov Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, <https://review.uz/oz/post/har-bir-oila-tadbirkor-dasturi-effekti>
4. Baytanov O'.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalarida mahsulot sifatini boshqarish tizimi. Экономика и социум [www.iupr.ru](http://www.iupr.ru) № 11(102)-2022.
5. Baytanov O'.M. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli iqtisodiyotning ahamiyati. Экономика и социум [www.iupr.ru](http://www.iupr.ru) № 10(101)-1 2022. 36-38-bet.

## ҲАЛОЛ РАҚОБАТ БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИНГ МУҲИМ ОМИЛ

**Равшан ХИДОЯТОВ-**

Жиззах политехника институти

“Иқтисодиёт ва менежмент” кафедраси доценти,

иқтисод фанлари номзоди.

Тел.90 310 68 11

**Убайдулла Холмурзаев**–ЖизПИ Сервис факультети,

Профессионал таълим йўналиши,

552-23 гуруҳ талабаси

Тел. 93 483 02 15

**АННОТАЦИЯ.** Мазкур мақолада “Тараққиёт стратегияси”да белгилаб берилган вазифалар ижросини таъминлаш бўйича иқтисодиёт тармоқлари учун самарали рақобат муҳитини шакллантириш ҳамда маҳсулотлар ва хизматлар кўрсатиш бозорларида монополияни босқичма-босқич камайтириш, ички ва ташқи бозорларда ҳалол рақобат асосида миллий товарларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш ва ғирром рақобат турли усуллари масалалари қараб чиқилмоқда.

**КАЛИТ СЎЗЛАР.** Ҳалол рақобат, рақобатбардошлик, монополия, монополистик фаолият, ғирром рақобат, таркибий ўзгаришлар, етакчи тармоқларни модернизациялаш ва диверсификациялаш, ташқи рақобат, талаб, тармоқлараро алоқалар.

Маълумки, бош қомусимизда иқтисодий фаолиятда ғирром рақобатга, монополлаштиришга йўл қўйилмаслиги белгилаб қўйилган. Бунинг асосий сабаби шундаки, ушбу меъёр бозор муносабатларининг асосий тамойили бўлган рақобат муҳитини янада кафолатлаш, унинг очик ва шаффофлигини таъминлашга хизмат қилади. Миллий иқтисодиётимизнинг рақобатбардошлиги ошиши учун ҳар хил турдаги монополияларга йўл қўйилмаслиги жуда катта аҳамиятга эга, албатта.

Ҳаётнинг ўзи монополистик фаолиятни тартибга солиш тизимини янада такомиллаштириш, рақобат муҳитини изчил ривожлантириш, табиий монополия корхоналари самарали ишлаши учун жамоат назоратини кучайтириш, хўжалик юритувчи субъектлар томонидан нархларнинг асосиз оширилишига йўл қўймаслик, рақобат ва унинг ҳуқуқий базасини

такомиллаштириш иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида асосий вазифа эканини кўрсатаёпти.

Сўнги йилларда иқтисодиётимизнинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувининг кучайиши, бозорда турли молиявий, иқтисодий ҳамда мулкӣ муносабатларнинг янги шакллари ривожланиши натижасида пайдо бўлаётган муносабатларни монополия нуқтаи назаридан ҳам тартибга солиш муҳимлиги юзага келмоқда.

Монополистик фаолиятни нафақат товар бозорларида, балки молия ва қимматли қоғозлар бозорларида, биржа савдоларида ҳам чеклаш чораларини кўришни давлатимизнинг иқтисодий ривожланиш даражаси ҳам талаб қилмоқда. Агар иқтисодиётда монополияларга барҳам берилмас экан, ижтимоий аҳамиятга молик товарлар, хизматлар нархи ҳам бозор тамойилларига зидлигича қолаверади.

Барчамиз яхши биламиз, кейинги йилларда иқтисодиётда, рақобат муҳитини яхшилашда ка тта ўзгаришлар юз бермоқда. Тадбиркорлик фаолияти соҳасидаги 100 дан ортиқ лицензияланадиган фаолият турлари ва рухсат бериш тартиб-тамойиллари бекор қилинди. Оқибатда хусусий тадбиркорлик билан шуғулланаётганлар сони мунтазам ошиб бормоқда. Кўплаб тарсоқларда рақобат ортди: жумладан, озик-овқат, мебель, текстиль маҳсулотлари ишлаб чиқаришда.

Табиий монополиялар томонидан қўлланадиган нархларни шакллантириш усули харажатларни тежаш ўрнига уларни кўпайтиришни рағбатлантиради. Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларга қарамай, бозорда, реал ҳаётда ўзгаришлар, тадбиркорлар олдида турган анчагина тўсиқлар бор.

Аслини олганда охирги ўн йилликлар бутун дунё миқёсида рақобат тўғрисидаги қонунларни (улар трестларга қарши ёки монополияга қарши қонунлар, деб ҳам аталади) янада ривожлантириш ва амалиётга тадбиқ этиш даври бўлди. Шарқий Европа ва Марказий Осиёнинг кўпчилик мамлакатлари рақобат сиёсатининг негизи ҳисобланган бозор иқтисодиёти тамойилларини ҳаётга жорий қилабошлаган бир вақтда, бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар ҳам бир жойда тўхтаб қолмай, амалиётда фойдаланилаётган монополияга қарши қонунчиликка ўзгартишлар киритиб борди. Шунга қарамасдан ҳозирги кунда ҳам дунёнинг аксарият мамлакатларида монополияга қарши қонунчилик мавжуд. Ана шу халқаро тажрибадан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, монополияга қарши кураш рақобатни ривожлантиришга хизмат қилади.

Янги техника-технологияларни жорий қилиш, истеъмолчиларнинг талабига жавобан товар турларини тез ўзлаштириш, малакали ишчи кучига эга бўлиш ва замонавий маркетинг хизматидан фойдаланиш кабилар рақобат курашидан ғолиб чиқиш шароитига айланади. Маълумки монополия рақобатга қарама-қарши ҳодиса, чунки у товар ишлаб чиқарувчига танҳо ҳукмронликни таъминлаб, ўзаро беллашув учун шароит қолдирмайди.

Рақобат кураш йўлини танлаш жиҳатидан ҳам ҳарол рақобатга ва фирром рақобатга бўлинади. Ҳалол рақобат бозордаги курашда қабул қилинган, ҳаммага мақбул усуллар билан олиб борилади ҳамда бозор қонунларига асосан олиб борилади. Фирром рақобатда тақиқланган ва қораланган усуллар қўлланилади, яъни қаллоблик, кўзбўямачилик, сўзида турмаслик, алдаш, иқтисодий жосуслик, кўпорувчилик ва ҳатто жисмоний зўравонлик каби жинояткорона усуллар қўлланилади.

Бозор иқтисодиёти фақат ҳалол рақобатни тан олади. Рақобат иқтисодиётни соғломлаштириб барқарор ўсишга олиб келади. Шундай экан, Конституциямизда инсофсиз рақобатга, монополияга йўл қўйилмаслиги ҳақида аниқ меъёр киритилганлиги давлатнинг халқимиз олдидаги масъулиятини янада кучайтиришга ҳам хизмат қилади.

Барқарор иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг асосида албатта таркибий ўзгаришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизациялаш ва диверсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатбардошлигини ошириш масаласи туради.

Шунинг учун ҳам мамлакатимизда иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун унга тўсиқ бўлаётган ишлаб чиқараётган маҳсулотлар сифатининг паст бўлишига, таннархнинг эса асоссиз ўсиб кетишига олиб келаётган омилларни бартараф этиш масаласига катта эътибор қаратилмоқда.

Мисол учун, корхоналарда мавжуд асбоб-ускуналар ҳамда технологияларнинг салмоқли миқдори жисмоний ёки маънавий жиҳатдан эскиришга; ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг материал ва энергия сарфи юқори даражада бўлмаслигига; ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини бошқариш тизимини жорий этиш, маҳсулотларнинг халқаро стандартларга мослигини таъминлаш масаласи барча корхоналарда тўлиқ ҳал этилиши лозимлиги; ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси қониқарли бўлиши лозимлигига ва бошқа шу каби омилларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.



Эскирган асбоб-ускуна ва тахнологиялардан фойдалланган ҳолда, ишлаб чиқариш самарадорлигини юксалтиришга, меҳнат унумдорлигини оширишга, маҳсулот бирлигига моддий ва меҳнат ресурслари сарфи миқдорини камайтиришга ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифат ва нарх бўйича рақобатбардошлигини таъминлашга эришиш мумкин эмас.

Бунга кўра, асбоб-ускуна ва тахнологияларнинг жаҳон миқёсида синовдан ўтган энг сўнги замонавий турлари билан алмаштиришга алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг материал ва энергия сарфи юқори даражада сақланиб қолаётганлигини ўзининг чиқишларида бот-бот такларламоқда. Чунки, мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлигига тўғри келадиган истемол қилинган энергия ресурслари ва ҳомашэ материаллари миқдори ривожланган давлатлардаги шундай кўрсаткичлардан анча юқорилигича қолмоқда.

Маълумки, Президентимиз томонидан 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармон имзоланди. Бунга кўра, 2022 йилдан бошлаб босқичма-босқич тадбиркорликка оид барча мажбурий талабларни ягона электрон реестрга киритиш тартиби жорий этилади ҳамда такрорланувчи ва ўз аҳамиятини йўқотган мажбурий талаблар қайта кўриб чиқилиб, ягона реестр 2025 йил 1 июлдан бошлаб тўлиқ ишга туширилади;

2022 йил 1 апрелга қадар тадбиркорлик субъектларида масофавий (онлайн) фаолият кўрсатиш имкониятларининг мавжудлигидан ҳамда уларнинг ихтисослашувидан келиб чиқиб, лицензия ва бошқа рухсат этувчи ҳужжатларни олиш тартиб-таомиллари соддалаштирилади;

Мамлакатимизда капитал ҳаракатини босқичма-босқич эркинлаштириш ҳамда йирик корхоналарни ва улардаги улушларни (акцияларни), шу жумладан фонд биржаси орқали хусусийлаштириш. “Янги Ўзбекистон — рақобатбардош маҳсулотлар юрти” ғояси асосида 200 та экспортчини очик танлов асосида саралаб, уларни етакчи экспортёрларга айлантириш ва ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш.

Экспортбоп маҳсулотлар етиштириш ҳамда мева-сабзавотчиликни ривожлантириш, интенсив боғлар майдонини 3 баравар ва иссиқхоналарни 2 баравар кўпайтириб, экспорт салоҳиятини яна 1 миллиард АҚШ долларига ошириш. Каби мақсадларни ўз олдига қўйган.

Рақобатни чеклашга йўл қўймаслик бўйича превентив ва олдини олувчи чоралар тизими шаклланмаган, йирик корхоналарни қўшиб юбориш ва қўшиб олиш бўйича битимлар устидан таҳлил ўтказиш ва самарали монополияга қарши назоратни амалга ошириш механизми ўрнатилмаган, савдолар жараёнида рақобатни чеклашнинг олдини олишнинг ҳуқуқий механизмлари самарасизлигича қолмоқда, монополияга қарши орган фаолияти самарадорлигининг энг муҳим кўрсаткичлари ишлаб чиқилмаган.

Милий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш учун бугунги кунда барча соҳаларда кенг қўламли ислоҳотлар олиб борилгани каби йўл-транспорт инфратузулмасини янада ривожлантириш, иқтисодиёт, ижтимоий соҳа, бошқарув тизимида ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:**

1. О‘збекистон Республикаси Президентининг Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон 2022 — 2026-йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақобат муҳитини янада ривожлантириш ва иқтисодиётдаги давлат иштирокини қисқартириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2020-йил 6-июлдаги ПФ-6019-сонли фармони.

3. Ўзбекистон иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт /Муалифлар жамоаси: Р.О.Алимов, А.Ф.Расулов, А.М.Қодиров ва бошқалар / С.С.Ғуломов таҳрири остида-Тошкент, 2006-йил 440-бет.

4. И.Каримовнинг 2011 йил якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: 2012й. 159-163 бетлар.

## MAMLAKAT OZIQ-OVQAT KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATINI TA'MINLASHDA XAVFSIZLIK TIZIMINING O'RNI

**B. Kattakishiyev**

**Jizzax politexnika institute dotsenti,**

**M. Bikbolatov**

**Jizzax politexnika instituti, Kibersport fakulteti**

**532-22 BH va A guruhi talabasi**

**Annotatsiya:** Oziq-ovqat xavfsizligi butun dunyo mamlakatlari oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir. BMT ham bugun oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirish va ularni taqsimlash bo'yicha yondashuvni mutlaqo o'zgartirish vaqti kelganini ta'kidlayapti. Zero, bunday holatda inson manfaatlari yo'lida ham qishloq xo'jaligi rivojlanadi, ham atrof muhitni muhofaza qilish bo'yicha chora-tadbirlar ijrosi ta'minlanadi.

**Kalit so'zlar:** Oziq-ovqat sanoati korxonalarini, xavfsizlik tizimi, ISO 22000 xalqaro standarti, mahsulot sifati, oziq-ovqat xavfsizligi.

Har bir haridor mahsulot sotib olar ekan, birinchi galda uning o'z hayoti uchun xavfsiz ekanligiga e'tibor beradi. Ishlab chiqarilgan sanasini tekshirib, xafsala qilsa, tarkibini o'qib ko'radi.

Anglaganingizdek, mahsulot sotuvining samarali yo'lga qo'yilishida sifat va xavfsizlik ko'rsatkichlarining ahamiyati katta. Ayniqsa, eksportyorlar uchun bu juda muhim masalalardan biri. Bu borada ularga XTNTN tizimi yordamga keladi.

XTNTN tizimi inglizcha HASSP - Hazard Analysis and Critical Control Points so'zlaridan olingan bo'lib, "xatarlarni tahlil qilish va muhim nazorat nuqtalari", degan ma'noni anglatadi. Bu AQSH milliy aerokosmik agentligi (NASA)ga asoslangan Pilsburi kompaniyasi tomonidan qat'iy ishonch ostida ishlab chiqilgan xavfsizlik tizimi bo'lib, ilk bor amerikalik kosmonavtlar uchun oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash maqsadida qo'llanilgan. 1980 yilga kelib esa AQSH Fanlar akademiyasi oziq-ovqat sanoatida sifat menejmenti tizimlarini rivojlantirish uchun ishlatishni taklif qilgan paytda ishlab chiqilgan.

XTNTN maxsus dastur bo'lib, har bir korxonaga induvidual o'rnatiladi. Unga ishlab chiqarish ob'ektidagi xodimlar, jihozlar va mahsulotlar haqidagi ma'lumotlar joylanadi. Aytish kerakki, bu tizimdan foydalanish ixtiyoriy. Korxonalar ISO 22000 xalqaro (ozuq-ovqat mahsulotlari xavfsizlik tizimi) standartini joriy qilib, sertifikatlashtirishi yoki mazkur tizimini yaratib, Sog'liqni saqlash vazirligi

huzuridagi Sanitariya–epidemiologik osoyishtalik agentligi tomonidan ushbu dastur o'rnatilgani to'g'risida xulosa olishi mumkin. Har yili bu ma'lumotlar yangilanib, yangidan sertifikat olinishi lozim. Mazkur tizimning vazifasi, mahsulot ishlab chiqarish va iste'molchiga yetkazib berishning barcha jarayonlarida xatarli nazorat nuqtalariga e'tibor qaratish va oziq-ovqat mahsulotlari iste'moli bilan bog'liq barcha mavjud tavakkalchilik turlari hamda maqsadli nazorat yo'nalish choralarini qo'llash natijasida yo'qotishlarning oldini olish yoki ularni aqlan qo'llash darajasigacha kamaytirishdir.

Bugungi kunda ko'pchilik sanoat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar xavfsizligi va sifatini xalqaro talab darajasiga ko'tarish, raqobatbardoshligini oshirish hamda sifatni boshqarish uchun ISO 9001 va ISO 22 000 xalqaro standartlari joriy qilina boshlandi.

Agar mazkur tizim respublikadagi barcha oziq-ovqat sanoat korxonalarida joriy qilinsa, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning xavfsizligi ta'minlanib, sifat jihatidan ham raqobatbardoshligi ortadi. Oziq-ovqat ishlab chiqarish va iste'molchiga yetkazish jarayonlari zanjirida ortiqcha yo'qotishlar kamayadi, samaradorlik oshadi, mehnat resurslarini oziq-ovqatdan kasallanishi hamda ish vaqtini yo'qotishiga barham beradi. Natijada esa davlat manfaat ko'radi. Tizimning ishlab chiqarish jarayonlarini mikrobiologik, biologik, jismoniy, kimyoviy va boshqa ifloslanish xavfidan himoya qilish vazifasi ham bor. Bu orqali oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi sub'ektlar o'z mahsulotlarini bozorga chiqarish davrida ularning iste'mol bo'yicha xavfsizligi va savdo belgisi (brendi) himoyasini ta'minlaydi.

Bilasiz, korxonalarda asosiy ishni eng so'nggi modeldagi asbob-uskunalar bajarsada, inson qo'l mehnati ham zarur bo'ladi. Aytaylik, ish jarayonida yaroqsiz masalliq'larni saralash, tayyor mahsulotni qadoqlash, uni maxsus idishlarga joylashtirish kabi bosqichlarda ishchilar faol qatnashadi. Ana shu jarayonda mazkur tizimning ahamiyati ortadi. Korxonada markaziy dasturiga o'rnatilgan xavfsizlik tizimi sanitariya-epidimolik me'yorlariga rioya qilinishini ham nazorat qiladi.

Bundan tashqari, ISO 22 000 “Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizlik menejment talablari” xalqaro standarti asosida XTNTN printsipida tuzilgan menejment tizimi korxonalariga nafaqat Evropa Ittifoqi talablariga mos, balki EI va EOII oziq-ovqat bozorida kuchli raqobatga chidash qobiliyatiga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatini ham beradi.

XTNTN tizimini qadr-qimmatini oziq-ovqat ishlab chiqarishni barcha bosqichida davriy nazorat yordamida xatolarni oldini olish va oldindan ko'ra bilish bilan o'lchanadi, dedik. Qolaversa, bu iste'molchilar uchun muhim masala hisoblangan

xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilishini kafolatlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, XTNTNni qo'llash me'yoriy va qonunchilik talablarini bajarishni ta'minlaydigan a'lo darajadagi argumentdir. XTNTN barcha oziq-ovqat tizimida, qishloq xo'jalikning birinchi ishlab chiqarishi (o'simlikshunoslik va chorvachilik) dan boshlab va toki ulgurji-chakana savdo bilan yakunlanib, oziq-ovqat mahsulotlari chaqiradigan kasalliklar to'g'risida eng afzal effektiv va optimal ogohlantirish tizimi hisoblanadi.

Har bir sohada bo'lgani kabi, bu tizimning ham o'ziga xos ishlash printsiplari bor. Xususan, xavfni (xavfli faktorlar) ziyraklik bilan tahlil qilish, nazorat kritik nuqtalarini (KNN) aniqlash, har bir nazorat nuqtalarini kritik chegaralarini o'rnatish, kritik nazorat nuqtalarini monitoring protsedurasini o'rnatish (qanday?, kim?, qachon?), korriktirovkalash harakatini ishlab chiqish, hisobot va hujjat yuritish protsedurasini hamda XTNTN tizimining hujjatlar to'plamini tekshirish protsedurasini o'rnatish kabilar tizimning bexato va benuqson ishlashini ta'minlaydi.

XTNTNni joriy qilishdan keladigan foyda beshta asosiy faktorlarni bajarilishiga qarab aniqlanadi. Jumladan, musaffolikni oshirish, yaroqsiz mahsulotning miqdori hamda sarmoya sarfini kamaytirish, aylanma va bozor ulushini ko'tarish hamda samaradorlikni oshirishdagi ko'rsatkichlarda tizimning foydasi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Tan olish kerakki, butun dunyoda hukm surayotgan pandemiya odamzotni gigiyena qoidalariga qat'iy rioya qilgan holda yashashni o'rgatmoqda. Bunday vaziyatda mazkur tizimning ahamiyati yanada ortdi. Pandemiya davomida va undan keyingi davrda ham har qanday mahsulot jiddiy tekshiruv va xavfsizlik standartlari asosida iste'molchiga yetib borishi talab etilmoqda. Shundan kelib chiqib, har bir korxonada mazkur xavfsizlik tizimini o'zi ishlab chiqib, faoliyatiga joriy qilsa, iste'molchilarning mahsulot sifatiga bo'lgan ishonchini qozonadi. Qolaversa, jahon bozorida ham o'z o'rnini mustahkamlab oladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Feruz Rahimov Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, <https://review.uz/oz/post/har-bir-oila-tadbirkor-dasturi-effekti>
2. Baytanov O'.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalarida mahsulot sifatini boshqarish tizimi. Экономика и социум [www.iupr.ru](http://www.iupr.ru) № 11(102)-2022.
3. Baytanov O'.M. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli iqtisodiyotning ahamiyati. Экономика и социум [www.iupr.ru](http://www.iupr.ru) № 10(101)-1 2022. 36-38-bet.
4. Baytanov O'.M. Mamlakat eksport salohiyatini soliq imtiyozlari vositasida rag'batlantirish. Analytical Journal of Education and Development. Volume: 03 Issue: 03 / Mar-2023 ISSN: 2181 – 2624 [www.sciencebox.uz](http://www.sciencebox.uz) 103-106-bet.

## INSON RESURSLARINI BOSHQARISHNING MEZONI

**Turdimuratov Maqsud Muzaffarovich**

Jizzax politexnika instituti,

Iqtisodiyot va menejment kafedrası dotsenti

**Orziyev Zuhridin**

Kybersport fakulteti, 532-22 BH va A guruhi talabasi

Inson resurslarini boshqarishning asosiy turlarini ko'rib chiqing:

### 1) Natijalar bo'yicha boshqarish

Bu boshqaruv tizimi markazlashtirilmagan yetakchilikni tashkil etish (korporativ foyda markazlari) natijalarini berish vazifasi bilan. Vazifalar ishchi guruhlarga topshiriladi va aniq natijalarga erishish belgilanadi. Bunday tizim natijalarni belgilashning turli bosqichlariga, natijalarni o'lchash bosqichlariga va monitoring natijalarini bosqichlariga ega.

### 2) motivatsiya orqali boshqarish

Ushbu model ishchilarning ehtiyojlari, qiziqishlari, kayfiyatlari, shaxsiy maqsadlari, shuningdek, motivatsiyani ishlab chiqarish talablari va korxonada maqsadlari bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlarini o'rganishga asoslangan. Ushbu modeldagi kadrlar siyosati inson resurslarini rivojlantirish, ma'naviy va ruhiy muhitni mustahkamlash, ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishga qaratilgan.

Ma'lumki, menejment fanida rivojlangan mamlakatlarda muvaffaqiyatli firmalarda keng qo'llaniladigan turli xil motivatsion modellar ishlab chiqilgan. Ular orasida eng an'anaviylari: ratsional motivatsion model (moddiy rag'batlantirishdan foydalanish), o'zini namoyon qilish modeli (insonning ichki motivlarini faollashtirish, o'zini namoyon qilish imkoniyati), mulkchilik modeli (hamkorlikni rivojlantirish, sheriklik, boshqaruvda ishtirok etish).

### 3) Asosiy boshqaruv

Ushbu model xodimlar oldindan belgilangan chegaralar (ramkalar) doirasida o'zlari qaror qabul qilishi mumkin degan taxminga asoslanadi. Tizimni jarayonning ahamiyati, oldindan aytib bo'lmaydiganligi va buzilmasligi kerak bo'lgan me'yorlar bilan belgilash mumkin. Ramkalarni boshqarish texnologiyasi quyidagi harakatlar ketma-ketligini o'z ichiga oladi: vazifani aniqlash, uni xodim tomonidan qabul qilish, tegishli ma'lumot tizimini yaratish, mustaqillik chegaralari va rahbarning aralashish usullarini aniqlash.

Doiraviy boshqaruv xodimlarning tashabbuskorligi, mas'uliyati va mustaqilligini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi, tashkilotda uyushma va aloqa darajasini

o'shiradi, ishdan qoniqishning o'sishiga hissa qo'shadi va korporativ etakchilik uslubini rivojlantiradi.

#### 4) Delegatsiya asosida boshqarish

Hokimiyat vakili uzoq vaqtdan beri boshqaruvda qo'llanilib kelinmoqda, bu to'g'ridan-to'g'ri uning boshlig'iga berilgan funktsiyalarni quyi bo'g'inga o'tkazish, ya'ni vazifalarni quyi darajaga o'tkazish. Vakolat va javobgarlikni taqsimlashga asoslangan boshqaruv yuqorida aytilganlardan tubdan farq qiladi. Bunday boshqaruv modelining mohiyati uchta harakatni birlashtirishdir:

- muammoning aniq bayoni
- qaror qabul qilishning aniq asoslari
- harakatlar va natijalar uchun javobgarlikni aniq belgilash.

Model xodimlarning realizatsiya qilinmagan potentsialini faollashtirish va tadbirkor sifatida o'ylaydigan va ishlaydigan oddiy ijrochilarni yaratish uchun yaratilgan.

#### 5) jamoaviy boshqaruv

Ushbu model asosga asoslanadi: agar xodim kompaniya ishlarida ishtirok etsa, menejment bilan shug'ullansa va undan mamnun bo'lsa, u yanada qiziqarliroq va samarali ishlaydi. Xodimlarni boshqarish metodologiyasi nuqtai nazaridan, xodimlar boshqaruv ob'ektidan boshqaruvning sub'ektiga aylantiriladi, bu esa tashkilotni rivojlantirish muammolarini mustaqil hal qiladi. O'z-o'zini boshqarish asosida xodim o'zini ifoda etish, tan olish va sheriklik ehtiyojlarini amalga oshirishi mumkin va korxonaga yuqori mehnat unumdorligi va mahsulot sifatiga erishadi.

#### 6) Tadbirkorlikni boshqarish

Ushbu kontseptsiyaning mohiyati tashkilot ichida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdir, uni tadbirkorlar, innovatsiyalar va ijodkorlar hamjamiyati sifatida namoyish etish mumkin.

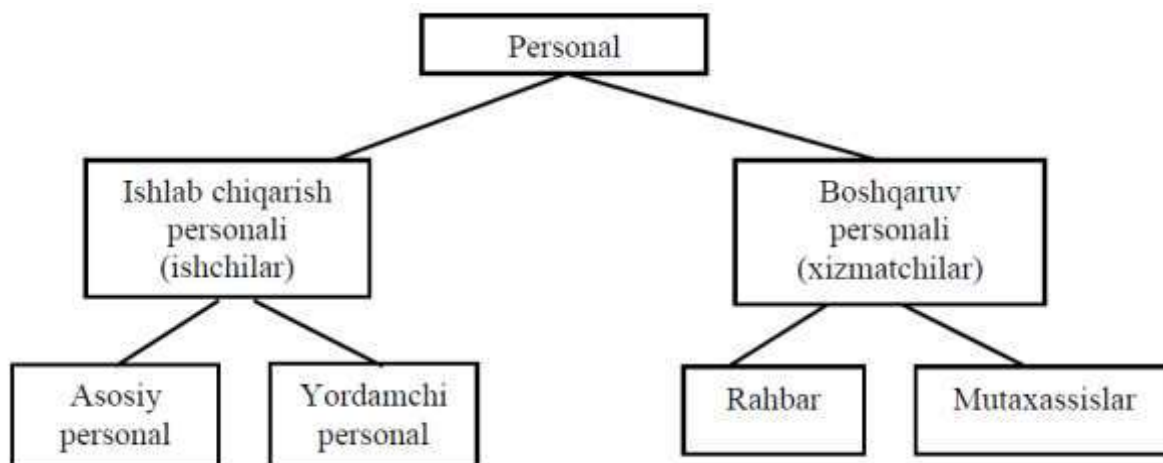
Tadbirkorlik tashkilotini ajratib turadigan asosiy narsa bu butun boshqaruv tizimiga, shu jumladan inson resurslarini boshqarish tizimiga kiradigan tadbirkorlik falsafasini shakllantirishdir. Ijodkorlik ruhi, yangi imkoniyatlarni doimiy ravishda qidirish, jamoaviy o'z-o'zini tarbiyalash, sheriklik va ishonch xodimlarni o'z tashkilotlari ichida o'zini o'zi amalga oshirishga, innovatsiyalar va hamkorlikka chorlaydi. Intertrenurizatsiya tizimining o'ziga xos xususiyati uning majburan boshqarish mexanizmiga emas, balki demokratik tashabbuslarni korporativ strategiya rejalari bilan integratsiyasiga yo'naltirilganligidir.

Zamonaviy ilm-fan va boshqaruv amaliyotida, yuqorida keltirilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, biznes tashkilotlarining asosiy va strategik manbai sifatida inson



resurslarini boshqarish sohasidagi yangi yondashuvlar, kontseptsiyalar, g'oyalarni takomillashtirish, yangilash va doimiy izlash jarayoni mavjud.

Kadrlar boshqaruvi tizimini qonuniy va huquqiy jihatdan ta'minlash tashkilotning samarali faoliyatiga erishish uchun xodimlarni boshqarish organlari va ob'ektlariga huquqiy ta'sir ko'rsatish vositalari va vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.



**1-rasm. Personalni tasniflanishi<sup>1</sup>**

Xodimlarni boshqarish tizimini huquqiy ta'minlashning asosiy vazifalari ish beruvchilar va xodimlar o'rtasidagi mehnat munosabatlarini huquqiy tartibga solish; xodimlarning mehnat munosabatlaridan kelib chiqadigan huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish.

Xodimlarni boshqarish tizimini huquqiy qo'llab-quvvatlash quyidagilarni o'z ichiga oladi: mehnat, mehnat munosabatlari sohasidagi amaldagi qonun hujjatlari normalariga rioya qilish, rioya qilish va ularni qo'llash; tashkiliy, tashkiliy va ma'muriy, iqtisodiy tusdagi mahalliy normativ va tartibga solmaydigan hujjatlarni ishlab chiqish va tasdiqlash; tashkilotning mehnat va kadrlar masalalari bo'yicha chiqargan eskirgan va endi amalda bo'lgan me'yoriy hujjatlariga o'zgartirish kiritish yoki o'zgartirish to'g'risida takliflar tayyorlash.

Tashkilotda huquqiy yordamni amalga oshirish uning rahbari va boshqa mansabdor shaxslar (tashkiliy, ma'muriy, ma'muriy, mehnat va boshqa funksiyalarni amalga oshirishda ularga berilgan huquq va vakolatlar doirasida), shuningdek xodimlarni boshqarish tizimi rahbari va uning xodimlariga yuklatilgan. o'z vakolatlari doirasiga tushib qolish. Mehnat qonunchiligi sohasidagi huquqiy ishlarni olib borish uchun bosh bo'lim yuridik bo'lim hisoblanadi.

<sup>1</sup> M.Azlarova Inson resurslarini boshqarish. O'quv qo'llanma. Toshkent – Iqtisodiyot 2019. 21-bet

## SUN'IY INTELLEKT VA ROBOTOTEXNIKA YORDAMIDA ISH JOYLARINI AVTOMATLASHTIRISH.

**Sulaymonov Jasurbek Bahromjon o'g'li** Qo'qon Universiteti Raqamli  
texnologiyalar va matematika kafedrasida o'qituvchisi  
jasur.1996.07.09@gmail.com

**Annotatsiya:** Ushbu tezisda avtomatlashtirishning birinchi toifasi SI va RTni ish joylarida qo'llashni osonlashtirish va optimallashtirishdir. SI tizimlari, misol uchun, ma'lumotlarni qurilgan maqolalar yoki qo'shimcha yuklamalar orqali o'rganish orqali ishga kirishi mumkin. RT esa masofaviy avtomatlashtirish va ro'yxatga olish muammosini bartaraf etishda yordam beradi.

**Kalit so'zlar:** sun'iy intellekt, robototexnika, ish joylari avtomatlashtirish, ma'lumotlar analizi, algoritmlar, ma'lumotlar foydalanish, avtomatizatsiya, texnologiya.

**Kirish:** Robotik jarayonlarni avtomatlashtirish - bu odamlar bajaradigan ishlarni takrorlaydigan xizmatlar vazifalarini avtomatlashtirishdir.

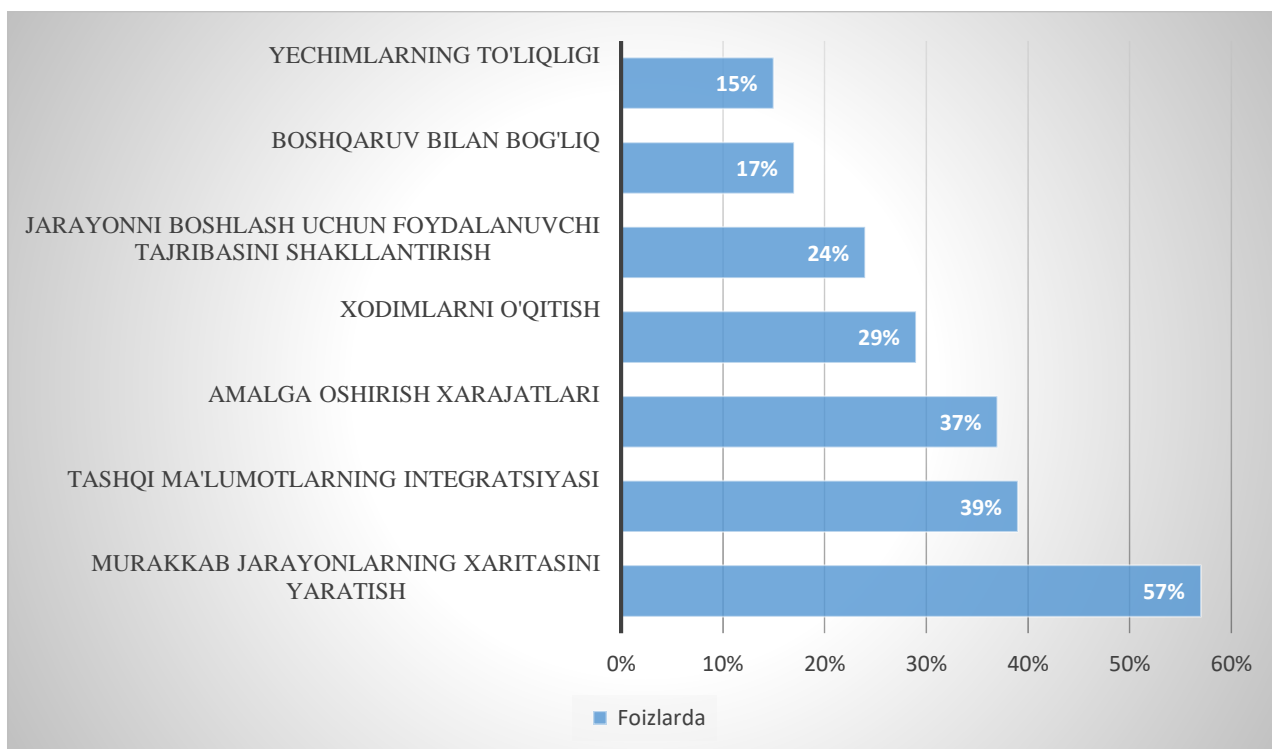
Raqamli xizmatlarning mavjudligi jamiyatda axborot tizimlarining keng tarqalishi va biz turli darajalarda guvohi bo'layotgan texnologik evolyutsiyadan ko'proq foydalanishni hisobga olgan holda kompaniya darajasida o'sib borayotgan tendentsiya sifatida qaraladi. Fuqarolar, kompaniyalar va muassasalar o'rtasidagi aloqa shakli asosan raqamli ma'lumotlar almashinuvi orqali amalga oshirila boshlandi. Tashkilotlar o'rtasida almashinadigan axborot va raqamli hujjatlarning yuqori hajmini hisobga olgan holda, umuman olganda, barcha ma'lumotlarni qayta ishlashga o'z vaqtida javob berish va jarayonlarni ichki kuzatib borish inson omili jihatdan mumkin emas. Shu ma'noda biz Robotik jarayonlarni avtomatlashtirishning muhimligini ta'kidlaymiz. Robotik jarayonlarni avtomatlashtirish nuqtasi nazardan va qisqacha aytganda, Robotik jarayonlarni avtomatlashtirish vositalari takroriy vazifalar sonini kamaytirish, ularni avtomatlashtirish orqali ishni yaxshilashga qaratilgan texnikalar to'plamiga mos keladi. Robotik jarayonlarni avtomatlashtirishdan foydalanishdan tashqari, sun'iy intellekt (SI) bilan to'ldiruvchi - algoritmlar va texnikalar - avtomatlashtirilgan jarayonlarni bajarishning aniqligini oshirishga imkon beradi. Sanoat 4.0 texnologik jarayonlar va sensorlar to'plamini ko'rib chiqadi, bu esa tashkiliy jarayonlar uchun sun'iy intellekt dasturlarini avtomatlashtirish jarayonlari va ilovalarida yanada ko'proq muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi, yaxshi ishlashga hissa qo'shadi va yangi imkoniyatlarni taqdim etadi.

Robotik jarayonlarni avtomatlashtirish (RPA) bu odamlar bajaradigan ishlarni takrorlaydigan xizmatlar vazifalarini avtomatlashtirishdir.

Avtomatlashtirish dasturiy ta'minot robotlari yoki SI ishchilari yordamida amalga oshiriladi, ular aniq, takrorlanadigan vazifalarni bajarishga qodir. Vazifa ko'rsatmalari ishlab chiquvchi tomonidan ekranni yozib olish va o'zgaruvchilarni aniqlashning ba'zi shakllaridan foydalangan holda o'rnatiladi. Bu vazifalarga ilovalarga kirish, ma'lumotlarni nusxalash va joylashtirish, elektron pochta xabarlarini ochish, shakllarni to'ldirish va boshqalar kiradi.

**Asosiy qism:** An'anaviy usullardan farqli o'laroq, RPA axborot infratuzilmasining bir qismi emas, balki uning tepasida joylashgan bo'lib, past darajadagi intruzivlikni anglatadi, ehtimol xarajatlarni kamaytiradi. Ba'zi hisobotlarda RPA texnologiyalaridan foydalangan holda umumiy xizmatlar doirasidagi tranzaksiya faoliyatining operatsion xarajatlari 30% dan 50% gacha kamaygan.

Bir vaqtlar SI asosiy qo'llash sohalari bo'lingan tushuncha edi. Tabiiy tillarni qayta ishlash, avtomatik dasturlash, robototexnika, computer vision, teoremlarni avtomatik isbotlash, ma'lumotlarni aqlli izlash va boshqalar. Hozirda bu qo'llash sohalari shu qadar kengkiki, ularning har birini o'ziga xos soha deb hisoblash mumkin. SI hozirda ushbu ilovalarning ko'pchiligini ta'kidlaydigan asosiy g'oyalar guruhi sifatida tasvirlangan. Mashinalar tomonidan murakkab vazifalarni bajarish, xarajatlarni kamaytirish va tovarlar va xizmatlar sifatini yaxshilash uchun sun'iy intellektdan foydalanish aqlli fabrikalar va sanoat 4.0 ning asosiy prinsipi hisoblanadi. SI texnologiyalari ishlab chiqarish sanoatiga kirib bormoqda va kiber-fizik tizimlar yordamida jismoniy va virtual olamlarni birlashtirmoqda. SI dan foydalanish ishlab chiqarish sanoatini aqlli qiladi va moslashtirilgan talablar, bozorga chiqish vaqtini qisqartirish va uskunalarda ishlatiladigan sensorlar sonini ko'paytirish kabi zamonaviy muammolarni hal qilishga qodir. SI bilan birgalikda moslashuvchan robotlardan foydalanish turli xil mahsulotlarni ishlab chiqarishni osonlashtiradi. SI usullari turli sensorlardan to'plangan real vaqt rejimida katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishga qodir. Albatta avtomatlashtirishni amalga oshirish tashkilotlarga qiyinchiliklar olib keladi, 1-diagrammada berilgan qiyinchiliklarni ko'rish mumkin.



1-Diagramma. Avtomatlashtirishni amalga oshirishda tashkilotlar duch keladigan qiyinchiliklar.

SI ning qo'llanilishi haqida RPA asta-sekin o'zining avtomatlashtirish xususiyatlariga tasniflash, tan olish, toifalarga ajratish va hokazolar uchun ma'lum kontekstlarda qo'llaniladigan algoritmlar yoki SI usullarini (masalan: Korxonalar resurslarini rejalashtirish, buxgalteriya hisobi, inson resurslari) qo'shib kelmoqda. yillar davomida ba'zi akademik tadqiqotlar muammolar va potensial sifatida nashr etilgan, shuningdek, RPA va SI ning qo'llanilishiga ammo u aniq belgilangan, barqarorlashtirilgan va yetuk holatlarda qo'llanilishi kerak. jarayonlar, masalan, mijozlar vazifalariga qaratilgan strategik sohalarda, xodimlarning unumdorligini oshirish (odatiy vazifalarni optimallashtirish), jarayonlarni toifalarga ajratish va marshrutlashda aniqlikni oshirish, mijozlar va xodimlar bilan tajribani yaxshilash, tahliliy ma'lumotlarni tahlil qilishni yaxshilash, firibgarlikni kamaytirish va "jarimalar" to'lash kabilardir.

Sun'iy intellekt (SI) va robototexnika rivojlanishi ish joylariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu avtomatlashtirish tendentsiyasi odamlar tomonidan ilgari bajarilgan vazifalarni bajarish uchun mashinalardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Bu ham ijobiy, ham salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Yaxshi tomoni shundaki, SI va robotlar takrorlanadigan yoki xavfli vazifalarni hal qilish orqali samaradorlik va mahsuldorlikni oshirishi mumkin. Shuningdek, ular qimmatli tushunchalarni yaratish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishlari

mumkin. Bu xodimlarni yanada murakkab, vazifalarga e'tibor qaratishdan ozod qiladi.

Biroq, avtomatlashtirish ish joyini almashtirish bilan bog'liq xavotirlarni ham keltirib chiqaradi. Mashinalar yanada murakkablashgani sayin, ular hozirda odamlar tomonidan bajariladigan ko'plab ishlarni egallashlari mumkin. Bu ishchilarni rivojlanayotgan ish joyida zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlash uchun ishchi kuchini rivojlantirish va qayta tayyorlash dasturlarini talab qiladi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Q.A. Al-Radaideh, E. AlNagi, "Using data mining techniques to build a classification model for predicting employees performance," *International Journal of Advanced Computer Science and Applications* vol. 3, no. 2, 144–151 2012.
- [2] M. Azizjon, A. Jumabek and W. Kim, "1D CNN based network intrusion detection with normalization on imbalanced data," *2020 International Conference on Artificial Intelligence in Information and Communication (ICAIIIC)*, Fukuoka, Japan, 2020, pp. 218-224, doi: 10.1109/ICAIIIC48513.2020.9064976.
- [3] S. Khodabandehlou and M., Zivari Rahman, "Comparison of supervised machine learning techniques for customer churn prediction based on analysis of customer behavior," *Journal of Systems and Information Technology*, n 1/2, pp. 65-93, 2017.
- [4] Elbek, A. (2022). MOLIVAVIY XIZMATLARDA FINTECHNING QO'LLANILISHI VA MUHIMLIGI. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 1(5), 391-394.
- [5] F., Pedregosa, G., Varoquaux, A., Gramfort, V., Michel, B., Thirion, O., Grisel, É., Duchesnay, "Scikit-learn: Machine learning in Python". *the Journal of machine Learning research*, no 12, pp. 2825-2830, 2011.
- [6] T., Akiba, S., Sano, T., Yanase, T. Ohta and M., Koyama, "Optuna: A next-generation hyperparameter optimization framework." *Proceedings of the 25th ACM SIGKDD international conference on knowledge discovery & data mining* pp. 2623-2631. 2019
- [7] A., Meliboev, J., Alikhanov and W., Kim. "Performance evaluation of deep learning based network intrusion detection system across multiple balanced and imbalanced datasets". *Electronics*, 11(4), p.515. 2022.
- [8] Askarov, E., 2022. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOFTWARE BASED ARTIFICIAL INTELLIGENCE. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), pp.722-728.

## MOLIYANING IQTISODIY MOHIYATI VA FUNKSIYALARI

**O'.Xolbo'tayev**

Jizzax politexnika instituti,  
Iqtisodiyot va menejment kafedrası o'qituvchisi

**O.Samadov**

Jizzax politexnika instituti,  
Kibersport fakulteti 3-kurs talabasi

Moliyaning iqtisodiy kategoriya sifatidagi tabiati va mohiyati uning bajaradigan funksiyalarida namoyon bo'ladi.

Funksiya ob'ekt ichki mohiyati konkret shaklining namoyon bo'lish jarayonidir. Moliyaning funksiyalarini bilish moliya siyosatini amalga oshirish uchun zarurdir. Moliya fani nuqtai-nazaridan davlat moliyasi, xo'jalik sub'ektlari moliyasi va uy xo'jaliklari moliyasi funksiyalarining ma'lum darajada birligi mavjud. Shu bilan bir vaqtda, ular o'rtasida farqlar ham mavjudki, bu holat bir tomondan, umumdavlat manfaatlaridan va boshqa tomondan esa, korxonalar faoliyatining tadbirkorlik jihatlari hamda fuqarolar shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqadi.

Moliyaning funksiyalari yuzasidan iqtisodchi-olimlar o'rtasida qator bahsli holatlar mavjud.

Bir qator taniqli moliyachilar moliyaning uchta funksiyasi mavjudligini e'tirof etishadi.

A.M. Birman moliyaning quyidagi funksiyalari mavjudligini e'tirof etadi:

- xo'jalik yuritish jarayonini pul mablag'lari bilan ta'minlash;
- nazorat;
- taqsimlash.

A.M. Aleksandrov va E.A. Voznesenskiy tasdiqlaydiki, moliya quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- pul fondlarini shakllantirish;
- shakllantirilgan pul fondlaridan foydalanish;
- nazorat.

I.T. Balabanovning fikriga ko'ra, bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaning taqsimlash funksiyasi o'zining mazmunini yo'qotadi.

Iqtisodchi V.M. Rodionovning fikriga ko'ra, moliya taqsimlash va nazorat funksiyalarini bajaradi.

A.M.Babich, L.N.Pavlovalarning fikricha, butun moliya tizimi uchun qator funksiyalar - rejalashtirish, tashkil etish, rag'batlantirish hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Hozirgi sharoitda O'zbekistonlik iqtisodchi-olimlar moliyaning taqsimlash va nazorat funksiyalarini bajarishini e'tirof etishadi.

Iqtisodiy sub'ektlarning asosiy manfaati foyda olish hisoblanadi. Foyda markazlashtirilmagan pul fondlarining asosiy moliyaviy manbaidir.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkchilik ko'p ukladli shakllarini paydo bo'lishi va bozor iqtisodiyotining amal qilishi to'liq iqtisodiy mustaqillikni ta'minlovchi demokratik tizimni shakllantirishni ob'ektiv zarur qilib qo'yadi. Bunday sharoitda iqtisodiy sub'ektlar faoliyatining moliyaviy natijalari, ya'ni tadbirkorlik foydasini taqsimlash ular tomonidan qabul qilinadigan moliyaviy qarorlarga bog'liqdir.

Turli darajadagi ko'p sonli fondlarni shakllantirishning asosiy moliyaviy manbalari nima hisoblanadi?

Albatta bunda makrodarajada yalpi ichki mahsulot eng birinchi manba bo'lib hisoblanadi. Yalpi ichki mahsulotni taqsimlash jarayoni turli xil moliyaviy vositalar: me'yorlar, stavkalar, tariflar, ajratmalar va boshqa moliyaviy instrumentlar vositasida amalga oshiriladi.

Mikrodarajada esa uning manbai korxonalar pul daromadlari va jamg'armalari hisoblanadi.

Moliyaning nazorat funksiyasi - bu ob'ektiv tarzda amal qiluvchi pul munosabatlari jarayonlarini nazorat qilishdir.

Moliya nazorat funksiyasining ob'ekti bo'lib xo'jalik sub'ektlari faoliyatining moliyaviy natijalari hisoblanadi.

Nazorat funksiyasi vositasida esa, pul fondlarining shakllanishi jarayonlarini iqtisodiy qonuniyatlar, me'yorlar asosida amalga oshirishni nazorat qiladi.

Davlatning paydo bo'lishi bilan moliyaning paydo bo'lishini izohlash uchun davlatning jamiyat iqtisodiy tizimidagi roli va unga tegishli bo'lgan funksiyalarni asoslash lozim. Davlatning iqtisodiy roli uning quyidagi funksiyalarida namoyon bo'ladi: tartibga solish, qayta taqsimlash, ijtimoiy, nazorat.

**Tartibga solish funksiyasi:** Davlat ishtiroki zarur bo'lgan shunday sohalar mavjudki, ularning to'laqonli amal qilishida davlat ishtiroki belgilovchi ahamiyat kasb etadi (masalan, mudofaa, davlat boshqaruv apparatini saqlash, ijtimoiy sohalar, aholini ijtimoiy himoyalash tizimlari va boshqalar). Davlat turli xil institutsional tizimlar vositasida iqtisodiy siyosatni amalga oshiradi. Davlatning tartibga solish funksiyasining bajarilishi tartibga solishning qator sohalarida ta'minlanadi: davlat

moliyasi, pul muomalasi, nakd pulsiz hisob-kitoblar, valyuta kurslari, iqtisodiy havfsizlik va boshqalar.

**Qayta taqsimlash funksiyasi.** Yaratilgan milliy daromad ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasida qayta taqsimlashning ob'ekti hisoblanadi. Bunda qayta taqsimlash mexanizmining vositasi va ijrochilari sifatida soliq tizimi hamda byudjet tizimi maydonga chiqadi.

**Ijtimoiy funksiya.** O'tish davrining asosiy muammosi hisoblanuvchi ijtimoiy himoya tizimlarini shakllantirish va aholining kam ta'minlangan qatlamlarini himoya qilish davlatning asosiy funksiyasi hisoblanadi. Bu funktsiyaning amal qilish mexanizmi davlatning quyidagi yo'nalishlardagi aniq tadbirlari orqali ta'minlanadi: ijtimoiy transfertlar tizimi, respublika va mahalliy darajadagi ijtimoiy dasturlar, adresli ijtimoiy yordamlar.

Moliyaning quyidagi tamoyillari amal qiladi: birlik (yaxlitlik); balanslilik; maqsadga yo'naltirilganlik; sharoitga moslashuvchanlik; strategik asoslarga tayanuvchanlik.

Moliyaning birlik (yaxlitlik) tamoyili shuni xususiyatlaydiki, moliya munosabatlarining barcha sub'ektlari uchun qonun va me'yoriy-huquqiy asoslarning, pul, kredit va soliq tizimlarining, moliyaviy xujjatlar va hisobotlar shakllarining, moliyaviy operatsiyalarni buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibining, harajatlar va moliyaviy natijalarni shakllantirishning, moliyaviy, to'lov-hisob-kitob va soliq intizomlarini buzganligi uchun jazolar qo'llashning yaxlitligi, umumiyligi va hamma uchun birdayligi amal qiladi.

Balanslilik tamoyili shuni anglatadiki, barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar mulki qiymatining baholanishi ularni shakllantirishning aniq manbalariga jumladan, tushumlar va daromadlar hisobiga, o'z mablag'lari, jalb qilingan mablag'lar va bank kreditlari kabilarga egadir.

Agar mulk faqat o'z daromadlar hisobiga shakllantirilgan bo'lsa, xo'jalik sub'ektining kontagentlar oldidagi moliyaviy majburiyatlari va tashqi qarzi bo'lmaydi. Biroq, har qanday xo'jalik sub'ektining byudjet oldidagi va davlatning byudjetdan tashqari maxsus maqsadli fondlari oldidagi majburiyatlarini unutmashligi lozim.

Agar mulk shakllanishida bank krediti yoki boshqa manbalar ham ishtiroki bo'lgan bo'lsa, u holda moliyaviy majburiyatlar va kontragentlar oldidagi kreditorlik qarzlari yuzaga keladi. To'lovchanlik asosida mablag'larning jalb etilishi foiz stavkalari va harajatlarning qoplanishini qiyoslashni talab etadi. Tashqi moliyalashtirishi manbalari muddatlilik sharti bilan ham cheklangandir.



Davlat byudjeti va byudjetdan tashqari fondlarning balansliligi tamoyili shuni anglatadiki, rejalashtirilayotgan harajatlar hajmi umumiy daromad manbalari umumiy hajmiga mos kelishi lozim. Bu yerda shu narsa muhimki, daromad manbalarida ko'zda tutilayotgan qarzlar davlat byudjeti va nobyudjet fondlarning davlat qarzig'a xizmat ko'rsatish va ularni qaytarish bo'yicha moliyaviy imkoniyatlardan ortib ketmasligi zarurdir.

Makrodarajada moliyaning balansliligi mikroko'lamdagi moliya barqarorligiga asoslanadi.

Moliyaning balansliligi pul majburiyatlari va qarzlarini to'lanishining o'z vaqtida va to'liq bajarilishidp namoyon bo'ladi.

Moliyaning balansliligining buzilishi muddati o'tgan qarzlar va majburiyatlarning o'sishida yaqqol namoyon bo'ladi hamda moliyaviy nochorlik (bankrotlik)ka olib keladiki, bunda majburiyatlarni o'zgacha moliyaviy shartlarda qayta ko'rib chiqish va qayta tarkiblashtirish zaruriyat kelib chiqadi.

Moliyaning yana bir tamoyili - maqsadga yo'naltirilganlikdir. Tadbirkorlik faoliyatining an'anaviy maqsadlariga quyidagilar kiradi: foyda olish, ishlab chiqarish rentabelligini va va mehnat unumdorligini oshirish, bozoda barqaror holatni, moddiy, mehnat va moliyaviy resurslvr yetarliligini ta'minlash va hokazo. Davlat moliyasining bunday maqsadlariga quyidagilar kiradi: soliqlar, yig'imlar va soliqsiz tushumlar shaklida daromadlarni to'plash; mablag'larni ijtimoiy sohalar, iqtisodiyotning davlat

va munitsipal (mahalliy) sektorlari taraqqiyoti yo'nalishlari va tasdiqlangan parametrlariga mos tarzda, investitsiya dasturlari hamda ichki va tashqi qarzlar bo'sicha majburiyatlarning bajarilishi holatiga mos tarzda qayta tasdiqlash.

Moliyalashtirish va mablag'larni joylashtirish manbalarini diversifikatsiyalash (qayta tarkiblashtirish) tamoyili ikki yoqlama namoyon bo'ladi:

Mablag'larning turli manbalardan turli ob'ektlar va mulklarga investitsiya qilinishida;

Tadbirkorlik va notijorat faoliyatining turli ko'rinishlari bilan shug'ullanuvchi ko'p tarmoqli korxonalarining yaratilishida.

Moliyalashtirish manbalarining diversifikatsiyasi umumiy tarzda daromadlar o'sishini ta'minlaydi, bankrotlilik riskini pasaytirishga va korxonalar raqobatbardoshligini oshirishga imkon beradi. Shu bilan birga mazkur tamoyil moliyaviy resurslarning oborotdan chetlashuviga ham olib kelishi mumkinki, ushbu muammo moliyachilar diqqat markazida bo'lishi zarur.

Moliyaning strategik asoslarga tayanuvchanlik tamoyili shuni anglatadiki, aniq maqsadga erishish uchun ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish sohalarida nafaqat

joriy harajatlarni, balki shu bilan birga uzoq va o'rta muddatlarga investitsiya xususiyatidagi qo'yilmalar qilishni ham hisobga olgan holda optimal va samarali moliyalashtirishni ta'minlovchi moliyaviy resurslarni jalb etishning aniq strategiyasi ishlab chiqilishi lozim. Investitsiya xususiyatidagi qo'yilmalar tarkibi YaIMning, ijtimoiy turmush tarzining o'sish istiqbollarini belgilaydi.

Mazkur maxsus tamoyillar qatorida moliya taraqqiyotiga mamlakatda iqtisodiyotni boshqarish umumiy tamoyillarining amal qilishi ham katta ta'sir ko'rsatadi. Bunday umumiy tamoyillarga quyidagilar kiradi: qabul qilingan qarorlarning bajarilishi ustidan nazorat; o'tilgan tajriba va saboqlarni hisobga olish; xo'jalik yuritishning tashqi muhitidagi o'zgarishlar yo'nalishlari va rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish; strategik maqsadlar va rivojlanish istiqbollarini hisobga olish; munozarali va alohida kelishuv talab etilgan vaziyatlarda qat'iy va tezkor qarorlar qabul qilish hamda tadbirlar belgilash; tashqi omillar, masalan, siyosiy nobarqarorlik ta'sirining oqibatlarini oldindan belgilab bo'lmasligini tan olish.

Makro va mikro ko'lamda iqtisodiyotning barqarorlashuvi umumiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bilan ajralmasdir. Shuning uchun makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bo'lmish - YaIM va inflyatsiya, valyuta kursi, ishsizlik darajasi, to'lov balansining holati, mehnatga haq to'lash darajasi, aholi turli qatlamlari daromadlarining o'zaro nisbati, kreditlar va depozitlar bo'yicha foiz stavkalari kabilar o'sish sur'atlarining monitoringi moliya sohasidagi real vaziyatni ob'ektiv baholash imkonini beradi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.:2023
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 4—6-son, 39-modda
3. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Raqobat to'g'risida. 2012 yil 6 yanvar.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlanishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida" PF-4947-sonli farmoni
5. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2017 – yil 2 fevraldagi "Ish haqi, pensiya, nafaqa va stependiyalar to'lash mexanizimini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risidagi" PF-2753-sonli qarori
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.

**Иқтисодий эркинлаштириш шароитида молиявий  
инвестицияларнинг  
ўрни ва унинг ривожланиш истиқболлари**

**Бахтиёр Соатқулов**

Жиззах политехника институти,  
Иқтисодий ва менежмент кафедраси ассистенти

**Эркин Фозилов**

Жиззах политехника институти,  
532-22 БХ ва А гуруҳи талабаси

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йилларидан буён амалга оширилиб келинаётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларнинг бориши жамият ҳаётининг барча соҳаларидаги ислохотларнинг асоси-эркинлаштириш бўлиши зарурлигини мантиқан белгилаб берди.

Иқтисодий эркинлаштириш деганда, одатда, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятларининг эркинлигини кенгайтириш, иқтисодий тармоқлари ичида капиталнинг эркин ҳаракатланиб инвестиция қилиниши, рақобат муҳитини яратиш тушунилади. Иқтисодий ислох қилишнинг ҳозирги эркинлаштириш босқичида «...биринчи галдаги асосий вазифа-мулкдорлар синфини шакллантириш масаласини тубдан ҳал этиш лозим.» [6.17., 1-3 бб.].

Мулкдорлар синфини шакллантириш давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш билан бевосита боғлиқдир. Маълумки, хусусийлаштириш жараённинг биринчи босқичида давлат тасарруфидан кичик корхоналар, кейинчалик ўрта ҳажмдаги корхоналар чиқарилган эди. Бугунги кунда хусусийлаштириш жараёни моҳиятан янги босқичга қадам қўйиб, йирик корхоналар хусусийлаштириш объектига айланмоқда.

Корхоналар акция пакетларининг сезиларли қисмини фонд бозорида, шу жумладан хорижий инвесторларга ҳам сотувга чиқариб йирик корхоналарни кенг акциялаштириш ҳозирда хусусийлаштириш босқичининг фарқловчи хусусияти ҳисобланади.

Давлатга тегишли акциялар пакетини хорижий инвесторларга сотиш йўли билан уларни хусусийлаштириш жараёнларига кенг жалб қилиш, қўшма корхоналар ташкил қилиш, ишлаб чиқариш корхоналарини юз фоизгача

хусусий мулк сифатида сотиш республикада амалга оширилаётган институционал эркинлаштиришнинг мантикий давоми ҳисобланади.

Бугунги кунда иқтисодиётга миллий ва хорижий капитални тўғридан-тўғри йўналтириш мақсадида кафолат ва имтиёزلарни кенгайтириш, инвестиция фаолияти учун янада қулай иқлимни яратиш борасида қатор амалий ишлар қилиниб, у ўз натижаларини кўрсатмоқда.

Маълумки, марказлашган инвестициялар таркибига бюджет маблағлари, ҳукумат кафолати остида бериладиган хорижий инвестициялар ва кредитлар киради. Марказлашмаган инвестициялар таркибига эса корхоналарнинг ўз маблағлари, тижорат банкларининг кредитлари ва бошқалар киради.

Шу нуқтаи назардан юқоридаги марказлашган ва марказлашмаган инвестицияларни молиялаштириш таркибидаги нисбатни изоҳлайдиган бўлсак, унда марказлашмаган инвестицияларнинг салмоғи марказлашган инвестицияларнинг салмоғидан 1,5 баравар кўплигини кузатишимиз мумкин. Ваҳоланки, 2000-2021 йилларда ушбу кўрсаткич қарийб тенг бўлганлигини кўришимиз мумкин. Бозор муносабатлари ривожланган мамлакатлар иқтисодиётида молиялаштириш манбалари бюджет маблағлари ёки ҳукумат кафолати остида бериладиган маблағлар ҳисобидан эмас, балки марказлашмаган маблағлар ҳисобидан амалга оширилишини кузатишимиз мумкин. Бизнинг иқтисодиётимизда ҳам охириги йил маълумотлари ушбу йўналиш бўйича ижобий силжишлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Бу эса албатта Республикада олиб борилаётган иқтисодий ислохотларнинг натижаси десак муболаға бўлмайди. Корхоналарнинг инвестицион фаоллигини оширишнинг яна бир йўли бўлиб, хўжалик юретишнинг бозор усулларига асосланган молия бозорининг потенциал имкониятларидан фойдаланиш ҳисобланади. Молия бозори асосан ссуда ва капитал (фонд) бозорларига бўлинишини инобатга олсак, биринчисида қарз муносабатлари, иккинчисида эса мулкка эгалик муносабатлари намоён бўлади.

Республикамизда ушбу бозорнинг фаолияти бўйича рақамларга мурожат қиладиган бўлсак, у ҳолда қуйидагиларни кузатиш мумкин. Қимматли қоғозлар бозорини мувофиқлаштириш ва назорат қилиш бўйича марказ томонидан 2022 йилнинг 1 январь ҳолатига Давлатнинг ягона реестрига умумий миқдори 111,1 млрд. сўмлик бўлган 514 марта қимматли қоғозлар чиқарилиши рўйхатга олинган ва улардан 74,7 млрд. сўм миқдорига фонд бозорига жойлаштирилган бўлиб, уни олдинги йилларга нисбатан ўзгариш динамикасини қуйидаги графикда кўриш мумкин.[6.21., 29-34 ,бб.]

Тадқиқотларда илмий ишнинг предметини очиб беришда икки хил тушунча ва таърифларлардан фойдаланилади. Булар, қонуний (легал) ва назарий (доктриал) тушунчалар. Қонуний (легал) тушунчалар амалдаги қонунларда акс эттирилган бўлса, назарий (доктриал) тушунчалар эса айрим олим ва тадқиқотчиларнинг субъектив фикри ҳисобланади. Амалда бу икки тушунча ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжуд, чунки қонуний тушунчалар ўз-ўзидан келиб чиқмасдан балки, мавжуд бўлган илмий тушунчаларга асосланади.

Инвестиция тушунчасининг тарихига назар ташлайдиган бўлсак, унда у лотинча «invest» сўзидан олинган бўлиб, сармоя киритиш маъносини англатади. Бу сўзни кенг маънода талқин этадиган бўлсак, унда киритилган сармоянинг вақт мобайнида кўпайиши тушунилади. Сармоянинг кўпайиши эса ўз навбатида инвестордан жорий даврда сармояни истеъмол қилишдан сақланиши учун, қилинган таваккалчиликни мукофотлаш учун ва инфляция натижаларини қоплаши учун етарли бўлиши зарур.

Инвестициялар тадбиркорлик фаолияти объектларига киритилиш йўналишларига кўра турлича кўринишда бўлади. Киритиладиган сармояни режалаштириш ва унинг самарадорлигини таҳлил этиш учун уларни ўзига хос хусусиятлари бўйича қуйидагича тавсифлаш мақсадга мувофиқдир.

Юридик жиҳатдан инвестиция тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонунида «иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар» [1.7., 2-м.]-деб таърифланиб, мўлжалланган объектига кўра турланишида капитал, инновация ва ижтимоий инвестицияларга бўлинади. Қонуннинг 4-моддасида инвестицияларни амалга ошириш бўйича молиявий инвестицияларга хос бўлган, яъни юридик шахсларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш ва қимматли қоғозларни, жумладан қарз мажбуриятларини олиш билан амалга ошириш қонунан бириктирилган бўлсада, ушбу тур инвестициялар қонуннинг 3-моддасида алоҳида келтирилмаган. Бизнинг фикримизча, молиявий инвестициялар ҳам инвестицияларнинг алоҳида тури сифатида таърифланиб, қонуннинг 3-моддасига киритилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Жаҳон амалиётида инвестициялар таърифига тўхталадиган бўлсак, инвестициялаш масалалари кўрилган молиявий ҳисоботнинг дастлабки халқаро стандарти 25- сонли «Молиявий инструментлар» деб номланган бўлиб, у 1985 йилда Молиявий Ҳисоботнинг халқаро стандартлар тузиш

бўйича Қўмитаси томонидан қабул қилинган бўлиб, мазкур стандартда инвестицияларни ҳисобга олишнинг асосий йўналишлари қимматли қоғозлар, берилган заёмлар ва бошқа ҳисоб объектларини корхоналар ўзларининг ишлаб чиқариш фаолиятида ишлатиши учун эмас, балки инвестицион даромад олиш мақсадида кўчмас мулк объектлари ва бошқа активларга қилган инвестициялари, яъни – «Инвестицион мулк» тўплами сифатида белгиланган [3.40., 784 с.]. шундай қилиб, МХХС инвестицияларнинг барча кўринишларини, яъни қимматли қоғозларни ҳам, бошқа турдаги «Инвестицион мулк»ини ҳам бир турдаги ўхшаш тавсифли активлар сифатида кўриб чиққан. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, ушбу активларни ҳисобга олиш учун уларни тавсифлаш ҳам умумий бўлган. 2001 йилнинг 1 январидан кучга кирган 39-сонли «Молиявий инструментлар: тан олиш ва баҳолаш» [3.41., 935-1001с.] МХХС га мувофиқ, «инвестиция бу бошқа корхона мулкани тақсимлаш (фоизлар, роялти, дивиденд ва ижара ҳақи), капиталнинг ўсиши шаклидаги ёки бошқа турдаги даромад олиш мақсадида корхона эгалик қилувчи актив» деб таърифланади. Таърифдан кўришиб турибдики, «инвестиция» ва «инвестицион мулк» атамалари жуда кенг, яъни бир вақтнинг ўзида молия, кўчмас мулк ва иқтисодиётнинг бошқа бозорларини бирдай қамраб олиб, аниқ чегарага эга эмас. Шундай бўлса ҳам, «инвестиция» атамасини қўллаш чегарасини молиявий бозор чегарасигача торайтирсак, анчайин тор ва аниқ бўлган «молиявий инвестициялар» деб аталувчи тоифани олишимиз мумкин. Ушбу ёндашишдан, молиявий инвестицияларга, пул маблағларидан ташқари қимматли қоғозлар, бошқа корхоналарга берилган заёмлар, шунингдек молиявий инструментларнинг турли ҳосилаларига қилинган турли инвестициялар киради.

#### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.**

1. Ўзбекистон Республикасининг «Қимматли қоғозлар ва фонд биржаси тўғрисида» ги Қонун.- Т.: 2016.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги Қонуни.- Т.: 2002.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни.-Т.: 2008.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Қимматли қоғозлар бозори фаолият юритиш механизми тўғрисида»ги Қонуни.-Т.: 1996.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуни.- Т.: 2008.

**KOMPLEKS SONLAR MAVZUSINING AMALIYOTDA TATBIQI**

**ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ТЕМЫ КОМПЛЕКСНЫХ  
ЧИСЕЛ**

**APPLICATION OF THE SUBJECT OF COMPLEX NUMBERS IN  
PRACTICE**

**Normuhamedova Dilrabo Baxtiyor qizi**

Toshkent shahri Yunusobod tumani

250-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi matematika o'qituvchisi

[normuhamedovadilrabo1994@gmail.com](mailto:normuhamedovadilrabo1994@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada kompleks sonlarning amaliy hayotdagi ahamiyati va qo'llanilishi haqida batafsil ma'lumot beriladi. Kompleks sonlarning fizika, muhandislik, elektrotexnika, kvant mexanikasi va boshqa sohalardagi muhim roli ko'rib chiqiladi. Maqolada kompleks sonlarning nazariy asoslari, ularning haqiqiy hayotdagi muammolarni yechishdagi ahamiyati va kelajakdagi istiqbollari tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** kompleks sonlar, amaliy qo'llanish, muhandislik, fizika, elektrotexnika, kvant mexanikasi

**Аннотация:** В этой статье подробно рассказывается о значении и применении комплексных чисел в практической жизни. Рассматривается важная роль комплексных чисел в физике, технике, электротехнике, квантовой механике и других областях. В статье анализируются теоретические основы комплексных чисел, их значение в решении реальных задач и перспективы на будущее.

**Ключевые слова:** комплексные числа, практическое применение, инженерия, физика, электротехника, квантовая механика

**Abstract:** This article details the importance and application of complex numbers in practical life. The important role of complex numbers in Physics, Engineering, Electrical Engineering, quantum mechanics and other fields is considered. The article analyzes the theoretical foundations of complex numbers, their importance in solving real-life problems and their future prospects.

**Keywords:** complex numbers, applied Application, Engineering, Physics, Electrical Engineering, quantum mechanics

## KIRISH

Kompleks sonlar matematikaning muhim tushunchalaridan biri bo'lib, ular nafaqat nazariy matematik masalalarni yechishda, balki amaliy hayotning turli sohalarida ham keng qo'llaniladi. Kompleks sonlar tushunchasi dastlab algebraik tenglamalarni yechish jarayonida paydo bo'lgan bo'lsa-da, hozirgi kunda ularning ahamiyati va qo'llanilish doirasi ancha kengaygan [1]. Ushbu maqolaning maqsadi kompleks sonlarning amaliy hayotdagi ahamiyatini va ularning turli sohalardagi qo'llanilishini o'rganishdan iborat.

## USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot mavjud adabiyotlarni keng qamrovli tahlil qilish orqali amalga oshirildi. Kompleks sonlar va ularning amaliy qo'llanilishi bo'yicha ilmiy maqolalar, kitoblar va internet manbalari o'rganildi. Turli sohalarda, jumladan fizika, muhandislik, elektrotexnika va kvant mexanikasida kompleks sonlarning qo'llanilishi bo'yicha ma'lumotlar to'plandi va tahlil qilindi.

Kompleks sonlarning nazariy asoslari va ularning matematik xususiyatlari bo'yicha asosiy ma'lumotlar Ahmedov va Ibragimovning "Kompleks tahlil" kitobidan olindi [2]. Fizika sohasida kompleks sonlarning qo'llanilishi bo'yicha ma'lumotlar Landau va Lifshitsning "Nazariy fizika kursi" kitobidan foydalanildi [3]. Elektrotexnika sohasida kompleks sonlarning ahamiyati Begaliyev tomonidan yozilgan "Elektrotexnikada kompleks sonlar" maqolasida batafsil yoritilgan [4].

Muhandislik sohasida kompleks sonlarning qo'llanilishi bo'yicha ma'lumotlar Smith va Brownning "Complex Numbers in Engineering" kitobidan olindi [5]. Kvant mexanikasida kompleks sonlarning roli Dirac tomonidan yozilgan "The Principles of Quantum Mechanics" asarida chuqur tahlil qilingan [6].

## NATIJARLAR

Adabiyotlar tahlili natijasida kompleks sonlarning turli sohalardagi amaliy qo'llanilishi aniqlandi:

1. Fizika: Kompleks sonlar fizikaning ko'plab sohalarida, jumladan elektromagnetizm, to'lqin nazariyasi va kvant mexanikasida keng qo'llaniladi [3]. Masalan, elektromagnit to'lqinlarni tavsiflovchi tenglamalarda kompleks sonlar muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, kompleks eksponensial funksiyalar davriy jarayonlarni tavsiflovchi tenglamalarni soddalashtirishda yordam beradi.

2. Elektrotexnika: Elektr zanjirlarini tahlil qilishda kompleks sonlar juda foydali vosita hisoblanadi [4]. O'zgaruvchan tok zanjirlarida tok va kuchlanishning



amplitudasi va fazasini ifodalash uchun kompleks sonlardan foydalaniladi. Bu zanjir parametrlarini hisoblashni va tahlil qilishni ancha soddalashtiradi.

3. **Muhandislik:** Muhandislikning turli sohalarida, jumladan mexanika, gidrodinamika va issiqlik uzatish jarayonlarida kompleks sonlar keng qo'llaniladi [5]. Masalan, tebranishlarni tahlil qilishda kompleks sonlar tizimning xususiyatlarini aniq tasvirlash imkonini beradi.

4. **Kvant mexanikasi:** Kvant mexanikasida kompleks sonlar fundamental ahamiyatga ega [6]. Kvant holat funksiyalari kompleks sonlar yordamida ifodalanadi va bu kvant tizimlarining xususiyatlarini to'liq tavsiflash imkonini beradi.

5. **Signal qayta ishlash:** Raqamli signal qayta ishlashda kompleks sonlar keng qo'llaniladi [7]. Fourier transformatsiyasi va boshqa signal qayta ishlash usullari kompleks sonlar yordamida amalga oshiriladi, bu esa signallarni tahlil qilish va filtrlashni ancha samarali qiladi.

6. **Nazorat tizimlari:** Avtomatik boshqaruv tizimlarini loyihalashda kompleks sonlar muhim rol o'ynaydi [8]. Tizimning barqarorligini tahlil qilish va boshqaruv parametrlarini optimallashtirishda kompleks tekislikdagi usullardan foydalaniladi.

### TAHLIL VA MUHOKAMA

Kompleks sonlarning amaliy qo'llanilishi ularning ko'p qirrali va universal ekanligini ko'rsatadi. Ular turli sohalardagi murakkab jarayonlarni sodda va aniq tavsiflash imkonini beradi. Kompleks sonlarning eng muhim xususiyatlaridan biri - bu ularning davriy jarayonlarni ifodalashdagi qulayligidir. Bu xususiyat fizika va muhandislikdagi ko'plab masalalarni yechishda juda foydali [3, 5].

Elektrotexnikada kompleks sonlarning qo'llanilishi o'zgaruvchan tok zanjirlarini tahlil qilishni sezilarli darajada soddalashtiradi [4]. Bu esa elektr jihozlarini loyihalash va tahlil qilishda katta ahamiyatga ega. Kvant mexanikasida esa kompleks sonlar fundamental rol o'ynaydi va mikro dunyoning g'alati xususiyatlarini tasvirlashda yordam beradi [6].

Signal qayta ishlash sohasida kompleks sonlarning qo'llanilishi raqamli texnologiyalarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega [7]. Bu mobil aloqa, tasvirlarni qayta ishlash va boshqa ko'plab zamonaviy texnologiyalarda o'z aksini topgan.

Nazorat tizimlarida kompleks sonlarning qo'llanilishi murakkab tizimlarni boshqarishda katta yordam beradi [8]. Bu avtomobilsozlik, aviatsiya va boshqa sohalarda avtomatik boshqaruv tizimlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Kompleks sonlarning bunday keng qo'llanilishi ularning nazariy asoslarini chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Bu matematika ta'limida kompleks sonlar mavzusiga ko'proq e'tibor qaratish lozimligini anglatadi.

Kelajakda kompleks sonlarning yanada kengroq qo'llanilishi kutilmoqda. Xususan, sun'iy intellekt va mashinali o'qitish sohalarida kompleks sonlarning roli ortib borishi mumkin. Bu esa kompleks sonlar nazariyasini yanada rivojlantirishni talab qiladi.

### XULOSALAR

Kompleks sonlar matematikaning muhim tushunchasi sifatida nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rish mumkin. Ular fizika, muhandislik, elektrotexnika, kvant mexanikasi va boshqa ko'plab sohalarda keng qo'llaniladi. Kompleks sonlar murakkab jarayonlarni sodda va aniq tasvirlash imkonini beradi, bu esa turli amaliy masalalarni samarali yechish imkonini yaratadi.

Kompleks sonlarning amaliy qo'llanilishi ularning nazariy asoslarini chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Shuning uchun ta'lim tizimida kompleks sonlar mavzusiga katta e'tibor qaratish lozim. Bu kelajakda yangi texnologiyalarni yaratish va mavjudlarini takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

### ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Needham, T. (1997). Visual complex analysis. Oxford University Press.
2. Ahmedov, A. va Ibragimov, F. (2018). Kompleks tahlil. Toshkent: O'zbekiston.
3. Landau, L. D. va Lifshits, Y. M. (1976). Nazariy fizika kursi. Moskva: Nauka.
4. Begaliyev, U. (2019). Elektrotexnikada kompleks sonlar. O'zbekiston fizika jurnali, 21(3), 45-52.
5. Smith, J. va Brown, R. (2015). Complex Numbers in Engineering. New York: Springer.
6. Dirac, P. A. M. (1981). The Principles of Quantum Mechanics. Oxford: Clarendon Press.
7. Oppenheim, A. V. va Schafer, R. W. (2010). Discrete-Time Signal Processing. Pearson.
8. Nise, N. S. (2015). Control Systems Engineering. Wiley.

## МЕХАНИЗМЫ ОЦЕНКИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЕЙ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Турсинова Зохида Шарабидиновна,  
докторант национального института педагогического мастерства  
им.А.Авлоний

E-mail: [zokhida87@mail.ru](mailto:zokhida87@mail.ru)

ORCID ID: 0000-0002-9044-091X

*Аннотация.* Целью данного исследования является изучение нескольких работ оценки педагогической деятельности и установление их влияния на повышение качества образовательного процесса. Методика оценки преподавания охватывает тщательное изучение инструментов и алгоритмов, используемых для оценки эффективности обучения. Областью этого являются квалификационные критерии, продолжительность опыта преподавания и оценка удовлетворенности учащихся и родителей. В данном исследовании изучаются как традиционные методы, такие как наблюдение за уроками и оценка успеваемости учащихся, так и новые, включая формирующую оценку и использование информационных технологий.

*Ключевые слова.* Оценка педагогического мастерства, качество образования, профессиональное развитие учителей, инновационные подходы в оценке, обратная связь в образовании, мотивация педагогов, эффективность преподавания, педагогическая деятельность, информационные технологии в образовании, самосовершенствование учителей, наблюдение за уроками, повышение уровня образования

### ВВЕДЕНИЕ

Важность педагогического мастерства для качественного образования подчеркивает важную роль учителей в образовательном процессе. Педагогическое мастерство не просто влияет на передачу знаний, но и определяет качество обучения, способствуя развитию навыков и компетенций учащихся, что в свою очередь повышает общее качество образовательной системы. В этом контексте педагогическое мастерство включает в себя не только глубокое знание предмета и методики преподавания, но и способность мотивировать учащихся, использование инновационных подходов и технологий в образовании, а также способность адаптироваться к различным образовательным потребностям учащихся. Эффективная оценка

педагогического мастерства становится ключевым инструментом не только для признания и стимулирования профессионального развития учителей, но и для выявления областей для улучшения, тем самым способствуя качеству образовательного процесса в целом. Оценка учителей через такие механизмы, как самооценка, обратная связь от коллег и учащихся, оценка и профессиональное развитие, позволяет сформировать систему непрерывного профессионального развития, которая напрямую влияет на эффективность обучения и развитие учащихся.

### **Обзор текущей ситуации в области оценки деятельности учителей**

В настоящее время оценка учителей представляет собой многомерный и сложный процесс, который варьируется от страны к стране, от региона к региону, от системы образования к системе образования и даже от учреждения к учреждению. Несмотря на это, можно выделить несколько ключевых тенденций и подходов, которые в последнее время набирают популярность на международном уровне.

1. Профессиональные стандарты для учителей: во многих странах введены профессиональные стандарты, которые определяют основные требования к знаниям, навыкам и компетенциям учителей. Эти стандарты служат основой для разработки инструментов оценки учителей.

2. Портфолио учителей: введение портфолио в качестве метода оценки позволяет учителям демонстрировать свои достижения, методы обучения и профессиональное развитие. Портфолио могут включать как самооценку, так и обратную связь от коллег и учеников, обеспечивая многомерное представление об эффективности преподавания.

3. Наблюдения за уроками: регулярные наблюдения за уроками коллегами или администраторами обеспечивают объективную оценку эффективности работы учителя. Это подход, который подчеркивает практическое применение педагогических навыков и методов.

4. Отзывы от учащихся: мнения и оценки учащихся все чаще включаются в процесс оценки, чтобы дать представление о том, насколько эффективно педагогика учителя способствует обучению и вовлеченности учащихся.

5. Профессиональное развитие: оценка учителей все больше связана с программами профессионального развития учителей, подчеркивая постоянное совершенствование и обучение, а не просто выявление слабых сторон.

Однако существуют и определенные проблемы, с которыми сталкиваются системы оценки в разных странах. Они связаны, например, со стандартизацией процессов оценки, обеспечением их объективности и

прозрачности и учетом индивидуального подхода к оценке педагогических навыков каждого учителя. Кроме того, важным аспектом является поддержание мотивации учителей перед лицом процедур оценки, которые воспринимаются не как наказание, а как возможность для роста и развития.

### **Теоретические аспекты педагогического мастерства**

Педагогическое мастерство — сложное и многогранное понятие, охватывающее комплекс профессиональных и личностных качеств педагога, способствующих повышению качества образования и эффективности процесса обучения. Оно включает в себя знания психологии, педагогики, специальных дисциплин, а также умения и навыки организации образовательного процесса, его методики и технологий.

Ключевыми составляющими педагогического мастерства являются:

1. Глубокое знание предмета — уверенное владение предметом педагога, его методиками и умение доступно и интересно представлять информацию для учащихся.

2. Методическая грамотность — умение выбирать наиболее подходящие методы и приемы работы для достижения образовательных целей с учетом особенностей учащихся.

3. Коммуникативные навыки — умение налаживать эффективное взаимодействие с учащимися, коллегами и родителями, используя различные коммуникативные стратегии и технологии.

4. Психологическая компетентность - знание основ психологии развития и возраста, умение быстро находить подход к каждому ученику, а также умение создавать благоприятную образовательную среду.

5. Инновационность - готовность и способность внедрять новые технологии и методы в образовательный процесс, а также постоянное самообновление своих знаний и навыков.

6. Рефлексия и самоанализ - способность к самооценке своей деятельности, осмыслению результатов своего профессионального вмешательства для дальнейшего профессионального и личного роста.

7. Мотивационная способность - способность мотивировать учеников к обучению и самосовершенствованию, создавать условия для развития их интереса к предмету.

Оценка педагогического мастерства с учетом этих ключевых компонентов позволяет не только объективно анализировать и оценивать работу учителя, но и выявлять потенциальные возможности для его

дальнейшего развития и совершенствования в профессиональной сфере. Для этого необходим сбалансированный подход, включающий самооценку, экспертную оценку, а также использование инструментов внешней оценки профессиональной деятельности учителей.

#### Обзор моделей педагогического мастерства

В последние годы появилось много моделей педагогического мастерства, направленных на оценку и повышение качества образовательной деятельности. Рассмотрим некоторые из них:

##### 1. Модель Дэниелсона

Одной из самых известных и широко используемых моделей является рамочная модель педагогического мастерства Шарлотты Дэниелсон. Эта модель делит педагогическую деятельность на четыре области: планирование и подготовка, классная среда, преподавание и профессиональные обязанности. Каждая область далее делится на компоненты и элементы, что позволяет проводить тщательный анализ деятельности учителя[1].

##### 2. Международные стандарты учителей (InTASC)

Стандарты Международной ассоциации государственных колледжей и университетов педагогических наук (InTASC) описывают основные знания, навыки и умения, необходимые учителям для организации эффективного образовательного процесса. Эти стандарты включают понимание учебного содержания, разнообразие методов обучения и способность адаптироваться к потребностям различных учащихся.

##### 3. Модель обзора начальной школы Кембриджа.

Эта модель фокусируется на создании образовательной программы, основанной на развитии и обучении целостной личности. Она подчеркивает важность равного доступа к образованию, удовлетворения индивидуальных образовательных потребностей и подготовки учащихся к активной общественной жизни.

##### 4. Профессиональные стандарты для учителей в Австралии

В Австралии были разработаны стандарты, описывающие различные уровни мастерства, от начинающего учителя до эксперта. Эти стандарты включают знания, практику и профессиональное взаимодействие как ключевые аспекты педагогического мастерства.

#### Кросс-культурные исследования педагогического мастерства

В дополнение к конкретным моделям и стандартам существуют кросс-культурные исследования, которые изучают различные аспекты педагогического мастерства в различных культурных и образовательных

контекстах. Такие исследования расширяют понимание того, как педагогическое образование реализуется в разных странах и как передовой опыт может быть адаптирован в глобальном контексте.

Модели педагогического мастерства многогранны и зависят от образовательных систем, в которых они применяются. Важной чертой современной педагогики является стремление к глобализации и адаптации мирового передового опыта и стандартов, при этом оставаясь внимательными к местным особенностям и потребностям.

Современные методы и механизмы оценки

Аттестация учителей:

Аттестация учителей является одним из важнейших инструментов оценки профессиональных навыков и квалификации учителей, напрямую влияющих на качество образования. Этот процесс призван подтвердить соответствие учителя заданным стандартам и требованиям, а также стимулировать его профессиональный рост.

Основными принципами и процедурами аттестации учителей являются:

1. Объективность и прозрачность: аттестация должна проводиться на основе четко определенных критериев и стандартов, о которых учителя должны быть проинформированы заранее.

2. Регулярность: аттестация учителей обычно проводится с определенной периодичностью для определения динамики профессионального развития учителя, например, каждые 3-5 лет.

3. Комплексность: в процессе аттестации оцениваются различные аспекты деятельности учителя, включая методическую работу, уровень предметных знаний, способность к инновациям, умение работать с учениками и их родителями.

4. Многоэтапность: процедура аттестации может включать несколько этапов: от самооценки и документирования до непосредственного наблюдения за уроками и интервью.

5. Развитие: Оценка не только подтверждает квалификацию, но и помогает выявить потребности в дальнейшем обучении и профессиональном развитии.

Наблюдение за классом:

Наблюдение за классом является ключевым элементом современных методов оценки учителей, обеспечивая прямое понимание методов работы

учителя, взаимодействия с учениками и эффективности используемых учебных стратегий. Этот метод оценки включает в себя несколько подходов и методов[2].

Подходы и методы наблюдения:

1. Структурированное наблюдение: использует четко определенные критерии и инструменты оценки (например, контрольные списки или диаграммы) для систематического сбора данных по конкретным аспектам учебного процесса.

2. Неструктурированное наблюдение: основано на свободных формах наблюдения, когда наблюдатель фокусируется на процессе более открытым и гибким образом, что позволяет идентифицировать неочевидные аспекты взаимодействия в классе.

3. Наблюдение коллег: включает наблюдения, проводимые коллегами-учителями, что облегчает обмен профессиональным опытом и практикой между педагогами.

4. Самонаблюдение: когда учителя анализируют собственную практику с помощью видеозаписанных уроков или саморефлексии, что поощряет профессиональное развитие и самосовершенствование.

Обратная связь:

Обратная связь играет важную роль в оценке и развитии мастерства учителя. Она помогает учителям понять восприятие и эффективность своей работы как учениками, так и коллегами, что является ценным ресурсом для профессионального роста и совершенствования обучения.

Методы сбора и анализа обратной связи:

1. Анкеты и опросы: структурированные анкеты, размещенные как в бумажном формате, так и в Интернете, позволяют собирать мнения большой группы учеников или коллег о различных аспектах обучения и практики преподавания.

2. Интервью и индивидуальные встречи: предоставляют возможность для более глубокого и открытого обсуждения, подробностей и тематических исследований практики преподавания.

3. Самооценка: включает критический анализ собственной работы учителя на основе критериев и стандартов. Это может сопровождаться размышлениями в форме дневника, блога или портфолио.

4. Оценка коллег: коллеги оценивают учебные материалы, методы обучения и взаимодействие учителя с классом. Этот тип обратной связи



способствует обмену и профессиональному обучению в команде. 5. Наблюдение за уроками: включает как формальное, так и неформальное наблюдение за уроками с последующим обсуждением и предоставлением конструктивной обратной связи.

Рекомендации по улучшению механизмов оценки

1. Установление единых стандартов и критериев оценки: определение четких, объективных и гармонизированных стандартов сделает процесс оценки более прозрачным и справедливым.

2. Компетентность и обучение оценщиков: обучение оценщиков необходимым навыкам и методикам для оценки качества повысит надежность и обоснованность процесса оценки.

3. Интеграция формативной и итоговой оценки: использование комбинации двух подходов не только помогает измерить достижения, но и поддерживает мотивацию и постоянное развитие учащихся и учителей.

4. Внедрение коллегиальной оценки среди учителей: взаимная оценка и обмен опытом между учителями способствуют профессиональному развитию и способствуют взаимопониманию и сотрудничеству в рамках преподавательского сообщества.

5. Оценка на основе данных: использование объективных данных и аналитических утилит для оценки и анализа результатов помогает выявить области для улучшения и позволяет отслеживать прогресс.

6. Внедрение технологий и инноваций: интеграция цифровых инструментов и платформ для сбора и анализа данных и обеспечения постоянной обратной связи может значительно повысить качество и эффективность оценки.

Заключение

Оценка учителей играет решающую роль в повышении качества образования. Системный и целенаправленный подход к оценке дает возможность не только выявить сильные стороны и области для улучшения в практике каждого учителя, но и способствует распространению эффективных методов преподавания и обучения. Это создает основу для непрерывного профессионального развития учителей и повышения качества предоставляемого образования.

Внедрение механизмов оценки, основанных на четких, объективных критериях и стандартах, должно сопровождаться постоянным профессиональным развитием и поддержкой учителей. Важно, чтобы оценка

навыков преподавания воспринималась не как угроза или средство контроля, а как инструмент развития и совершенствования. Предоставление конструктивной обратной связи, предоставление возможностей для обучения и самосовершенствования, а также поощрение творчества учителей и инновационных подходов к преподаванию являются ключевыми.

В заключение следует отметить, что совершенствование механизмов оценки педагогического мастерства требует баланса между четкими стандартами, поддержкой профессионального развития учителей и внедрением инновационных подходов к обучению и оценке. Такой подход не только улучшит качество образования, но и поможет учащимся развить необходимые знания, навыки и компетенции, которые помогут им успешно адаптироваться к постоянно меняющемуся миру.

### ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. **Danielsen, C. (2011).** "The Framework for Teaching Evaluation Instrument, 2011 Edition." Princeton, NJ: The Danielson Group.
2. **Hattie, J. (2012).** "Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning." London & New York: Routledge.
3. Tursinova Z. Sh. (2023). The pedagogical competence of foreign language teachers. *Journal of Universal Science Research*, 1(3), 205–209. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/366>
4. Tursinova, Z. S. . (2022). Improving the Teaching of English in Higher Education Institutions. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 1(3), 109–112. Retrieved from <https://innosci.org/IJNRAS/article/view/186>
5. Tursinova Z. Sh. (2023). Ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchilarning pedagogik layoqatini baholash mexanizmlarining metodologik asoslari. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7
6. [https://psyjournals.ru/journals/pse/archive/2019\\_n1/Margolis](https://psyjournals.ru/journals/pse/archive/2019_n1/Margolis)
7. <https://infourok.ru/otveti-na-ekzamen-po-pedagogike-3500067.html>
8. [https://www.bsuir.by/m/12\\_100229\\_1\\_186154.pdf](https://www.bsuir.by/m/12_100229_1_186154.pdf)

## **The Application of Psycholinguistic Principles to the study of Bilingual Learning**

**Shokhsanam Rashid kizi Ibragimova,**  
Humo Academy School, English teacher  
Tashkent

This thesis explores the effectiveness of different psycholinguistic characteristics. The global trend toward economic, political, and cultural integration recognizes bilingual education as one of the key components of language education. Thus, psycholinguistic methods are required for foreign language instruction. "The science of what mental processes take part in, when we generate speech, i.e. speak, listen, and read, as well as how we master speech in our native language and in a foreign language" is how R.F. Frumkina (2004) defines psycholinguistics. The technique's ability to create these skills will increase with the amount of knowledge about an individual's speaking behavior. Finding linguistic and psycholinguistic solutions to the interrelationship issues in bilingual education is the goal of the article. The article's structure contains a description of the characteristics of contemporary psycholinguistic techniques in bilingual education settings.

### **Theoretical Framework:**

Since bilingual education has been the subject of an extensive number of studies, the issue of identifying modern psycholinguistic techniques is still poorly understood. Bilingual education is among the cutting-edge teaching strategies. Teaching a second foreign language is a very complicated and complex problem.

Long before the scientific field with this name was formally established in the middle of the 20th century, a psycholinguistic approach to language research emerged. Vygotsky and A.A. Leontiev, two Russian psychologists and linguists, are regarded as the founders of contemporary psycholinguistics.

Zalevskaya A.A., Belyanina V.P., Frumkin R.M., Glukhova V.M., Kovshykov V.A., Zimnyaya I.A., and others are notable examples of contemporary researchers that have extensively examined the issues of psycholinguistics in the study of second foreign languages as well as issues related to bilingual education.

A.A. Leontiev asserts that a precise definition of the term "psychological basis for strengthening of teaching foreign languages" is necessary in order to identify the psycholinguistic essence of foreign language teaching (Leontiev A.A., 1999). This

phenomenon's three-dimensional nature (at a didactic-methodological level, in connection to each student's educational activity, collectively-psychological, or socio-psychological) greatly broadens the scope of its functioning. The psychological content is actually supplied at the socio-psychological level of the intensification of educational activity as well as at the level of the individual student's activity. The motivation for learning the language is ensured in the first instance by referring to the orientation to various modes of perception and memory types.

The psycholinguistic aspect of the study of bilingualism deals with the research of such questions as the determination of the ways of learning the second language, the influence of the age of the student, the ability of bilingual to switch from one language to another, the influence of the typological features of two languages.

### **Materials and methods**

#### Research methods

The following research methods were used during the research process: complex theoretical analysis, comparison and synthesis methods.

#### The stages of research

- At the first stage - theoretical study of the problem, determination of goals, object, subject, tasks and research methods;
- At the second stage - an experimental study of communicative speech activity, personal activity of young children at the age 7-10;
- At the third stage (the final stage) - the analysis of the study was carried out; systematization and generalization of the material; formulating the main conclusions and the results of the research.

#### The experimental research base

The participants of the research were children who studied in Russian groups in a secondary school. Their native languages were Uzbek, Kazakh and Tatar. The study was conducted on the basis of the private foreign school "Yes LC" in Tashkent (Uzbekistan), in which the English language was studied additionally. The duration of the study was one month (12 lessons). The experimental group consisted of 12 children aged 7-10 years old; lessons were conducted in Russian and English. In the second group (control group), training was carried out according to the traditional methods, mainly in the Russian language, more attention was paid to the translation of words and learning dialogues. During the comparative analysis, we used pre- and post-experimental tests.

## Results

The structure and content of the study

In this study, we used method of comparison of results obtained during the application of psycholinguistic and subject-centered approaches based on bilingual teaching. Measures of central tendency were used to identify the results. The result of the experimental study revealed the essential structural and functional characteristics of bilingual education, psychological peculiarities of thinking in the process of second language acquisition and multicultural factors.

An error in non-native language speech, caused by the use of the means of native language, is the appearance of interference. The common premise of interference is that a person, speaking in a non-native language, always uses speech skills of his native (main) language (Mechkovskaya N.B., 2000).

During the use of a number of lexical-grammatical and phonological exercises, it was possible to eliminate interference in the process of teaching English. The phonetic interference appears itself in both perception and reproduction of speech.

## Findings:

The results of the study revealed significant improvements in both groups, highlighting the effectiveness of the selected strategies. Key findings include:

- Songs and TPR: The combination of songs and TPR proved to be highly effective in enhancing listening, pronunciation, and vocabulary acquisition.
- Pictorial Illustration and TPR: Visual aids, combined with TPR, supported visual learners and facilitated understanding of new concepts.
- Language Background: The learners' prior language experiences and exposure to English influenced their learning outcomes.

Through interaction, students can increase their vocabulary in the process of reading or listening to authentic material, as well as to the statements of other students during discussions and performing joint assignments (Brown D., 2001).

Using the song in the classroom allows learning the rules of pronunciation, grammar, and memorizing words and expressions on the studying subject in easy and accessible way. In addition, such approach to the lesson is an excellent way to relieve tension and remove students' psychological barrier.

General lesson plan:

### **Discussion and Implications:**

The findings of this study have several implications for teaching English to young learners. Development of speech activity (listening, speaking, reading and writing), as well as preventing phonetic and lexical and grammatical interference in the learning process through complex linguistic exercises and games based on psycholinguistic and subject-centered approaches.

### **Conclusion and recommendations**

The results of the research showed that the application of various approaches of psycholinguistics on the basis of the subject-centered approach helps to better acquire the educational material, and also removes the psychological barrier; excessive tension and stiffness, uncertainty and fear. Consequently, there was an increase of the educational activity, satisfaction with the learning process itself. The materials of the article can be useful for linguists, psychologists and teachers of a foreign language.

### **References**

- Brown D. (2000). *Teaching by Principles: an Interactive Approach to Language Pedagogy*. 2nd ed. Harlow, Essex: Longman, P. 480.
- Belyanin V.P. (2003). *Psycholinguistics*. - Moscow: MPSI. – P. 232.
- Frumkina R.M. (2004). *Psycholinguistics: What we do when we say and think: Preprint WP6*. Moscow: State University Higher School of Economics, 2004.
- Leontiev A.A. (1999). *Psycholinguistics in acquiring the language. Fundamentals of psycholinguistics*. - M.: Sense, - P. 218-228.
- Mechkovskaya N.B. (2000). *Social linguistics: A manual for students humanitet. Universities and pupils of lyceums / N.B. Mechkovskaya*. - Moscow: Aspect-Press, p. 173.
- Sayfulina, N.Sh. (2009). *Bilingualism in modern translation as a variety of interlingual and intercultural communication [Electronic resource]*. URL: [econ.nkras.ru> konferencii / 2009 / Sajfulina.pdf](http://econ.nkras.ru/konferencii/2009/Sajfulina.pdf).
- Weinreich U. (1979). *Language contacts: the state and problems of the study*. Kiev: Vishcha school. p. 263.
- Yarullina A.Sh, Mukhametzyanova F.G. (2013). *Subject-centered approach in the process of teaching a foreign language in the university. Kazan Pedagogical Journal. No. 2 (97)*.

## INNOVATSIYA TARAQQIYOT ASOSI

**D.Bayzakova**

**Iqtisodiyot va menejment kafedrasi dotsenti v.b.**

**A.Xabibullayev**

**Kybersport fakulteti, 502-24 BH guruhi talabasi**

**Innovatsiya** – bu bozor talabidan kelib chiqqan holda jarayonlar va mahsulotlarning sifatli o‘shish samaradorligini ta’minlash uchun joriy etilgan yangilikdir. Inson intellektual faoliyati, uning fantaziyasi, ijodiy jarayoni, kashfiyotlari, ixtirolari va ratsionalizatorligining yakuniy natijasi hisoblanadi. Yangi iste’molchilik xususiyatlari yoki ishlab chiqarish tizimlarining samaradorligini sifatli oshirish orqali bozorga mahsulot (tovarlar va xizmatlar)ni yetkazib berish – innovatsiyaga misol bo‘la oladi.

**Innovatsiya** – foydalanish uchun kiritilgan yangi yoki sezilarli darajada yaxshilangan mahsulot (tovar, xizmat) yoki jarayon, sotuvlarning yangicha uslubi yoki ish amaliyotidagi, ish o‘rinlarini tashkil etishdagi va tashqi aloqalarni o‘rnatishdagi yangi tashkiliy uslub hisoblanadi.

“Innovatsiya” atamasi lotincha “novatio” so‘zidan olingan bo‘lib, “yangilanish” (yoki “o‘zgarish”), “in” qo‘shimchasi esa lotinchadan “yo‘nalishida” deb tarjima qilinadi, agar buni yaxlit “Innovatio” ko‘rinishida tarjima qilsak – “o‘zgarishlar yo‘nalishida” deb izohlanadi. Innovation tushunchasi birinchi bo‘lib XIX-asrning ilmiy tadqiqotlarida paydo bo‘ldi.

“Innovatsiya” tushunchasi o‘zining yangi hayotini “innovatsion kombinatsiyalar”ni tahlil qilish, iqtisodiy tizimlarning rivojlanishidagi o‘zgarishlar natijasida XX-asrning boshida avstriyalik va amerikalik iqtisodchi Y. Shumpeterning ilmiy ishlarida boshlagan. Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu termini ilmiy qo‘llashga kiritgan dastlabki olimlardan edi.

Innovatsiyaga har qanday turdagi yangilik sifatida emas, balki mavjud tizimning samaradorligini jiddiy ravishda oshiradigan omil sifatida qarashimiz lozim. Keng tarqalgan yangilish fikrlashlarga qaramasdan innovatsiyalar kashfiyotlardan farq qiladi

Innovatsiyalarning ilmiy kashfiyotlar va ixtirolardan farqi

Ilm-fan – bu ma’lum mablag‘larni bilimlar va g‘oyalarga aylantirish.

Innovatsiyalar – bu bilimlar va g‘oyalarni mablag‘larga aylantirishdir.

**Ixtiro** – bu yangi konsepsiyani yaratish demak.  
**Innovatsiya** – bu ixtironing amaliy ahamiyatini ajratib ko'rsatish va uni muvaffaqiyatli sotiladigan mahsulotga aylantirish.

### **Innovatsiyaning 10 ta amri**

1. Maqsadingizni ifodalang.
2. Jamoangizni ilhomlantiring.
3. Diqqatingizni xaridorga qarating.
4. Har kimga o'xshamang.
5. Hamma narsani shubha g'alviridan o'tkazib ko'ring.
6. Sinergiya(O'zaro munosabat) yarating.
7. Jarayonni yarating.
8. Har qanday xatarni oldindan ko'ra biling.
9. O'zgarishlarning yetakchisiga aylaning.
10. Tashabbuskor bo'ling.

Jahon tajribasidan "Yevropa innovatsion paradoksi" deb ataladigan tushunchani ham ta'kidlash kerak - bir tomondan, ta'lim va ilm-fanga kiritiladigan investitsiyalarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini baholaganda, shuningdek, Evropa Ittifoqining aksariyat mamlakatlarida aholi sonidagi oliy ma'lumotli odamlarning foizi, AQSh yoki Yaponiyadan ham yaxshiroq. Yevropa ilmiy salohiyat ko'rsatkichlari bo'yicha ham ulardan ustundir (masalan, Nobel mukofoti sovrindorlari, SCI nashrlari, doktorlik ilmiy darajasiga ega olimlar soni). Shunga qaramay, Evropa Ittifoqida iqtisodiyotning unumdorligi AQShnikiga qaraganda ikki baravar past, uning AQSh bilan savdo balansi salbiy. Dunyoning turli burchaklaridan kelgan talabalar AQSH oliy ta'lim muassasalarida o'qishga harakat qilmoqda. Qo'shma Shtatlarning o'zi innovatsiyalardan foydalanishda juda muvaffaqiyatli mamlakat hisoblanadi, nafaqat o'z mamlakatida yaratilgan, balki butun dunyoda yaratilgan bilimlarni tijoratlashtiradi. Oliy ta'lim va tadqiqot sohasidagi eng yaxshi mutaxassislar (loyiha menejerlari, tadqiqotchilar, oliy ma'lumotli texnologiya mutaxassislari) AQShga ko'chib ketishadi. Evropa AQSh korxonalarida malaka oshirish va oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish uchun pul tikmoqda. Shu va shunga o'xshash faktlarga ko'ra, "Yevropa innovatsion paradoksi" atamasi ham paydo bo'ldi. Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, innovatsiyalar asosiy harakatlantiruvchi kuchdir. Shunday qilib, innovatsiyalar raqobatbardosh iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatini beradi. So'nggi yillarda buni nafaqat iqtisodchilar, balki siyosatchilar ham tushunishmoqda. Asosiy maqsadlarga erishish uchun yalpi ichki mahsulotning 3 foizini ilmiy-tadqiqot ishlariga yo'naltirish, bandlik darajasini 70 foizga yetkasish, byurokrtiyani qisqartirish,



korruptsiyani yo‘qotish va tadbirkorlikni rag‘batlantirishni amalga oshirish kerak. Bu muammolar hal etilsa, mamlakatimizda iqtisodiyotimiz innovatsion jihatdan rivojlanishda katta muvaffaqiyatlarga erishadi. Ilmiytadqiqot va innovatsiyalar uchun davlat byudjetlaridan mablag' ajratish va uni ta'minlash hajmini oshirish nazarda tutilgan. Xususan, uchta asosiy yo‘nalish ustuvorlik kasb etadi:

- ta'limga va intellektual mulkni shakllantirish va ko‘paytirishga sarmoya kiritish;
- sanoat va xizmat ko‘rsatish sohasida raqobatbardoshlikni kuchaytirish;
- mehnat bozorida monomarkazlar tashkil etish.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

- 1.F.Ergashev, D. Raximova, A. Sagdullaev, O.Parpiev, Sh. Zaynutdinov — Innovatsion menejment. Darslik. Toshkent , —Akademiyal. 2010.
- 2.Yo‘ldoshev N.Q. va boshqalar. —Innovatsion menejment. Darslik. T.:TDIU, 2012.
- 3.Akbarxodjaev Z.Z. —Innovatsion menejment. O‘quv-uslubiy majmua.- T.:TDIU, 2012.
4. Фатхудинов Р.А. «Иновационный менеджмент» Учебник. 5-е изд. — Спб. Питер, 2005.
5. Yo‘ldoshev N.Q. va boshqalar. “Innovatsion menejment”. Darslik. TDIU.

**Изменение подхода в работе с кадрами в условиях цифровой трансформации**

**Исмадияров Яшин Уткирович,**

доктор педагогических наук, профессор, директор научно-исследовательского института «GRI Tadqiqot instituti»

**Рахиммирзаев Санжар Ботурович,**

кандидат психологических наук, и.о. доцента кафедры психологии Факультета социальных наук Национального университета Узбекистана им. М. Улугбека

**Набиуллина Луиза Махмудовна,**

кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Магистратуры и научных исследований», университета Пучон в городе Ташкент

**Матназарова Мехрибон Бахтияровна,**

доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, начальник отдела науки и инновации филиала РГПУ им. А.И.Герцена в городе Ташкент

**Бегатов Жахангир Мухаммаджонович,**

кандидат технических наук, доцент, декан факультета «Инженерных систем», Совместного Белорусско-Узбекского Межотраслевого института прикладных технических квалификаций

**Ismadiyarov Yashin Utkirovich,**

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,  
Director of the Scientific Research Institute "GRI Tadqiqot instituti"

**Sanzhar Boturovich Rakhimmirzaev,**

Candidate of Psychological Sciences, Acting Associate Professor of the Department of Psychology, Faculty of Social Sciences, M. Ulugbek National University of Uzbekistan

**Nabiullina Luiza Makhmudovna,**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of "Magistracy and Scientific Research", Puchon University in Tashkent

**Matnazarova Mehribon Bakhtiyarovna,**

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Head of the Department of Science and Innovation of the branch of the Herzen State Pedagogical University in Tashkent

**Begatov Zhahangir Mukhammadzhonovich,**

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Engineering Systems, Joint Belarusian-Uzbek Interdisciplinary Institute of Applied Technical Qualifications

Изменения в подходах к подготовке кадров должно начинаться со школы, с ликвидации цифрового неравенства, освоения персонального цифрового инструментария (персональный электронный офис, персональные

ситуационные центры на основе персональных гаджетов) и технологий его правильного использования, формирования информационной культуры. На их базе должно вестись внедрение цифровых образовательных платформ, причём не только в рамках рационализации, оптимизация и инноваций учебного процесса, «выведения» преподавателей от планово-отчётной рутины, но и на основе создания информационно-технологической экосистемы, которая характеризует существенный пласт работ по формированию и использованию концептуально новых образовательных методик и прорывных образовательных технологий. При этом важен системный подход к поддержке такой экосистемы, включая системный и ситуационный анализ проблем, формирование единого информационного и технологического образовательного пространства. Причём в качестве модельно предлагаем рассматривать Европейское образовательное пространство.<sup>1</sup>

Концептуальная модель кадровой цифровизации представляет собой достаточно полный набор спецификаций направлений цифровой трансформации, ориентированный на её организационную поддержку в рамках создании «расширенных» учреждений образования, реализующих концепцию «образования через всю жизнь». Это могут быть учебно-научно-производственные комплексы, функционирующие на основе «государственно-частного партнёрства». Это позволит синхронизировать результаты образовательного процесса с потребностями в кадрах цифровой экономики, использованием «цифровых двойников» для опережающей подготовки и переподготовки кадров. Общаясь с состоявшимися профессионалами и участвуя в реальных проектах, школьники, студенты и слушатели могут не только из первых рук узнавать о свежих и перспективных трендах, методиках и инструментарии, даже еще не успевших широко войти в практику, но и приобретать такие компетенции, которые будут востребованы и обеспечат конкурентоспособность на рынке труда.

Системность таланта проявляется двояко: когда он выступает в качестве системообразующего фактора или целевой доминанты и когда он выступает в роли «глобального» помощника (советчика). При этом системность в управлении талантами потребует не просто системного подхода к этой проблеме, но и концептуальных перемен в кадровой и образовательной сферах.

---

<sup>1</sup> Атлас новых профессий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://roscongress.org/materials/rossiya-2025-ot-kadrov-k-talantam>. – Дата доступа: 27.08.2023.

Для уточнения специфики таланта (одаренности) человека необходимо рассмотреть особенности когнитивной составляющей такой специфической группы специалистов как эксперты. Эксперт характеризуется как интеллектуально компетентная личность в определенной предметной области, имеющий высокие практические результаты, прошедший специальное обучение, готовый осуществлять подготовку и принимать эффективные решения в рамках проблемных ситуаций, в том числе в нетривиальных и экстремальных условиях; способный к формированию экспертного заключения (решающего совета). Таким образом, компетентность эксперта представляет из себя проявление одаренности (таланта) человека. Эксперты лучше представляют и систематизируют свои знания (формируют свои онтологические модели), которые расширяются (концептуализируются) на основе разнообразных фиксированных или генерируемых связей между отдельными объектами и понятиями, получаемые новые знания оперативно соотносятся (ассоциируются) с базисными. Они знают, как применить и интерпретировать свои знания, при этом эксперты быстрее локализируют релевантную и пертинентную информацию в доступном информационном пространстве. Наконец, они формируют и владеют персонифицированными данными и метаданными об интегрированном информационном пространстве. Выявление и обучение экспертов организуется, но только локально и не систематически и не по всем предметным областям. Технологии «больших данных», блокчейн, дистанционного мониторинга и интеллектуального тестирования предоставляют возможности накапливать и анализировать сведения, характеризующие человека на всём его жизненном пути и обеспечивающие ему разностороннюю информационную и сервисную поддержку (в том числе в сфере образования, на рынке труда и в социальной сфере). Тогда появляются возможности объективной оценки и самооценки человека-эксперта в образовательной и профессиональной сфере, в управлении талантами, где компетентность трактуется в рамках модели – «усилия-время-результат».

Рассматривая место талантов в структуре рынка труда, можно выделить следующие интеллектуальные группы:

«сообразительные» - люди с высоким уровнем интеллектуального развития (показатель IQ > 135-140 единиц), которые проявляются с помощью психометрических тестов;

«блестящие ученики» - лица с высоким уровнем успешности обучения (показателями учебных достижений); определяются оценочно-ориентированным тестированием;

«креативные» - сотрудники с высоким уровнем развития дивергентных способностей в виде оперативности, количества и оригинальности генерируемых идей; выявляются на основе тестов креативности;

«компетентные» - люди с высокой успешностью в выполнении тех или иных конкретных видов деятельности, имеющие большой объем предметно-специфических знаний, а также значительный практический опыт работы в соответствующей предметной области; определяются на основе портфолио;

«талантливые» - лица с исключительными интеллектуальными способностями и достижениями, которые нашли свое воплощение в некоторых реальных, объективно новых, в той или иной мере общепризнанных формах;

«мудрые» - люди с высоким уровнем и опытом интеллектуально-аналитической и прогностической деятельности, владеющие значительными объемами информации и аналитико-прогнозным инструментарием (технологиями).

Эффективное использование человеческого капитала в цифровой экономике позволяет реализация концепции управления талантами – интегрированного подхода к управлению различными процессами на рынке труда и в работе с кадрами, включая прогнозирование потребностей в кадрах, рекрутинг и тестирование, обучение (подготовка и переподготовка) и развитие, вхождение в должность (наставничество), управление эффективностью деятельности сотрудников и кадровым резервом. Управление талантами характеризует систему образовательных, организационно-экономических и социально-психологических мер, нацеленных на переход от управления по отклонению к управлению по возмущению и ситуационному управлению на базе цифровизации, формирования опережающих компетенций в критических, с точки зрения управления и бизнеса, видах деятельности путём внедрения технологий интеллектуального конвейера и мобильных интеллектуальных групп на базе выявления, привлечения, развития, продвижения и сохранения талантов.

Управление талантами требует целенаправленности, непрерывного мониторинга и готовности к адаптации к изменениям в организации. Это поможет выявить, развить и удержать талантливых сотрудников, что положительно повлияет на успех организации.

Важным компонентом модели также является развитие талантов. Это процесс, который направлен на раскрытие и развитие потенциала талантливых людей и включает в себя программы обучения, тренинги, которые помогут развить

Таким образом, управление талантами – это целенаправленная деятельность государства и бизнес-сообщества по обеспечению устойчивого развития конкурентной среды в условиях цифровой экономики, развитию корпоративного и самообучения, формирования корпоративных и индивидуальных баз знаний. Ментальная модель управления талантами, по сути, не только отражает принципы HR менеджмента в его традиционном понимании, но и учитывает возникающие проблемы цифровизации (технологии интеллектуального анализа кадровой информации) кадровой работы и кадрового обеспечения цифровой экономики. Она отражает различные аспекты управления талантами, включая качественно новый подход к информационно-аналитической работе кадровых служб на основе «сквозных» интеллектуальных технологий.

В современной ситуации быстро меняющихся экономических условий и динамики проблемных ситуаций необходимо обеспечение, с одной стороны, более комфортной (цифровизированной) рабочей среды для сотрудников, а с другой – повышение их компетентности и мобильности. Вместе с тем автоматизация большого количества рутинных офисных, производственных и управленческих операций потребует иного, более высокого уровня компетенций. В то же время констатируется высокая потребность в новых талантах и их развитии, в том числе и в развитых экономиках мира.<sup>2</sup> Цифровые технологии обеспечивают непосредственную связь между целями организации, предприятия, корпорации, фирмы (включая стратегические) и личными целями сотрудников, поэтому управление талантами становится глобальным процессом, оперирующим возможностями «сквозных» технологий, в том числе образовательных. Потенциал деятельности по управлению талантами в значимой степени формируется возможностями интеллектуальной мобильности в условиях интернационализации высшего образования, в том числе, и в рамках создания совместных учреждений высшего образования, интегрирующих научно-образовательные потенциалы

---

<sup>2</sup> Атлас новых профессий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://roscongress.org/materials/rossiya-2025-ot-kadrov-k-talantam>. – Дата доступа: 27.08.2023.

различных национальных систем образования.<sup>3</sup> В качестве примера можно привести СБУМИПТК, призванный обеспечить не только подготовку высоко квалифицированных инженерно-технических кадров, но и управление талантами для устойчивого инновационного развития национальных государств. При этом алгоритм управления может быть определен как непрерывный периодический процесс (кадровая спираль) на всех уровнях образования в парадигме образования через всю жизнь на основе алгоритма: «Ищем таланты – готовим кадры – отбираем таланты – повышаем квалификацию...».

### СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Артамонова Ю.Д., Демчук А.Л., Караваяева Е.В. Совместные образовательные программы вузов: состояние, проблемы, перспективы. - М.: КДУ, 2011. - 56 с.
2. Бурковская, М.А. Программа развития современного общества «Индустрия 4.0» и актуальные требования к компетенциям выпускников технических вузов / М.А. Бурковская, Л.И. Кленина // Вестн. МГОУ. Сер.: Пед. – 2018. – № 2. – С. 8–15.
3. Бьюзен, Т. Интеллект-карты. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2021. – 208 с.
4. Волкова, Л. М. Институциональный репозиторий: автоматизация научно-исследовательской деятельности университета / Л.М. Волкова, А.С. Креймер // Инновации в науке / Сб. ст. по материалам XXX междунар. науч.-практик. конф. №2 (27). Часть 1. – Новосибирск: «СибАК», 2014. – С. 82-89.
5. Ганчеренок И.И., Н.М, Саиджалалова С.М. Белорусско-Узбекский ВУЗ как эффективный механизм интеграционных процессов//Современные проблемы логистики, экономики, управления в эпоху глобальных вызовов: сборник материалов II Международной заочной научной конференции. – Астрахань, Издатель: Сорокин Роман Васильевич, 2023. – С.19-26.

---

<sup>3</sup> Gancherenok I.I., Mannanov U.V. International higher education cooperation under conditions of fuzzy terminology: intellectual mobility vector // Chemical Technology, Control and Management. – 2020. – №2 (92). – P.5-10.

**CRUSADES: RELIGIOUS AND POLITICAL OBJECTIVES, AND  
THEIR IMPACT ON WORLD HISTORY**  
**КРЕСТОВЫЕ ПОХОДЫ: РЕЛИГИОЗНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ  
ЦЕЛИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА МИРОВУЮ ИСТОРИЮ**  
**SALIB YURISHLARI: DINIY VA SIYOSIY MAQSADLAR, VA  
ULARNING DUNYO TARIXIGA TA'SIRI.**

**Zulkaynarov Sarvar Alisherovich**  
**Student of Termiz state pedagogical institute.**

[sarvarzulqaynarov@gmail.com](mailto:sarvarzulqaynarov@gmail.com)

**Зулкайнаров Сарвар Алишерович**  
**Студент Термезского государственного  
педагогического института.**

[sarvarzulqaynarov@gmail.com](mailto:sarvarzulqaynarov@gmail.com)

**Zulqaynarov Sarvar Alisherovich**  
**Termiz davlat pedagogika instituti talabasi**  
[sarvarzulqaynarov@gmail.com](mailto:sarvarzulqaynarov@gmail.com)

**Annotation:** The article explores the Crusades, examining their religious and political objectives, and how these campaigns impacted world history. It discusses the motivations behind the Crusades, including the desire to reclaim sacred lands and the political ambitions of European powers. The influence of these wars on trade, culture, and the relationships between different civilizations is also analyzed, highlighting their long-lasting effects on Europe and the Middle East.

**Keywords:** Crusades, religious objectives, political goals, european powers, holy lands, cultural exchange, middle ages, conflict, historical impact, trade routes.

**Аннотация:** Статья исследует Крестовые походы, рассматривая их религиозные и политические цели, а также влияние этих кампаний на мировую историю. Обсуждаются мотивы, стоявшие за Крестовыми походами, включая желание вернуть священные земли и политические амбиции европейских держав. Также анализируется влияние этих войн на торговлю, культуру и отношения между различными цивилизациями, подчеркивая их длительное воздействие на Европу и Ближний Восток.

**Ключевые слова:** Крестовые походы, религиозные цели, политические амбиции, европейские державы, священные земли, культурный обмен, средние века, конфликт, историческое влияние, торговые маршруты.

**Annotatsiya:** Maqola salib yurishlarini o'rganadi, ularning diniy va siyosiy maqsadlarini hamda bu kampaniyalarning dunyo tarixiga ta'sirini ko'rib chiqadi. Salib yurishlarining ortidagi sabablar, xususan, muqaddas yerlarni qaytarish va



Yevropa davlatlarining siyosiy maqsadlari tahlil qilinadi. Bu urushlarning savdo, madaniyat va turli tsivilizatsiyalar o'rtasidagi munosabatlarga ta'siri ham ko'rib chiqiladi, ularning Yevropa va O'rta Sharqda uzoq muddatli ta'siri haqida so'z yuritiladi.

**Kalit so'zlar:** Salib yurishlari, diniy maqsadlar, siyosiy ambitsiyalar, yevropa davlatlari, muqaddas yerlar, madaniy almashuv, o'rta asrlar, qat'iylik, tarixiy ta'sir, savdo yo'llari.

### **Introduction**

The Crusades were pivotal events in the Middle Ages, shaping the political, religious, and cultural landscapes of Europe and the Middle East. Beginning in 1096, these military campaigns were primarily organized to reclaim sacred lands, particularly Jerusalem, from Islamic rule. However, it would be inaccurate to view the Crusades solely through a religious lens. They also served the political and economic interests of European powers, offering opportunities for territorial expansion, control over trade routes, and the enhancement of political influence. The impact of the Crusades extended far beyond the immediate military conflicts. They catalyzed long-lasting changes in both European and Middle Eastern societies, creating deeper connections between the two regions. The Crusades facilitated cultural exchanges, the spread of new ideas and technologies, and an increase in trade between the East and West. Furthermore, they influenced the social and political systems within Europe, contributing to the rise of new states and shifts in feudal structures. This article will explore the religious and political objectives of the Crusades, their influence on world history, and the profound social and cultural changes that emerged as a result of these campaigns.

### **Relevance of the research**

The study of the Crusades remains highly relevant in contemporary historical research due to its profound and lasting impact on both Europe and the Middle East. Understanding the religious and political motivations behind these campaigns, as well as their broader consequences, is essential for gaining insight into the complex dynamics that shaped the medieval world. The Crusades were not only religious conflicts but also pivotal moments in global history that influenced trade, culture, and political power structures for centuries to come.

In the modern era, the Crusades continue to resonate, as their historical narratives are often invoked in political discourse and debates surrounding religious identity and conflict. By examining the Crusades, scholars can better understand the historical roots of ongoing regional tensions, particularly in areas like the Middle East, where the legacy of these conflicts still echoes today.

Furthermore, the Crusades played a crucial role in the exchange of ideas, art, and knowledge between the Christian West and the Muslim East, contributing to the intellectual and cultural development of both regions. This exchange, in turn, helped shape the Renaissance and the Scientific Revolution, making the study of the Crusades integral to understanding the broader trajectory of Western civilization.

This research is therefore significant not only for its historical importance but also for its relevance in understanding the cultural and political landscapes of the modern world.

### Research discussion and materials

The Crusades, spanning several centuries, have been the subject of extensive academic research and discussion. Scholars from various fields, including history, political science, religious studies, and cultural anthropology, have explored different aspects of these campaigns, focusing on their motivations, events, and long-term consequences. This research draws on primary and secondary sources that provide insights into the religious, political, and social dynamics of the time. Primary sources are crucial for understanding the firsthand experiences of those involved in the Crusades, whether they were soldiers, religious figures, or chroniclers. Key primary materials include:

**Chronicles and writings of crusaders:** These include texts such as *The Gesta Francorum* (The Deeds of the Franks) and the writings of figures like Pope Urban II and Richard the Lionheart. These accounts provide valuable insights into the Crusaders' motivations, their experiences, and the political rhetoric of the time.

**Letters and papal bulls:** Documents like Pope Urban II's speech at the Council of Clermont (1095) calling for the First Crusade, and other papal decrees, are critical to understanding the religious justification and political maneuvering behind the Crusades.

**Official records and diplomatic correspondence:** Letters exchanged between rulers, such as those between European monarchs and Islamic leaders, shed light on the political negotiations, alliances, and conflicts that arose during and after the Crusades.

Secondary sources provide analysis, interpretation, and contextual understanding of the Crusades. These include:

**Historical analyses and books:** Works such as *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land* by Thomas Asbridge, and *The Crusades: A History* by Jonathan Riley-Smith, provide comprehensive overviews of the Crusades, exploring both the religious and political dimensions.

**Academic articles and journals:** Studies published in journals such as *The Journal of Medieval History* and *The Crusades: The Early Period* offer in-depth analyses of specific Crusades, including the sociopolitical impact, the cultural exchanges, and the development of new economic routes.

**Archaeological and material evidence:** Excavations of Crusader castles, military fortifications, and relics found in both the Holy Land and Europe provide material evidence of the Crusades' impact on architecture, warfare, and urban development.

The Crusades were primarily driven by religious fervor, with the Pope and European clergy calling for the liberation of Jerusalem and the defense of Christendom. However, political motivations played a significant role as well, with European kings and nobles using the Crusades to gain land, power, and influence. Over time, the Crusades transformed into complex international conflicts involving not only the Catholic West and the Muslim East but also Byzantine forces, the Eastern Orthodox Church, and various other groups. From a cultural perspective, the Crusades facilitated the exchange of knowledge between the Christian West and the Muslim East. This exchange had a lasting impact on science, philosophy, medicine, and art. Additionally, the Crusades contributed to the development of trade routes that connected the Mediterranean world to Asia, further enriching the cultural and economic landscape. The long-term effects of the Crusades can also be seen in the political changes within Europe. The feudal system was significantly altered as kings and monarchs gained more control over their territories, reducing the influence of the nobility and reshaping the European political landscape.

**Conclusion:** The study of the Crusades provides essential insights into the complex interplay between religion, politics, and culture during the Middle Ages. It highlights how conflicts that originated from religious motives were deeply intertwined with political ambitions, shaping not only the societies involved but also the broader course of world history.

### References:

1. Asbridge, T. (2010). *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*. HarperCollins.
2. Riley-Smith, J. (2005). *The Crusades: A History*. Yale University Press.
3. Gesta Francorum. (2005). *The Deeds of the Franks*. Translated by H. J. M. Milman.
4. Urban II. (1095). *The Speech at the Council of Clermont*.
5. Madden, T. F. (2005). *The New Concise History of the Crusades*. Rowman & Littlefield.
6. Holt, P. M. (1986). *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517*. Pearson.
7. Iben, L. (1992). *Saladin: The Life, the Legend and the Crusades*. Cambridge University Press.
8. Tyerman, C. (2006). *God's War: A New History of the Crusades*. Belknap Press.
9. Kedar, B. Z. (2002). *The Crusades and the Military Religious Orders*. Routledge.
10. Hillenbrand, M. (1999). *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburgh University Press.

## ХИРУРГИЧЕСКАЯ ТАКТИКА ПРИ РЕЦИДИВНЫХ ЗАВОРОТОВ СИГМОВИДНОЙ КИШКИ

Ф.А. Хаджибаев<sup>1</sup>, Ф.Б. Алиджанов<sup>2</sup>, Ф.К. Гуломов<sup>1</sup>,  
Жураев Жасур Нурали угли<sup>1</sup>

Республиканский научный центр экстренной медицинской  
помощи<sup>1</sup> и Центр развития профессиональной квалификации  
медицинских работников при МЗРУз<sup>2</sup>,  
г. Ташкент, Узбекистан

e-mail: [jasurdoctor601@gmail.com](mailto:jasurdoctor601@gmail.com)

**Актуальность:** Одним из тяжелых состояний, входящих в понятие «острый живот», является заворот сигмовидной кишки, летальность при котором колеблется от 20 до 60-75 % без заметной тенденции к снижению, а количество гнойно-септических осложнений — до 80%.

**Цель работы:** улучшить результата лечения рецидивных заворотов сигмовидной кишки и минимизация послеоперационных осложнений.

**Материалы и методы:** С 2006 по 2011 гг. в Наманганском филиале РНЦЭМП находилась на лечении 66 больных заворотом сигмовидной кишки. Мужчин было 41 (62%) и женщин 25 (38%). Возраст больных составлял 15 - 89 лет, из них от 15 до 19 лет 7 (11%) больных. От 20-44 – 33 (50%), от 45-59 - 16 (24%), старше 60 лет – 10 (15%). Характерным является поздняя обращаемость больных. 55 (83%) больных поступили в стационар более 24 часа от начало заболевания, двое больных поступили с 15 дневной давностью. 35 (53%) больных в анамнезе перенесли паллиативные операции: однократно оперировано – 21 (32%) больных, двукратно – 10 (15%), 3 и более перенесенные операции у – 7 (11%) больных. 25 (38%) больных перенесли сигмомезопликацию по Гаген-Торну, в 5 случаях выполнены операции по иссечению спаек с деторсией сигмовидной кишки без сигмомезопликации. В первые год после перенесенной операции рецидив заворота сигмовидной кишки выявлены у 15 (28%) больных. У 36 (55%) больных выявлено сопутствующие заболевание, из них у 21 (32%) больных заболевание сердечнососудистой системы, у 11 (17%) дыхательной системы. В 2 (3%) случаях больные страдали эпилепсией. Одна больная поступила в раннем послеродовом периоде (на второй день после родов) с заворотом сигмовидной

кишки. 8 больных страдали хроническом колитом и у 6 пациентов до начала болезни отмечалась диарея, которая могла быть причиной повторного заворота. После обследования и кратковременной предоперационной подготовки больных деторсия сигмовидной кишки и операция Гаген-Торна выполнена у 48 (73%) больных, простая деторсия и иссечение спаек брюшной полости у 2 (3%) больных. Резекция сигмовидной кишки с наложением анастомоза «конец в конец» выполнена у 16 (24%) больных. У всех больных произведены ретроградная интубация толстого кишечника через анальное отверстие, которая позволила выхождение каловой масс и газа из толстого кишечника. Функция интубационной трубки сохранялась в первый 3 дня. У одного больного в возрасте 85 лет при котором анамнезе перенес трехкратное паллиативную операцию деторсия сигмовидной кишки с мезосигмопликацией выполнена операция одномоментная резекция сигмовидной кишки с наложением анастомоза толстой кишки «конец в конец». Послеоперационный период осложнился двухсторонней пневмонией и нарушением ритма сердца с явлениями стенокардией. В послеоперационном периоде нагноение послеоперационной раны отмечались у 5 (7,5%) больных. Несостоятельность швов анастомоза наблюдалась у 1 (1,5 %) больных, у которой при релапаротомии выполнена резекция анастомоза с наложением одноствольной колостомы. У одного больного наблюдалась частичная несостоятельность анастомоза в виде образование свища через трубки. Которая самостоятельно закрылось через 2 недели. Летальных исходов не было.

**Выводы:** Разработанный арсенал лечебных методов, в том числе способ резекции сигмовидной кишки, позволяют улучшить непосредственные и отдаленные результаты лечения заворота сигмовидной кишки.

#### Литература

1. Змушко М. Н. Острая кишечная непроходимость. Классификация, диагностика, тактика лечения / Змушко М.Н. [Электронный ресурс], 2006. Режим доступа: <http://mishazmushko.at.tut.by/>.
2. Кузин М.И., Шкроб О.С., Кузин Н.М. и др. Хирургические болезни: Учебник / Под ред. М. И. Кузина. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Медицина, 2002. 784 с.: ил.
3. Курыгин А.А., Стойко Ю. М., Багненко С.Ф. Неотложная хирургическая гастроэнтерология: руководство для врачей. СПб.: Питер, 2001. 480 с. (Серия «Спутник врача»).
4. Петровский Б. В. Хирургические болезни. М.: Медицина, 1980. 584 с.: ил.

5. Седов В.М., Смирнов Д.А., Пудяков С.М. Острая кишечная непроходимость. Практическое пособие для студентов IV курса лечебного факультета и факультета спортивной медицины. СПб., 2002. 25 с.
6. Бисенков Л.Н., Трофимов В. М. Руководство для врачей-интернов. СПб.: Изд-во «Лань», 2005. 896 с.: ил. (Мир медицины).
7. Гаин Ю. М., Алексеев С. А., Богдан В. Г. Оценка выраженности синдрома абдоминальной компрессии и прогноз при острой хирургической патологии органов брюшной полости, осложненной абдоминальным сепсисом // Белорусский мед. журн. 2004. №4. С. 13–24.
8. Шестопалов С.С., Кушниренко О. Ю. Синдром абдоминальной компрессии (обзор литературы) // [Электронный ресурс], 2007. Режим доступа: /<http://www.ugmado.ru/>.
9. Тинсли Р. Харрисон. Внутренние болезни по Тинсли Р. Харрисону: В 7 т. / Под ред. Э.Фаучи, Ю. Браунвальда, К.Иссельбахера и др.; Пер. с англ. Т. 5. М.: Практика—Мак-ГроуХилл (совместное издание), 2005. 491 с.
10. Кукош М.В., Измайлов С.Г., Гречко В.Н., Гомозов Г.И. Осложненные и нерешенные вопросы диагностики и лечения острого аппендицита, острой кишечной непроходимости и сочетанной травмы (По материалам науч.-практ. конф. хирургов РФ, Санкт-Петербург, 3–4 июня 2004) // Мир фармации медицины. 2008. №14. С. 34–38.
11. Мак Летчи Г. Р. Оксфордский справочник по клинической хирургии / Пер. с англ. М.: Медицина, 1999. 1136 с.: ил.

## **Imom Ismoil Al-Buxoriy qarashlarida ayollar bilan bog‘liq mavzularni o‘rganishning nazariy asoslari**

**Ulfatillayeva Sayyora Sobirjon qizi**

O‘ZMU “Falsafa va mantiq” kafedrası doktoranti

Islomda ayol va erkak o‘rtasidagi tenglik birinchi marta din kelgandan keyin, Qur‘on oyatlari payg‘ambar tomonidan jamiyatga yetkazilganidan keyin paydo bo‘lgan. Qadimgi arab an‘analaridan farqli o‘laroq, ayollarning shaxsiyati va ijtimoiy mavqei huquqiy ye‘tirofga sazovor bo‘ldi. Buning aniq doirasi Qur‘oni Karimning alohida suralarida va uning qator oyatlarida alohida belgilab berilgan. Shuningdek, ayollar haqida “Niso” surasi nozil qilingan. “Nur” surasining ko‘pgina oyatlarida ayollarning huquqiy maqomi bayon qilingan. Bularning barchasi ayollarga yangi qiyofa, yangi o‘zlik bag‘ishladi, ayollar huquqlarining barqarorlashuviga olib keldi. Avvalo, ayolning huquqlari doimiy, doimiy shartnoma asosida nikoh orqali tartibga solina boshladi. Nikohdan tashqari ayolning mulk huquqi ham tan olinadi boshladi. Ajralishdan keyin ayolning meros huquqi tan olingan bo‘lsa, islomgacha bo‘lgan davrda bundan ko‘proq ayollar jabr ko‘rgan. Islom dini nikohni muqaddas deb ye‘lon qilish, tomonlar o‘rtasidagi shartnomaga asoslanib, nikohdan keyin nikoh buzilgan taqdirda ayolning huquqlarini himoya qilish institutini olib keldi.

Islom ayollar va erkaklar tengligini keltirdi. Ayol deyarli jismoniy xususiyatlariga ko‘ra erkak bilan teng deb hisoblana boshladi, lekin to‘liq emas, balki huquq sifatida. Ba‘zan ular ikki ayolning guvohligi bir erkakning guvohligi bilan teng ekanligini ko‘rsatadilar va buni kamsitish deb hisoblaydiganlar ham bor. Lekin bunday emas. Ayolning butun jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlari hisobga olinadi. Boshqacha aytganda, ayolning farzand tarbiyasi tufayli yoki muayyan jismoniy holati tufayli butun jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniyati yo‘q. Shuning uchun ular hisobga olinadi.

Lekin, umuman olganda, ayollarning jamiyat hayotidagi o‘rni va huquqlarini tan olish yo‘nalishida islom dini ilk bor an‘anaviy qabilaviy tartib-qoidalardan farqli yo‘ldan bordi, yangi huquqlarni ochib berdi va ayollar uchun shartli ajralish imkoniyatini tan oldi. Ya‘ni, agar nikoh shartnoma asosida bo‘lsa, u holda ayol ajralish huquqini shu yerda ro‘yxatdan o‘tkazish orqali kelajakda duch keladigan vaziyatdan chiqish yo‘lini olishi mumkin. Boshqa tomondan, erkak oilaning



ro'zg'origa mas'ul bo'lgani uchun unga oldindan taloq qilish huquqi berilgan bo'lsa-da, ayol qozi qarori bilan mahрни qaytarib berish sharti bilan taloq qilinishi mumkin. "Baqara" surasining 141-oyatida taloq qilingan ayollarga haq to'lash mo'minlarning burchi sifatida ko'rilgani bejiz emas. Avvalgi urf-odatlarida faqat erkak ajralish huquqiga ega edi, erkak bu jarayonning boshlanishini belgiladi.

O'z davrida arablarda qizlarni tiriklayin ko'mish odati bor edi. Bu kelajak ayolining qirg'ini edi. Uning yashash huquqi shaxsiy imtiyozlarga bog'liq. Islom kelishi bilan bu narsa bekor qilindi. Ikkinchidan, ayollarning himoyalaniş imkoniyatlari cheklangan edi. Jumladan, Hazrati Xadicha beva qolganidan keyin Muhammadga turmush qurishni taklif qilgan. Qaysidir ma'noda u uni qaram xodim sifatida ko'rdi. Uning u bilan keyingi nikohi hali ham ma'lum darajada erkak vasiyligini talab qildi. Chunki u jamiyatdagi iqtisodiy huquqlarini butunlay mustaqil amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch keldi.

Albatta, o'sha davrda mushriklar oilasida nufuzli ayollar, ma'lum jarayonlarga ta'sir o'tkazgan va hatto musulmonlar bilan to'qnash kelishga, rag'batlantiruvchi ishlar qilishga tayyor bo'lgan ayollar ham bo'lgan. Ammo bular umuman qonuniy tartibga solinadigan maqomlar emas edi. O'sha davrda bizda islom dini yo'q edi, bir qismida nasroniylikning bir tarmog'i bo'lsa, bir qismida boshqa dinlarning namoyon bo'lishi, zardushtiylik e'tiqodi bilan bog'liq diniy oqimlar mavjud edi. Uning so'zlariga ko'ra, ma'lum bir qirolning xotini yoki cho'risi uy sharoitida yetakchi rol o'ynashi mumkin edi. Ammo mulk, meros va ajralish huquqi haqida gap ketganda, o'sha paytda ayol butunlay huquqsiz edi. Yevropa va Qo'shma Shtatlardagi vaziyat bugungi kunda u qadar bo'rttirilgan emas. Jorj Sandning asarlari bilan tanishish kifoya, shunda siz uning ayollarning huquqlaridan mahrum bo'lgan tasvirini aniq kuzatishingiz mumkin. Erkak nomi bilan ayol huquqlarini himoya qiluvchi asarlar yozgani bejiz emas. Islom paydo bo'lgach, uni doimiy huquq qilib qo'ydi.

Ayollar mulk huquqini qo'lga kirita boshladilar, meros huquqidan foydalana boshladilar. Avvalgi davrlarda ayolning hech qanday meros huquqi yo'q edi, buni Islom o'rnatgan. Meros huquqini qo'lga kiritgach, xotin-qizlar mustaqil bo'ldi, iqtisodiy erkinlik tan olingach, u ko'proq mustaqillikka erishdi. Ba'zan ayollarning kiyim-kechaklari haqida, islom kirib kelganidan keyin ayollar yopilgan, haq-huquqlari ma'lum darajada cheklanganligi haqida ko'plab fikrlar bildiriladi. Bu aslida ayolni himoya qilish uchun qilingan qadam edi. Chunki ma'lum darajada ochiq kiyim kiygan ayollar ko'proq ta'qib va tazyiqlarga uchragan. Shuning uchun yashirish masalasi shu bilan bog'liq edi. Lekin shuni unutmaslik kerakki, islomning asosiy tamoyillaridan biri "Dinda zo'ravonlik yo'q!". Agar u ta'limotdan kelib chiqsa, uni zo'rlik bilan qo'llashning Islomga aloqasi yo'qligini o'z-o'zidan

ko'rsatadi. Ba'zan Islom dini haqida suhbat bo'lganda, ayolni kaltaklash masalasi Qur'onda nazarda tutilganiga ishora qilinadi. Islomda ayollarga nisbatan zo'ravonlik yo'q. Islom butun ayol huquqlarini ta'minlovchi va ayollarga o'ziga xoslik bag'ishlovchi namuna sifatida keldi.

Islom ayollarga birinchi o'rinni berdi. Ko'p hollarda oila a'zolari va aka-uka va opa-singillar meros uchun kurashdilar, ota-ona vafotidan keyin kim kuchliroq bo'lsa, u ko'proq merosga ega bo'ldi. Erkaklarda merosxo'r bo'lish ehtimoli ko'proq edi. Lekin Islom buni tartibga solgan. Endilikda har bir inson merosdan tegishli darajada foydalanish imkoniyatiga ega. Ayollarga shartli ajralish huquqining berilishi ayolning imkoniyatlarini ma'lum darajada kengaytirdi. Boshqacha aytganda, u qayerda jismoniy bosimga duchor bo'lsa, ayol u yerdan qochishga muvaffaq bo'lgan. Bu bugungi kun uchun odatiy bo'lib tuyulishi mumkin, lekin bu o'sha davr uchun katta inqilobiy islohot, o'zgarish edi.

Islom ayollarga birinchi o'rinni berdi. U o'z o'rnini bu huquq sizniki ekanligini ko'rsatdi, bu huquqdan qanday foydalanishni sizga qoldirdi. Keyinchalik ayollarga dinning asosiy tamoyillariga to'g'ri kelmaydigan cheklovlar qo'yildi. Ayollarning saylov huquqidan mahrum bo'lishi Islom diniga bevosita bog'liq emas edi. Bu islom dinining kirib kelishi bilan bog'liq edi. Hatto hadislarning o'zida ham ma'lum darajada do'zaxning katta qismi ayollardan iborat bo'ladi, degan payg'ambarimiz aytganlariga ham ishora qilganlar. Bu absurd narsa. Buni payg'ambarning aytishi mumkin emas. Jahannam kimdan iborat bo'lishini oldindan aytish ham mantiqqa to'g'ri kelmaydi. Bir nechta uydirma bor edi. Tasavvur qiling-a, payg'ambar bilan birga bo'lgan odamlar haqida hadislar juda kam. Shuning uchun bu masalalarda qarama-qarshiliklar mavjud. Lekin payg'ambarning o'zi sunnatlariga ko'ra, Islomda ayollarga munosabat asos qilib olingan. Islom payg'ambarining Hazrati Xadichaga bo'lgan munosabati, u zotga bo'lgan muhabbati, u bilan bo'lgan muomalasi, cho'rilariga bo'lgan xatti-harakatlari, ularni ozod qilish yo'lida qilgan qadamlari, ayollarga hech qachon zo'ravonlik qilmaganliklari, ularning barchasi aslida islomni sof tatbiq etish va qo'llash manzarasidir.

Islomda vaqtinchalik nikoh yo'q, Islomda nikoh muqaddasdir. Islomda vaqtinchalik nikoh yo'q, bu o'ylab topilgan narsa. Bu ma'lum darajada axloqsizlikni oqlashning afzal usulidir. Bu islomning Eron modelida yaqqol ko'zga tashlanadigan qadamdir. Bu muta nikohi deb ataladi, ko'proq siga deb nomlanadi. Bu vaqtinchalik nikoh deb hisoblanadi. Islomda nikoh muqaddas qilingan, marosim osmonda, Xudoning huzurida guvohlar ishtirokida o'tkazilgan. Ayolning erkakka sadoqatli bo'lishi va zino qilish Islomda eng og'ir jazolardan biri bo'lganligi sababli, u erkak va ayolga nisbatan qo'llanilgan.

Jazolar har xil, chunki ular jismoniy imkoniyatlariga qarab adolatli qo‘llanilishi kerak. Mohiyatan, zino nafaqat jazo chorasi, balki uning jamiyatda tarqalishining oldini olish va axloqiy namunani saqlab qolish uchun qo‘llaniladigan muhim qoidalardan biridir. "Majoziy ma‘noda aytilgan iboralar haqiqiy ma‘noda qo‘llanilganda vahshiylik kabi ko‘rinishni boshlaydi"

Islomda toshbo‘ron qilish yo‘q, amal ham yo‘q. Islomda Nasimiyning terisini olish degan narsa yo‘q, terini terishga fatvo yo‘q. Endi ba‘zi olimlar o‘g‘irlik uchun amputatsiya kabi qoida yo‘qligini ta‘kidlaydilar. Lekin u o‘tmishda ham, hozirgi paytda ham kesiladi. Bu majoziy ma‘noda eshitaladigan fikrning qo‘llanilishi. O‘g‘rining qo‘lini kesib, yana o‘g‘irlik qilmasligi uchun mo‘ljallangan. Ko‘pincha majoziy ma‘noda aytilgan bayonotlar haqiqiy ma‘noda qo‘llanilganda vahshiylik kabi ko‘rinishni boshlaydi. Xuddi bugun ISHID va boshqalar nima qilayotgani kabi, ayollarni sotish va ularni qiynash ham xuddi shunday. Bozorda ayolni qanday sotish mumkin? Namoz o‘qimaganlarni o‘ldirish, jamiyatdan ajratib qo‘yish degan narsa Islomda mutlaqo yo‘q, bular zo‘ravonlik va qo‘pollikdan boshqa narsa emas.

O‘qimagan jamiyat muammosi uning islom dinini ma‘lum darajada noto‘g‘ri tushunishi, islomdagi oyatlarni o‘zi xohlaganicha talqin qilishi, uning majoziy ma‘nosi va asosiy mohiyatiga e‘tibor bermasligi bilan bog‘liq. Endi e‘tibor bering, islom olamida Payg‘ambarimizdan buyuk shaxs bo‘lmagan. Lekin u ham boshqalar kabi vafot etdi va mendan keyingi eng muhimi eng taqvodorlar ekanini meros qoldirdi. Shuncha imtiyozli mashadiylar, karbalaylar, hojilar, sayyidlar, mullalar, axundlar, mujtahidlar qayerdan paydo bo‘lgan? Payg‘ambar naslidanman degan va u zotning ismini taxmin qilgan minglab odamlar qayerdan paydo bo‘lgan? Haj masalasiga e‘tibor bersangiz, buncha soxta hojilar qayerdan paydo bo‘ldi? Islom dinini tom ma‘noda amalda tutib, uni tom ma‘noda tushunadigan, Qur’onni faqat boshidan oxirigacha o‘qib, ma‘nosini tushunmay, tugatadigan kishilar ana shunday odamlardir. Lekin haqiqiy insoniy toifa uchun Qur’onning har bir oyatida bir hikmat, inson uchun hidoyat, yo‘l bor. Bu yerda insonning axloqiy namunasi, axloqiy turmush tarzi mavjud. Bu hayot shaklini “Qur’on shunday deydi, Allohning amri bor, unga amal qiladigan mahkum bor”, deb tushunishning yana qanday izohi bo‘lishi mumkin? Lekin ko‘p hollarda odamlar Xudo o‘rniga o‘zlarini hukm qiladilar.

Dinning mohiyati bir chetda qolib, o‘ylab topilgan marosim birinchi o‘ringa chiqadi. Marosimlar ham dinda manbaga ega emas. Dinning asosiy talablaridan biri shundaki, odamlar bir-birlariga sababsiz hujum qilmasliklari, bir-birlarining huquqlariga tajovuz qilmasliklaridir. Qaysidir ma‘noda, albatta, qasos olish huquqi tan olinadi, lekin jabrlanuvchiga kechirimlilik huquqi ham tan olinadi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sahihi Buxoriy sharhi. 1- jild. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2022. – 416 b.
2. Sahihi Buxoriy sharhi. 2 - jild. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2022. – 400 b.
3. Sahihi Buxoriy. Al-jome’ as-sahih. Ishonchli to‘plam. 1 – kitob. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – 712 b.
4. Sahihi Buxoriy. Al-jome’ as-sahih. Ishonchli to‘plam. 2 – kitob. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – 624 b.
5. Sayyid Abdulmojid G‘ovriy. Al-Vajiz fi ta’rif kutub al-hadis. – Bayrut: Dor Ibn Kasir, 2009.
6. Trimingem Dj.S. Sufiyskie ordeni v islame/ perevod s ang. A.A.Staviskoy, pod.red. i s.predpis. Sh.F.Akimushkina – M.: Nauka, 1989. – 328 s.
7. Tohir al-Jazoiriy al-Damashqiy. Tavjih-n-nazar ila usuli-l-asar. Al-Matbu’ati-l-islomiY. – Halab, 1995. 1-juz. – 220 b.
8. Uvatov U. Muhaddislar imomi – Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
9. Uvatov U. Imom Buxoriy. Buyuk allomalar – Toshkent: TIU, 2001.
10. Uzbekistan: a land of multifarious geniuses. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2013. – 360 bet

## NAVIGATING SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN A MULTILINGUAL SOCIETY

**Bakhromova Marjona**

Bukhara University of Innovations

ESL teacher

**Abstract:** This article explores the complex process of second language acquisition in multilingual societies. Through a literature review, the paper examines language learning strategies, cultural factors, and the benefits of multilingualism. The findings indicate that multilingual environments positively influence second language acquisition, but effective educational approaches are necessary.

**Keywords:** second language acquisition, multilingualism, language strategies, intercultural competence, educational approaches

**Introduction:** Multilingual societies are increasingly common on a global scale, bringing new opportunities and challenges to the process of second language acquisition. This article aims to explore the intricate dynamics of second language acquisition in multilingual contexts. This study involves a comprehensive analysis of existing literature in the fields of second language acquisition, multilingualism, and intercultural communication. Information from various international journals, books, and online resources was analyzed and synthesized. Additionally, language policies and educational practices from different countries were examined.

**Main part:** Impact of Multilingual Environments: Multilingual societies provide a rich and natural environment for second language learning. Research indicates that children raised in multilingual environments have a cognitive advantage in language learning [Bialystok, 2001]. They possess an enhanced ability to compare and differentiate language systems, which is beneficial in acquiring a new language. Moreover, multilingual societies expand opportunities for practical language use, which increases the efficiency of language learning [Cenoz, 2013].

Second language learners in multilingual contexts face several challenges. The most significant issue is interference or negative transfer between languages. Learners often incorrectly transfer grammatical structures or lexical elements from their native language or other learned languages to the new language [Odlin, 1989]. Additionally, balancing the demands of multiple languages and achieving sufficient proficiency in each can be difficult.

Multilingualism presents numerous opportunities alongside its challenges. Multilingual learners typically develop higher levels of metalinguistic awareness and cognitive flexibility [Jessner, 2008]. These skills are beneficial not only in language learning but also in problem-solving and creative thinking. Furthermore, multilingual environments create rich opportunities for developing intercultural competence, which is increasingly important in a globalized world [Deardorff, 2006].

**Effective Strategies:** Several effective strategies for optimizing second language learning in multilingual contexts have been identified:

1. **Cross-linguistic bridging:** Encouraging learners to consciously analyze similarities and differences between languages [Cummins, 2007].
2. **Multilingual pedagogy:** Incorporating multiple languages in the classroom and acknowledging their interplay [García & Wei, 2014].
3. **Cultural awareness raising:** Integrating language learning with cultural knowledge and understanding [Byram et al., 2002].
4. **Utilization of technology:** Expanding language learning opportunities through multilingual resources and interactive platforms [Chapelle & Sauro, 2017].

The research findings indicate that multilingual societies create both opportunities and challenges for second language acquisition. On one hand, multilingual environments provide a natural and rich language learning context, foster cognitive advantages, and enhance intercultural competence. On the other hand, challenges such as language interference and balancing the demands of multiple languages exist.

**Conclusion:** Second language acquisition in multilingual societies is a complex but potentially highly effective process. While challenges exist, the benefits of multilingual environments for language learning are substantial. By adopting appropriate strategies and leveraging the rich linguistic landscape, learners can develop not only proficiency in multiple languages but also enhanced cognitive skills and intercultural competence.

## REFERENCES

1. Bialystok, E., 2001. *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge University Press.
2. Byram, M., Gribkova, B. and Starkey, H., 2002. *Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers*. Council of Europe.
3. Cenoz, J., 2013. The influence of bilingualism on third language acquisition: Focus on multilingualism. *Language Teaching*, 46(1), pp.71-86.

4. Chapelle, C.A. and Sauro, S. eds., 2017. The handbook of technology and second language teaching and learning. John Wiley & Sons.
5. Cummins, J., 2007. Rethinking monolingual instructional strategies in multilingual classrooms. *Canadian Journal of Applied Linguistics*, 10(2), pp.221-240.
6. Deardorff, D.K., 2006. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of studies in international education*, 10(3), pp.241-266.
7. García, O. and Wei, L., 2014. *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. Palgrave Macmillan.
8. Jessner, U., 2008. Teaching third languages: Findings, trends and challenges. *Language Teaching*, 41(1), pp.15-56.

**IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK CULTURES: TRANSLATION AND  
APPLICATION**  
**ИДИОМЫ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ КУЛЬТУРАХ: ПЕРЕВОД  
И ПРИМЕНЕНИЕ**  
**INGLIZ VA O'ZBEK MADANIYATIDAGI IDIOMALAR: TARJIMA VA  
QO'LLANISHI**

**Kuziboyeva Sevinch Sherpolatovna**

**Student of Termez university of economics and service**

**Кузибоева Севинч Шерпулатовна**

**Студентка Термезского университета экономики и сервиса**

**Qo'ziboyeva Sevinch Sherpo'lat qizi**

**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi**

[b2572219@mail.com](mailto:b2572219@mail.com)

**Abstract:** This article aims to analyze idioms in English and Uzbek cultures, focusing on their translation and application. Idioms are an integral part of language, reflecting cultural characteristics. The article discusses the challenges encountered during the translation of English and Uzbek idioms and suggests methods to overcome these issues. Additionally, it presents examples of common idioms in both cultures, explaining their meanings and usage. The article provides practical recommendations for translators and linguists.

**Keywords:** English language, uzbek language, idioms, translation, culture, application, linguistic features, cultural specificity, translation challenges, translation strategies.

**Аннотация:** Данная статья направлена на анализ идиом в английской и узбекской культурах, с акцентом на их перевод и использование. Идиомы являются неотъемлемой частью языка, отражая культурные особенности. В статье обсуждаются проблемы, возникающие при переводе английских и узбекских идиом, и предлагаются методы их преодоления. Кроме того, приводятся примеры распространенных идиом в обеих культурах, с объяснением их значений и использования. Статья содержит практические рекомендации для переводчиков и лингвистов.

**Ключевые слова:** Английский язык, узбекский язык, идиомы, перевод, культура, применение, лингвистические особенности, культурная специфика, проблемы перевода, стратегии перевода,

**Anotatsiya:** Ushbu maqola ingliz va o'zbek madaniyatidagi idiomalarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ularning tarjimasini va qo'llanilishi masalalarini o'rganadi. Idiomalar tilning ajralmas qismi bo'lib, madaniy xususiyatlarni aks ettiradi. Ingliz



va o'zbek idiomalarining tarjimasi jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularni yengib o'tish usullari muhokama qilinadi. Shu bilan birga, har ikki madaniyatda keng tarqalgan idiomalarning ma'nolari va qo'llanilishi misollar orqali ko'rsatib o'tiladi. Maqola tarjimonlar va tilshunoslar uchun amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

**Kalit so'zlar:** Ingliz tili, o'zbek tili, idiomalar, tarjima, madaniyat, qo'llanilish, lingvistik xususiyatlar, madaniy o'ziga xoslik, tarjima muammolari, tarjima strategiyalari.

### **Introduction**

Idioms are a fascinating and integral part of any language, embodying cultural nuances and reflecting the unique characteristics of a society. In both English and Uzbek cultures, idioms serve as a bridge between language and culture, offering insights into the values, traditions, and everyday life of their speakers. The translation of idioms presents distinct challenges due to their deep-rooted cultural references and metaphorical nature, which often do not have direct equivalents in other languages.

This paper explores the idiomatic expressions found in English and Uzbek cultures, focusing on their translation and application. It examines how idioms are employed in each language, how they convey cultural meanings, and the difficulties faced when translating these expressions between the two languages. By analyzing specific idioms from both English and Uzbek, this study aims to highlight the intricacies of translating culturally significant phrases and to provide practical strategies for overcoming translation challenges.

Understanding idioms and their translation not only enhances linguistic skills but also deepens cross-cultural communication, allowing for more accurate and meaningful exchanges between speakers of different languages. This research will offer valuable insights for translators, linguists, and anyone interested in the interplay between language and culture.

### **Relevance of the study**

The study of idioms in both English and Uzbek cultures holds significant relevance in the context of translation and intercultural communication. Idioms, as culturally bound expressions, encapsulate the essence of societal values, historical experiences, and everyday life. Understanding idioms and their accurate translation is crucial for effective cross-cultural interaction and communication, especially in an increasingly globalized world where linguistic nuances can easily lead to misunderstandings.

1. **Cultural Insight:** Idioms reflect the unique cultural contexts in which they are used. By studying idioms from both English and Uzbek languages, this research provides valuable insights into the cultural identities and traditions of these societies. This knowledge is essential for translators, educators, and intercultural communicators who seek to bridge cultural gaps and foster mutual understanding.

2. **Translation Challenges:** Translating idioms presents specific challenges due to their metaphorical nature and cultural specificity. This study addresses the difficulties encountered when translating idiomatic expressions between English and Uzbek, offering strategies for overcoming these challenges. Such insights are vital for improving translation practices and ensuring that idiomatic meanings are preserved across languages.

3. **Intercultural Communication:** Effective communication across cultures requires an appreciation of idiomatic expressions and their proper use. This research contributes to enhancing intercultural communication by highlighting how idioms function in different linguistic contexts and by proposing methods for their accurate translation. This is particularly important for professionals involved in international business, diplomacy, and media.

4. **Educational Value:** For language learners and educators, understanding idioms and their translation is an important aspect of language acquisition. This study provides educational resources and examples that can aid in teaching and learning idiomatic expressions, enriching the language education experience.

In summary, this research is relevant for its contributions to cultural understanding, translation practices, intercultural communication, and language education. It offers practical insights and recommendations that benefit translators, linguists, educators, and anyone interested in the dynamics of language and culture.

### **Methodology and discussion**

**Methodology:** The methodology for this study involves a comprehensive analysis of idiomatic expressions in both English and Uzbek languages. The research is conducted in the following stages:

1. **Collection of Idioms:** A diverse range of idioms is collected from English and Uzbek language sources, including literary texts, media, and spoken language. This collection process ensures a representative sample of idiomatic expressions from various contexts.

2. **Categorization and Classification:** The collected idioms are categorized based on their themes, usage, and cultural significance. This classification helps in identifying common patterns and differences between English and Uzbek idioms.

3. Analysis of Cultural Context: Each idiom is analyzed to understand its cultural background and the underlying meanings it conveys. This involves examining the historical, social, and cultural references embedded in the idiomatic expressions.

4. Translation Challenges: The study identifies and analyzes the challenges encountered in translating idioms from English to Uzbek and vice versa. This includes issues related to metaphorical language, cultural differences, and the lack of direct equivalents.

5. Proposed Strategies: Based on the identified challenges, the study proposes strategies for effective translation of idioms. These strategies aim to preserve the intended meanings and cultural nuances while adapting the idioms to the target language.

Discussion: The discussion section highlights the key findings of the study and explores the implications of idiomatic expressions in translation and intercultural communication:

1. Cultural Nuances: The analysis reveals that idioms in both languages are deeply rooted in their respective cultures. English idioms often reflect Western values and experiences, while Uzbek idioms provide insights into Central Asian traditions and societal norms. Understanding these cultural nuances is crucial for accurate translation and effective communication.

2. Translation Difficulties: Translating idioms poses significant challenges due to their metaphorical nature and cultural specificity. Direct translation often fails to capture the full meaning and impact of the idiom, leading to potential misunderstandings. The study highlights specific examples where idiomatic expressions do not have direct equivalents and suggests alternative approaches for translation.

3. Cross-Cultural Understanding: The research emphasizes the importance of cross-cultural understanding in translating idioms. Effective translation requires a deep comprehension of both source and target cultures to ensure that idiomatic meanings are conveyed appropriately. The proposed strategies for translation focus on maintaining cultural relevance and clarity in the target language.

4. Practical Implications: The findings of this study have practical implications for translators, language educators, and intercultural communicators. By applying the proposed strategies, professionals can improve their translation practices and enhance their ability to convey idiomatic expressions accurately across languages.

In conclusion, this study contributes to a better understanding of idioms in English and Uzbek cultures and provides practical insights for overcoming translation challenges. The findings highlight the significance of cultural context in idiomatic expressions and offer valuable recommendations for effective translation and intercultural communication.

### **Conclusion**

The study of idioms in English and Uzbek cultures reveals the profound impact that cultural context has on language and communication. Idioms are not merely linguistic expressions but are deeply embedded with cultural significance, reflecting the values, traditions, and experiences of the societies from which they originate.

This research has demonstrated that idiomatic expressions from both English and Uzbek languages carry unique cultural meanings that often challenge direct translation. The study highlights several key points:

1. **Cultural Embeddings:** Idioms encapsulate cultural nuances that are specific to their language of origin. Understanding these cultural embeddings is essential for accurate translation and effective cross-cultural communication.

2. **Translation Challenges:** The translation of idioms presents notable difficulties due to their metaphorical nature and cultural specificity. Direct translation frequently falls short in conveying the full depth of meaning and may lead to misinterpretations. This study has identified common translation challenges and proposed strategies to address them.

3. **Strategic Approaches:** To overcome translation difficulties, it is crucial to employ strategies that preserve the idiomatic meaning while adapting it to the target language. This involves a deep understanding of both source and target cultures to maintain the idiom's intended impact.

4. **Enhanced Intercultural Communication:** The findings underscore the importance of idioms in fostering intercultural understanding and communication. Accurate translation of idiomatic expressions contributes to more meaningful exchanges between speakers of different languages and enhances overall cross-cultural interactions.

In summary, this study provides valuable insights into the role of idioms in English and Uzbek cultures and offers practical recommendations for translators and intercultural communicators. By addressing the challenges of idiomatic translation and emphasizing the significance of cultural context, this research contributes to improving translation practices and enriching cross-cultural dialogue.

### References

1. Baker, M. (1992). "In Other Words: A Coursebook on Translation". Routledge.
2. Bassnett, S. (2002). "Translation Studies". Routledge.
3. Hatim, B., & Mason, I. (1997). "The Translator as Communicator". Routledge.
4. Katan, D. (2004). "Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators". St. Jerome Publishing.
5. Newmark, P. (1988). "A Textbook of Translation". Prentice Hall.
6. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). "The Theory and Practice of Translation". Brill.
7. Venuti, L. (1995). "The Translator's Invisibility: A History of Translation". Routledge.
8. House, J. (2009). "Translation". Oxford University Press.
9. Robinson, D. (2003). "Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation". Routledge.
10. Lefevere, A. (1992). "Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame". Routledge.
11. Amberg, J., & Dunkel, P. (2004). "American English: An Introduction". University of Michigan Press.
12. Larson, M. L. (1998). "Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence". University Press of America.

## Challenges in Translating English Stories into Uzbek: Linguistic, Cultural, and Contextual Barriers

Matchanova Mokhinur,  
Urgench Innovation University, English language teacher

### Abstract

This article explores the key challenges faced when translating English stories into the Uzbek language. It highlights linguistic differences, such as grammar, sentence structure, and tenses, as well as cultural discrepancies involving idiomatic expressions, social norms, and religious values. The paper also discusses the difficulty in preserving the original author's voice, tone, and humor, while adapting cultural references to fit Uzbek readers' understanding. The article emphasizes that successful translation requires not only linguistic expertise but also a deep understanding of both cultures to produce meaningful and culturally relevant translations.

### Keywords

Translation challenges, English to Uzbek, linguistic differences, cultural adaptation, idiomatic expressions, author's voice, grammar, cultural references, humor in translation, Uzbek language

Translating stories from English into Uzbek can be a challenging task due to various linguistic, cultural, and contextual differences between the two languages. While English is widely spoken as a global language and has a diverse set of idioms, expressions, and grammatical structures, Uzbek, a Turkic language spoken primarily in Uzbekistan, is rooted in a different linguistic family with unique syntax and vocabulary. When translators attempt to bridge this gap, they may face several issues, ranging from linguistic discrepancies to cultural nuances. Understanding these potential problems is crucial for producing an accurate and culturally relevant translation.

### 1. Grammar and Sentence Structure

One of the most obvious challenges in translating English stories into Uzbek is the difference in grammar and sentence structure. English typically follows a Subject-Verb-Object (SVO) word order, while Uzbek uses a Subject-Object-Verb (SOV) structure. This means that the order in which actions and subjects are presented differs between the two languages, making literal translation nearly

impossible. For instance, an English sentence like, "She read the book" would translate into Uzbek with the object preceding the verb: "U kitobni o'qidi."

Additionally, English frequently employs auxiliary verbs and modal verbs (e.g., "can," "will," "might"), which do not have direct equivalents in Uzbek. Translators must adapt these structures without altering the meaning, which requires skill and understanding of both languages.

## 2. Tenses and Aspects

Another significant linguistic issue is the use of tenses and aspects. English has a complex system of tenses that includes the simple, continuous, perfect, and perfect continuous aspects. Uzbek, on the other hand, has a simpler tense system, mainly using the past, present, and future tenses. Translators may struggle to convey the exact meaning of sentences in stories where the narrative shifts between different aspects in English, such as in the case of flashbacks or when describing actions with subtle differences in timing.

## 3. Idioms and Phrasal Verbs

Idiomatic expressions and phrasal verbs are common in English but often do not have direct counterparts in Uzbek. For example, phrases like "kick the bucket" or "break the ice" would be incomprehensible if translated literally. Translators must find equivalent idiomatic expressions in Uzbek or explain the meaning in a way that fits naturally into the story without losing the flavor of the original text. This process can be particularly tricky when dealing with humor or culturally specific references.

### Cultural Discrepancies

#### 1. Cultural References and Allusions

Many English stories contain references to Western history, mythology, pop culture, or literary traditions that may be unfamiliar to Uzbek readers. For example, a story that mentions Shakespeare or the American Civil War might require additional context or explanations when translated into Uzbek. Failure to do so may result in readers misunderstanding key elements of the story, which diminishes its impact.

To address this, translators must decide whether to include footnotes, glossaries, or adapt the reference to something more culturally relevant to Uzbek readers. For example, a reference to a Western holiday like Halloween may need to be replaced with a similar Uzbek celebration, like Navruz, depending on the context of the story.

#### 2. Religious and Social Norms

Religion and social norms play a significant role in shaping the culture of both English and Uzbek-speaking populations, but the dominant religions and

societal expectations differ. English stories, especially those originating from Western countries, may include themes or narratives that are inconsistent with Uzbek cultural values, where Islam plays a central role.

Translators might face dilemmas when dealing with themes related to sexuality, gender roles, or religious practices, which might be more liberal in English-speaking societies compared to the more conservative norms in Uzbekistan.

In such cases, translators must carefully navigate between maintaining the integrity of the original story and ensuring that the translation aligns with the cultural sensitivities of the target audience. Overlooking this aspect could lead to a translation that feels out of place or even offensive to Uzbek readers.

### 3. Names and Places

Another potential problem arises with the translation of names and places. Some English names and places may have no equivalent in Uzbek. Translators must decide whether to keep the original names or adapt them to something that sounds more familiar to Uzbek readers. For instance, in some cases, Western names like "John" or "Elizabeth" might be kept as is, but in other cases, they might be substituted with names that have similar meanings or sound more natural in Uzbek.

Additionally, place names in English stories can be challenging if they carry cultural or historical significance that may not translate well into Uzbek. Translators must decide whether to retain the original names or adapt them based on the story's context and target audience.

### Contextual Challenges

#### 1. Humor and Tone

Translating humor is notoriously difficult, especially when dealing with languages from different cultural and linguistic backgrounds. English humor often relies on wordplay, sarcasm, or cultural references, which may not be easily understood by Uzbek speakers. Translators must find ways to capture the tone and intent of the humor while adapting it to fit Uzbek sensibilities.

#### 2. Maintaining the Author's Voice

One of the greatest challenges in translating literature is maintaining the author's voice. The tone, style, and rhythm of the original text contribute to the story's uniqueness and impact. Translators must balance staying faithful to the author's voice while making necessary linguistic and cultural adjustments for Uzbek readers. This requires a deep understanding of both the source and target languages, as well as creativity in finding equivalent expressions and styles.

### Summary



Translating English stories into Uzbek is a complex process that involves overcoming numerous linguistic, cultural, and contextual challenges. Differences in grammar, sentence structure, and idiomatic expressions make literal translation difficult, while cultural references and societal norms may require careful adaptation. Translators must also grapple with maintaining the original author's voice and ensuring that humor, tone, and character names resonate with Uzbek readers. Successful translations require not only linguistic expertise but also cultural sensitivity and creativity to bridge the gap between the two languages effectively.

### References:

1. Baker, M. (2018). *\*In Other Words: A Coursebook on Translation\** (3rd ed.). Routledge.
2. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *\*The Translator as Communicator\**. Routledge.
3. Newmark, P. (1988). *\*A Textbook of Translation\**. Prentice Hall.
4. Nida, E. A., & Taber, C. R. (2003). *\*The Theory and Practice of Translation\**. Brill.
5. Drobotenko, E. A. (2013). "Cultural Challenges in Translation." *\*Journal of Applied Linguistics and Translation Studies\**, 2(4), 32-40.

## Tarbiyaning paydo bo'lishi va tarixiy rivojlanishi.

Guliston Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika yo'nalishi 1-kurs talabasi  
**Abduvaliyeva Maftuna G'ulom qizi**

**Annotatsiya.**Maqolada qadimgi davrdan VII asrgacha Markaziy Osiyo va Yunonistonda ta'lim -tarbiyaning paydo bo'lishi va uning tarixiy rivojlanishi yotadi.

**Kalit so'zlar.**Tarbiya, ta'lim,ilm, Yunoniston,Afina ,Sparta, pedagogik fikrlar, ibtidoiy jamoa,she'r, vatanparvarlik,kishilik jamiyati.

**Kirish.**Tarbiya- ijtimoiy hodisa.U kishilik jamiyati paydo bo'lgan davrdan beri mavjud.Inson yer yuzidagi eng mukammal zot bo'lishi uchun avvalo,tarbiyalanishi zarur.Abu Lays Samarqandiy „Bo'stonul -orifun “asarida tarbiya va tarbiyalanishining ma'nosini tariflab „Ey o'g'il , farzandingizni tarbiyalashdan oldin o'zingni tarbiyala,tarbiya ko'rgan oilada boadab yaxshi fazilatli ,bilimli odam voyaga yetadi”.-degan edi.Quldorlik tizimi davrida va feodalizmning boshlarida yaratilgan,„To'maris “, „Shiroq”, „Er hubbi” „, Siyovush “ „,Rustam” „,Gershasp” singari qator afsona va qahramonlik dostonlarida mehnatsevarlik,halollik , Vatanparvarlik el – yurt manfaati uchun fidoiylik kabi ijobiy fazilatlar tarannum etilgan.Qadimgi Yunonistonning ilk quldorlik davrida ikkita katta davlat -Afina va Sparta paydo bo'ldi ularda o'ziga xos ta'lim -tarbiya tizimi ham vujudga keldi.Masalan,Afinada maktab tizimi uch turdagi maktablardan musiqa, gimnastika va gimnaziya maktablaridan iborat edi.Musiqa maktabi xususiy maktab bo'lib unda pul to'lab o'qitilar edi.Musiqa maktablarida faqat 7 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan boy quldorlarning o'g'il bolalari o'qirdilar.Bu turdagi maktabda musiqiy tarbiya ham berilardi.Gimnastika maktabi -Palestra (kurash maktabi )deyilardi.Bu ham malum bir toifadagi kishilarga qarashli maktab bo'lib,unda 12 yoshga kirgan va ayni vaqtda musiqa maktabida o'qiyotgan o'g'il bolalar pul to'lab o'qir edilar.Bu turdagi maktabda bolalar yugirish,sakrash ,disk uloqtirish,nayza uloqtirish va kurash mashqini bajarardilar.Gimnaziya davlatga qarashli maktab bo'lib, unda asosan Afinadagi katta yer egalari -kiborlarga mansub nomdor oilalardan chiqqan ,musiqa va gimnastika maktablarini tamomlagan aslzoda yoshlar o'qirdilar.Qadimgi Yunonistonning mashhur faylasuflari, Suqrot,Arastu, Demokrit va boshqalar o'z faoliyatida yoshlarni o'qitish hamda tarbiyalash vazifalariga ham jiddiy e'tibor berganlar.Platon (eramizdan avvalgi 427-343-y )obyektiv idealizm nazariyasining asoschisidir.U ideyalar dunyosi birlamchi his qilinadigan narsalar dunyosining

ikkilamchi , deb hisoblagan. Platonning inson kamolotida ijtimoiy tarbiyaning roli va uning asosi maktabgacha tarbiyada vujudga kelishi haqidagi g'oyalari pedagogika taraqqiyotida alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Arastuning yozishicha davlatning bitta muhim vazifasi bor, ya'ni u hamma fuqarolariga bir xil tarbiya berilishini ta'minlashi lozim. Tarbiya xususiy tashabbus emas balki ,davlatning eng dolzarb vazifasi bo'lmog'i lozim.

### **Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.**

• Alisher Navoiy tarbiyaning asosiy belgilaridan biri, bolaga yaxshi ism qo'yish, ilmu adab o'rgatish , ota -onaga , umuman kattalarga hurmat hissini singdirishdan iboratligini uqtiradi. K.D Ushiniskiyning „ Pedagogika adabiyotining foydasi” nomli risolasida: „Tarbiyalash ishi shubhasiz insonning ongli va aqliy faoliyatlaridan biridir :tarbiya tushunchasining o'zi tarixan vujudga kelgan va u tabiatda yo'q narsadir... Tarbiyalash faoliyati fikr yuritishni ,haqiqatni anglashni ham o'rgatadi”, deyilgan. Qadimgi mashhur tarixchi „Tarixning otasi” Gerodod ham o'zining „Tarix “ nomli kitobida ham tarbiyaga oid qarashlarini keltirib o'tgan . Qadimda ham o'g'il hech qachon ota onasini behurmat qilmagan, ular ota -onaga hurmatsizlikni faqat nikohsiz tug'ilgan ,yoki tashlandiq bolalardangina kutish mumkin ,deb hisoblaganlar. Tarixchi va pedagoglarning ko'rsatishicha bolalar mehnat orqali ham tarbiya topganlar va ular uch guruhga bo'linganlar.

- Bolalar va o'smirlar mehnati natijasida
- Hayot va mehnatda to'la ishtirok etuvchilar
- Keksalar ham ,tarbiyani keksalikda ham mehnat orqali jismoniy harakat orqali davom ettirishlari.

### **Muhokama.**

„Pedagogika tarixidan xrestomatiya “kitobida O'rta Osiyoda dastlabki tarbiyani bir qancha sharqshunos olimlarimiz Hindiston, Xitoy, Angilya , Fransiya va Arab mamlakatlaridagi talaygina qo'lyozmani o'rganishga Muyassar bo'ldilar va hozir ham davom ettirmoqdalar .Jumladan, T,N. Qori Niyoziy, H.Sulaymon, B.Ahmedov, S.G'aniyeva va boshqalarning bu sohadagi xizmatlari kattadir. Ular Ibtidoiy davrdagi tarbiya asosan oilada, jamoa va mehnat maskanlarida kishilar orttirgan tajribalarini bolalarga o'rgatishdan iborat bo'lishini ,bolalarga o'rgatilgan kundalik mehnat malakalari ularni yashash uchun kurashishga tayyor ,aql idrokli odobli bo'lib o'sishlarini ,ming yillar mobaynida moddiy ne'matlar yaratish uchun hamkorlikda qilingan mehnat, kishilar o'rtasidagi odob

axloq munosabatlarining meyorini keltirib chiqarganlarni aniqladilar . Ajdodlarimiz tomonidan qo‘lga kiritilgan qadimiy madaniyat tarkibidan ta‘lim tarbiyaga oid meroslarda ham alohida o‘rin olgan. Hozirgi turkiy va forsiy zabon xalqlarning bizgacha yetib kelgan muhim arxeologik topilmalari tarixchilar adabiyot va san‘at namoyondalarining asarlari buning dalilidir deyish mumkin. Yana shuni aytib o‘tish joizki, eng qadimgi tarbiyaga oid qo‘lyozma kitoblar aniq saqlanib qolinmagan . Yodgorliklar bevosita bizgacha yetib kelmagan. Turkiy va forsiy zabon xalqlarning hayot kechirish sanati, donolik majmuasi sifatida yuzaga kelib, borliqqa amaliy munosabatda bo‘lishining namunasi tarzida e‘tirof etilgan ma‘naviy madaniy yodgorliklari qadimgi grek tarixchisi Gerodotning „Tarix“, Strabonning „Geografiya“ Mahmud Qoshg‘ariyning „Devonu lug‘at -at turk“ kabi asarlari, O‘rxun -Enasoy yodgorliklari kabi adabiy -tarixiy manbalarda saqlangan. Ushbu yodgorliklarning mohiyatini o‘rganish insonning shakllanishida moddiy va ma‘naviy madaniyat qay darajada katta ahamiyat tutganidan dalolat beradi. Malumki kishilik jamiyatning vujudga kelishi jarayonida inson ham biologik jihatidan ham ijtimoiy jihatidan takomillashib dastlabki diniy e‘tiqodlar ,eng oddiy ixtirolarning takomillashib borishi kabi holatlar inson ongining ham shakllanib borishiga turtki bo‘ldi. Bu jarayon minglab yillarni o‘z ichiga olgan bo‘lib , anashu davrda inson ongining shakllanishining ,asosi sifatida qabul qilingan xulq odob qoidalari , ijtimoiy talablar yuzaga kelgan. Ushbu talablar muayyan davrda yaratilgan yodgorliklarning asosiy mazmuni va mohiyatini tashkil etadi. Eng qadimgi kishilarga xos bo‘lgan hislatlar, ularning dastlabki , oddiy istaklari, orzu umidlari qadimgi eposlarda aks etgan qadimgi afsonaviy obrazlar hamda qahramonlar qiyofasida o‘z ifodasini topgan.

### **Natija.**

Qadimgi Rimda ta‘lim tarbiyasiga oid o‘zining fikrlari bilan hissa qo‘shgan mashhur pedagog Mark Fabiy Kvintilin edi. Uning „Notiq tarbiyalash to‘g‘irisida “ nomli asarining anchagina qismi garchi bizga ham yetib kelmagan bo‘lsa ham , ammo bu asarning saqlanib qolgan parchalari pedagogik sohasidagi asosiy qarashlari to‘g‘irisida fikr yuritishga imkon beradi . Kvintialin bolalarning qobiliyatiga yuksak baho beradi. Uning fikricha berahmlik va qobiliyatsizlik kamdan kam uchraydigan hodisadir. nazariy nasihatlar taqlid va mashqlar o‘qitish ishida katta ro‘l o‘ynashi kerak , ayniqsa bolaga bilim asoslarini mustahkam qilib berish , bu ishda shoshmaslik zarur. Kvintialinning bu maslahat lari uning tajribakor o‘qituvchi ekanligini ko‘rsatadi. Uning uyg‘onish davrida yangidan kashf qilingan asarlarini ko‘p pedagoglar qimmatbaho manba sifatida qiziqib o‘qidilar. Quldorlik

tuzimi eramizning uchinchi asridan boshlab yemirila boshlaganligi natijasida maorif va pedagogika ilmining pasayib ketishiga olib qadimgi G'arb davlatlarida shu jumladan Afina va Spartada ham quldorlik jamiyati rivojlanib , aholining tabaqalanishiga olib keldi,xalqning nasl nasabi va mol mulkiga ko'ra tabaqalarga bo'linishi maktablarga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi.Natijada quyidagi ta'lim tizimi vujudga keldi . Aholi tabaqalari-Erkin oilada tug'ilgan aholi ,boy aslzodalar imtiyozli kishilar.Maktabi-Pulli,xususiy,boshlang'ich ta'lim ,uy maktablari . Grammatika.-Ritorlar.Talim mazmuni -O'qish,yozish, hisob, lotin,grek tillari o'qitiladi.Adabiyot ,tarix, Ritorika, Falsafa,Grek tillari, huquqshunoslik, matematika va musiqa Sparta davlatida jismoniy kamolotga katta etibor berilib, ayollar ham bu ishga jalb etilgan.

### **Xulosa.**

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki tarbiya shaxsni muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyat hisoblanadi. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa avlodga o'tadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.**

- 1.O.Hasanboyeva,J.Hasanboyev,H.Homidov .,, Pedagogika tarixi “.-Toshkent -2004.
- 2.Komiljon Xoshimov ,Sanobar Nishonova .,, Pedagogika tarixi “-Darslik .-Toshkent-2005.
- 3.Abu Nasr Forobiy -,,Fozil odamlar shahri “.-Toshkent .-2011.
- 4.O'zbek Pedagogika antalogiyasi-O'qituvchi nashriyoti matbaa uyi.-Toshkent -2010.
- 5.M.Koshg'ariy-,,Adab as Solihin”.-Toshkent .Yangi asr avlodi -2002.

## **Bola tarbiyasida ertaklarning pedagogik psixalogik xususiyatlari**

GULISTON davlat pedagogika institut pedagogik yo'nalishi

8.23 guruh talabasi

**Ahmedova Munisa Shukurullo qizi**

**ANNOTATSIYA.** Ushbu maqolada bola tarbiyasida va uning ongi shakllanishida ertaklarining o'rni, muhimlik darajasi, ertaklarni yoshga bog'liqligi hamda ertaklarni turli ko'rinishdagi ta'sirlari bolaning xulq-atvorini salbiylikdan ijobiylikka o'girishi va bolani hayotga tayyorlashdagi eng asosiy vosita sifatida belgilanishi. Ertak orqali bolalarni Vatanga bo'lgan muhabbat tuyg'usini o'stirish haqida so'z yuritiladi.

**Tayanch tushunchalar.** Ertak, tarbiya, qahramon, ezgulik, insonparvarlik, vatanparvarlik, syujet, obraz, mutolaa, mubolag'a, psixologiya, multfilm.

**Kirish.** "Kitob-barcha bunyodkorlik, yaratuvchanlik va aql-idrokning, ilm-u donishning asosidir, hayotni o'rgatuvchi ustozdir". Ertak nima? Ertak-bu xalq og'zaki ijodidan bo'lib, u asosan, xalqni hayotidan so'zlab keladi. Sog'lom bolani shakllantirish nafaqat jismonan sog'lomlik, balki fikran sog'lomlik bir maqsadga qaratilgan. Bolalarni sog'lom fikrlashga chorlash degani, ana shu sog'lom fikrlar haqida uqtirish emas, balki uni hayotga tadbiiq qilish orqali singdirishdir. Biz shundagina har tomonlama sog'lom bolaning shakllanishida to'g'ri yondoshgan bo'lamiz.

**Asosiy qism.** Ota-bobolarimiz, momolarimiz farzand tarbiyasiga azal-azaldan katta e'tibor qaratib kelganlar. O'g'il-qizlarimiz ezgulikka intilib o'ssin, farzandlarimiz el-u yurt koriga yaraydigan, komil inson bo'lib ulg'aysin, deb ularni kitob o'qishga undaganlar, bir-biridan qiziqarli hikoya, ertak va rivoyatlar so'zlab berishni zinhor kanda qilmaganlar. Negaki, ertaklarda yaxshilik ulug'lanadi, yovuzlik, qoralanadi. Masalan: "Qosim lofchi" ertagida Qosim yolg'on gapirib, pand yeyishi, yolg'on ortidan ketma-ket tashvishlar kelishini eshitgan bolalar yolg'on-yomon odat ekanligini bilishadi va yolg'on gapirmaslikka harakat qiladi. Shunday ekan, bolalarning tarbiyasida ertakning foydasi kattadir. Bolaning hayotida ertak qanchalik muhim? Bu savolga javob izlar ekanmiz. Multfilimlardan misol qiladigan bo'lsak, "Zumrad va Qimmat" multfilimida bola tarbiyasiga ta'sir qilishini tahlil qilamiz. Bolalar ushbu multfilimni tomosha qilar ekan, unda faqat bitta Zumrad va Qimmatni bir xil ko'rinishini biladilar. Bu esa, bolaning fikrlashi, o'ylashi sust bo'lishiga turtki bo'ladi. Ertak eshitayotgan bolaning ongi va fikrlash doirasi keragicha ishlaydi. Yuqorida aytilganidek, multfilimda faqat bir xillik ko'rinsa,

ertaklarda esa aksincha, ertaklarni eshitib borayotgan bolalar o'zicha o'ylaydilar. O'zini Zumradini, Qimmatni ong ostida gavdalantiradi. Bu esa bolaning fikrlash doirasini kengayishiga juda katta samara beradi.

**Muhokama.** Bugungi davrda yosh avlodni axborot kommunikatsiya texnologiyalariga o'ta berilib ketishdan asrab, mutolaaga o'rgatish o'rniga, o'zimiz bunga sharoit yaratib berayotganimiz oydek ravshan bo'lib, yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Xalqimizda bir gap bor. "Bolani besh yoshgacha yozilmagan qog'oz"- deydi, ya'ni nimani yozsang, kelajakda shuni o'qiysan. Tili endigina chiqqan farzandingiz savollar berib, odamni esangkiratib qo'yadi. Aynan shu davr juda ham muhim, negaki, bola bu davrda ko'zi bilan ko'rib turib uni nima ekanligiga aqli yetmaydi. Siz farzandingizni aqli yetmagan narsa, buyum, jonzotlarni erinmasdan tushuntirsangiz maqsadga muvofiqdir. Afsuski, ayrim yosh onalar bu payt farzandini noo'rin jerkib tashlaydi. Albatta, bu noto'g'ri, chunki bola bunday vaziyatda onasidan so'rashga qo'rqib qoladi. Farzandingizni tili chiqib endigina qadam tashlayotgan kichkintoyingiz juda g'ayratli va serharakat bo'ladi. Uning har kuni lug'at boyligi boyib, o'sib boradi. Aynan shu paytda farzandingizga nima o'rgatsangiz ,tez ilib oladi. Unda syujetli o'yinlarga ehtiyoj tug'iladi. Agar shunday vaziyatda farzandingizga aytib bergan ertaklaringizni u bilan obrazga kirib o'ynasangiz, foydadan holi bo'lmaydi.

**Natija.** Ertak bolaga hayotni anglash, oqni qoradan farqlash hamda ezgulikni yovuzlikdan ustin qo'yishga undaydi. Ertakning muhim xususiyatlaridan biri, uning har doim xalq hayoti, kurashi, tarixi, psixologiyasi, dunyoqarashi, urf-odatlar bilan juda yaqin bog'langan bo'lishi, bolalarga axloqiy va ma'naviy, jismoniy kuchga ishonch ruhi bilan boydir. U bolaga butun real va tabiatdan tashqari kuchlarning bo'ysungani ifodalaydi. "Ertaklarda bola tabiati va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan qarshi kuchlarga kurashda doim g'olib chiqadi va bolaning hayotga tayyorlashda ko'maklashadi desak ham bõladi.

**XULOSA** O'ziga xos tarbiya vositasi bo'lgan ertaklar bolajonlar uchun juda qiziqarli va qadrlidir. Ertaklar bolaning dunyoqarashini kengaytirib, uning hayotga ongli munosabatini shakllantiradi. Bola ertak orqali yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlikni bir-biridan farqlashni o'rgatadi. Bu tushuncha uning psixologiyasida bir umrga muhrlanib, voyaga yetganidan keyin u ezgu ishlarga odatlanadi. Har bir ona ertaklarni o'z farzandlariga obrazli va qiziqarli tarzda aytib berishsa, farzandlari hayoti davomida ezgulik, yaxshilik, insonparvarlik hamda vatanparvarlik tuyg'usida voyaga yetadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Xalq og'zaki ijodi.
2. "Susambil" ertak kitobi.
3. Bolalar adabiyoti (Darslik-majmua). "O'qiyuvchi" nashriyot matbaa ijodiy uyi Toshkent- 2008
4. Bolalar psixologiyasi ya uni o'qitish metodikasi Z. Nishanova, G. Alimova «AVTO-NASHR» 2006-y



## The role of Father in the upbringing of a child

**Samadov Og'abek Xolmurod o'g'li**

Guliston davlat pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti ingliz tili yo'nalishi 1- kurs talabasi

E-mail:ogabeksamatov10@gmail.com

Tel: 95 665 56 26

### Abstract

This article covers the role and importance of parenting in the upbringing of a boy. As a role model, the issues of how the father affects the boy, teaching responsibility and hard work, the formation of discipline and order, the development of self-confidence and masculine qualities, as well as emotional support are analyzed. The article also shows the importance of the relationship between father and son.

### Keywords:

Parenting, boyhood upbringing, role model, responsibility, hard work, discipline, self-confidence, masculine qualities, emotional support.

### Роль отцовского воспитания в воспитании мальчика

### Аннотация

В этой статье рассматривается роль и значение отцовского воспитания в воспитании мальчика. Анализируется, как отец как образец для подражания влияет на мальчика, учит ответственности и трудолюбию, формирует дисциплину и дисциплину, развивает уверенность в себе и мужские качества, а также вопросы эмоциональной поддержки. Статья также показывает важность отношений между отцом и сыном.

**Ключевые слова:** Отцовское воспитание, воспитание мальчика, образец для подражания, ответственность, трудолюбие, дисциплина, уверенность в себе, мужские качества, эмоциональная поддержка.

## Og'il bola tarbiyasida ota tarbiyasining o'rni

### Annotatsiya

Ushbu maqolada o'g'il bola tarbiyasida ota tarbiyasining o'rni va ahamiyati yoritilgan. Ota rol modeli sifatida o'g'il bolaga qanday ta'sir qilishi, mas'uliyat va mehnatsevarlikni o'rgatish, intizom va tartibni shakllantirish, o'ziga ishonch va erkaklik fazilatlarini rivojlantirish, shuningdek, emotsional qo'llab-quvvatlash

masalalari tahlil qilinadi. Maqola ota va o'g'il bola o'rtasidagi munosabatlarning ahamiyatini ham ko'rsatadi.

**Kalit so'zlar:** Ota tarbiyasi, o'g'il bola tarbiyasi, rol modeli, mas'uliyat, mehnatsevarlik, intizom, o'ziga ishonch, erkaklik fazilatlari, emotsional qo'llab-quvvatlash.

**Kirish.**

O'g'il bola tarbiyasida ota tarbiyasining o'rni va ta'siri juda muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh o'g'il bolalar uchun ota birinchi va eng muhim erkak rol modeli hisoblanadi. O'g'il bolalar otalarining xatti-harakatlarini kuzatish orqali hayotiy ko'nikmalarni o'rganadilar va ko'pincha o'zlarini otalariga o'xshatishga harakat qiladilar. Ushbu maqolada otaning o'g'il bola tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati turli jihatlarida tahlil qilinadi. Otaning o'g'liga tarbiyasi uning kelajakdagi hayotida katta rol o'ynaydi. Ota, o'z tajribasi, bilimi va qadriyatlari orqali o'g'liga hayotiy ko'nikmalarni o'rgatishi va uni to'g'ri yo'lga yo'naltirishi kerak. Quyida otaning o'g'liga tarbiyasida e'tibor berishi lozim bo'lgan asosiy jihatlar keltirilgan:

**Namuna bo'lish:** Ota har doim o'zining yaxshi fazilatlari va axloqiy qadriyatlari bilan o'g'liga namuna bo'lishi kerak. Bolalar ota-onalarining xatti-harakatlarini kuzatib, ularga taqlid qilishadi. Shu sababli, ota halollik, adolat, mehnatsevarlik va hurmat kabi fazilatlarni o'zida namoyon etishi zarur.

**Sevgi va e'tibor:** Ota o'g'liga doimiy ravishda sevgi va e'tibor ko'rsatishi lozim. Bu uning o'zini qadrligi his qilishiga, o'ziga ishonch hosil qilishiga yordam beradi va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

**Intizom va mas'uliyat:** Intizomli bo'lish va mas'uliyatni his qilish o'g'il bolaga kichik yoshdan o'rgatilishi kerak. Bu esa kelajakda mustaqil va mas'uliyatli shaxs bo'lib yetishishiga yordam beradi. Ota o'z qoidalari va talablarini aniq belgilab, ularga rioya qilishni ta'minlashi lozim.

**Ta'lim va o'qish:** Ota o'g'lining ta'limiga katta e'tibor berishi kerak. Uni kitob o'qishga, yangi bilimlar olishga va doimiy o'rganishga rag'batlantirishi lozim. Buning uchun ota o'zi ham bilim olishni davom ettirishi va o'g'liga o'rnak bo'lishi mumkin.

**Sport va sog'lom turmush tarzi:** Ota o'g'lini sport bilan shug'ullanishga undashi va sog'lom turmush tarzini tanlashi uchun qo'llab-quvvatlashi kerak. Sport nafaqat jismoniy sog'liqni yaxshilaydi, balki intizom va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

**Qadrligi vaqt:** Ota o'g'li bilan sifatli vaqt o'tkazishga harakat qilishi kerak. Birgalikda o'yinlar o'ynash, sayr qilish, suhbat qilish va boshqa faoliyatlar orqali ota va o'g'il o'rtasidagi bog'lanish mustahkamlanadi.

Otaning o'g'liga beradigan tarbiyasi uning kelajakdagi hayotidagi muvaffaqiyatlari va shaxsiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Shu sababli, otalar o'g'illariga vaqt ajratib, ularni to'g'ri yo'lga yo'naltirishlari lozim.

Mavzuga Oid Adabiyotlar Tahlili.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili ota tarbiyasining o'g'il bola rivojlanishiga ta'sirini o'rganish va aniqlashga qaratilgan ilmiy ishlarni qamrab oladi. Berkowitz (2021) va Lamb (2010) tomonidan yozilgan asarlar ota va farzand o'rtasidagi munosabatlarning bolaning psixologik va ijtimoiy rivojlanishidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Pleck va Masciadrelli (2004) esa otalarning tarbiyadagi faol ishtiroki bolaning o'ziga ishonchi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Parke (2002) tomonidan o'rganilgan asarlar otaning emotsional qo'llab-quvvatlashining bolaning ruhiy salomatligi uchun muhim ekanligini aniqlaydi.

### **Tadqiqot Metodologiyasi.**

Ushbu tadqiqotda ota tarbiyasining o'g'il bola rivojlanishiga ta'sirini o'rganish uchun so'rovnoma va intervyu usullari qo'llanildi. Tadqiqotda 100 nafar ota va o'g'il bolalar ishtirok etdi. Ishtirokchilar orasida turli yoshdagi va ijtimoiy-iqtisodiy holatdagi oilalar tanlandi. So'rovnomalar otalar tomonidan to'ldirildi, intervyular esa o'g'il bolalar bilan o'tkazildi.

### **Tahlil va Natijalar.**

So'rovnoma va intervyular natijalari ko'rsatdiki:

1. Rol Model Bo'lish: 85% otalar o'g'il bolalari uchun asosiy rol modeli ekanliklarini his qilishadi va bu ularning xatti-harakatlarida aks etadi.
2. Mas'uliyat va Mehnatsevarlik: 78% otalar o'g'il bolalariga mas'uliyat va mehnatsevarlikni o'rgatishda faol ishtirok etadilar. O'g'il bolalar esa bu ko'nikmalarni otalaridan o'rganishlarini tasdiqlashdi.
3. Intizom va Tartib: 72% otalar intizom va tartibni saqlashda qat'iy bo'lib, o'g'il bolalarining intizomli bo'lishlariga hissa qo'shadilar.
4. O'ziga Ishonch: 80% o'g'il bolalar otalarining qo'llab-quvvatlashi va yo'l-yo'riqlari orqali o'zlariga ishonchni oshirishlarini bildirishdi.
5. Emotsional Qo'llab-quvvatlash: 76% otalar o'g'il bolalariga emotsional qo'llab-quvvatlash ko'rsatishlarini, o'g'il bolalar esa bu qo'llab-quvvatlashning ularning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aytishdi.

### **Xulosa va Takliflar.**

O'g'il bola tarbiyasida ota tarbiyasining ahamiyati juda katta ekanligi isbotlandi. Otalar o'g'il bolalariga yaxshi rol modeli bo'lib, mas'uliyat va

mehnatsevarlikni o'rgatish, intizom va tartibni shakllantirish, o'ziga ishonchni oshirish va emotsional qo'llab-quvvatlashda katta rol o'ynaydilar. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, otalarning faol va ijobiy ishtiroki o'g'il bolalarning barkamol va muvaffaqiyatli inson bo'lib yetishishida muhimdir. O'g'il bola tarbiyasida otaning o'rni juda muhim va beqiyosdir. Ota o'g'liga axloqiy qadriyatlarni o'rgatishda, o'zini tutishni va mas'uliyatni his qilishda asosiy rol o'ynaydi. Ota, o'zining hayotiy tajribasi va bilimi orqali o'g'liga yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Shuningdek, o'g'lining ta'lim olishiga, sport bilan shug'ullanishiga, sog'lom turmush tarzini olib borishiga va sifatli vaqt o'tkazishga undaydi. O'g'il bolaga sevgi, e'tibor va intizom berish orqali, ota uni o'ziga ishonchli, mas'uliyatli va ma'naviy yetuk shaxs bo'lib ulg'ayishiga yordam beradi. Shu sababli, otaning roli o'g'il bola tarbiyasida nihoyatda katta va ahamiyatlidir.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Mirzayev, A. (2020). "Oila va tarbiya". Toshkent: Yangi asr avlodi.
2. Nazarov, S. (2019). "Farzand tarbiyasida ota-onaning roli". Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. Karimova, L. (2018). "Bolalar psixologiyasi". Toshkent: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi.
4. Ubaydullayev, M. (2021). "Ota-ona va farzand munosabatlari". Samarqand: Ziyonashriyoti.
5. Islomova, Z. (2017). "Farzand tarbiyasida zamonaviy yondashuvlar". Toshkent: Sharq nashriyoti.
6. Berkowitz, L. (2021). "Fathering in Today's World". New York: Academic Press.
7. Lamb, M. E. (Ed.). (2010). "The role of the father in Child Development". Hoboken, NJ: Jon Wiley & Sons

## EXACT DIFFERENTIAL EQUATIONS. INTEGRATING FACTOR

Uzbekistan and Finland Pedagogical Institute

Teacher at the Department of Mathematics

**O'ralova Maqsuda Izzatilla qizi**

**Abstract:** This article provides an in-depth analysis of exact differential equations and the integrating factor method. It explores the theoretical foundations, practical applications, and recent advancements in this field of mathematics. The study emphasizes the importance of these concepts in solving various mathematical and real-world problems, particularly in physics and engineering.

**Keywords:** Exact differential equations, Integrating factor, Ordinary differential equations, Mathematical modeling, Engineering applications

## TO'LIQ DIFFERENTIAL TENGLAMALAR. INTEGRATSIYA KOEFFITSIENTI

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada aniq differensial tenglamalar va integral koeffitsientlar usulining chuqur tahlili keltirilgan. Unda matematikaning ushbu sohasidagi nazariy asoslar, amaliy qo'llanmalar va so'nggi yutuqlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot ushbu tushunchalarning turli matematik va real muammolarni, ayniqsa fizika va muhandislikdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

**Kalit so'zlar:** aniq differensial tenglamalar, integral koeffitsient, oddiy differensial tenglamalar, matematik modellashtirish, muhandislik dasturlari.

## ТОЧНЫЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ УРАВНЕНИЯ. ИНТЕГРИРУЮЩИЙ КОЭФФИЦИЕНТ

**Аннотация:** В этой статье представлен углубленный анализ точных дифференциальных уравнений и метода интегрирующих коэффициентов. В ней рассматриваются теоретические основы, практические приложения и последние достижения в этой области математики. В исследовании подчеркивается важность этих концепций для решения различных математических и реальных задач, особенно в физике и инженерии.

**Ключевые слова:** Точные дифференциальные уравнения, интегрирующий коэффициент, обыкновенные дифференциальные уравнения, математическое моделирование, инженерные приложения.

## INTRODUCTION

Differential equations are fundamental to many areas of mathematics, physics, and engineering. Among these, exact differential equations hold a special place due to their unique properties and solvability. An exact differential equation is a type of first-order ordinary differential equation that can be directly integrated to obtain a solution [1]. However, not all differential equations are exact, which leads to the concept of integrating factors – a method to transform non-exact equations into exact ones. The study of exact differential equations and integrating factors has a rich history dating back to the 18th century, with contributions from mathematicians such as Leonhard Euler and Joseph-Louis Lagrange [2]. Today, these concepts continue to be crucial in various fields, from theoretical mathematics to practical engineering applications.

## METHODS AND LITERATURE REVIEW

This study employs a systematic literature review methodology to gather and analyze information on exact differential equations and integrating factors. We consulted a range of academic sources, including textbooks, peer-reviewed journal articles, and conference proceedings. The search focused on both classical texts that laid the foundation for these concepts and recent publications that showcase modern applications and advancements.

Key texts in our review include the seminal work by Ince [2] on ordinary differential equations, which provides a historical perspective and fundamental theorems. For a more modern treatment, we relied on Boyce and DiPrima's [1] comprehensive textbook on differential equations. Recent research articles, such as those by Polyanin and Zaitsev [3] and Öziş and Akın [4], were instrumental in understanding current trends and applications.

To ensure a diverse perspective, we included sources from Uzbek, Russian, and international literature. The work of Uzbek mathematician Salohiddinov [5] provided insights into the application of these concepts in the context of Central Asian mathematical traditions. Russian contributions, such as the comprehensive review by Zaitsev and Polyanin [6], offered a unique approach to the subject.

## RESULTS

Our literature review revealed several key findings regarding exact differential equations and integrating factors:

**Theoretical Foundations:** Exact differential equations are characterized by the existence of a potential function, from which the solution can be directly obtained [1]. The condition for exactness is given by the equality of mixed partial derivatives:

$$\partial M/\partial y = \partial N/\partial x$$

where  $M(x,y)$  and  $N(x,y)$  are the coefficients of  $dx$  and  $dy$  respectively in the differential equation:

$$M(x,y)dx + N(x,y)dy = 0$$

**Integrating Factors:** When a differential equation is not exact, an integrating factor  $\mu(x,y)$  can sometimes be found to make it exact [2]. The integrating factor multiplies the entire equation:

$$\mu(x,y)[M(x,y)dx + N(x,y)dy] = 0$$

The challenge lies in determining the appropriate integrating factor, which often requires intuition and experience.

**Methods of Solution:** Several methods for solving exact differential equations and finding integrating factors were identified:

- Direct integration for exact equations
- Separation of variables for specific types of integrating factors
- Systematic methods for finding integrating factors, such as those dependent on  $x$  or  $y$  alone [3]

## ANALYSIS AND DISCUSSION

The analysis of the gathered information reveals several important aspects of exact differential equations and integrating factors:

**Theoretical Significance:** Exact differential equations represent a bridge between differential and integral calculus. They embody the fundamental theorem of calculus in two dimensions, highlighting the deep connections within mathematics. The concept of exactness also relates to the idea of conservative vector

fields in physics, illustrating the interdisciplinary nature of these mathematical tools [1].

**Practical Importance:** The ability to recognize and solve exact differential equations is crucial in many practical applications. In engineering, for instance, exact equations often arise in the analysis of fluid flow and heat transfer problems. The integrating factor method extends this utility to a broader class of equations, making it an essential tool in the engineer's mathematical toolkit [6].

**Computational Aspects:** The advent of powerful computer algebra systems has transformed the landscape of differential equation solving. While these tools can quickly determine if an equation is exact and find integrating factors, there's a risk of over-reliance on technology. Balancing computational methods with analytical understanding remains a key challenge in both education and research [3].

One of the key strengths of exact differential equations lies in their direct solvability. This property makes them particularly valuable in modeling physical systems where conservation laws play a crucial role. The integrating factor method, by extending this solvability to a wider class of equations, significantly enhances the toolset available to mathematicians and engineers [7].

The interdisciplinary nature of these concepts is particularly noteworthy. From physics to economics, the ability to recognize and solve exact differential equations provides insights into the underlying structure of various phenomena. This broad applicability underscores the importance of maintaining a strong foundation in these mathematical techniques across diverse fields of study [8].

## CONCLUSIONS

Exact differential equations and integrating factors remain fundamental concepts in mathematics with wide-ranging applications. This review has highlighted their theoretical foundations, practical importance, and ongoing areas of research. As mathematics continues to evolve, the study of exact differential equations and integrating factors is likely to remain a fertile ground for both theoretical insights and practical applications. Future research in this area promises to yield valuable contributions to our understanding of complex systems and our ability to model and solve real-world problems.



## REFERENCES

1. Boyce, W.E. and DiPrima, R.C., 2012. Elementary Differential Equations and Boundary Value Problems. John Wiley & Sons, New York.
2. Ince, E.L., 1956. Ordinary Differential Equations. Dover Publications, New York.
3. Polyanin, A.D. and Zaitsev, V.F., 2018. Handbook of Ordinary Differential Equations: Exact Solutions, Methods, and Problems. CRC Press, Boca Raton.
4. Öziş, T. and Akın, Ö., 2015. "On the integrating factor method for exact and approximate solutions to nonlinear evolution equations." Applied Mathematics and Computation, 265, pp.1193-1203.
5. Salohiddinov, M., 2005. Differential Equations and Their Applications. Tashkent University Press, Tashkent (in Uzbek).
6. Zaitsev, V.F. and Polyanin, A.D., 2001. Handbook of Exact Solutions for Ordinary Differential Equations. CRC Press, Boca Raton.
7. Simmons, G.F., 2016. Differential Equations with Applications and Historical Notes. CRC Press, Boca Raton.
8. Zill, D.G., 2012. A First Course in Differential Equations with Modeling Applications. Cengage Learning, Boston.

**EHTIMOLLAR NAZARIYASI VA STATISTIKANING ZAMONAVIY  
HAYOTDAGI AHAMIYATI**

**ЗНАЧЕНИЕ ТЕОРИИ ВЕРОЯТНОСТЕЙ И СТАТИСТИКИ В  
СОВРЕМЕННОЙ ЖИЗНИ**

**PROBABILITY THEORY AND THE IMPORTANCE OF STATISTICS  
IN MODERN LIFE**

**Doniyarov Sanjar Jahongirovich**

Qashqadaryo viloyati Muborak tumanidagi

19-maktab matematika o'qituvchisi

[doniyorovsanjar048@gmail.com](mailto:doniyorovsanjar048@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqola ehtimollar nazariyasi va statistikaning zamonaviy hayotdagi ahamiyatini o'rganadi. Tadqiqot adabiyotlar tahlili orqali ushbu sohalarning turli sohalardagi qo'llanilishini ko'rib chiqadi va ularning jamiyatga ta'sirini baholaydi. Natijalar ehtimollar nazariyasi va statistikaning qaror qabul qilish, risk boshqaruvi, ma'lumotlar tahlili va boshqa ko'plab sohalarda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

**Kalit so'zlar:** Ehtimollar nazariyasi, statistika, qaror qabul qilish, risk boshqaruvi, ma'lumotlar tahlili

**Аннотация:** В этой статье исследуется важность теории вероятностей и статистики в современной жизни. В исследовании рассматривается применение этих методов в различных областях посредством анализа литературы и оценивается их влияние на общество. Результаты показывают, что теория вероятностей и статистика важны в принятии решений, управлении рисками, анализе данных и многих других областях.

**Ключевые слова:** теория вероятностей, статистика, принятие решений, управление рисками, анализ данных

**Abstract:** This article explores the importance of probability theory and statistics in modern life. The study examines the applications of these fields in various fields through literature analysis and assesses their impact on society. The results show that probability theory and statistics are important in decision making, risk management, data analysis, and many other fields.

**Keywords:** probability theory, statistics, decision making, risk management, data analysis

## KIRISH

Ehtimollar nazariyasi va statistika matematikaning muhim tarmoqlari bo'lib, ular noaniqlik sharoitida hodisalarni tahlil qilish va bashorat qilish imkonini beradi. Zamonaviy dunyoda bu fanlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki biz tobora murakkab va o'zgaruvchan muhitda yashayapmiz [1].

Ushbu maqolaning maqsadi ehtimollar nazariyasi va statistikaning zamonaviy hayotdagi ahamiyatini chuqur o'rganish va ularning turli sohalardagi qo'llanilishini tahlil qilishdir. Biz ushbu fanlarning iqtisodiyot, tibbiyot, sug'urta, moliya, ijtimoiy fanlar va boshqa sohalardagi rolini ko'rib chiqamiz.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ehtimollar nazariyasi va statistika bilimi bugungi kunda deyarli barcha sohalarda muhim ahamiyatga ega. Ular qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirish, risklarni baholash va boshqarish, ma'lumotlarni tahlil qilish va bashorat qilish uchun keng qo'llaniladi [2].

## USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot adabiyotlar tahlili metodologiyasiga asoslangan. Biz ehtimollar nazariyasi va statistikaning zamonaviy hayotdagi ahamiyati to'g'risidagi mavjud ilmiy maqolalar, kitoblar va hisobotlarni o'rganib chiqdik. Adabiyotlar qidiruvini amalga oshirish uchun Google Scholar, Scopus va Web of Science kabi akademik ma'lumotlar bazalaridan foydalandik.

Adabiyotlar tanlovi quyidagi mezonlarga asoslangan:

1. Relevantlik: Ehtimollar nazariyasi va statistikaning amaliy qo'llanilishiga oid manbalar.
2. Ilmiy ahamiyati: Peer-reviewed jurnallarda chop etilgan maqolalar va nufuzli nashriyotlar tomonidan chop etilgan kitoblar.

## NATIJALAR

Adabiyotlar tahlili natijasida ehtimollar nazariyasi va statistikaning zamonaviy hayotning turli sohalarida keng qo'llanilishi aniqlandi:

Iqtisodiyot va moliya: Ehtimollar nazariyasi va statistika moliyaviy risk boshqaruvi, investitsiya strategiyalarini ishlab chiqish va iqtisodiy bashorat qilishda keng qo'llaniladi. Masalan, Markowitz [3] o'zining zamonaviy portfel nazariyasida statistik usullardan foydalangan holda optimal investitsiya portfelini yaratish usulini taklif qildi.

Tibbiyot va farmatsevtika: Klinik sinovlarni rejalashtirish va natijalarni tahlil qilishda statistik usullar muhim rol o'ynaydi. Ehtimollar nazariyasi esa

kasalliklarning tarqalishini modellashtirish va epidemiyalarning rivojlanishini bashorat qilish uchun qo'llaniladi [4].

Sug'urta: Sug'urta kompaniyalari risklarni baholash va sug'urta mukofotlarini hisoblash uchun ehtimollar nazariyasi va statistikadan foydalanadilar. Actuarial matematika bu sohaning asosiy qismi hisoblanadi [5].

Marketing va biznes: Iste'molchilar xulq-atvorini tahlil qilish, bozor tendentsiyalarini aniqlash va marketing kampaniyalarining samaradorligini baholash uchun statistik usullar keng qo'llaniladi [6].

Ijtimoiy fanlar: Sotsiologiya, psixologiya va siyosatshunoslikda statistika ijtimoiy hodisalarni o'rganish, so'rovlar o'tkazish va natijalarni tahlil qilish uchun muhim vosita hisoblanadi [7].

Ilm-fan va texnologiya: Ilmiy tajribalar natijalarini tahlil qilish, gipotezalarni tekshirish va yangi kashfiyotlarni tasdiqlash uchun statistik usullar qo'llaniladi. Shuningdek, sun'iy intellekt va mashinali o'rganish algoritmlari ehtimollar nazariyasi va statistika prinsiplariga asoslanadi [8].

Davlat boshqaruvi: Hukumatlar aholini ro'yxatga olish, ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilish va siyosiy qarorlar qabul qilish uchun statistik ma'lumotlardan foydalanadilar [9].

Sport: Zamonaviy sportda statistika jamoalar va sportchilarning samaradorligini baholash, strategiyalarni ishlab chiqish va natijalarni bashorat qilish uchun keng qo'llaniladi [10].

### TAHLIL VA MUHOKAMA

Ehtimollar nazariyasi va statistikaning zamonaviy hayotdagi ahamiyati bir necha asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Qaror qabul qilishni optimallashtirish: Ehtimollar nazariyasi va statistika noaniqlik sharoitida optimal qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bu ayniqsa biznes va moliya sohasida muhim ahamiyatga ega, chunki bu yerda qarorlar ko'pincha cheklangan ma'lumotlar asosida qabul qilinishi kerak [3].

Risklarni baholash va boshqarish: Ehtimollik modellari turli xil risklarni miqdoriy baholash va ularni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu sug'urta, moliya va loyiha boshqaruvi kabi sohalarda juda muhimdir [5].

Ma'lumotlarni tahlil qilish va bashorat qilish: Statistik usullar katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, ulardagi patternlarni aniqlash va kelajak tendentsiyalarini bashorat qilish imkonini beradi. Bu marketing, ilmiy tadqiqotlar va davlat boshqaruvi kabi sohalarda keng qo'llaniladi [6] [9].

Ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash: Statistika ilmiy gipotezalarni tekshirish va tajriba natijalarini tahlil qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. Bu ilm-fanning rivojlanishiga va yangi kashfiyotlarga olib keladi [8].

Ijtimoiy hodisalarni tushunish: Ijtimoiy fanlarda statistik usullar jamiyatdagi murakkab jarayonlarni o'rganish va tushuntirish uchun qo'llaniladi. Bu ijtimoiy siyosatni ishlab chiqish uchun muhim ahamiyatga ega [7].

Texnologik innovatsiyalarni rivojlantirish: Ehtimollar nazariyasi va statistika prinsiplari sun'iy intellekt, mashinali o'rganish va katta ma'lumotlar tahlili kabi zamonaviy texnologiyalarning asosini tashkil qiladi [8].

Shu bilan birga, ehtimollar nazariyasi va statistikaning qo'llanilishi bilan bog'liq ayrim muammolar ham mavjud:

1. Noto'g'ri talqin qilish xavfi: Statistik ma'lumotlarni noto'g'ri talqin qilish yoki kontekstdan tashqarida ko'rib chiqish xato xulosalarga olib kelishi mumkin.

2. Ma'lumotlar sifati muammosi: Statistik tahlil natijalarining sifati ko'p jihatdan boshlang'ich ma'lumotlarning sifatiga bog'liq. Sifatsiz yoki noto'liq ma'lumotlar noto'g'ri xulosalarga olib kelishi mumkin.

3. Murakkablik: Ehtimollar nazariyasi va statistikaning murakkabligi ba'zan ularning keng omma tomonidan tushunilishini qiyinlashtiradi, bu esa ularning noto'g'ri qo'llanilishiga olib kelishi mumkin.

4. Axloqiy muammolar: Ba'zi hollarda statistik ma'lumotlardan foydalanish shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini saqlash bilan bog'liq axloqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

### XULOSA

Ehtimollar nazariyasi va statistika zamonaviy hayotning ajralmas qismiga aylandi. Ular qaror qabul qilish, risklarni boshqarish, ma'lumotlarni tahlil qilish va ilmiy tadqiqotlar o'tkazishning asosiy vositalariga aylandi.

Bu fanlarning ahamiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Iqtisodiyot va moliyada ular investitsiya qarorlarini optimallashtirish va moliyaviy risklarni boshqarish imkonini beradi.

Tibbiyotda ular kasalliklarni tashxislash va davolash usullarini takomillashtirish imkonini beradi.

Biznesda ular marketing strategiyalarini ishlab chiqish va mijozlar xulq-atvorini tahlil qilish uchun qo'llaniladi.

Ilm-fan va texnologiyada ular yangi kashfiyotlar va innovatsiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy fanlarda ular jamiyatdagi murakkab jarayonlarni tushunish va tahlil qilish imkonini beradi.

Shunday qilib, ehtimollar nazariyasi va statistika zamonaviy dunyoni tushunish va uni boshqarishning muhim vositalariga aylandi. Ularning ahamiyati kelajakda yanada ortishi kutilmoqda, ayniqsa katta ma'lumotlar va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq holda.

#### ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (2018). Applied Multivariate Statistical Analysis. Pearson.
2. Blitzstein, J. K., & Hwang, J. (2019). Introduction to Probability. CRC Press.
3. Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. The Journal of Finance, 7(1), 77-91.
4. Rothman, K. J., Greenland, S., & Lash, T. L. (2014). Modern Epidemiology. Lippincott Williams & Wilkins.
5. Kaas, R., Goovaerts, M., Dhaene, J., & Denuit, M. (2018). Modern Actuarial Risk Theory: Using R. Springer.
6. Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). Multivariate Data Analysis. Cengage Learning.
7. Field, A. (2017). Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. SAGE Publications.
8. Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2021). The Elements of Statistical Learning: Data Mining, Inference, and Prediction. Springer.

## BADIIY MATNNI LINGVISTIK TAHLIL QILISH ASPEKTLARI

### АСПЕКТЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

### ASPECTS OF LINGUISTIC ANALYSIS OF ARTISTIC TEXT

**Botirova Rayxona**

Qarshi davlat universiteti magistri

[rayxonabotirova39@gmail.com](mailto:rayxonabotirova39@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning turli aspektlari o'rganiladi. Adabiyotlar tahlili asosida badiiy matnning lingvistik xususiyatlari, tahlil metodlari va zamonaviy yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Natijalar qismida badiiy matnning fonetik, leksik, grammatik va uslubiy jihatlari tahlil qilinadi. Muhokama qismida esa badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning ahamiyati va kelajak istiqbollari muhokama qilinadi.

**Kalit so'zlar:** badiiy matn, lingvistik tahlil, stilistika, uslubshunoslik, fonetika, leksikologiya, grammatika.

**Аннотация:** В этой статье исследуются различные аспекты лингвистического анализа художественного текста. На основе анализа литературы рассматриваются лингвистические особенности художественного текста, методы анализа и современные подходы. В итоговой части анализируются фонетические, лексические, грамматические и стилистические аспекты художественного текста. В дискуссионной части, однако, обсуждается важность и будущие перспективы лингвистического анализа художественного текста.

**Ключевые слова:** художественный текст, лингвистический анализ, стилитика, методология, фонетика, лексикология, грамматика.

**Abstract:** This article explores various aspects of linguistic analysis of artistic text. Based on the analysis of literature, the linguistic features of the artistic text, methods of analysis and modern approaches are considered. The results part analyzes the phonetic, lexical, grammatical and methodological aspects of the artistic text. And in the discussion section, the importance of linguistic analysis of the artistic text and the prospects for the future are discussed.

**Keywords:** artistic text, linguistic analysis, Stylistics, Stylistics, phonetics, lexicology, grammar.

## KIRISH

Badiiy matn lingvistik tahlilning eng murakkab va qiziqarli ob'ektlaridan biri hisoblanadi. Badiiy asarlarning tili nafaqat muayyan davrning adabiy tilini aks ettiradi, balki yozuvchining individual uslubi, dunyoqarashi va badiiy mahoratini ham namoyon etadi. Shu bois, badiiy matnni lingvistik jihatdan tahlil qilish adabiyotshunoslik va tilshunoslikning muhim vazifalaridan biridir.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilish orqali biz asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini chuqurroq anglash, yozuvchining so'z qo'llash mahoratini baholash va umuman, badiiy ijodning til xususiyatlarini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Bu esa o'z navbatida adabiy tanqid, tarjimashunoslik va til o'qitish metodikasi kabi sohalarga ham katta hissa qo'shadi.

Ushbu maqolaning maqsadi badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning asosiy aspektlarini ko'rib chiqish, zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish va bu sohaning kelajak istiqbollari muhokama qilishdan iborat.

## USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilish uchun turli metodlar va yondashuvlar mavjud. Ular orasida eng keng tarqalganlari quyidagilar:

1. **Struktural-semantik tahlil:** Bu metod badiiy matnning tarkibiy qismlarini va ularning o'zaro aloqalarini o'rganishga qaratilgan. Masalan, Vinogradov [1] o'zining "Badiiy nutq stilistikasi haqida" asarida badiiy matnning tarkibiy tuzilishi va semantik xususiyatlarini tahlil qilish usullarini batafsil yoritib bergan.

2. **Funksional-stilistik tahlil:** Bu yondashuv badiiy matnda qo'llanilgan til vositalarining funksiyalarini va uslubiy xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Galperin [2] o'zining "Matn haqida" nomli asarida matnning funksional-stilistik tahlil usullarini taklif etgan.

3. **Lingvopoetik tahlil:** Bu metod badiiy matnning poetik xususiyatlarini til nuqtai nazaridan o'rganishga qaratilgan. Masalan, Lotman [3] "Badiiy matn tahlili" asarida she'riy asarlarning lingvopoetik tahlil usullarini batafsil yoritib bergan.

4. **Kognitiv-diskursiv tahlil:** Bu zamonaviy yondashuv badiiy matnni muallif va o'quvchining bilish jarayonlari nuqtai nazaridan o'rganishga qaratilgan. Kubryakova [4] o'zining "Til va bilim" asarida kognitiv tilshunoslik asoslarini va uning badiiy matn tahliliga tatbiq etish imkoniyatlarini ko'rsatib bergan.



5. Lingvokulturologik tahlil: Bu metod badiiy matni madaniy kontekstda o'rganishga qaratilgan. Maslova [5] "Lingvokulturologiya" kitobida badiiy matni madaniy-lingvistik jihatdan tahlil qilish usullarini taklif etgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda ko'pincha kompleks yondashuv qo'llaniladi, ya'ni yuqoridagi metodlarning kombinatsiyasidan foydalaniladi. Masalan, O'zbekistonda Yo'ldoshev [6] o'zining "Badiiy matn lingvistikasi" asarida badiiy matni kompleks tahlil qilish usullarini taklif etgan.

### NATIJARLAR

Badiiy matni lingvistik tahlil qilishda quyidagi asosiy aspektlar ko'rib chiqiladi:

**Fonetik aspekt:** Badiiy matnning fonetik jihatlari, jumladan, alliteratsiya, assonans, ritm va intonatsiya kabi xususiyatlar tahlil qilinadi. Masalan, Qodiriy [7] "O'tkan kunlar" romanida alliteratsiyadan unumli foydalangan: "Kumush kuyov ko'rdi..."

**Leksik aspekt:** Badiiy matnda qo'llanilgan so'zlarning ma'nolari, etimologiyasi, ekspressiv-emotsional bo'yoqdorligi o'rganiladi. Shuningdek, neologizmlar, arxaizmlar, dialektizmlar va boshqa leksik birliklar tahlil qilinadi. Masalan, Cho'lpon [8] she'rlarida ko'plab arxaizmlar va tarixiy so'zlar uchraydi: "Dilimda bir o'ti ishq-u muhabbat..."

**Grammatik aspekt:** Badiiy matnning morfologik va sintaktik xususiyatlari o'rganiladi. Bu jihatda gap qurilishi, so'z tartibining o'ziga xosligi, grammatik vositalarning badiiy funksiyalari tahlil qilinadi. Masalan, Oybek [9] "Qutlug' qon" romanida inversiyadan unumli foydalangan: "Eshikdan kirdi Yo'lchi."

**Uslubiy aspekt:** Badiiy matnning uslubiy xususiyatlari, jumladan, troplar (metafora, o'xshatish, metonimiya) va sintaktik figuralar (takror, parallelizm, antiteza) tahlil qilinadi. Masalan, Abdulla Qahhor [10] hikoyalarida metaforadan mohirona foydalangan: "Qishloq ustiga qo'rg'oshinday og'ir bulut cho'kkan..."

**Pragmatik aspekt:** Badiiy matnning pragmatik jihatlari, ya'ni muallif niyati, o'quvchiga ta'siri, kontekstual ma'nolari o'rganiladi. Bu jihatda presuppozitsiya, implikatura kabi tushunchalar muhim rol o'ynaydi.

### TAHLIL VA MUHOKAMA

Yuqoridagi natijalardan ko'rinib turibdiki, badiiy matni lingvistik tahlil qilish kompleks yondashuvni talab etadi. Har bir aspekt o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularni bir-biridan ajratilgan holda o'rganish to'liq manzarani bermaydi.

Fonetik aspekt tahlili badiiy matnning musiqiyliigi, ohangdorligi va ta'sirchanligini ochib beradi. Masalan, she'riy asarlarda qofiya va vaznning o'rni

beqiyos. Leksik aspekt tahlili esa yozuvchining so'z boyligini, uning individual uslubini va asarning leksik-semantik xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Grammatik aspekt tahlili badiiy matnning sintaktik qurilishi, so'z tartibining o'ziga xosligi va grammatik vositalarning badiiy funksiyalarini ochib beradi. Bu esa o'z navbatida yozuvchining uslubiy mahoratini baholashga imkon yaratadi.

Uslubiy aspekt tahlili badiiy matnning obrazlilikini, ta'sirchanligini va badiiy-estetik qiymatini aniqlashga yordam beradi. Troplar va sintaktik figuralarning qo'llanilishi yozuvchining individual uslubini yaqqol namoyon etadi.

Pragmatik aspekt tahlili esa badiiy matnning kontekstual ma'nolarini, muallif niyatini va o'quvchiga ta'sirini o'rganishga imkon beradi. Bu esa badiiy asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning ahamiyati shundaki, u adabiy asarning til xususiyatlarini chuqur o'rganish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida quyidagi sohalarga katta hissa qo'shadi:

1. Adabiy tanqid: Lingvistik tahlil natijalaridan foydalanish orqali adabiy tanqidchilar asarning badiiy-estetik qiymatini yanada chuqurroq baholash imkoniga ega bo'ladilar.
2. Tarjimashunoslik: Badiiy matnning lingvistik xususiyatlarini yaxshi tushunish tarjimonlarga asar ruhini va uslubini boshqa tilda qayta yaratishda yordam beradi.
3. Til o'qitish metodikasi: Badiiy matnlarni lingvistik tahlil qilish orqali til o'rganuvchilar tilning turli aspektlarini amalda ko'rish va o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
4. Kompyuter lingvistikasi: Badiiy matnlarni avtomatik tahlil qilish algoritmlari va dasturlarini ishlab chiqishda lingvistik tahlil natijalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda badiiy matnni lingvistik tahlil qilish sohasida quyidagi yo'nalishlar istiqbolli ko'rinadi:

1. Korpus lingvistikasi metodlarini qo'llash: Katta hajmdagi badiiy matnlar korpusini yaratish va ularni statistik metodlar yordamida tahlil qilish.
2. Sun'iy intellekt va mashinali o'qitish usullarini qo'llash: Badiiy matnlarni avtomatik tahlil qilish va klassifikatsiya qilish algoritmlari va dasturlarini ishlab chiqish.
3. Kognitiv-diskursiv yondashuvni rivojlantirish: Badiiy matnni muallif va o'quvchining bilish jarayonlari nuqtai nazaridan yanada chuqurroq o'rganish.
4. Multimodal tahlil usullarini ishlab chiqish: Badiiy matnni nafaqat lingvistik, balki vizual, audio va boshqa modalliklar bilan birgalikda kompleks o'rganish.

## XULOSA

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u tilshunoslik va adabiyotshunoslikning turli sohalarini o'z ichiga oladi. Bu sohada qo'llaniladigan asosiy metodlar struktural-semantik, funksional-stilistik, lingvopoetik, kognitiv-diskursiv va lingvokulturologik tahlil usullaridir.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilishda fonetik, leksik, grammatik, uslubiy va pragmatik aspektlar kompleks ravishda o'rganiladi. Har bir aspekt o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularni bir-biridan ajratilgan holda o'rganish to'liq manzarani bermaydi.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning ahamiyati shundaki, u adabiy tanqid, tarjimashunoslik, til o'qitish metodikasi va kompyuter lingvistikasi kabi sohalarga katta hissa qo'shadi. Kelajakda bu sohada korpus lingvistikasi, sun'iy intellekt, kognitiv-diskursiv yondashuv va multimodal tahlil usullarini qo'llash istiqbolli yo'nalishlar sifatida ko'rinadi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy matnni lingvistik tahlil qilish nafaqat tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun, balki umuman olganda madaniyat va jamiyat uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish va yangi metodlarni ishlab chiqish badiiy adabiyotni yanada chuqurroq tushunish va qadrlashga yordam beradi.

## ADABIYOTLAR TAHLILI

1. Vinogradov, V.V., 1963. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR.
2. Gal'perin, I.R., 1981. Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya. Moskva: Nauka.
3. Lotman, Yu.M., 1972. Analiz poeticheskogo teksta. Leningrad: Prosveshcheniye.
4. Kubryakova, Ye.S., 2004. Yazyk i znaniye. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury.
5. Maslova, V.A., 2001. Lingvokul'turologiya. Moskva: Akademiya.
6. Yo'ldoshev, M., 2008. Badiiy matn lingvistikasi. Toshkent: Fan.
7. Qodiriy, A., 2014. O'tkan kunlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
8. Cho'lpon, A., 2016. Kecha va kunduz. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
9. Oybek, 2018. Qutlug' qon. Toshkent: Yangi asr avlodi.
10. Qahhor, A., 2013. Hikoyalar to'plami. Toshkent: O'qituvchi.

## Xususiy kapitalning tijorat banklari moliyaviy barqarorligidagi roli

**Xudoyberdiyev Abdulla Gulom ugli**

O`zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistranti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada tijorat banklarida xususiy kapitalning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi roli tahlil qilinadi. Xususiy kapital bankning ustav kapitali, zaxira kapitali, ajratilgan daromadlar va qo'shimcha kapital kabi tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, bu banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlaydi. Maqolada xususiy kapitalning banklarda likvidlikni ta'minlash, xavflarni boshqarish, regulyatorlar talablari, investitsion ishonchlilik va bank faoliyatini kengaytirishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Bankning xususiy kapitali yetarliligi nafaqat moliyaviy barqarorlikni oshiradi, balki iqtisodiy o'sishni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** xususiy kapital, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, bank kapitali, likvidlik, xavf boshqaruvi, investitsion ishonchlilik, kapital tarkibi, bank rentabelligi, moliyaviy xavfsizlik

**Kirish.** Tijorat banklari iqtisodiy tizimning barqaror ishlashida bevosita ishtirok etadi, chunki ular moliyaviy resurslarning muvozanatli taqsimlanishi, kapital oqimlarini boshqarish, yirik moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish va mijozlar uchun ishonchli moliyaviy xizmatlarni taqdim etadi. Bu jarayonlarda banklar uchun xususiy kapitalning mavjudligi va yetarliligi o'ziga xos moliyaviy "yostiq" vazifasini o'taydi. Xususiy kapital, bir tomondan, bankning ichki moliyaviy resurslari bo'lib, kredit berish, investitsiya qilish va boshqa operatsiyalarni amalga oshirishda xavfsizlikni ta'minlaydi, boshqa tomondan, u bankning muqarrar bo'lishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar yoki inqirozli vaziyatlarda o'zini himoya qilishiga imkon beradi.

Xususiy kapital nafaqat bankning o'z moliyaviy barqarorligi, balki mijozlarning ishonchini saqlab qolish va jalb qilish uchun ham muhimdir. Banklar moliyaviy inqirozlar yoki kutilmagan yo'qotishlar oldida turgan paytlarda, xususiy kapitalning etarli bo'lishi bankning davomiyligini ta'minlash uchun zarur omil hisoblanadi. Shu bilan birga, bankning moliyaviy hisobotlarida xususiy kapitalning tarkibi va hajmi investorlar, kreditorlar va regulyatorlar uchun muhim ko'rsatkich bo'lib, bu ularga bankning moliyaviy barqarorligini baholashda ishonchli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Xususiy kapitalning samarali boshqarilishi tijorat banklarining uzoq muddatli barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan,

xususiy kapitalning tuzilishi, hajmi va dinamikasini doimiy ravishda tahlil qilish, moliyaviy hisobotlarni ishlab chiqishda va bankning strategik rejalarini amalga oshirishda e'tibor berish lozimdir.

Tijorat banklari moliyaviy tizimning tayanch elementlaridan biri hisoblanadi. Ularning faoliyati iqtisodiyotdagi kapital oqimlarini boshqarish, kreditlash va investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatadi. Biroq, bu banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun ular yetarli miqdorda xususiy kapitalga ega bo'lishlari shart. Xususiy kapitalning hajmi va tarkibi banklarning barqaror ishlashiga, moliyaviy xavf-xatarlarni boshqarish qobiliyatiga va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardandir.

Xususiy kapital tijorat banklarining moliyaviy poydevoridir. U quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi.

Ustav kapitali – bank tashkil etilishida aktsiyadorlar tomonidan kiritilgan mablag'lar yig'indisi.

Zaxira kapitali – yo'qotishlarga qarshi ehtiyot chorasi sifatida ajratilgan zaxira mablag'lari.

Ajratilgan daromadlar – foyda ko'rgan holda to'lanmagan dividendlar va qayta investitsiya qilingan daromadlar.

Qo'shimcha kapital – bankning qo'shimcha jamg'armalari yoki sarmoyalari.

Xususiy kapitalning ahamiyati asosan banklarning moliyaviy barqarorligi va o'sish sur'atlarini ta'minlashda namoyon bo'ladi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, tijorat banklari xususiy kapitalning ko'payishi ularning kredit portfeli kengayishiga va investitsiyaviy faollikni oshirishga olib keladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligiga qaratilgan tadqiqotlar ko'rsatmoqda, xususiy kapitalning oshirilishi banklarning barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Markaziy bankining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, mamlakatda tijorat banklarining xususiy kapitali umumiy kapitalning o'rtacha 25-30 foizini tashkil etadi. Shu bilan birga, banklarning likvidlik ko'rsatkichi o'rtacha 60 foizdan yuqori bo'lib, bu ularga mijozlarning talablariga javob berish va moliyaviy majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish imkoniyatini yaratadi.

Ma'lumotlarga qaraganda, 2020-2023 yillar davomida tijorat banklarida xususiy kapitalning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 10 foizni tashkil etdi. Xususiy kapital hajmi oshishi bilan banklarning kredit portfeli kengayib, kichik va o'rta biznes sub'ektlarini kreditlash hajmi ham ortdi. Masalan, 2022 yilda O'zbekiston banklarining umumiy kredit portfeli 2019 yilga nisbatan 15 foizga oshdi, bu esa

iqtisodiyotning turli sohalarida moliyalashtirish faoliyatini kengaytirishga imkon yaratdi.

Bundan tashqari, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda zaxira kapitalining roli ham katta ahamiyatga ega. 2023 yilda O'zbekiston tijorat banklarida zaxira kapitalining umumiy kapitalga nisbati 8-10 foizni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkich banklarning moliyaviy xavflarga qarshi o'z xavfsizligini ta'minlash uchun yetarli deb hisoblanadi.

Statistik ma'lumotlar xususiy kapital yetishmovchiligi banklarning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatmoqda. Moliyaviy inqiroz davrlarida ko'plab tijorat banklari xususiy kapital yetishmasligi tufayli muammolarga duch kelishdi. Ular xususiy kapitalni to'ldirish imkoniyatiga ega bo'lmagan holda, kreditlash jarayonlarini qisqartirishga va bankning likvidligini pasaytirishga majbur bo'ldilar.

O'zbekiston bank sektorida 2021 yilda kuzatilgan ayrim kichik banklarning xususiy kapitali yetishmasligi natijasida ular yuqori xavfli vaziyatlarga duch kelgan. Bu esa o'z navbatida ularning kapital yetarliligi talablarini bajara olmasligiga va moliyaviy jihatdan zaiflashishiga olib kelgan.

Statistika va tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklar moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun xususiy kapital hajmini oshirishga intilishlari kerak. Banklarning xususiy kapitalini oshirish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Qo'shimcha aksiyalar chiqarish – investorlarni jalb qilish orqali banklarning ustav kapitalini kengaytirish.

Zaxira mablag'larini oshirish – xavfli vaziyatlarda banklarning yo'qotishlarni qoplash uchun yetarli mablag'lar to'plashi.

Dividend siyosatini optimallashtirish – bank foydasini qayta investitsiya qilish orqali kapitalni oshirish.

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda xususiy kapital hal qiluvchi ahamiyatga ega. Statistika ko'rsatmoqda, xususiy kapital hajmi va tarkibining to'g'ri boshqarilishi banklarning xavflarni boshqarish qobiliyatini oshiradi, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tijorat banklari xususiy kapitalni oshirish strategiyalarini qo'llash orqali o'z barqarorligini saqlab qolishlari va moliyaviy tizimdagi o'rnini mustahkamlashlari zarur.

### **Xulosa**

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda xususiy kapital muhim rol o'ynaydi. Xususiy kapital banklarning moliyaviy xavfsizligini

ta'minlaydigan asosiy manba bo'lib, bank faoliyatidagi likvidlikni saqlash, xavflarni boshqarish va uzoq muddatli barqaror o'sishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, banklarda xususi kapitalning yetarli bo'lishi moliyaviy inqiroz davrlarida banklarning omon qolishiga va iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi. Shuningdek, xususi kapitalning to'g'ri boshqarilishi bankning ishonchliligi va raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli, tijorat banklari xususi kapitalini oshirish, zaxiralar yaratish va moliyaviy xavflarni boshqarish bo'yicha samarali strategiyalarni qo'llashi zarur. Bu esa, o'z navbatida, banklarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi va iqtisodiy tizimning barqarorligini mustahkamlaydi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. (2023). Bank kapitalining yetarliligi va moliyaviy barqarorlik hisobotlari. <https://cbu.uz/uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). Tijorat banklarining moliyaviy ko'rsatkichlari va kapital tarkibi bo'yicha tahlil. Toshkent: Hukumat Nashriyoti. <https://gov.uz>
3. Mishkin, F. (2019). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 12th Edition. New York: Pearson Education.
4. Williams, J., & Saunders, A. (2021). Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. 9th Edition. New York: McGraw-Hill Education.
5. Basel Committee on Banking Supervision. (2018). Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. Bank for International Settlements (BIS).
6. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). O'zbekistonda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi bo'yicha statistik tahlillar. <https://stat.uz>
7. Allen, F., & Gale, D. (2007). Understanding Financial Crises. Oxford University Press.
8. Saunders, A., & Cornett, M. (2020). Financial Markets and Institutions. 7th Edition. New York: McGraw-Hill Education.
9. Rose, P., & Hudgins, S. (2019). Bank Management & Financial Services. 9th Edition. New York: McGraw-Hill Education.

## ALLERGIK OFTALMOPATOLOGIYALARDA OLOPATADIN GIDROKLORID 0.1% TARKIBLI KO'Z TOMCHISINI SAMARADORLIGINI BAHOLASH

**Sarvarxon Akmaljon o'g'li Yuldashov**

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Odam anatomiyasi va OXTA kafedrası doktoranti.

Toshkent. O'zbekiston.

[sarvar.yuldashov.91@mail.ru](mailto:sarvar.yuldashov.91@mail.ru)

**Abdulxamid Ma'rufjon o'g'li Sodiqov**

Respublika ixtisoslashtirilgan

ko'z mikroxirurgiyasi ilmiy amaliy

tibbiyot markazi ordinatori

Toshkent. O'zbekiston.

[abdulhamidsodiqov@gmail.com](mailto:abdulhamidsodiqov@gmail.com)

**Annotatsiya.** Butun jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (BJSST) tomonidan oxirgi 10 yil davomida o'tkazilgan epidemiologik tadqiqotlar statistik xulosasi, allergik kasalliklar chastotasining global o'sishini qayd etdi [1,7,13]. Jahon allergiya tashkiloti (JAT)ning rasmiy bayonotiga ko'ra, hozirda umumiy allergozlar miqdori 3 barobar, xususan allergik oftalmopatologiyalar uchrashi 25% gacha ko'paygan [2,4]. Allergik ko'z kasalliklarining immunopatogenetik asosini gistamin (H) retseptorlari faollashishi va semiz hujayralarning degranulyatsiyasi tashkil qiladi [5,9,12]. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – oftalmologiya amaliyotida nisbatan yangi topikal antiallergik preparat - olopatadin gidroklorid (Olopatadin 0.1% ko'z tomchisi) bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish va tahlil qilish, shuningdek, klinik tadqiqot orqali Olopatadin 0.1% eritmasi preparatining samaradorligini baholash.

Laboratoriya sharoitida allergik model sifatida tanlangan tadqiqot natijalariga ko'ra, quyonlarda maxsus allergenlar (masalan: gistamin allergik mediator) yordamida chaqirilgan konyunktival allergik simptomlarning deyarli barchasi (konyunktiva giperemiyasi, ko'z yoshlanish, qovoqlarning shishishi, qizarish va ximozi) qisqa vaqt davomida bartaraf bo'lgan [1,3,6]. Hayvonlarda olib borilgan bu turdagi tadqiqotlarda olopatadin gidroklorid eritmasi bir vaqtning o'zida ham antigistamin xususiyatga ham semiz hujayralarning membrana stabilizatori xususiyatiga ega ekanligi tasdiqlangan [8,10,11].



**Kalit so'zlar:** allergik oftalmopatologiyalar, semiz hujayra, olopatadin gidrokslorid, Olopatadin 0.1% eritmasi 0,1% , antigistamin xususiyat, membrana stabilizatori.

**Tadqiqot maqsadi:** olopatadin 0.1% tarkibli ko'z tomchi preparatining klinik samadorligini baholash.

**Tadqiqot material va metodi:** Olopatadin 0.1% preparatining farmakoterapevtik samadorligini baholash maqsadida jami 70 nafar (n=70) bemor yoki 140 ta ko'z klinik kuzatuvga olindi:

- mavsumiy allergik konyunktivit: pollinoz fonida rivojlangan (n=25);
- atopik keratokonyunktivit (n=25);
- kontaktli allergik konyunktivit: doimiy kontakt linza taqish fonida rivojlangan (n=20) ;

Bemorlarning yosh chegaralari 16 dan 62 gacha bo'lib, ularning o'rtacha yoshi  $34,8 \pm 1,4$  yoshni tashkil qildi. Klinik simptomlar holati 30 daqiqa, 48 soat, 5 va 10 kundan keyin baholandi. Tadqiqot davomida umumiy oftalmologik tekshiruvlar (ko'rish o'tkirligini aniqlash, to'g'ri va teskari oftalmoskopiya, biomikroskopiya, yon tomondan yoritib ko'rish, va fluorosseinli sinama)dan foydalanildi. Tadqiqot yakunida olingan natijalar maxsus statistik metodlar yordamida tahlil qilindi.

**Tadqiqot natijasi:** Dastlabki ikki guruh vakillarining kompleks terapiyasi o'z ichiga antiallergik nazal sprey, sun'iy ko'z yosh tomchilari va shox parda epiteliysi reparativ xususiyatini stimullovchi preparatlarni oladi. Uchinchi guruh vakillari esa faqatgina sun'iy ko'z yosh tomchilari va shox parda epiteliysi reparativ xususiyatini stimullovchi preparatlarni bir vaqtda qabul qildilar. Bemorlarga olopatadin 0.1% ko'z tomchisini 1 tomchidan 2 mahal (10 kun davomida) topikal instilyatsiyasi tavsiya etildi. Subyektiv belgilar 5-7 kuni sezilarli kamaydi va to'liq klinik natija 2-haftada olindi.

**Xulosa:** Klinik tadqiqot natijalariga asosan olopatadin 0.1% eritmasining turli etiologiyali allergik konyunktivlarda, allergiyaga qarshi tezkor va davomli terapevtik samadorligi aniqlandi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Friedlander M.H. Current ocular therapy / Ed. by F.T. Frannfelder, F.H. Roy, J. Randall. Philadelphia: WB. Saunders Comp., 2000. 323 p.
2. Bogacka E. Epidemiology of allergic eye diseases // Pol. Merkur. Lekarski. 2003. Vol. 14. № 84. P. 714-715.
3. Brockman H.L., Momsen M.M., Knudtston J.R., et al.//Ocular Immunol. Inflamm. – 2003. – v.2. – P.247–268.

4. Johansson S.G.O., Naahtela T. // Аллергия и иммунология. – 2005. – N1. – С. 81–91.
5. Майчук Ю.Ф. // Вестник офтальмологии. – 2000. – №5. – С.10–14.
6. Майчук Ю.Ф. // Клин. офтальмол. – 2002. – №1. – С. 6–9.
7. Abelson M.B., Pratt S., Mussoline J.F., et al. Clin. Ther. – 2003. – v.25. – P.2070–2084.
8. Brockman H.L., Momsen M.M., Knudtston J.R., et al. // Ocular Immunol. Inflamm. – 2003. – v.2. – P.247–268.
9. Cornea and external eye disease. Ed. T. Reinhard, F. Larkin. Springer. – 2006. – 229P.
10. Davas R.G. // Chemical Immunology and Allergy. Ed. Johannes Ring et al. Carger. – 2006. – P. 110–120.
11. Leonardi A. // Emerging drugs. – 2005. – v.10. – №3. – P.505–520.
12. Sharif N.A., Xu S.X., Miller S.T., et al. // J. Pharmacol. Exp. Ther. – 1996. – v.278. – P.1252–1261.
13. World Health Organization. Prevention of allergy and allergic asthma. WHO. Geneva. WHO/NMH/MNC/CRA/03.2.2003.

## Ayollar hayotida o'z jinsini qabul qilolmaslikning jiddiy oqibatlari tahlili.

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Umumiy psixologiya  
kafedrası o'qituvchisi **D.M.Obidova**.

**Annotatsiya:** Ayollarda o'z jinsini qabul qilmaslik, zamonaviy jamiyatda keng tarqalgan muammolardan biridir. Ushbu holatning ko'plab salbiy oqibatlari bo'lib, ular psixologik, ijtimoiy va emosional jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu tezida ayollarda o'z jinsini qabul qilmaslikning jiddiy oqibatlari tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** Anksiyete, depressiya, ijtimoiy izolyatsiya, ichki konflikt, profitsional faoliyat.

Mamlakat taraqqiyotining asosini ruhi, jismoiy va aqlan sog'lom insonlar jamiyati tashkil etishi hech kimga sir emas. Ushbu jamiyatdagi ayollar esa avlod davomchisi kelajak avlod tarbiyachisi va manaviy ustun sifatida beqiyos o'ringa egadir. O'z jinsini qabul qilmaslik — bu shaxsiy identifikatsiya va ijtimoiy rolda qiyinchiliklar keltirib chiqaradigan murakkab muammo bo'lib, ayollar orasida keng tarqalgan sanaladi. Jamiyatimizda ayollarga nisbatan belgilangan an'anaviy jinsiy rollar, stereotiplar va ijtimoiy kutilmalar ko'pincha ularning jinsiy identifikatsiyasini qabul qilishlariga to'sqinlik qiladi. O'z jinsini qabul qilmaslik, shaxsiy stress, o'z-o'zini kamsitish va psixologik muammolar kabi bir qator salbiy oqibatlarga olib keladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'z jinsini qabul qilmaslik, depressiya va anksiyete kabi psixologik kasalliklar rivojlanishiga olib keladi. Shuningdek, bu holat ayollarning ijtimoiy hayotini izolyatsiyalashiga, munosabatlarida muammolar yuzaga kelishiga va umumiy hayot sifatining pasayishiga sabab bo'ladi. O'z jinsini qabul qilishni qo'llab-quvvatlash jamiyatda jinsiy identifikatsiya bilan bog'liq stereotiplarni yengishga yordam beradi va ayollarning ruhiy salomatligini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

### 1. Psixologik oqibatlar:

○ **Depressiya:** O'z jinsini qabul qilmaslik, ayollarda depressiv holatlar rivojlanishiga sabab bo'ladi. 2020-yilda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, jinsiy identifikatsiya bo'yicha muammolari bo'lgan ayollarda depressiya darajasi ancha yuqori. Bu depressiya, o'z navbatida, umumiy hayot sifatini pasaytiradi.

○ **Anksiyete:** O'z jinsini qabul qilmaydigan ayollarda anksiyete darajasi ko'tariladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu holat, ijtimoiy vaziyatlarda o'zini qo'yishda va boshqalar bilan muloqotda qiyinchiliklarga olib keladi.

## 2. Ijtimoiy oqibatlar:

- **Ijtimoiy izolyatsiya:** O'z jinsini qabul qilmaslik ayollarning ijtimoiy hayotida izolyatsiyaga olib keladi. Bu holat, o'zlarini do'stlaridan va oilalaridan ajratishi, qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy tarmoqlardan mahrum bo'lishiga sabab bo'ladi.
- **Munozarali munosabatlar:** O'z jinsini qabul qilmaydigan ayollar, munosabatlarda ishonchsizlik va kamsitish hissini his qilishadi. Bu, o'zaro aloqalarni pasaytirishi va muammoli munosabatlarga olib kelishi mumkin.

## 3. Emotsional oqibatlar:

- **Ichki konflikt:** O'z jinsini qabul qilmaslik, shaxsning ichki hissiyotlari va ijtimoiy normativlarga bo'lgan qarshiligi o'rtasida konfliktlarga olib keladi. Bu holat, shaxsning emosional farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.
- **Hayot sifatining pasayishi:** O'z jinsini qabul qilmaslik, ayollarning hayot sifatini pasaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'z jinsini qabul qilmaydigan shaxslar o'zlariga nisbatan past baho berishadi va hayotdan qoniqish darajalari kamayadi.

## 4. Sog'liq va farovonlikka ta'siri:

- **Sog'liq muammolari:** O'z jinsini qabul qilmaslik, yuqori stress darajasi bilan bog'liq bo'lib, jismoniy sog'liq muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. O'z-o'zini qabul qilmaydigan ayollarda yurak kasalliklari va boshqa jismoniy kasalliklar xavfi oshadi.
- **Sotsial va professional faoliyatga ta'siri:** O'z jinsini qabul qilmaslik, ayollarning professional rivojlanishiga, ishga joylashishlariga va karera qadamlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zlariga nisbatan past baho berish va ishonchsizlik, ish joyida muvaffaqiyatga erishishni qiyinlashtiradi.

Ayollarda o'z jinsini qabul qilmaslik jiddiy psixologik, ijtimoiy va emosional oqibatlarga olib keladi. Ushbu muammoni hal etish uchun keng qamrovli qo'llab-quvvatlash tizimlarini rivojlantirish zarur. Ayollarni o'z jinslarini qabul qilishga rag'batlantirish, jamiyatda xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhimdir.

## Adabiyotlar ro'yxati

1. OBIDOVA, D. (2020). THE IMPACT OF THE FORMATION OF HIGH HUMAN EMOTION IN STUDENTS PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL BASIS. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(83).  
извлечено от [https://science.i-edu.uz/index.php/archive\\_jspi/article/view/7243](https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7243)
2. Hendricks, M. L., & Testa, R. J. (2012). "A conceptual framework for clinical work with transgender and gender nonconforming clients: An adaptation of the minority stress model." *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(5), 460-467.
3. Bockting, W. (2013). "Stigma, mental health, and resilience in an online sample of the US transgender population." *American Journal of Public Health*, 103(5), 943-951.

## Bank daromadlari va xarajatlari balansini samarali boshqarish strategiyalari

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi Bank hisobi, auditi va nazorati yo‘nalishi magistranti **Fayziyev Burxon Zuxriddinovich**  
burhon.fayziev.1978@gmail.com

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy maqolada banklarda daromad va xarajatlarni samarali boshqarish strategiyalari tahlil qilinadi. Banklarning moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta‘minlash uchun daromad va xarajatlar balansini to‘g‘ri boshqarish muhimdir. Maqolada bank daromadlari va xarajatlarning asosiy turlari, ularni boshqarishda duch kelinadigan muammolar va ularni yechish bo‘yicha takliflar ko‘rib chiqiladi. Kredit portfelini diversifikatsiya qilish, amaliy xarajatlarni kamaytirish uchun texnologik yangilanishlarni joriy qilish, likvidlikni boshqarish, innovatsion xizmatlar va riskni boshqarish tizimlarini takomillashtirish bank faoliyatini samarali boshqarishning asosiy yo‘nalishlari sifatida keltirilgan. Maqola banklarning moliyaviy samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi strategik yondashuvlarni ochib beradi.

**Kalit so‘zlar:** Bank daromadlari, bank xarajatlari, balansni boshqarish, kredit portfeli, likvidlik boshqaruvi, risklarni boshqarish, innovatsion moliyaviy xizmatlar, amaliy xarajatlar, moliyaviy barqarorlik, bank rentabelligi.

**Kirish.** Bugungi kunda banklar iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo‘lib, moliyaviy resurslarni jalb qilish va taqsimlash orqali iqtisodiy rivojlanishning muhim drayverlari hisoblanadi. Banklarning samarali faoliyati ularning moliyaviy holati, xususan, daromad va xarajatlarning to‘g‘ri boshqarilishiga bevosita bog‘liqdir. Bank daromadlari va xarajatlarini samarali boshqarish nafaqat bank rentabelligini oshirish, balki ularning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash uchun ham zarurdir. Shu bilan birga, banklar moliyaviy muhitning dinamik o‘zgarishlari va raqobatbardosh sharoitlarda daromad manbalarini kengaytirish va xarajatlarni optimallashtirish uchun doimiy ravishda yangi strategiyalar ishlab chiqishga majburdirlar.

Mazkur maqola banklarning daromad va xarajatlar balansini muvozanatlashda qanday strategiyalar qo‘llanilishi mumkinligini tahlil qilishga qaratilgan. Ushbu tahlil orqali banklarning moliyaviy samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va raqobatbardoshlikni ta‘minlash bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar ko‘rib chiqiladi. Maqolada kredit portfelini diversifikatsiya qilish, innovatsion moliyaviy xizmatlarni joriy etish, likvidlikni samarali boshqarish va amaliy xarajatlarni optimallashtirish strategiyalari yoritiladi.

Banklarning uzoq muddatli moliyaviy muvaffaqiyatini ta'minlash uchun daromad va xarajatlarni boshqarish masalasi nafaqat hozirgi kundagi muhim muammo, balki kelajakda ham doimiy ravishda rivojlantirilishi zarur bo'lgan ustuvor yo'nalishdir.

Bank tizimi har bir mamlakat iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Banklar moliyaviy vositachi sifatida kapitalni samarali taqsimlash va boshqarish orqali iqtisodiy faoliyatning rivojlanishiga ko'maklashadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, banklarning asosiy vazifalaridan biri ularning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi balansni samarali boshqarish hisoblanadi. Bu balansni saqlash, bankning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta'minlash uchun zarurdir.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, banklarning daromadlari asosan foizli va foizsiz daromadlar hisobidan shakllanadi. Foizli daromadlar, bank kreditlari va boshqa foizli aktivlardan olinadigan daromadlarni o'z ichiga oladi. Foizsiz daromadlar esa bank xizmatlari uchun komissiyalar va boshqa xizmatlar tufayli hosil bo'ladi. Bunday daromadlar tarkibidagi asosiy farq shundaki, foizli daromadlar bankning kredit siyosatiga bevosita bog'liq bo'lsa, foizsiz daromadlar xizmatlar turlarining ko'lamiga qarab oshadi yoki kamayadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank sektorida kreditlardan tushadigan foiz daromadlari umumiy daromadlarning 60-70 foizini tashkil etadi. Xalqaro miqyosda o'tkazilgan tadqiqotlar esa rivojlangan mamlakatlarda bank foiz daromadlari foizsiz daromadlarga nisbatan qisqaroq bo'lib, 40-50 foiz oralig'ida bo'lishi mumkin. Bu holat bank xizmatlarining diversifikatsiyasi va yangi moliyaviy texnologiyalarning joriy etilishi bilan izohlanadi. Shunday qilib, xalqaro amaliyotda banklar komissiyaviy daromadlarni oshirish va kredit tavakkalchiliklaridan mustaqil bo'lgan daromad manbalarini kengaytirishga katta ahamiyat bermoqda.

Xarajatlar bo'yicha olib borilgan statistik tahlillar bank faoliyatida eng yirik harajatlar qatorida foiz xarajatlari, ya'ni jalb qilingan depozitlar va boshqa moliyaviy manbalarga to'lanadigan foizlar asosiy ulushni egallashini ko'rsatadi. Mamlakatimizda o'tkazilgan tahlillarga ko'ra, banklarning umumiy xarajatlarining 50-60 foizi foiz xarajatlaridan tashkil topadi. Shu bilan birga, operatsion xarajatlar, ya'ni xodimlarga haq to'lash, texnologik infratuzilmani saqlash va rivojlantirish xarajatlari ham sezilarli ulushga ega.

Banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun daromad va xarajatlar balansini optimallashtirishda bir qator samarali strategiyalar qo'llaniladi. Quyida ularning eng muhimlari statistik ma'lumotlar bilan ko'rib chiqiladi.

Kredit portfelini diversifikatsiya qilish bankning kredit tavakkalchiligini kamaytirishga xizmat qiladi. Turli tarmoqlar va geografik mintaqalar bo'yicha kredit ajratish orqali banklar muayyan sohalarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy inqirozlarning salbiy ta'siridan himoyalaniishi mumkin. Jahon banki tomonidan e'lon qilingan statistik ma'lumotlarga ko'ra, kredit portfelini keng ko'lamda diversifikatsiya qilgan banklar kreditlar qaytmaslik xavfini 20-30 foizgacha kamaytirgan.

Likvidlikni boshqarish – bu bankning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish qobiliyatini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yetarlicha likvidlikka ega bo'lmagan banklar inqiroz davrlarida o'z operatsiyalarini davom ettirishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Misol uchun, 2008 yildagi global moliyaviy inqiroz paytida yetarli likvidlikka ega bo'lmagan banklar faoliyatini to'xtatishga majbur bo'lgan. Shu sababli, banklar o'z aktivlarini va majburiyatlarini boshqarishda likvidlikni hisobga olish orqali to'lov qobiliyatini saqlab qolishadi.

Bankning moliyaviy barqarorligini oshirish uchun operatsion xarajatlarni kamaytirish zarur. Statistika ko'rsatmoqda, texnologik yangiliklarni, ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy qilish bankning xarajatlarini 15-25 foizga kamaytirishi mumkin. Shuningdek, masofaviy xizmatlar va onlayn banking xizmatlarini rivojlantirish orqali bank xizmatlaridan tushadigan daromadlarni oshirishga ham erishish mumkin.

Dunyo miqyosidagi raqobat kuchaygani sayin, banklar innovatsion moliyaviy xizmatlarni taqdim etish orqali daromad manbalarini kengaytirish imkoniga ega bo'ladi. Mobil banking, onlayn tranzaksiyalar va fintech texnologiyalari orqali banklar foydalanuvchilar bazasini kengaytirib, komissiyaviy daromadlarini oshirishadi. Misol uchun, PayPal va boshqa raqamli to'lov tizimlari banklarga raqobatchilik qilayotgan bo'lsa-da, ko'pgina an'anaviy banklar ularning texnologiyalaridan foydalangan holda o'z daromadlarini 10-15 foizgacha oshirish imkoniga ega bo'ldilar.

Banklar uchun daromad va xarajatlar balansini samarali boshqarish o'z navbatida raqobatbardoshlikni oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Tahlillarga ko'ra, kredit portfelini diversifikatsiya qilish, likvidlikni to'g'ri boshqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va operatsion xarajatlarni optimallashtirish orqali banklar daromadlarini oshirish va tavakkalchiliklarni kamaytirish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, moliyaviy texnologiyalarni faol ravishda

qo‘llayotgan banklar daromadlarini sezilarli darajada oshirgan holda xarajatlarni qisqartirishga muvaffaq bo‘lishgan.

Banklar tomonidan qo‘llanilayotgan boshqaruv strategiyalari va ularning samaradorligi kelajakda bank tizimi barqarorligi va raqobatbardoshligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, statistik ma‘lumotlar asosida tahlillarni chuqurlashtirish va moliyaviy jarayonlarni yanada samarali boshqarish kelgusida banklar uchun ustuvor yo‘nalishlar bo‘lib qoladi.

### **Xulosa**

Bank daromadlari va xarajatlari balansini samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va banklarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu ilmiy statistik esse doirasida bank daromadlari va xarajatlarini optimallashtirish uchun qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar tahlil qilindi. Tadqiqotlar va statistik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatdiki, banklar kredit portfelini diversifikatsiya qilish, likvidlikni samarali boshqarish, innovatsion moliyaviy xizmatlarni joriy etish va operatsion xarajatlarni kamaytirish orqali o‘z daromadlarini oshirishi va xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

Xalqaro tajriba va mahalliy statistika banklar uchun foiz daromadlari, kredit tavakkalchiligi va foizsiz daromadlarni kengaytirish imkoniyatlarini ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xizmatlarning sifatini oshirish orqali banklar operatsion xarajatlarini kamaytirish, mijozlar bazasini kengaytirish va raqobatbardoshligini kuchaytirishga erishmoqda.

Kelgusida banklar o‘z moliyaviy samaradorligini oshirish uchun zamonaviy strategiyalarni tatbiq etishda davom etishi zarur. Xususan, texnologik rivojlanish va bozor talablarini hisobga olgan holda daromad va xarajatlar balansini muvozanatlash banklarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta‘minlashda asosiy omil bo‘lib qoladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. Mishkin, F. S. (2016). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (11th ed.). Pearson Education Limited.
2. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2014). *Bank Management and Financial Services* (9th ed.). McGraw-Hill Education.
3. Saunders, A., & Cornett, M. M. (2018). *Financial Markets and Institutions* (7th ed.). McGraw-Hill Education.
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2010). *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. Bank for International Settlements.
5. Rajan, R. G. (1994). Why Bank Credit Policies Fluctuate: A Theory and Some Evidence. *Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 399–441.



6. Demircuc-Kunt, A., & Huizinga, H. (2010). Bank Activity and Funding Strategies: The Impact on Risk and Returns. *Journal of Financial Economics*, 98(3), 626-650.

7. International Monetary Fund (IMF). (2020). *Global Financial Stability Report: Lower for Longer*. IMF Publications.

## Davlat moliyaviy nazoratida muhim moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash

Ozbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi

**Maxmudov Lazizjon**

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy maqolada davlat moliyaviy nazoratida muhim moliyaviy xavflarni aniqlash va baholashning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Moliyaviy xavflarning turlari, ularni aniqlash usullari va baholash mezonlari haqida batafsil tahlillar keltirilgan. Xususan, xavf-tahlil jarayonida zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanish, davlat mablag‘larining samarali sarflanishini ta’minlashda xavflarni modellashtirish va sifatli hamda soniya baholash usullarining ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Mazkur maqola davlat moliyaviy nazoratining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni taklif etadi va moliyaviy xavflarni boshqarishning dolzarb muammolarini yoritishga bag‘ishlangan.

**Kalit so‘zlar:** Davlat moliyaviy nazorati, moliyaviy xavflar, xavf-tahlil, byudjet mablag‘lari, moliyaviy nazorat tizimi, moliyaviy buzilish, xavflarni baholash, korrupsiya xavfi, risklarni modellashtirish, davlat sektori.

**Kirish.** Davlat moliyaviy nazorati mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayon davlat mablag‘lari va resurslarining maqsadli va samarali sarflanishini nazorat qilish orqali iqtisodiy taraqqiyotni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Shuningdek, davlat moliyaviy nazorati davlat sektoridagi moliyaviy operatsiyalarni shaffof va samarali boshqarish uchun vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Moliyaviy xavflar — bu davlat byudjeti va moliyaviy resurslariga zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlar bo‘lib, ularning oldini olish va boshqarish davlat moliyaviy nazorati tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Moliyaviy buzilishlar, noto‘g‘ri hisobot berish, mablag‘larni noo‘rin yo‘naltirish kabi xavf-xatarlar davlatning iqtisodiy resurslariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash, ularni boshqarish usullari davlat sektorida xavfsiz va barqaror moliyaviy boshqaruv tizimini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada davlat moliyaviy nazoratida muhim moliyaviy xavflarni aniqlash va baholashning nazariy asoslari, ularga qarshi kurash usullari va baholash metodlari tahlil qilinadi.

Davlat moliyaviy nazorati — bu davlat mablag‘lari va byudjet resurslaridan samarali va maqsadli foydalanishni ta‘minlash maqsadida amalga oshiriladigan muhim jarayon. Ushbu jarayon doirasida moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash davlat sektori iqtisodiy faoliyatining samaradorligini oshirishda asosiy vazifalardan biridir. Moliyaviy xavflarni aniqlash davlat byudjeti, moliyaviy ma'lumotlar va hisobotlar asosida amalga oshirilsa, xavflarni baholash jarayoni esa statistik ko‘rsatkichlarga tayangan holda amalga oshiriladi.

Tadqiqot doirasida davlat moliyaviy nazoratida uchraydigan asosiy moliyaviy xavflar tahlil qilindi. O‘rganilgan statistik ma'lumotlar asosida quyidagi muhim xavflar aniqlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan olib borilgan tekshiruvlar natijasiga ko‘ra, 2023-yilda davlat byudjeti doirasida moliyaviy buzilishlar tufayli yuzaga kelgan yo‘qotishlar umumiy miqdori 1.5 trln so‘mni tashkil etgan. Moliyaviy buzilishlar byudjet mablag‘larining noto‘g‘ri yo‘naltirilishi, noo‘rin sarflanishi yoki hujjatlar bilan noto‘g‘ri rasmiylashtirilishi bilan bog‘liq bo‘lgan.

2023-yilgi statistik ma'lumotlarga ko‘ra, davlat sektori doirasida aniqlangan korrupsion xatti-harakatlar tufayli 520 ta ish ko‘rib chiqilgan va umumiy miqdorda 3.8 trln so‘mlik mablag‘lar noqonuniy o‘zlashtirilgan. Korrupsiya xavfi davlat moliyaviy nazoratida eng ko‘p uchraydigan xavf bo‘lib, u davlat mablag‘larining noqonuniy ishlatilishiga olib keladi.

O‘zbekiston Respublikasida byudjet mablag‘larining noo‘rin yo‘naltirilishi va samarasiz ishlatilishi umumiy moliyaviy xavflarning 18% ni tashkil etadi. 2023-yilda qariyb 2 trln so‘m mablag‘ noto‘g‘ri loyihalarga sarflangan yoki rejalashtirilmagan xarajatlarga yo‘naltirilgan.

Xavflarni aniqlash va baholashda qo‘llaniladigan statistik metodlar

Moliyaviy xavflarni aniqlash va baholashda bir necha asosiy statistik usullar qo‘llaniladi.

Moliyaviy xavflarni aniqlash va ularning sabablarini tushunishda deskriptor tahlil qo‘llaniladi. Ushbu usul yordamida xavflarning tarqalishi, ulardan kelib chiqadigan zarar va sodir bo‘lish ehtimoli to‘g‘risidagi ma'lumotlar umumlashtiriladi. Ma'lumotlarga ko‘ra, 2023-yilda davlat byudjeti doirasida aniqlangan buzilishlarning 65% i noto‘g‘ri hujjatlashtirish va moliyaviy ma'lumotlarning kamchiliklari bilan bog‘liq bo‘lgan.

Moliyaviy xavflarning sabablari va oqibatlarini aniqlash uchun statistik regressiya modellaridan keng foydalaniladi. 2022–2023 yillardagi davlat

mablag'laridan foydalanish bo'yicha tekshiruvlar natijasida, korrupsiya va mablag'larni samarasiz ishlatish o'rtasidagi bog'liqlik ko'rsatkichlari 0.78 (korrelatsiya koeffitsienti) ni tashkil etdi. Bu esa korrupsion xatti-harakatlarning moliyaviy yo'qotishlarga katta ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatadi.

Matematik modellar yordamida xavflarning kelgusida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan oqibatlarini bashorat qilish imkoniyati yaratiladi. O'rganilgan ma'lumotlarga ko'ra, davlat moliyaviy nazorati tizimida xavf-tahlil va bashorat qilish modellarini qo'llash orqali moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish ehtimoli 25% ga ortishi aniqlangan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat moliyaviy nazorati tizimida moliyaviy xavflarni aniqlash va baholashning samarali usullari mavjud bo'lsa-da, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish zarurati mavjud. Moliyaviy buzilishlar va korrupsiya xavfi davlat byudjetiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin, bu esa moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini pasaytiradi. Korrupsiya va mablag'larni noo'rin yo'naltirish davlat sektori moliyaviy xavflarining eng yuqori qismini tashkil etadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, davlat moliyaviy nazoratida statistika asosida xavflarni bashorat qilish va ular bilan kurashish strategiyalarini ishlab chiqish xavflarning sezilarli qismini kamaytirishga yordam beradi. Xususan, xavflarni modellashtirish va matematik tahlil usullarini keng qo'llash davlat byudjeti mablag'larining yo'qotilishini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, davlat sektorida moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash uchun samarali tizimlar yaratish va ularni avtomatlashtirish davlat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Davlat moliyaviy nazorati jarayonida moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash davlat mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. O'tkazilgan tahlil va statistik ko'rsatkichlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy xavflar, xususan, korrupsiya va byudjet mablag'larining noo'rin sarflanishi davlat sektorining samaradorligini pasaytiradi. Zamonaviy statistika va matematik modellar yordamida xavflarni aniq bashorat qilish va ular bilan kurashish strategiyalari davlat moliyaviy nazoratining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

### **Xulosa**

Davlat moliyaviy nazorati jarayonida moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va byudjet mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashda asosiy ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy buzilishlar, korrupsiya va mablag'larning noo'rin

sarflanishi davlat sektoridagi eng yuqori xavflar hisoblanadi. Statistik ma'lumotlar va matematik modellar yordamida xavflarni aniqlash va ularning ehtimoliy oqibatlarini bashorat qilish davlat nazorat organlariga xavflarni oldindan aniqlash va ularga qarshi samarali kurashish imkonini beradi.

Korruptsiya xavfi davlat byudjetiga katta zarar yetkazuvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash tizimini kuchaytirish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va xavf-tahlil modellaridan foydalanish davlat sektorida moliyaviy shaffoflik va samaradorlikni oshirish uchun zarurdir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, moliyaviy xavflarni baholashda aniq va ilmiy asoslangan usullardan foydalanish davlat moliyaviy nazoratining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Anderson, A., & Govindarajan, V. (2021). Managing Financial Risks in the Public Sector. *Journal of Government Financial Management*, 70(2), 14-27.
2. Smith, R. (2020). *Government Auditing and Risk Management: A Practical Guide*. New York: Wiley.
3. OECD. (2021). *Public Financial Control and Accountability in Emerging Economies*. Paris: OECD Publishing.
4. International Federation of Accountants (IFAC). (2020). *Risk Management in the Public Sector: A Global Perspective*. New York: IFAC Publications.
5. <https://soliq.uz>

## SOLIQ VA BOJXONA TO'LOVLARINING IQTISODIY MOHIYATI

**O'.Baytanov**

**Jizzax politexnika instituti o'qituvchisi**

**R.Akbaraliyeva**

**Kibersport fakulteti 531-22 BH va A guruhi talabasi**

Soliqlarning amal qilishi bu ob'ektivlikdir, chunki jamiyatni tashkil etuvchi individlarning hammasi ham real sektorda faoliyat ko'rsatmaydi. Jamiyatda boshqalar tomonidan rad etilgan yoki shug'ullanish iqtisodiy samarasiz bo'lgan sohalar ham mavjudki, bular soliqlarni ob'ektiv amal qilishini talab etadi. Aniqroq qilib aytganda jamiyatni norentabel (mudofaa, meditsina, fan, ma'orif, madaniyat va boshq.) va rentabel sohaga ajralishi hamda norentabel sohani moliyalashtirishni tabiiy zarurligi soliqlarni ob'ektiv amal qilishini zarur qilib qo'yadi, vaholangki, norentabel sohaning ijtimoiy xizmatlari, asosan davlat tomonidan amalga oshiriladiki, ularni moliyalashtirish usuli sifatida yuzaga chiquvchi soliqlar ham shu tufayli bevosita davlatga tegishli bo'ladi. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati davlat bilan huquqiy va jismoniy shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi ob'ektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali xarakterlanadi. Bu moliyaviy munosabatlar maxsus ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, milliy daromadning bir qismi bo'lgan pul mablag'larini davlat ixtiyoriga safarbar qilishga xizmat qiladi.

Soliqlar va bojxona to'lovlarning iqtisodiy mohiyati davlat bilan yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi ob'ektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali xarakterlanadi. Bu moliyaviy munosabatlar maxsus ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, milliy daromadning bir qismi bo'lgan pul mablag'larini davlat ixtiyoriga safarbar qilishga xizmat qiladi.

Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslari tashkil topadi. Davlat faoliyatining barcha yo'nalishlarini mablag' bilan ta'minlashning asosiy manbalaridan biri va davlat ustuvorligini amalga oshirishning iqtisodiy vositasi soliq va bojxona to'lovlardir. Soliq va bojxona tizimini tartibga solish va mukammallashtirish samarali davlat iqtisodiy siyosatini olib borishga, xususan, moliyaviy tizimni rivojlantirishga yordam beradi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan soliqlar va bojxona to'lovlari orqali tartibga solish, davlat byudjetini shakllantirish, soliq solish vositasida jamiyatdagi u yoki bu jarayonlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi usuli hisoblanadi. Shunday qilib, davlatning mavjudligi

solliqlar bilan uzviy bog‘liq, chunki soliqdan tushadigan tushumlar davlat iqtisodiy mustaqilligining bosh manbaidir.

Soliq tushunchasi - iqtisodiy munosabatlarda asosiy o‘rinni egallaydi. Uning xarakterli tomoni shundaki - u tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanadigan yuridik va jismoniy shaxslardan ularga mulkchilik, xo‘jalik yuritish yoki tezkor boshqaruv huquqida tegishli bo‘lgan pul mablag‘larini davlat va munitsipal tuzilmalarni moliyaviy ta‘minlash maqsadida begonalashtirish shaklida undiriladigan majburiy, yakka tartibdagi qaytarib berilmaydigan to‘lovlarni aks ettiradi, ya‘ni soliq - davlat tomonidan xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar va fuqarolardan majburiy qonuniy tartibda belgilangan stavkalar bo‘yicha, soliq to‘lovchining bundan biron bir muayyan manfaat ko‘rishi bilan bevosita bog‘lanmagan tarzda undiriladigan pul yig‘imi.

Hozirgi vaqtda solliqlar vositasida davlat daromadlarining asosiy qismi shakllantiriladi. Bozor munosabatlarining shakllanishi davrida solliqlar korxonalarining iqtisodiy faoliyatini tartibga solishning bilvosita quroli hisoblanadi.

Tovarlarni bojxona chegarasi orqali olib o‘tishda va boshqa hollarda bojxona to‘lovlari to‘lanadi. Bojxona kodeksiga asosan O‘zbekiston Respublikasi hududida quyidagi bojxona to‘lovlari turlari amal qiladi:

- bojxona boji;
- qo‘shilgan qiymat solig‘i;
- aksiz solig‘i;
- bojxona yig‘imlari

Qonun hujjatlarida boshqa bojxona to‘lovlari ham belgilanishi mumkin. Bojxona bojlarining va solliqlarning stavkalari har yili moliya yili uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori asosida belgilanadi.

Boj tarifi bojxona chegarasi orqali olib o‘tiladigan O‘zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyatining tovar nomenklaturasiga muvofiq tizimlashtirilgan tovarlarga nisbatan qo‘llaniladigan bojxona bojlari stavkalarining jamlanmasidir.

Bojxona to‘lovlarini to‘lovchilar quyidagilardan iborat:

- deklarant;
- bojxona brokeri, agar deklarant bilan tuzilgan shartnomada bu nazarda tutilgan bo‘lsa;
- bojxona omborining, erkin omborning, boj olinmaydigan savdo do‘konining egasi, tashuvchi, ular tomonidan bojxona rejimlarining qo‘llanilish talablari va shartlariga amal qilinmaganda;

• xalqaro pochta va kur'erlik jo'natmalarining pochta aloqasi operatorlari va provayderlari, basharti bojxona nazorati ostida bo'lgan xalqaro pochta va kur'erlik jo'natmalari yo'qolsa yoki bojxona nazoratisiz berilsa.

Bojxona kodeksiga muvofiq har qanday manfaatdor shaxs to'lovchi uchun bojxona to'lovlarini to'lashga haqli.

Tarif preferensiyalari bojxona bojlarini to'lashdan ozod etish, bojxona bojlari stavkalarini kamaytirish yoki muayyan davlatlarda ishlab chiqarilgan tovarlarni bojxona hududiga preferensial olib kirish yoki ushbu hududdan preferensial olib chiqishda kvotalar belgilash tarzida beriladi.

Davlat byudjeti davlatning yirik markazlashgan pul fondi bo'lib, davlatning funksiyalarini bajarishga asoslangan iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Byudjet so'zi g'azna ma'nosini bildirar ekan, uning mohiyati ham davlatning qo'lida markazlashtirilgan pul jamg'armalarining tashkil etilishi va davlatning siyosatini amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar yuzasidan pul munosabatlarini bildiradi. Davlat byudjeti moliya tizimi hamda davlat moliya bo'g'inining asosiy qismidir.

O'zbekiston Respublikasining Budget Kodeksiga asosan davlat budjetiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Davlat budjeti - davlat pul mablag'larining (shu jumladan davlat maqsadli jamg'armalari mablag'larining) markazlashtirilgan jamg'armasi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Mahalliy byudjetlar-hududiy moliyaning asosiy tashkil etuvchisi hisoblanadi. Mahalliy byudjetlarning daromadlari, asosan, mahalliy soliqlar va yig'imlar, soliqsiz daromadlar, yuqori turuvchi byudjet tashkilotidan olinadigan ajratmalardan tashkil topadi.

Davlat byudjetining harakat qilish mexanizmi ikki ko'rsatkichda bo'ladi:

1. Davlat budjetining daromadlari.
2. Davlat budjetining harajatlari.

Daromadlar – bu davlatning sub'ekti sifatida faoliyat ko'rsatishi uchun moliyaviy baza hisoblanadi. Davlat byudjeti har yili ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning shartli ravishda quyidagicha guruhlash mumkin:

- ✓ Soliqlar va soliqlarga tenglashtiriluvchi majburiy to'lovlar;
- ✓ Davlat mulkini xususiylashtirishdan keladigan daromadlar;
- ✓ Davlat zayomlari;
- ✓ Qog'oz pullar emissiyasi va boshqalar.



Davlat daromadlari tizimida markaziy moliyaviy manba bo'lib soliq va bojxona to'lovlari hisoblanadi. Soliqlar va bojxona to'lovlari asosan fiskal, iqtisodiy, ijtimoiy ahamiyatga ega. Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish soliqlarning fiskal funksiyasini kasb etsa, ayrim tarmoqlar rivojlanishini rag'batlantirish maqsadida turli xil imtiyozlar beriladi va kam daromadli aholining soliqlardan ozod etish, ularni davlat tonmonidan moliyalashtirish hisobiga ijtimoiy vazifalar hal etiladi.

Hozirgi sharoitda davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali manbai bo'lib soliqlar va ularga tenglashtirilgan majburiy to'lovlar hisoblanadi. Yuqorida respublikamizda davlat byudjeti ikki pog'onadan iborat ekanligiga to'xtalgan edik. Ularning har biriga muayyan daromad manbalari birlashtirilgan. Jumladan, respublika budjeti daromadlari umumdavlat soliqlari, yig'implari, bojlari, majburiy to'lovlar va boshqa to'lovlar hisobiga shakllantirilsa, mahalliy budjetlar daromadlari mahalliy soliqlar, yig'implar va boshqa majburiy to'lovlar hisobiga shakllantiriladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Vahobov A.V, Jo'raev A.S. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. T.: Sharq, 2009. 68- bet.
2. E.Gadoev Foyda solig'i – Toshkent “Norma” nashriyoti 2011 y. 228 bet
3. E.Gadoev Bilvosita soliqlar – Toshkent “Norma” nashriyoti 2010 yil. 160 bet
4. Malikov T. S “Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari” Akademiya T.,2002 – Toshkent. 68-89 betlar.
5. O'rmonov J. Xorijiy mamlakatlar soliq tizimi. –T.: Dizain print. 2007. – 202 b.

## BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI SPORTGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**Eshpo'latova Dilnoza Mamaniyoz qizi**

NavDPI "Sport turlarini o'qitish metodikasi"

kafedrası tayanch doktoranti

**Tayanch so'zlar:** sportchilar, texnik-taktik tayyorgarlik, umumiy jismoniy tayyorgarlik, pedagogik,

ijtimoiy – psixologik, tibbiy-biologik nazorat.

**Ключевые слова:** спортсмены, технико-тактическая подготовка, общефизическая подготовка, педагогический, социально-психологический, медико-биологический контроль.

**Key words:** athletes, technical and tactical training, general physical training, pedagogical, sociopsychological, medical and biological control.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi zamon bosqichida insonni tarbiyalash, uning jismoniy sifatlarini rivojlantirish, salomatligini mustahkamlash, ish qobiliyatini oshirish, jamoalarda qulay ruhiy muhitni yaratishning ko'p qirrali jarayonida jismoniy tarbiya va sportning ahamiyati ortib borayotganligi kuzatilmoqda.

Jismoniy tarbiya va sportga davlat siyosati darajasida e'tibor berilishi jismoniy tarbiya va sport xodimlari oldiga katta vazifalar qo'yib, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish o'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy tayyorgarligini oshirish, mehnat va Vatan mudofaasiga tayyorlash uchun katta xizmat qiladi. Sportchi yoshlarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, ularning jismoniy kamolotga erishishida jismoniy tarbiyaga bo'lgan ehtiyojini shakllantirish o'quv muassasalarining ulug'vor vazifalaridir. Ularning individual jismoniy va funksional qobiliyatlariga mos holda optimal jismoniy yuklama bilan masg'ulotlarni tashkil etish zarurdir. Olimlarimiz tomonidan olib borilgan ilmiy ishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, jismoniy yuklamani me'yorlashda pedagogik va fiziologik tomonlar o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud. Jismoniy yuklama berish natijasida organizmda kechadigan o'zgarishlar barcha fiziologik tizimlarga ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoshidagi bolalarning morfologik va funksional shakllanish dinamikasi murakkab va ko'p qirralidir. [1] Bolalar va o'smirlarning sog'lig'i bir qator omillar ta'siri natijasida shakllanadi. Bu ko'proq ijtimoiy iqtisodiy sharoitga bog'liq. Masalan ilm fan taraqqiy etgan sari yashash sharoitining, iqlimning o'garishi natijasida bolalar va o'smirlarda akseleratsiyaning vujudga kelishi, xususan, o'smirlarda bo'y uzunligining 10 sm.ga ortishi kabilar. Soha mutaxassislarining fikricha, xalq

sog'lig'i ilmiy asoslangan jismoniy tarbiya tizimi borasida bo'lib aholining hamma qatlamlarini o'z ichiga oladi; ilk bolalikdan boshlab jismoniy rivojlanishda va ish qobiliyatlarining takomillashishida pedagogik nazoratni talab qiladi. Xususan, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyotiga oid adabiyotlarda jismoniy tarbiya tizimining olti bo'g'inga ajratilishida ham yuqoridagi fikrlar o'z isbotini topgan. [2,3]

Jismoniy tarbiya vositalarini tanlashda shug'ullanuvchilarning yoshi, jinsi va tayyorgarligini hisobga olish zarur. Xususan, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan Davlat Ta'lim Standartlarida ham o'quvchilarning yoshi ortgan sari o'quv mezonlari va sinov ko'rsatkichlarining me'yori ham ortib boradi. Yosh sportchilarning ko'p yillik muntazam tayyorgarligi kishi rivojlanishining yosh xususiyatlari, ularning tayyorgarlik darajasi, tanlagan sport turining o'ziga xos xususiyatlarini qat'iy hisobga olgan holdagina muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin. Yoshlar va umuman insonning barkamolligi jismonan, ma'non va aqlan yetuklik darajasi bilan belgilanadi. Ana shu uch jihatning uyg'unlikda rivojlanishi barkamollikni ta'minlashi mumkin.

Mamlakatimiz mustaqillik yillarida hamyurtlarimiz Olimpiada va Osiyo o'yinlarida, jahon chempionatlarida muvaffaqiyatli qatnashib kelmoqdalar. Olimpiya ta'limi tizimida sportchilarning yuqori natijalariga erishishda sportchilarning jismoniy tayyorgarligida harakat sifatleri: kuch, tezlik, chaqqonlik, chidamlilik va egiluvchanlik sportning ish qobiliyatini belgilashda eng yuqori natijaga erishishda muhim ko'rsatkich bo'lib, ular harakat masalasining shakllanishida takomillashadi, birgalikda rivojlanadi. Harakat masalalari va jismoniy sifatlarning takomillashishi yagona jarayondir. Har bir inson harakatlarini bajarishda muayyan imkoniyatlarga ega. Insondagi jismoniy fazilatlarining rivojlanganlik darajasi faqat inson a'zolarining fiziologik imkoniyatlari bilan emas, balki ruhiy jihatlar, chunonchi, irodaviy fazilatlar insonning imkoniyatlaridan qanchalik olishini belgilaydi. Sportchini jismoniy tayyorlashning mazmuni kuch, chidamlilik va qayishqoqlikni tarbiyalash. Jismoniy tayyorgarlik, sport mashg'uloti mazmunining poydevoridir. Jismoniy madaniyat va sport o'quvchilarda jismoniy tarbiya darsi va sport to'garaklari jarayonida sportga qiziqish shakllanadi. Yoshlarning jismoniy mashg'uloti va sport musobaqasi hamda ularning o'rganilayotgan sport o'yinlariga oid bilim darajalarini kengaytirish, uning mohiyatini chuqurroq o'rganish, o'z sport turi bo'yicha yangiliklarni bilib olishga intilish ortadi. Odatda, sportga yoshlarning qiziqishi aniq shart-sharoitlar va ta'lim – tarbiyaga, shu sport turi mashg'ulotini o'rganish yo'lidagi tayyorgarligiga bog'liqdir. O'z navbatida, jismoniy mashqlarni o'rganish sportning har xil turlaridan amalda foydalana bilishga, masalan, sport bo'yicha zarur ma'lumotlar olish, sport musobaqalarida faol ishtirok etish, sport o'yinlarini tahlil qilish, sport ishlari bo'yicha

fikr almashish va h.k. Sportga qiziqishni uyg'otishning shakli va uslublari hozirgi davrda xilma – xildir. Ular odatda, jismoniy madaniyat darsi va sport to'garaklarida o'tkaziladigan mashg'ulotlarida qo'llaniladi. Psixologik – pedagogik darslarida shu manbalar sifatida yoshlarning ruhiy xususiyatlari jismoniy madaniyat va sport mashg'ulotlarida emotsional sharoitni o'rnatish, o'rganilayotgan mashqlarning yangiligi, yoshlarning o'z aqli, ruhiy va jismoniy hamda amaliy faoliyatlarida o'z yutuqlarini bilishlari, murabbiyning shaxsiy kabilar ko'rinadi. Sport mashg'ulotlarida shug'ullanuvchi yoshlarga sport mahoratini oshirishda ba'zi bir psixologik–pedagogik sharoitlarga e'tibor berishidadir, chunki ularni biz yoshlarning sportga bo'lgan qiziqishini shakllantirishda juda katta zaxira deb hisoblaymiz. Yoshlarda sportga bo'lgan qiziqishni uyg'otish uchun murabbiy yoki jismoniy madaniyat o'qituvchisi, albatta, sport mashg'ulotini o'rganayotganida yuqorida aytilgan psixologik – pedagogik sharoitlarni hisobga olish kerak. Sportga qiziqishning shakllanishida asosiy psixologik – pedagogik sharoitlardan biri yoshlarning psixixususiyatlarini har tomonlama o'rganishdir. Bunga xarakter, temperament, qobiliyat, faoliyatning yo'nalishi va mativlari kiradi. Qiziqishning shakllanishida yaxshi natijalar, uning rivoji o'qituvchi, murabbiy va yoshlarning qay ruhda mashg'ulotlarni olib borishlari, o'z vazifalarini qanday o'tashlariga bog'liq. Musobaqalarda o'z yutuqlaridan qanoatlanish, umumiy ko'taringki ruh, sport mashg'uloti va musobaqasi jarayonida yo'l qo'ygan xatolardan xafa bo'lish hammasi yoshlar shaxsiyatiga ta'sir qiladigan muhim omillardir. Shu omil psixologik jarayonlar va xususiyatlar bilan birga har bir yoshning boy ichki dunyosini tashkil etadiki, u psixologik holat deb nomlanadi. O'quvchilarning sport mashg'ulotiga qiziqish bilan qatnashishi o'qituvchi va murabbiyning yoshlarni o'z kuchiga ishontira bilishi, musobaqada har qanday qiyinchiliklarni yengishda o'ziga ishonch va sabotli bo'lish lozimligini uqtira bilishiga bog'liq. Yuqori darajali sportchilarni ruhiy tayyorgarligining tuzilishi tanlangan sport turi bilan shu sport turi xususiyatlariga xos ruhiy imkoniyatlar soni va ularning har xilligi, qiyinchiliklari bilan farq qiladi. Ruhiy tayyorgarlikning asosi omillaridan biri keyingi bo'ladigan musobaqalar yo'nalishini bashorat qila bilish qobiliyatidir. Agar bashorat qilishda favqulotdagi harakatlar tushib qolmasa, sodir bo'lishi mumkin bo'lgan harakatlar voqealar muvaffaqiyatli bashorat qilinadi. Bashoratning aniqligi sportchining tajribasiga raqibini yaxshi bilishiga, o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholashiga bog'liqdir. Musobaqa kurashini bashorat qila bilish qobiliyati asosi g'alaba omillaridan deb biluvchi tajribali murabbiylar yuqori darajali pedagogik ko'nikmalari bilan ajralib, ular bu qobiliyatini texnik – taktik jismoniy ruhiy tayyorgarliklar bilan birga qo'shib olib boradilar.

### РЕЗЮМЕ

Sportga tayyorlash jarayonining shakllanishida asosiy psixologik – pedagogik sharoitlardan biri yoshlarning psixik xususiyatlarini har tomonlama o'rganishdir. Bunga xarakter, temperament, qobiliyat, faoliyatining yo'nalishi va mativlari kiradi.

### РЕЗЮМЕ

Одним из основных психолого-педагогических условий формирования процесса подготовки к занятиям спортом является всестороннее изучение психических особенностей этих молодых людей. К ним относятся характер, темперамент, способности, направление деятельности и мотивы.

### SUMMARY

One of the main psychological and pedagogical conditions for the formation of the process of preparing for sports is a comprehensive study of the mental characteristics of these young people. These include character, temperament, abilities, direction of activity and motive.

### Adabiyotlar:

1. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning dolzarb muommolari Respublika ilmiy- amaliy anjumani materiallari, 2004 yil 27- avgust. Samarqand 2004
2. O'zbekiston yoshlari orasida jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish muommolari.Oliy ta'lim muassasalari ilmiy-nazariy anjumani materiallari.-T 2008

## **Bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish**

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi “Bank hisobi, auditori va nazorati” mutaxassisligi magistranti

**Maxmirzayev Abdusattor Tolibjon o‘g‘li**

[abdusattormahkmirzaev@gmail.com](mailto:abdusattormahkmirzaev@gmail.com)

### **Improving materiality and auditor risk in bank auditing**

Master's student of Bank-Finance Academy of the Republic of Uzbekistan majoring in "Bank accounting, audit and control".

**Makhmirzayev is the son of Abdusattor Talibjon**

[abdusatormahkmirzaev@gmail.com](mailto:abdusatormahkmirzaev@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy ishda bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Muhimlik tushunchasi bank faoliyatining moliyaviy hisobotlaridagi jiddiy xatoliklarni aniqlashda auditorlar uchun asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Auditorlik riski esa bank audit jarayonida xatoliklar va moliyaviy buzg‘unchiliklarni aniqlay olmaslik ehtimolini ifodalaydi. Ushbu ilmiy ish auditor riskini kamaytirish va muhimlikni to‘g‘ri belgilash bo‘yicha taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishga yo‘naltirilgan. Banklarning moliyaviy holatini ishonchli baholash va moliyaviy axborotlarning aniqligini oshirishda audit jarayonining samaradorligini oshirish asosiy maqsad sifatida qo‘yilgan.

Ish davomida muhimlik darajasini aniqlashning ilg‘or usullari hamda auditorlik xatoliklari ehtimolini kamaytirish uchun ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** bank auditori, muhimlik, auditor riski, moliyaviy hisobotlar, xatoliklarni aniqlash, ichki nazorat, auditorlik jarayoni, moliyaviy axborotlar, risklarni boshqarish, auditorlik sifati.

### **Kirish**

Bank auditining asosiy vazifasi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini baholash va xatolar yoki firibgarlik holatlarini aniqlashdan iboratdir. Ushbu jarayonda muhimlik va auditor riski tushunchalari markaziy o‘rinni egallaydi. Muhimlik darajasi moliyaviy hisobotlar tarkibida auditor uchun qaysi ma‘lumotlar e‘tiborga olinishi kerakligini belgilaydi, auditorlik riski esa auditorning xatolarni aniqlay olmaslik ehtimolini anglatadi.

Banklarning moliyaviy hisobotlari ko'pincha murakkab va ko'p qirrali bo'lib, undagi har qanday xato yoki xato ehtimoli jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bank auditida muhimlikni to'g'ri aniqlash va auditor riskini minimallashtirish bo'yicha samarali usullarni joriy etish zarurdir.

Ushbu ishning dolzarbligi bank tizimida moliyaviy barqarorlik va ishonchlilikni ta'minlashda audit jarayonining ahamiyati ortib borayotgani bilan belgilanadi. Xususan, bank faoliyatidagi muhimlik darajasi va auditorlik riski zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda banklarni samarali boshqarishda va investitsiyalarni himoya qilishda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy asoslarni o'rganish, ularni minimallashtirish usullari va mexanizmlarini taklif etishdan iborat.

Bugungi kunda banklar faoliyatining shaffofligi va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash, ularning ishonchli auditi orqali amalga oshiriladi. Xalqaro va milliy audit standartlari bu jarayonda muhimlik va auditorlik riskini boshqarishga katta ahamiyat beradi. Auditorlar tomonidan moliyaviy hisobotlarni tekshirish jarayonida muhimlikni belgilash va auditor riskini minimallashtirish bankning umumiy moliyaviy holatini va uning yuridik talablarni qanchalik to'g'ri bajarayotganini aniq baholash imkonini beradi.

Bu borada, audit jarayonidagi muhimlikni aniqlash uchun quyidagi masalalar muhim sanaladi:

1. Muhimlik mezonlari: Auditorlar moliyaviy hisobotlarning turli elementlariga nisbatan muhimlik darajasini qanday belgilashni tushunishlari zarur. Bu esa moliyaviy ma'lumotlarni buzib ko'rsatish ehtimolini oldini olishga xizmat qiladi.

2. Auditorlik riski: Audit jarayonida auditor riski xatolar yoki buzilishlarni aniqlay olmaslik ehtimoli bilan bog'liq. Bu riskni boshqarish auditorning umumiy strategiyasiga kiritilishi kerak bo'lgan asosiy elementdir.

3. Ichki nazorat tizimlari: Bankning ichki nazorat tizimlari auditorlar uchun muhim axborot manbai hisoblanadi. Ularning samaradorligi audit riskini pasaytirishda va muhimlikni belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Tadqiqot davomida, bank auditida muhimlik va auditor riskini boshqarishning nazariy asoslari, zamonaviy yondashuvlar va usullar tahlil qilinadi. Shuningdek, bank auditining sifatini oshirishda va moliyaviy buzg'unchiliklarni kamaytirishda muhimlik va auditorlik riskini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu, o'z navbatida, banklar faoliyatining shaffofligini ta'minlash va ularning iqtisodiy tizimdagi barqarorligini oshirishga hissa qo'shadi.

## Xulosa

Ushbu tadqiqotda bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqildi. Muhimlik va auditor riski bank auditining asosiy elementlari bo'lib, ular moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini baholash, moliyaviy xatolar va buzilishlarni aniqlashda katta ahamiyatga ega. Auditorlar muhimlik darajasini to'g'ri belgilash orqali asosiy e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan moliyaviy ma'lumotlarni aniqlashlari, auditor riskini minimallashtirish orqali esa audit jarayonining ishonchliligini oshirishlari mumkin.

Tadqiqot davomida muhimlikni aniqlash va auditorlik riskini kamaytirish usullari tahlil qilindi va ushbu jarayonlarni takomillashtirishning quyidagi asosiy jihatlari aniqlandi:

1. Muhimlikni aniqlashda zamonaviy yondashuvlar: Auditorlar moliyaviy hisobotlarda eng muhim ma'lumotlarni aniqlashda aniq mezonlardan foydalanishi zarur. Bu esa bank faoliyatida moliyaviy holatni yanada real baholash imkonini beradi.

2. Auditorlik riskini kamaytirish: Banklarda samarali ichki nazorat tizimlari orqali auditorlik riskini pasaytirish va moliyaviy xatoliklarni kamaytirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ichki auditning sifatini oshirish orqali auditorlik faoliyatining ishonchliligini ta'minlash mumkin.

3. Tavsiya etilgan chora-tadbirlar: Bank auditida muhimlik va auditor riskini boshqarishning yangi yondashuvlari va ilg'or texnologiyalarini joriy etish, auditorlar uchun doimiy o'qitish va ularni zamonaviy talablarga moslashtirish zarur.

Natijada, bank auditining samaradorligi oshirilib, moliyaviy barqarorlik mustahkamlanadi. Bu esa banklarning umumiy faoliyati uchun muhim ahamiyat kasb etadi va investitsiyalarni himoya qilishda ham katta o'rin tutadi.

Bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish orqali moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi, audit jarayonining samaradorligi va umuman bank faoliyatining barqarorligini oshirishga erishiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, muhimlik va auditorlik riski o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik auditorlar uchun keng qamrovli yondashuvni talab qiladi. Bank faoliyatining murakkabligi sababli, auditorlar muhimlikni aniqlash va auditor riskini boshqarishda aniq usullar va zamonaviy texnologiyalarga tayanishlari kerak.

Xulosa sifatida, bank auditida quyidagi takomillashtirish yo'nalishlari tavsiya etiladi:

1. Muhimlikni tahlil qilishning ilg'or usullari: Muhimlik darajasini belgilashda bank faoliyatiga xos bo'lgan maxsus ko'rsatkichlar va mezonlardan foydalanish kerak. Bu jarayon uchun zamonaviy texnologiyalardan, masalan, sun'iy intellekt va



tahliliy dasturlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu auditorlarga moliyaviy xatoliklarni tezda aniqlash imkonini beradi.

2. Auditorlik riskini baholash va kamaytirish: Auditorlar uchun auditorlik riskini minimallashtirishning samarali usullari ichki nazorat tizimlarining kuchaytirilishi va riskni boshqarish jarayoniga ilg'or texnologiyalarni qo'shish bilan bog'liq. Xususan, avtomatlashtirilgan tizimlar auditor riskini sezilarli darajada kamaytirishi va xatoliklar ehtimolini pasaytirishi mumkin.

3. Auditorlar malakasini oshirish: Auditorlarning malakasini muntazam ravishda oshirib borish va ularni xalqaro audit standartlariga mos ravishda tayyorlash muhimdir. Auditorlar uchun doimiy ravishda seminarlar va treninglar o'tkazish, ularni zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga o'rgatish kerak.

Umuman olganda, bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish orqali bank faoliyatining moliyaviy holatini yanada aniq baholash, auditorlik jarayonining sifatini oshirish va moliyaviy xatarlarni kamaytirish imkonini beradi. Bu esa bank tizimining ishonchliligi va shaffofligini oshirishga, shuningdek, investitsiya muhitini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bank auditida xalqaro tajriba va ilg'or usullarni tatbiq etish milliy bank tizimini xalqaro maydonda raqobatbardosh qiladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Aliev S.A. "Bank auditida muhimlik va auditorlik riski: nazariya va amaliyot". Tashkent: Iqtisodiyot, 2021.
2. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). "International Standards on Auditing (ISA) 320: Materiality in Planning and Performing an Audit". 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Auditorlik Palatasi. "Auditorlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik to'plami". Tashkent, 2022.
4. Simanov A.V. "Auditorlik xavflari va ularning boshqaruv usullari". Moskva: Finansy i Kredit, 2019.
5. Krasnov E.A. "Moliyaviy auditda auditorlik riski va uni kamaytirish strategiyalari". Sankt-Peterburg: Audit va Moliyaviy Hisobotlar, 2020.
6. Ulug'murodov N.K. "Bank auditida xavf omillari va ularni boshqarish usullari". Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Noshirligi, 2021.
7. Knechel, W.R., & Salterio, S.E. "Auditing: Assurance and Risk". London: McGraw-Hill, 2017.
8. KPMG. "Bank auditi bo'yicha xalqaro tajriba va amaliyot". KPMG Hisobotlari, 2021.

9. Davletov B.S. "O'zbekistonda auditorlik faoliyatini rivojlantirish istiqbollari". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi Nashriyoti, 2022.
10. PwC. "Auditorlik faoliyatida texnologiyalardan foydalanish: hozirgi tendensiyalar va istiqbollari". PwC Hisobotlari, 2020.

**Jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish, qonunchilik va amaliyot  
uyg'unligi**

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi soliqlar va soliqqa tortish  
mutaxassisligi magistranti **Sodiqov Mirjalol Qurbonovich**

[mirjalolsodiqov@umail.uz](mailto:mirjalolsodiqov@umail.uz)

**Taxation of natural persons on the basis of declaration, harmony of legislation  
and practice**

Sodikov Mirjalol Kurbanovich, a master's student in taxes and taxation at the  
Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan

[mirjalolsodiqov@umail.uz](mailto:mirjalolsodiqov@umail.uz)

**Annotatsiya:** Mazkur ilmiy ish jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish tizimining qonunchilik va amaliyotdagi uyg'unligini o'rganishga bag'ishlangan. Unda soliq deklaratsiyasi asosida daromadlarni hisobga olish, soliqqa tortish mexanizmlari, shuningdek, deklaratsiya berish jarayonidagi mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Soliq qonunchiligi va amaliyotdagi farqlarni tahlil qilish orqali tizimning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari jismoniy shaxslarning soliqqa tortilishi jarayonida qonunchilik va amaliyot uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** Jismoniy shaxslar, soliq deklaratsiyasi, soliqqa tortish, qonunchilik, amaliyot, daromadlar, soliq tizimi, deklaratsiya asosida soliq solish.

**Kirish**

Jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish tizimi har bir davlatning moliyaviy siyosatida muhim o'rin tutadi. Ushbu tizim orqali fuqarolar o'z daromadlarini rasman e'lon qilishadi va shu asosda soliqqa tortiladi. Bu jarayon, davlatning byudjet daromadlarini shakllantirishda, daromadlarni tartibga solishda va soliqqa tortishda asosiy mexanizmlardan biri sifatida xizmat qiladi. Ammo,

deklaratsiya asosida soliqqa tortish tizimi samarador bo'lishi uchun qonunchilik va amaliyot uyg'unligining ta'minlanishi zarur.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy shaxslar uchun soliq qonunchiligida belgilangan qoidalar va amaliyotdagi jarayonlar o'rtasidagi farqlar ayrim hollarda fuqarolar va soliq organlari o'rtasida noaniqliklar va qiyinchiliklar keltirib chiqarmoqda. Mazkur ilmiy ishda jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish jarayonidagi qonunchilik va amaliyot o'rtasidagi moslik masalalari tahlil qilinadi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bu sohada qonunchilikning yangilanib borishi va amaliyotdagi muvofiqlashtirish jarayonlarini yanada takomillashtirish bugungi kundagi iqtisodiy islohotlar uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Soliq deklaratsiyasi tizimi jismoniy shaxslarning soliqqa tortish jarayonida shaffoflikni ta'minlash va soliqqa tortiladigan daromadlarni aniqlashda muhim vosita sifatida ko'riladi. Shunga qaramasdan, bu jarayonda soliq to'lovchilarning aniq va to'g'ri ma'lumotlarni taqdim etishi hamda soliq organlarining o'z vaqtida va samarali monitoring olib borishi asosiy omillar sifatida qaraladi. Deklaratsiya asosida soliq solishda soliq to'lovchilarning moliyaviy bilim darajasi, soliqqa oid qonunchilikdagi o'zgarishlardan xabardorlik va ushbu jarayonga nisbatan ishonch darajasi ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ko'p hollarda soliq to'lovchilarning deklaratsiya topshirish jarayonida uchraydigan muammolar qonunchilikning noaniq talqinlari yoki amaliyotdagi qiyinchiliklardan kelib chiqadi. Ayniqsa, O'zbekistonda soliq qonunchiligidagi o'zgarishlar va yangilanishlar bu jarayonni yanada murakkablashtirishi mumkin. Shuningdek, deklaratsiya topshirishning o'z vaqtida amalga oshirilmasligi, hujjatlarning to'liq to'ldirilmasligi kabi holatlar soliq organlari tomonidan jarimalar va qo'shimcha tekshiruvlar bilan bog'liq masalalarni keltirib chiqaradi.

Ushbu ilmiy ishda deklaratsiya asosida soliq solish jarayonining qonunchilik asoslari, O'zbekistondagi amaliyotda yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar va ularni hal

qilish yo'llari batafsil yoritiladi. Shu bilan birga, jismoniy shaxslarning soliqqa tortilishida qonunchilikning aniq va ravshan bo'lishi, amaliyotga mosligi va bu jarayonning soliq to'lovchilarga qulay bo'lishini ta'minlash muhimligini ko'rsatib o'tadi. Tadqiqotdan kutilayotgan natijalar O'zbekiston soliq tizimida deklaratsiya asosida soliqqa tortishni takomillashtirish, qonunchilik va amaliyot uyg'unligini oshirishga xizmat qiladi.

### **Xulosa**

Jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish tizimi davlatning byudjet daromadlarini to'g'ri shakllantirishda va soliqqa tortish jarayonida shaffoflikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tizimni samarali ishlashi uchun qonunchilik va amaliyot o'rtasidagi uyg'unlik muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi misolida, soliq deklaratsiyasi jarayonidagi qonunchilik asoslari va amaliyotdagi noaniqliklar ba'zan soliq to'lovchilar uchun qiyinchiliklar tug'dirayotganini ko'rish mumkin.

Tadqiqotda aniqlangan asosiy muammolar — soliq to'lovchilarning deklaratsiya jarayonidagi xabardorlik darajasining yetarli emasligi, hujjat topshirish tartibidagi murakkabliklar va soliq qonunchiligidagi o'zgarishlardan kelib chiqadigan noaniqliklar hisoblanadi. Ushbu masalalarni hal qilish uchun soliq deklaratsiyasini to'ldirish jarayonini soddalashtirish, soliq to'lovchilar uchun keng ko'lamli axborot va tushuntirish kampaniyalarini o'tkazish hamda soliqqa oid qonunchilikni muntazam ravishda yangilab borish zarur.

Shuningdek, soliq organlari tomonidan monitoring va nazorat jarayonlarining yanada samarali va tezkor amalga oshirilishi deklaratsiya asosida soliq solish tizimining rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu esa fuqarolar o'rtasida soliqqa oid ishonchni mustahkamlashga, soliqlarning to'g'ri va o'z vaqtida to'lanishiga hamda byudjetga tushumlarni oshirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish tizimi samaradorligini oshirish uchun bir nechta qo'shimcha choralar ham zarur. Birinchi

navbatda, soliq deklaratsiyasini topshirish jarayonini raqamlashtirish va elektron tizimlarni joriy etish orqali jarayonni soddalashtirish va tezkorlashtirish mumkin. Elektron deklaratsiya tizimlari soliqqa tortish jarayonining shaffofligi va aniqligini oshiradi, soliq to'lovchilarga esa vaqt va resurslarni tejash imkoniyatini beradi.

Ikkinchidan, soliq to'lovchilarning daromadlari va xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni avtomatik ravishda soliq organlariga taqdim etish tizimlarini joriy etish orqali deklaratsiya topshirishdagi inson omilini kamaytirish lozim. Bu usul, ayniqsa, soliqqa tortilishi kerak bo'lgan daromadlarni aniqlash va nazorat qilishda samarali bo'lib, soliqqa oid noqonuniy amaliyotlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi o'zaro muloqotni yaxshilash maqsadida soliq to'lovchilarga maslahat va qo'llab-quvvatlash xizmatlarini kengaytirish lozim. Bu xizmatlar orqali soliq to'lovchilarga deklaratsiya jarayonini tushunishlari va ularni to'g'ri to'ldirishlari uchun yordam beriladi, bu esa noto'g'ri deklaratsiyalar va boshqa xatolarning oldini olishga yordam beradi.

Shuningdek, soliqqa oid qonunchilikdagi o'zgarishlar va yangiliklar to'g'risida muntazam ravishda keng ko'lamli tushuntirish ishlarini olib borish muhimdir. Bu fuqarolarni yangi tartiblar va qoidalardan habardor qilishga xizmat qilib, soliq majburiyatlarini to'g'ri bajarishga yordam beradi.

Umuman olganda, jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish tizimini takomillashtirish orqali soliq to'lovchilarga yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, soliqlarning o'z vaqtida va to'liq to'lanishini ta'minlash hamda davlat byudjetining barqaror o'sishini ta'minlash mumkin. Shu bilan birga, qonunchilik va amaliyot uyg'unligini ta'minlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish tizimning samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2022.
2. Abdullayev, S. "Soliq tizimini isloh qilishning dolzarb masalalari." – Toshkent: Yangi iqtisodiyot, 2021.
3. Dadajonov, M. "Soliq deklaratsiyasi tizimi: nazariy asoslar va amaliyot." – Soliq jurnali, №3, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" 2021-yil 1-fevraldagi PQ-5051-sonli Qarori.
5. "Soliqqa tortishning zamonaviy usullari va amaliyotda qo'llanilishi." – Toshkent: Iqtisodiyot fanlari nashriyoti, 2020.
6. Karimov, O. "Jismoniy shaxslarga soliq solish tizimi: rivojlanish istiqbollari." – Iqtisodiyot va moliya jurnali, №2, 2022.
7. Jurayev, N. "Soliq deklaratsiyasi va uning huquqiy asoslari." – Huquq va qonun, №5, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi rasmiy veb-sayti: [www.soliq.uz](http://www.soliq.uz)
9. "Global soliq tizimlarida deklaratsiya asosida soliq solish amaliyoti." – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti nashrlari, 2023.
10. "Elektron soliq deklaratsiyasi va uning afzalliklari." – Elektron hukumat jurnali, №4, 2022.

## KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI

MUXTOROVA MUJGONA A'ZAMJON QIZI

Filologiya va tillarni o'qitish( ingliz Tili) yonalishi 2 bosqich 1- 23 guruh  
talabasi

**Annotatsiya:** Bugungi kunda kichik biznesni rivojlantirishning iqtisodiy asoslari hozirgi davrda shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda tadbirkorlik iqtisodiyotning barqaror o'sish omilidir.

**Kalit so'zlar:** Jamiyat, davlat kichik biznes, tadbirkorlik, bozor, xususiy, iqtisodiy, ijtimoiy, foyda, xojalik, xotin qizlar tadbirkorligi, imtiyozli kreditlar.

### KIRISH

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni rivojlantirish aholi bandligi va doromadlarini oshirishda muhim omildir. Ushbu soha vakillarini har taraflama qollab quvvatlash maqsadida oxirgi 2.5 yilda prezidentning 50 dan ortiq farmon va qarorlari qabul qilingan. Jumladan tadbirkorlik faoliyatini davlat ro'yxatidan otkazish turli ruxsatnomalar olish va boshqa ko'plab xizmatlar tartib qoidalari soddalashtirildi. Bu borada qulaylik yaratish uchun davlat xizmatlar agentligi va uning joylardagi markazlari tashkil etildi. Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakil ( biznes ombudsman ) lavozimi joriy qilindi. Barcha hududlarda tadbirkorlik murojaatini qabul qilib Hal etishga ko'maklashadigan bosh vazir qabulxonalari tashkil etildi. Vazirlar mahkamasi huzurida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qollab quvvatlash davlat jamg'armasi faoliyati yolga qoyilib, unga 200 mlrd som va 50 mln dollar mablag' ajratildi. Tijorat banklari tomonidan tadbirkorlarga ajratilyotgan kreditlar hajmi oshdi. Bunday amaliy choralar oz natijasini bermoqda. Kichik biznes va tadbirkorlikni barqaror rivojlantirish uchun zarur bolgan qulay shart- sharoitlar yaratish- jamiyatda samarali amal qiladigan bozor munosabatlarini shakllantirish mulkdorlar sinfini qollab quvvatlash hamda fuqarolik jamiyatining yangi demokratik institutlarini qaror toptirishning muhim shartidir. Har qanday Jamiyat taraqqiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy ozgarishlarning eng muhim omili bolib xizmat qiladi. Bu muhim vazifa hamda uni faol qilishning butun murakkabligi har Bir mamlakatning oziga xosligidan kelib chiqib kichik biznes va tadbirkorlikni qollab quvvatlash va uni rivojlantirishga noan'anaviy nostandart yonalishni taqazo qiladi, shubxasiz bunda, ushbu masalaning g'oyat muhim ahamiyat kasb etishini jamiyatning barcha azolarini anglab yetishlari



uning davlat tomonidan har tomonlama qo'llab quvvatlanishi iqtisodiyotning davlat va xususiy sektorlar o'rtasida barqaror sheriklik munosabatlarini qaror toptirish zarur.

tadbirkorlik - foyda olish maqsadida resurslardan yanada samarali foydalanishga qaratilgan xo'jalik faoliyatining muhim turidir. Ushbu jarayon quyidagilar orqali izohlanadi:

1. Tadbirkorlik kishilarning tavakkalchilik va ma'suliyat bilan bog'liq tashabbuskorlik faoliyati demakdir.

2. Tadbirkorlik cheklangan va innovatsion yondashuvni talab qiladigan resurslardan yanada oqilona foydalanishga qaratiladi.

3. Tadbirkorlik faoliyati qo'shimcha daromad va foyda keltirgan taqdirdagina o'zini oqlagan bo'ladi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlarning tadbirkorlik va biznes faoliyatini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan mamlakatimiz prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan mamlakatimiz aholisining qariyb yarmi 17 mlni xotin-qizlardir. Ularning manfaatlarini ta'minlash jamiyat hayotidagi o'rnini mustahkamlash davlatimiz ijtimoiy siyosatining muhim yo'nalishi deb ta'kidlanishi buning yaqqol isbotidir. Ta'kidlash joizki 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasining 69- moddasida xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib har tomonlama ko'maklashish tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topshirishlariga, munosib har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish yuzasidan hamda 85-modada ayollar orasida ishsizlik darajasini ikki baravar kamaytirish 700 mingdan ziyod ishsiz xotin-qizlarni davlat hisobidan kasb-hunarga o'qitish, ish bilan band bo'lmagan xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish va o'zini-o'zi band qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha vazifalar belgilangan[1], shuningdek o'zbekiston respublikasi prezidentining 2021-yil 5-martdagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlarni tadbirlari to'g'risidagi " PQ-5020 sonli qarorida xotin qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish, xotin qizlar tadbirkorlik tashabbuslarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun tijorat banklariga resurs mablag'larini belgilangan tartibda joylashtirish vazifalari belgilangan.

Bundan tashqari o'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risidagi qonunning tegishli qoidalari asosida mamlakatning uzoq muddatli maqsadlari va ustovliklariga muvofiq O'zbekiston respublikasi 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasini ishlab chiqilganligi ham ayollarning barcha sohalarda xususan, iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlash bo'yicha belgilangan vazifalarning ahamiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda xotin-qizlarning tadbirkorlik va biznes faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlovchi omillar hamda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish.

Yakuniy qism: ko'plab xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki xotin-qizlarning tadbirkorlik va biznes faoliyatini qo'llab-quvvatlash dasturlari xususiy tadbirkorlik va kichik biznesda gender tengsizlikning kamayishiga, ijtimoiy-iqtisodiy hayotda ayollar faolligini oshirishga bandlik ko'rsatkichining yaxshilanishiga oxir-oqibatda esa, mamlakat iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xotin-qizlar o'rtasida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va ushbu yo'nalishda ularni qo'llab-quvvatlash hamda "O'zbekistonning biznes erkinlik" indikatorida ayollarning iqtisodiy integratsiyalashuvi subentikator bo'yicha reytingni oshirish yuzasidan ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib quyidagicha chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

#### **Adabiyotlar ro'yxati:**

1. Axmedov.D.Q, Ishmuhammedov.A E, Jumayev. Q.X Jumayev. Z.A makroiqtisodiyot darslik TTDIU 2004 240 B .
2. Ózbekiston respublikasi prezidentining 2022- yil 28- yanvardagi 2022-2026- yillarga mo'ljallangan yangi ózbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF-60 sonli farmoni
3. O'zbekiston respublikasi prezidentining 2021-yil 5-martdagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish" chora-tadbirlarni tadbirlari to'g'risidagi PQ-5020 sonli qarori.

## РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОЙ КОНСТРУКТИВНОЙ СХЕМЫ ВИНТОВОГО КОНВЕЙЕРА.

**К.К.Юлдашев.**

**Андижанский машиностроительный институт, Андижан, Узбекистан**

**Аннотация.** В статье представлены результаты разработки конструкции эффективной винтового конвейера транспортирующего и очищающего хлопок, обоснование параметров винта. Построены характеристики взаимодействия с транспортируемой частью хлопка при движении винта конвейера, графики связи.

**Ключевые слова.** Винтовой конвейер, угол подъема, диаметр, угловая скорость, сетчатая.

**Введение.** Известен винтовой конвейер содержащий неподвижный желоб, нижняя часть которого имеет форму полуцилиндра, закрытого сверху крышкой, и установленный внутри желоба по его оси приводной винт в подшипниках, закрепленных на желобе. Нижняя рабочая часть желобе выполнена в виде сетчатой поверхности. Перемещение груза по желобу осуществляется витками вращающегося винта [1].

Недостатком этой конструкции винтового конвейера является высокий расход энергии и возможность забоя груза в желобе при увеличенной подаче материала.

Другой известный конвейер, который содержит желоб, нижняя часть которого имеет форму полуцилиндра, закрытый сверху крышкой. К желобу в нижней цилиндрической части прикреплены кольцевые бандажи, посредством которых желоб установлен на роликах с возможностью колебания желоба вокруг своей оси. Ролики упираются в торцевые плоскости кольцевого бандажа на желобе. Желоб для возможности колебания подвешен на подшипниках на валу винта. Крышка имеет в левой части входное отверстие, а желоб имеет в правой части выходное отверстие [2].

Недостатком данной конструкции является невозможность удаления из общей массы транспортируемых семян хлопка сорных примесей, выделяемые в результате винтового движения. Вследствие этого, выделенные сорные примеси попадают в технологическую машину-линттер и сильно загрязняют получаемый продукт-линт (хлопах).

В следующей известной конструкции винтового конвейера, содержится желоб с нижней полуцилиндрической частью, установленный с возможностью колебания вокруг своей оси винт, установленный внутри желоба по его оси в подшипниках закрепленных в нижней полуцилиндрической части желоба выполнены отверстия [3]. Недостатком данной конструкции является недостаточное транспортирование сыпучего материала (хлопка, волокнистых отходов) из-за значительного торможения материала за счет их взаимодействия с кромками отверстий и недостаточного трения между поверхностью витков винта и транспортируемым хлопком.

В винтовом конвейере содержащий желоб с нижней полуцилиндрической частью и установленной сверху крышкой, внутри желоба по его оси установлен приводной винт с криволинейной рабочей поверхностью, при этом криволинейная рабочая поверхность витков винта выполнена зигзагообразной формы, причем высота треугольных выступов составляет от 4,0 до 7,0 мм [4]. Недостатком данной конструкции является, низкий эффект выделения и отвода сорных примесей из хлопка.

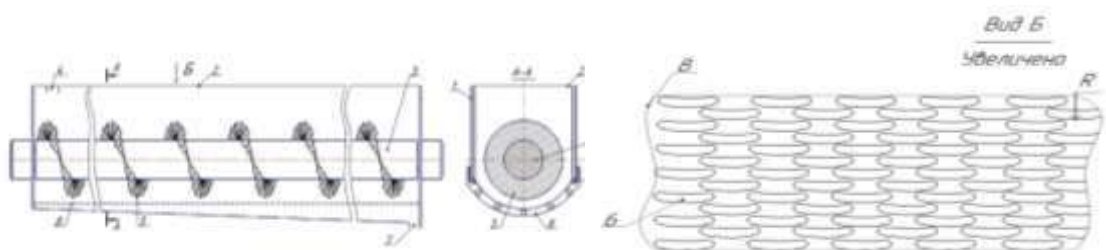
Следует отметить, что в существующих винтовых конвейерах при транспортировке волокнистых материалов, особенно хлопковых из-за не достаточного разрыхления материала происходит не достаточное выделение сора. Кроме того из-за не достаточного трения между винтовой поверхностью и волокнистым материалом происходит отставание их при транспортировке, что приводит к дополнительным механическим повреждениям волокнистого материала (хлопка и их отходов). Взаимодействие винтовой поверхности на волокнистый материал происходит монотонно в одном направлении, с постоянной движущейся силой, что не обеспечивает эффективность их очистки. Конструкция сетчатой поверхности не обеспечивает интенсивное выпадение через них выделенных сорных примесей.

Для обеспечения необходимого разрыхления транспортируемого волокнистого материала и равномерности на очистки по всей длине винтового конвейера, а также интенсивный отвод сора через сетчатую поверхность совершенствована конструкция винтового конвейера за счет увеличения площади контакта, увеличения силы трения, а также изменения значений направления силы взаимодействия винта с транспортируемым материалом по всей длине винтового конвейера по вибрирующей сетчатой поверхности.

Сушность конструкции заключается в этом, что винтовой конвейер содержит неподвижный желоб, нижняя часть которого имеет форму полуцилиндра, закрытого сверху крышкой, и установленный внутри желоба

по его оси приводной винт в подшипниках, закрепленных на желобе. Нижняя рабочая часть желоба выполнена в виде сетчатой поверхности. Перемещения груза по желобу осуществляется витками вращающегося винта, рабочая поверхность витков винта может быть выполнена волнистой. Нижняя часть желоба прикреплены к верхней части посредством резиновых прокладок (амортизаторов) и по длине разделены на три части, причем толщина резиновых амортизаторов выполнены уступающим по ходу движения транспортируемого материала, отверстия сетчатых поверхностей выполнены криволинейными, установлены перпендикулярно образующих винта. При этом радиусы кривизны отверстий выполнены увеличивающимся по ходу протаскивания материала по длине винта.

Следует отметить, что в начальной зоне винта линт (хлопок) будет менее разрыхленным, а в конце более разрыхленным. Поэтому вибрация сетчатой поверхности в первой зоне будет максимальным за счет большей толщины резинового амортизатора (до 5,0 мм), а в третьей выходной зоне с минимальным амплитудой (толщина резинового амортизатора 3,0 мм). Радиусы кривизны отверстий сетки в первой зоне позволяют увеличенную её площадь, для отвода большого количества сора, а в выходной зоне, площадь отверстий уменьшаются и позволяют отвод оставшихся сора.



а- винтовой вид, б- сетчатой поверхности

Рисунок 1. Винтовой конвейер

Винтовой конвейер содержит желоб 1, нижняя часть которого имеет форму полуцилиндра, закрытый сверху крышкой 2. Внутри желоба 1 по его оси транспортирующий материал винт 3. Сверху желоба 1 имеется входное отверстие 4, а в конце, внизу имеется выходное отверстие 7. Нижняя рабочая часть желоба 1 выполнена в виде сетчатой поверхности 8. Рабочая поверхность винта (витка) 3 может быть выполнены волнистой формы 5. Нижняя часть 8 желоба выполнена в виде сетчатой поверхности с криволинейными отверстиями 6 прикреплена к желобу 1 посредством резиновых прокладок (амортизаторов) 10. При этом сетчатая поверхность 8

разделена на три равные части по длине винта 3, а толщина резиновых прокладок 9 выбраны уместающимся по ходу транспортирования материала. Радиусы кривизны  $R$  отверстий 6 выполнены увеличивающимся по ходу транспортирования материала.

Конструкция работает следующим образом. Волокнистый материал (хлопок-сырец, волокнистые отходы) подается в желоб 1 через входное отверстие 4 в крышке 2 и при вращении винта 3 продвигается скольжением вдоль желоба 1 протаскиваемые волнообразной рабочей поверхностью 5 вращающегося винта 3 к выходному отверстию 8. Волнистая поверхность 5 рабочих поверхностей винта 3 воздействует на семена и летучки хлопка (линт) с различной по величине и направлению силой, что приводит к дополнительному разрыхлению хлопка, это позволяет эффективному выделению сора из волокнистого материала (хлопка). Сорные примеси выделенные из волокнистого материала выпадают через отверстия 6 сетчатой поверхности 8 желоба 1 и отводятся в самоотвод через отверстие 7.

В первой из трех зон по длине винтового конвейера сетчатая поверхность 8 будет совершать сложные колебания с большой амплитудой за счет большой толщины резиновой прокладки (амортизатора) 9. Это позволяет интенсивное разрыхление и выделение сора из транспортируемого хлопка (линта). В конце конвейера, в третьей зоне резиновая прокладка 9 с меньшей толщиной приводит к колебаниям сетки 8 с меньшей амплитудой. Это способствует выделению оставшихся сорных примесей более разрыхленного хлопка. Кроме того, выполнение отверстий 6 сетки 8 криволинейной формы с уваливающимся радиусом  $R$  по ходу транспортирования, перпендикулярное расположение отверстия 6 к образующей винта 5 приводит к дополнительному выделению сора из хлопка.

#### **Анализ движения куска хлопка на сетчатой поверхности по винтовой поверхности.**

Для эффективного отделения отходов от кусочков хлопка в предлагаемом конвейере, а также для очистки и транспортировки кусочков хлопка, отверстия на сетчатой поверхности выполнены криволинейными и равными углу винтовых поверхностей. Важно определить закон движения при взаимодействии куска хлопка с поверхностью винта и обосновать угол подъема винта.

На рис. 2 представлена схема расчета удара винта по вате. Исходя из расчетной схемы, на кусок хлопка при транспортировке и очистке действуют следующие силы:  $\vec{G}$ -сила тяжести;  $\vec{R}$ - сила реакции поверхности винта на

ватный диск;  $\bar{F}_x$ - сила влияния воздушного потока;  $\bar{F}_k$ - сила Кориолиса;  $\bar{F}_{м.ц}$ - центробежная сила;  $\bar{F}_{ив}$ - сила трения между ватой и поверхностью винта;  $\bar{F}_{ит}$ - сила трения куска ваты с сетчатой поверхностью;  $\bar{F}_и$ - сила инерции.

Движение куска хлопка по поверхности винта конвейера в зоне транспортирования и очистки по осям «X» и «Y» определяли с помощью уравнения Лагранжа второго порядка [5,6]:

$$m_{п} \ddot{X} = F_{ив} - F_{кор} \sin \beta - F_{ит} \cos \alpha \quad (1)$$

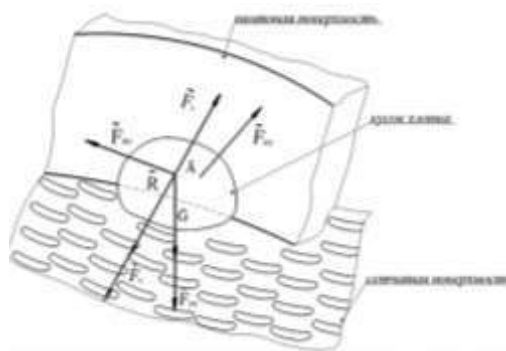
$$m_{п} \ddot{y} = F_{ир} - F_x - F_{кор} \cos \beta - F_{ит} \sin \alpha - R$$

где,  $m_{п}$  – масса куска ворса;  $\beta$  - угол, образующий вектор центробежной силы с осью «X»;  $\alpha$  - угол наклона винта. Если принять силу трения куска ваты с поверхностью винта, равной  $F_{ир} = f_b R$ , а движение куска ваты по оси  $y$  равно нулю, то получится следующее дифференциальное уравнение:

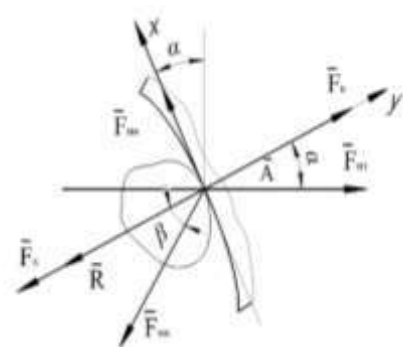
$$m_{п} \ddot{X} = m_{п} \omega_b^2 R_b \sin \beta + f_b F_{кор} - f_b K V_x^2 - f_b m_{п} \omega_b^2 R_b \cos \beta - f_t m_{п} g \sin \alpha - f_t m_{п} g \cos \alpha \quad (2)$$

Здесь  $\omega_b$ —угловая скорость винта конвейера;  $R_b$  -радиус винта;  $f_b$ ,  $f_t$  - коэффициенты трения куска ваты с винтовой и сетчатой поверхностью;  $V_x$  - расход воздуха;  $g$ -ускорение свободного падения.

Кусок хлопка имеет пять степеней свободы при очистке и транспортировке по конвейерной ленте [7]. В этом случае кусок ваты не перемещается только в направлении, перпендикулярном поверхности сетки.



а-пространственная схема



б-вид сверху

Рисунок 2. Расчетная схема, изображающая векторы сил, действующих на кусок хлопка конвейерным винтом.

Для уменьшения спутывания и повреждения его волокон при движении хлопчатобумажной ткани оптимальное значение угла  $\alpha$  находится в

мгновенном движении, т.е.  $t \rightarrow 0$ , когда  $X=0$ ;  $\dot{X}=0$ ;  $\ddot{X}=0$ . Используя это условие, можно будет определить угол подъема винта конвейера, то есть угол удара ватного куска [7,8].

**Вывод.** Разработана конструкция винта для транспортирования и очистки хлопка, исходя из значений параметров винта. На основании анализа движения куска хлопка по сетчатой поверхности с поверхностью винта в винтовом конвейере определены рекомендуемые значения угла подъема винта.

### Список использованных источников

1. Спиваковский А.О. и Дьячков В.К. Транспортирующие машины. Изд. 2-е перераб. И доп. М., Машиностроение, 1968 г., с. 356.
2. Шукуров М.М. и др. Патент Рес. Узб. Винтовой конвейер. UZ IAP 032701, Бюлл. №2, 2007.
3. Абдугафаров Х.Ж. и др. Патент Рес. Узб. Винтовой конвейер. FAP №01141, Бюлл. №10, 2016
4. А.Джураев и др. Винтовой конвейер. Патент UZ IAP 06472, Бюлл. №5, 2021
5. А. Джураев, К. Юлдашев. Научные основы усовершенствования конструкции винтовых конвейеров технологических машин. Монография, Узб «Усман Насир медиа», Наманган, 2022, 140 с.
6. Джураев А. Динамика рабочих механизмов хлопкоочистительных машин, 1987 (Ташкент: Фан) 168 с.
7. Юнусов С. З., Хайдаров А., Бобомуродов Т. Г. Машинный агрегат с механизмом составного цилиндра технологических машин Теория машин и рабочего процесса МНПК 2013. С. 26-7.
8. Мансурова М.А., Мадрахимов Ш., Умарова З.М. 2016 Анализ влияния длин звеньев сцепки и коромысел на положение плоского четырехзвенного механизма Теория механизмов и машин 14 1(2)С.21-9
9. А.Джураев, К.Юлдашев, О.Тешабоев. Результаты экспериментального определения крутящих моментов и шума на валах шнеков транспортера пуха и очистителя. Журнал технических наук и инноваций №3/2022. стр. 188
10. А.Джураев, К.Юлдашев, О.Тешабоев. Определение радиальной скорости в валах винтовых конвейеров на основе экспериментальных исследований. Научный журнал «Исследования и образование», том 1, выпуск 8. 2022 г., стр. 192.



## “QULOQ QILISH” SIYOSATI VA “QULOQLAR SURGUNI” MUAMMOSINING YORITILISHI

Andijon davlat pedagogika instituti 2- kurs magistranti

Turg'unov Shaxzodbek Muhammadjon o'gli

Tel .+998888350066

[shayxzodbek7766@gmail.com](mailto:shayxzodbek7766@gmail.com)

**ANNOTATSIYA:** Mazkur maqolada “Quloq qilish” siyosati va “Quloqlar Surguni” muammosining yoritilishi, Kollektivlashtirishda norozilik bildirganlar, mol-mulkini kolxozga topshirilishni istamagan xo’jalik boshliqlari “aksilinqilobiy faol quloqlar” sifatida ta’qibga olinganligi, tashkil etilgan jamoa xo’jaliklarini yakka dehqon xo’jaliklaridan ustun qilib ko’rsatish, Yoppasiga jamoalashtirish bu boy va o’rtahol dehqonlarga tegishli ishlab chiqarish vositalari, mollar, uy-joy, qishloq xo’jalik mahsulotlari va urug` zaxiralarini tortib olish haqida ma’lumotlar berilgan.

**KALIT SO’ZLAR:** Quloq, Kollektivlashtirish, MTSlar, Sovet, VKP.

**АННОТАЦИЯ:** В данной статье освещаются политика «Подслушивания» и проблема «Ссылки Ушей», преследуются как «контр-революционно-активные уши», организованные колхозы были уничтожены единоличниками. Приводятся сведения об изъятии средств производства, товаров, жилья, сельскохозяйственной продукции и семенных запасов, принадлежавших зажиточным и средним крестьянам.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** Кулак, Коллективизация, МТС, Совет, ВКП.

**ABSTRACT:** In this article, the policy of "Eavesdropping" and the problem of "Exile of Ears" are highlighted, those who protested collectivization, farm heads who did not want to hand over their property to the collective farm were persecuted as "counter-revolutionary active ears", the organized collective farms were destroyed by individual farmers. information is given about the taking away of means of production, goods, housing, agricultural products and seed reserves belonging to rich and middle-class peasants.

**KEY WORDS:** Kulak, Collectivization, MTS, Soviet, VKP.

### KIRISH.

Ma’lumki, sovet hukumatining qishloq xo’jaligini yoppasiga kollektivlashtirish va “quloqlar sinf sifatida tugatish” siyosati boshlang’ich davrdanoq zo’ravonlik bilan amalga oshirila boshlagan. Kollektivlashtirish harakati

bolsheviklar hukumatiga xos bo'lgan "inqilobiy" shiddat bilan, xalq ommasiga nisbatan zo'rlik va qatag'on usullarini keng qo'llagan holda o'tkazila boshlandi.

O'zbekistonda sovet hukumati tomonidan amalga oshirilgan qishloq xo'jaligini kollektivlashtirish va quloqlashtirish siyosati boshlang'ichidan qishloq aholisiga nisbatan zo'ravonlik qilish vositasida olib borildi. Dehqonlarni kolxozlarga majburan kiritish uchun ularga nisbatan zo'rlik ishlatildi va qatag'onlarning turli vositalari ishga solindi.

Kollektivlashtirishda norozilik bildirganlar, mol-mulkini kolxozga topshirilishni istamagan xo'jalik boshliqlari "aksilinqilobiy faol quloqlar" sifatida ta'qibga olindi. Jazo organlari tomonidan qo'lga olingan bunday kishilarning aksariyati sudsiz, tergovsiz otib tashlandi. Qolgan qismi esa uzoq muddatga qamoqqa tashlandi. Xususan, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "Mustabid tuzum davrida minglab begunoh vatandoshlarimizni umri xazon bo'lgan. 1937-53 yillarda O'zbekistonda 100 ming odam qatag'onga uchragan. Ularning 13 ming nafari shafqatsiz otib tashlangan. Qanchadan-qancha oilalar xonavayron bo'ldi, bolalar yetim qolgan. Birgina 1937-38-yillardagi katta qatag'on davrida 7 mingga yaqin vatandoshimiz otilgan"ligi so'zimizning yaqqol isbotidir.<sup>1</sup>

Qishloq xo'jaligini yoppasiga kollektivlashtirish boshlanishidan to 1954-yilga qadar GULAG tizimidagi lagerlar aholisining ko'pchiligini ayni "quloqlar" tashkil qilgan.

### **ADABIYOTLAR VA METODOLOGIYA.**

Taniqli olim R.X.Aminova O'zbekistonda amalga oshirilgan jamoalashtirish siyosati bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib bordi. Uning tadqiqotlarida jamoalashtirish davrida qatag'on qilingan dehqonlar taqdiri haqida ham ma'lumotlar umumlashtiriladi. M.G.Abdullayevning nomzodlik dissertatsiyasi esa O'zbekistonda sovetlarning quloq qilish siyosati va uning fojeali oqibatlariga bag'ishlanadi. Shuningdek, sovet davlatining quloqlashtirish, surgun siyosati moskvalik olimlar tomonidan ham o'rganildi. Masalan, V.N.Zemskov o'z asarida sobiq sovet davlatida qatag'on qilinganlar haqida umumiy ma'lumot beradi.

Sovet hukumati qishloq xo'jaligini jamoalashtirish maqsadida bir qancha tadbirlar ko'rdi. Yangi tashkil etilgan jamoa xo'jaliklarini yakka dehqon xo'jaliklaridan ustun qilib ko'rsatish maqsadida ularni kuchli texnika bilan ta'minlash uchun MTS MOSlar tuzildi. Asl maqsad esa MTSlarni ommaviy jamoalashtirish siyosatini amalga oshirish quroliga aylantirish bo'ldi. Stalinning taklifi bilan VKP(b) MK va MNKning 1933 yil yanvarida bo'lib o'tgan qo'shma

<sup>1</sup> tps: \\ www.xabar.uz \\ uz\\jamiyat\\shavkat-mirziyoyev-qatag'on-qurbonlari-haqida

plenumida kolxoz qurilishini mustahkamlash uchun MTSlar qoshida siyosiy bo'limlar tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilindi. MTSlarning siyosiy bo'limlari Moskva raxbariyatining yo'lini amalga oshira borib, keng miqyosda jazolash harakatlarini avj oldirdilar. Ular faoliyatining faqat birinchi yilidayoq kolxozlar 7700 "zararli" kishidan "tozalandi". Hujjatlardagi ma'lumotlarga qaraganda, 1930-1933-yillarda kolxozlarga, o'sha vaqtda aytilishicha "suqilib kirib olgan" quloqlar va "yot unsurlar" dan 30 mingdan ortiq kishi haydab chiqarilgan. Ulardan aksariyati bir qolipda "Jamoalashtirishga qarshi faol chiqishlari uchun" degan ayblov bo'yicha qatag'on qilindi.

O'rta Osiyo respublikalarida amalga oshirilgan qatag'onlashtirish siyosati mavzusi ayniqsa R.Shamsutdinov asarlarida mukammal tadqiq etiladi. 2005- yil

N.G'.Karimov mas'ul muharrirligida "Репрессия: 1937-1938 год. Документ и материал" kitobi nashr etildi<sup>2</sup>. Bu kitobda R.Shamsutdinov, E.Yusupov, A.Mamajonov, E.P.Do'smatov va boshqalar tomonidan to'plangan hujjatlar e'lon qilinadi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston tarixi bo'yicha nashr etilgan kitoblarda ham sovet davlatining qatag'on siyosati tahlil etiladi<sup>2</sup>. Qatag'onlik siyosati bo'yicha V.P.Gentshkening ham maqolalari e'lon qilindi.<sup>3</sup>

### **NATIJA VA MUHOKAMA.**

Tariximizning ayanchli, hasratli, fojeali sahifalaridan biri Sovetlarning O'zbekistonda olib borgan qatag'on siyosati va uning fojeali oqibatlaridir. 1929-yil tarixga qora belgi ostidagi "buyuk burulish yili" deb nom olgan yil bo'lib kirib keldi. Bu dehqonlar sinfini ijtimoiy qatlam va mehnatkash omma sifatida maqsadli yo`q qilishning boshlang'ich davri edi. Bunda "quloqlar" va "boylar" toifasiga asosan yangi iqtisodiy siyosat sharoitida o'z xo'jaliklarini oyoqqa turg'azib olgan o`rtahol dehqonlar kiritildi. Chunki birmuncha badavlatroq qatlamlar oldingi yillarda tugatilgan edi.

1929-yilning yozida "quloqlar "ni jamoa xo'jaliklariga (kolxoz) kiritilishini ta'qiqlovchi qaror qabul qilinadi. O'sha yilning 7-noyabrda "xalqlar otasi" Stalinning matbuotda bosilib chiqqan "Buyuk burulish yili" nomli maqolasi hamda 27-dekabrda qishloq xo'jalik xodimlarining ilmiy konferensiyasida so'zlagan nutqi quloqlarni sinf sifatida tugatish va jadal jamoalashtirish siyosatini boshlab berdi.

Yoppasiga jamoalashtirish bu boy va o`rtahol dehqonlarga tegishli ishlab chiqarish vositalari, mollar, uy-joy, qishloq xo'jalik mahsulotlari va urug`

<sup>2</sup> O'zbekistonning yangi tarixi. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. T., Sharq, 2000.

Karatelnorepressivnaya politika totalitarnogo rejima v Uzbekistane (20-e-80-e god XX veka) T., 2002;

<sup>3</sup> Gentshke V.P. Iz istorii polskoy diaspor//O'zbekiston tarixi. 2001, №11; O'sha muallif. Deportatsiya narodov v period sovetского totalitarizma-gumanitarnaya katastrofa dlya obshestva// Vestnik UzMU. 2000; №4 va boshqalar.

zaxiralarini tortib olish hisobiga kolxozlar tuzish degani edi. Ommaviy jamoalashtirish g'oyasi, umuman olganda, "Lenincha kooperativ reja" da o'z ifodasini topgan bo'lib unda dehqonlarni bosqichma - bosqich kooperatsiyalash yo'li taklif qilingan edi, u dehqonlarning eng oddiy shakllar orqali yuqori va murakkab shakl bo'lgan jamoa xo'jaliklariga birlashuvini nazarda tutardi.

Qishloq aholisining badavlat qatlamlariga qarshi mislsiz quvg'inlar uyushtirildi, qishloqda aholini zo'rlik bilan kolxozlarga kiritish boshlandi. Agrar siyosatdagi yangi yo'l O'zbekistonda og'ir oqibatlarni keltirib chiqardi. VKP (b) MQ ning 1930-yil 5-yanvardagi "Jamoalashtirish sur'atlari va davlatning kolxoz qurilishiga yordam ko'rsatish choralari to'g'risida" gi qarorining dastlabki taxririda O'zbekiston SSSR hududida jamoalashtirishni ikkinchi besh yillik mobaynida tugallash mo'ljallangan bo'lishiga qaramay, bu harakat ertaroq tugallanishi mumkin degan fikrni o'rta tashladi. Shuni ham aytib o'tish joizki, respublikamizning ayrim rahbarlari (xususan, F.Xo'jayev va A. Akromov) valyuntaristik usullarga qarshi turishga intildilar va raqamlarga va muddatiga tuzatish kiritish fikrini bildirdilar. Biroq ularning takliflariga umuman e'tabor berilmagan. Natijada VKP (b) MQ O'rta Osiyo byurosining qarori bilan 1932-yilning boshlariga kelib dehqon xo'jaliklarining 68% ni kolxozlarga birlashtirish rejasi qabul qilindi. Jamoalashtirishni sun'iy tezlashtirish va bu borada "sotsialistik musobaqa" ning kim o'zdi "poygasini" avj oldirishda VKP (b)MQ ning 1930-yil 5-yanvardagi "Jamoalashtirish sur'ati va kolxoz qurilishida davlat yordami berish tadbirlari to'g'risida" gi qarori hal qiluvchi o'rin tutdi.

Mazkur qarorda sobiq SSSR hududi uch guruh rayonlarga bo'lindi va qaysi hudud qachon jamoalashtirishni tugallashi rejalashtirildi va u jamoalashtirishni 1933-yil bahorida tugallashi kerak edi. Yoppasiga jamoalashtirishga rahbarlik qilish uchun respublika va viloyat shtablari tuzildi. Hamma joyda ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlari harakatga keltirildi. Qishloq aholisini kolxozlarga "g'ayratlantirish" uchun ishchilar sinfi ham jalb qilindi. VKP (b) MQ 1929-yil noyabr plenumi qarori bilan "yakka xo'jalik" qishloqlariga kamida 25 ming ishchini yuborish taklif etildi, ular joylarda "agrar inqilobni avj oldirishni ta'minlashlari" lozim edi. Xususan, O'zbekistonga Rossiyaning markaziy rayonlaridan 437 ishchi yuborildi.

Ular bilan birgalikda mahalliy ishchilar sinfi o'z saflaridan 263 kishini jalb qildi.

Yoppasiga jamoalashtirish va quloqlarni sinf sifatida tugatishni mislsiz avj oldirish qishloq kambag'al-batraklar qatlami faolligining nihoyatda yuksalishiga olib kelishi mumkin deb hisoblab O'rta Osiyo byurosi mahalliy partiya tashkilotlariga

bundan foydalanib qishloqdagi kambag'al-batralarning eng yaxshi vakillarini partiyaga yollashni maslahat beradi. Ayollar ommasini ham bu ishga keng miqyosda jalb etish qarorda ko`rsatildi.

### **XULOSA.**

Bu buzulish jarayonlarining ta`siri xali-hanuz barham topgan emas. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A. Karimov ta'kidlab o'tganidek, bozor agrar islohotlarining zamonaviy tajribasida sovet o'tmishidan meros bo'lib qolgan jiddiy to'siq har qadamda uchrayotgan rasmiyatchilik, ko'zbo'yamachlik, ishimizga yuzaki qarashdir.

Bu zararli illatlarning ildizi zo`ravonlik bilan amalga oshirilgan jamoalashtirishda yashiringan edi.

### **FOYDALANGAN ADABIYOTLAR**

1. Usmon Turon. Turkiy xalqlar mafkurasi. T., «Cho'lpon», 1995
2. Usmonov Q, Abduq'aniyev A. va b. O'zbekiston qaramlik va mustaqillik yillarida. T., «O'qituvchi», 1996.
3. Niyozova F. O'zbekistonda qishloq xo'jaligini kollektivlashtirishning salbiy oqibatlari . // «O'zbekiston tarixi», 1999 y., № 4
4. .O'zbekiston tarixi. Masul muharrir Murtazayeva R. Oliy o`quv yurti talabalari uchun darslik. Toshkent: 2015
5. Abdullaev M. O'zbekistonda sovetlarning «quloq» qilish siyosati va uning fojeali oqibatlari (1939-1945 yillar). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasi uchun dissertatsiya avtoreferati. Toshkent, 2002
6. Алимова Д.А., Голованов А.А. Узбекистан мустабид совет тузumi даврида: сиёсий ва мафкуравий тайзик окибатлари.-Т.:Ўзбекистон,2000-50-б.

## SEASONAL AND TOTAL WATER CONSUMPTION IN GROWING ALOE (ALOE ARBORÉSCENS) MEDICINAL PLANT OUTDOOR AND IN GREENHOUSE WITH DRIP AND SPRINKLER IRRIGATION METHODS

**Irismetova Nodira Usman kizi – PhD student of Tashkent State  
Agrarian University, [Irismetova93@nu.ru](mailto:Irismetova93@nu.ru)**

**Abstract.** In the article, aloe medicinal plant seedlings were grown in outdoor and greenhouse conditions on special substrates made of a mixture of soil+sand+rotted cattle manure for 4 years using rain and drip irrigation methods. It was found that the total amount of water used during the year was 1400 m<sup>3</sup>/ha in the drip irrigation method, and 2569 m<sup>3</sup>/ha in the sprinkler irrigation method.

**Keywords:** aloe medicinal plant, outdoor, greenhouse, substrate, drip irrigation, sprinkler irrigation.

**Introduction.** In the conditions of Uzbekistan, the development of agro-technologies for the cultivation of perennial aloe medicinal plant as an environmentally friendly product in the open field and greenhouse conditions, including irrigation methods and irrigation procedures, and meeting the demand of "Farmsanoati" for raw materials of aloe medicinal plant is considered a major issue.

**Experimental system and methods.** Scientific experiments to study ways of cultivation of aloe medicinal plant in greenhouse and open field conditions were carried out at the horticultural farm "Kibray Archa Bogi", Kibray District, Tashkent Region.

To grow aloe medicinal plant in pots, standard plasma pots with a volume of 78.5cm<sup>3</sup> were selected and substrates with different contents were placed in them. The composition of the substrates according to the experimental options was as follows: option 1 soil (in a ratio of 1), option 2 sand (in a ratio of 1), option 3 of the experiment soil+sand (in a ratio of 0.5:0.5), option 4 of the experiment in the variant it was soil+sand+manure, and their ratio was 0.3:0.2:0.5.

**Research results.** When the aloe medicinal plant was grown in open and greenhouse conditions, the average water consumption was 200 g/bush under drip irrigation and 500 g/bush under sprinkler irrigation.

Figure 1 shows seasonal spring-summer and autumn-winter and total annual water consumption of aloe medicinal plant under open and greenhouse conditions under drip and sprinkler irrigation methods. According to the data presented in this

diagram, the average of 1036 m<sup>3</sup>/ha and 1862 m<sup>3</sup>/ha for sprinkler irrigation in spring-summer season in the open field is 1036 m<sup>3</sup>/ha in the experimental years,



**Figure 1. Seasonal and total water consumption for the cultivation of tree aloe medicinal plant under outdoor and greenhouse conditions (m<sup>3</sup>/ha).**

in greenhouse conditions, 364 m<sup>3</sup>/ha was required for drip irrigation, and 707 m<sup>3</sup>/ha for sprinkler irrigation.

The amount of water used during the year was 1400 m<sup>3</sup>/ha in drip irrigation and 2569 m<sup>3</sup>/ha in rain irrigation. In the experiment, the total water consumption of the sprinkler irrigation method is 1169 m<sup>3</sup>/ha more than the drip irrigation method, which is because the water given by the sprinkler irrigation method is given to the plant and soil surface in the form of rain. water consumption was relatively low.

**In conclusion,** it can be said that when the aloe medicinal plant was watered in the above-mentioned manner for 4 years in the experimental area, a relatively high mass of leaf yield was observed in 4 variants of the experiment, in which it was irrigated by rain (2,039 kg/bush), and when it was drip-irrigated, 1,850 kg/bush of leaves was obtained.

### References

1. Avlyakulov M. Necessary conditions and types of crops required for the introduction of sprinkler irrigation technology in the regions.T.2024. Pages 5-7. (In Uzbek language)
2. Murdakhaev Yu.M “Medicinal plants found a country from Uzbekistan” Tashkent, 1990. (In Uzbek language)
3. Luxury plants.ru / ukhod / aloe - ukhod /
4. <https://green-land.ru>.

## **Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili sinfdan tashqari mashg'ulotlarda og'zaki nutqini rivojlantirish metodlari**

**Tursunova Saida Isakovna**

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Email: [tursunova@mail.ru](mailto:tursunova@mail.ru)

**Annotatsiya:** Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsdan tashqari mashg'ulotlarda og'zaki nutqini rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. O'quvchilarni og'zaki nutq orqali o'z fikrlarini ifodalash, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va kommunikativ ko'nikmalarini mustahkamlash maqsadida o'tkaziladigan darsdan tashqari mashg'ulotlarning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda mashg'ulotlarning turli metodik uslublari, ularning psixologik ta'siri va o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga qo'shgan hissasi o'rganiladi. Shuningdek, bolalarning kommunikativ faoliyatini oshirishda o'yin elementlari, muhokama guruhlari, roldan chiqish va boshqa interaktiv usullarning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot psixologik-pedagogik xususiyatlarni hisobga olgan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirishning eng yaxshi amaliyotlarini aniqlashga yordam beradi va pedagogik amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan tavsiyalarni beradi.

**Kalit so'zlar:** Boshlang'ich ta'lim - boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ta'lim darajasi. Og'zaki nutq - so'z orqali fikrni ifodalash va kommunikatsiya. Darsdan tashqari mashg'ulotlar-asosiy darslardan tashqari faoliyatlar va mashg'ulotlar. Psixologik xususiyatlar-o'quvchilarning ruhiy holati va rivojlanish jihatlari. Pedagogik xususiyatlar-ta'lim va tarbiya metodlari, uslublari va yondashuvlar. Nutqiy rivojlanish - bolalarning nutq qobiliyatlari va ko'nikmalarining o'sishi. Kommunikativ ko'nikmalar-samarali muloqot qilish qobiliyatlari. Ijodiy tafakkur - yangi g'oyalarni ishlab chiqish va ijodiy yondashuvlar. O'yin metodikasi - o'yin orqali o'qitish va o'rganish uslublari. Interaktiv usullar - o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlovchi metodlar. Muvofiqlashtirish-darsdan tashqari mashg'ulotlarning pedagogik reja va maqsadlari bilan uyg'unligi. O'z-o'zini ifodalash - bolalarning o'z fikrlarini erkin va to'liq ifodalash qobiliyati.

**Kirish :** Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun og'zaki nutqni rivojlantirish nafaqat o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirish, balki ularning umumiy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Darsdan tashqari mashg'ulotlar bu jarayonda o'quvchilarga erkinroq muhitda, norasmiy



muloqot orqali o'z nutqiy ko'nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsdan tashqari mashg'ulotlarda og'zaki nutqni rivojlantirishning psixologi-pedagogik xususiyatlar tahlil qilinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatalri. Boshlang'ich sinf o'quvchilari, odatda 6-10 yosh oralig'ida bo'lib, bu davrda bolalar dunyoqarahlari, tafakkurlari va nutqiy qobiliyatlari tez rivojlanadi.

Ushbu yoshda:

1. Taqlidchanlik: Bolalar kattalarning nutqida taqlid qilish orqali yangi so'zlarni o'zlashtiradi va ularni o'z nutqida qo'llay boshlaydi.

2. Ijodkorlik: Bolalar hikoya qilish, she'rlar to'qish va rol o'ynash orqali nutqiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

3. Hissiy qabul: Bolalar nutqiy faoliyatda hissiyotlarni ifoda etishga va ularni tushunishga o'rganadi.

Darsdan tashqari mashg'ulotlarning pedagogik ahamiyati.

Darsdan tashqari mashg'ulotlar bolalarga o'zlarini erkinroq ifoda etish imkonini beradi. Ushbu mashg'ulotlar quyidagi pedagogik ahamiyatga ega:

1. Norasmiy muhit: Darsdan tashqari mashg'ulotlarda bolalar rasmiy darslardan farqi o'laroq, o'zlarini erkintutishadi, bu esa ularning nutqiy faolligini oshiradi.

2. Muloqot madaniyati: O'quvchilar o'z tengdoshlari bilan turli rolli o'yinlar, munozaralar va hikoya qilish orqali muloqot madaniyatini o'rganadi.

3. Ijtimoiylashuv: Bolalar darsdan tashqari mashg'ulotlarda guruhli ishlar orqali ijtimoiylashadi, bu esa ularning nutqiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Nutqiy rivojlanish usullari. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darsdan tashqari mashg'ulotlarda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

Rolli o'yinlar: Bolalar turli vazifalarda o'zlarini turli rollarda Nutqni rivojlantirish usullari. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darsdan tashqari mashg'ulotlarda og'zaki nutqni rivojlantirishda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

Rolli o'yinlar: Bolalar turli vaziyatlarda o'zlarini turli rollarda sinab ko'radi va shu orqali nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Hikoya qilish: O'quvchilardan turli rasmlar asosida hikoya tuzish, ularni boshqa bolalar oldida aytib berish talab etiladi. Bu bolalarda nutqiy mantiq va mazmuni ifodalash qobiliyatini shakllantiradi.

Musiqiy mashg'ulotlar: Qo'shiq aytish, she'rlarni yod olish va ularni ijro etish orqali nutq tovushlarini aniq va ravon talaffuz qilishga o'rgatiladi. Psixologik qo'llab-quvvatlash, o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Bunda quyidagi jihatlar

hisobga olinishi kerak. Rag'batlantirish, har qanday kichik yutuq uchun ham o'quvchilarni maqtash, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Individual yondashuv: Har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlari, nutqiy rivojlanish darajasi va qiziqishlari inobatga olinishi lozim. Psixologik xavfsizlik: O'quvchilar o'zlarini qulay va xavfsiz his qiladigan muhitda muloqot qilishlari lozim. Bu ularning erkinroq nutq qilishiga yordam beradi.

O'yinlar: Nutqiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi o'yinlar, jumladan, roldan chiqish, so'z o'yinlari va ijodiy o'yinlar.

Muhokama Guruhlari: Guruhlarda muhokamalar o'tkazish orqali bolalar o'z fikrlarini ifodalash va boshqalarning fikrlarini tinglash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ijodiy Faoliyatlar: Hikoyalar yaratish, drammatizatsiya va ijodiy yozish mashg'ulotlari orqali nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Nutqiy rivojlanishga ta'sir. [1]

Komunikativ qobiliyatlar: Mashg'ulotlar orqali bolalar o'z fikrlarini erkin ifodalash, muloqot qilish va boshqa o'quvchilar bilan samarali aloqa o'rnatish ko'nikmalarini rivojlantiradi. So'z Boyligi: Darsdan tashqari mashg'ulotlar bolalarning so'z boyligini oshirishga yordam beradi, chunki ular yangi so'zlarni o'rganadi va qo'llashadi. O'z-O'zini Ifodalash: Bolalar o'z fikrlarini to'g'ri va aniq ifodalashga o'rganadilar, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Psixologik Ta'sir: Motivatsiya, qiziqarli va interaktiv mashg'ulotlar bolalarda o'qish va nutq rivojlanishiga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Stressni Kamaytirish: Darsdan tashqari mashg'ulotlar bolalarning stress darajasini kamaytiradi va ularni o'zlarini erkin ifodalashga yordam beradi. Erkin Muqim Muammo: Bolalar nutqiy rivojlanishda muammolarni hal qilish va yangi vaziyatlarga moslashishni o'rganadilar. Tajribali Mashg'ulotlar: Maktablarda yoki bolalar markazlarida o'tkazilgan muvaffaqiyatli mashg'ulotlarning natijalari. Yaxshi amaliyotlar: Darsdan tashqari mashg'ulotlarda qo'llanilgan samarali metodlar va ularning o'quvchilarning nutq rivojlanishiga qo'shgan hissi. [2]

Tadqiqot Natijalari va Xulosa. Darsdan tashqari mashg'ulotlarning nutq rivojlanishiga ta'siri. Tadqiqot Natijalari: Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, darsdan tashqari mashg'ulotlar bolalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. O'yinlar, roldan chiqish va ijodiy faoliyatlar orqali bolalar yangi so'zlarni o'rganadilar, ularning ma'nolarini anglaydilar va ularni muloqotda qo'llashadi. Bu mashg'ulotlar o'z nutqlarini rivojlantirish va so'z boyligini oshirishga yordam beradi.

Komunikativ Qobiliyatlar: Interaktiv mashg'ulotlar bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini oshiradi. Muhokama guruhlari, o'yinlar va ijodiy mashg'ulotlar

orqali bolalar o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalashga o'rganadilar. Bu, o'z navbatida, ularning nutqiy ifodalanishini va muloqotdagi ishtirokini yaxshilaydi.

Ijtimoiy Ko'nikmalar: Darsdan tashqari mashg'ulotlar bolalar orasida ijtimoiy muloqotni yaxshilaydi. Ular guruhda ishlash, fikr almashish va boshqalar bilan muvofiqlashuv ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu ijtimoiy ko'nikmalar og'zaki nutqning samarali rivojlanishiga yordam beradi.[3]

Psixologik Ta'sir: O'yin va ijodiy mashg'ulotlar bolalar uchun qulay psixologik muhit yaratadi. Bu bolalarning o'zlarini erkin ifodalashlariga, nutqiy tajribalarni kengaytirishga va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirishga yordam beradi. Shuningdek, bu mashg'ulotlar bolalarning stress darajasini kamaytiradi va o'zini erkin ifodalashda qo'llaniladigan vositalarni kengaytiradi. Ijodiy Tafakkur: Ijodiy mashg'ulotlar bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Hikoyalar yaratish, drammatizatsiya va boshqa ijodiy faoliyatlar bolalarning fikrlarni kengaytirish va yangi yechimlar topish ko'nikmalarini oshiradi, bu esa ularning og'zaki nutqini yaxshilaydi.

#### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Rakhimov, N. (2015). Ta'limda Innovatsiyalar va Yangi Pedagogik Texnologiyalar. Toshkent: Fan va Texnologiya. [1]
2. Saidov, A. (2017). Boshlang'ich Ta'limda o'yin texnologiyalari. Toshkent: Maorif. [2]
3. Mirzoyeva, D. (2016). Bolalar nutq rivojlanishi: Teoriya va amaliyot. Toshkent:[3]
4. Omarova, A. (2018). Og'zaki nutqning rivojlanishi psixologik va pedagogik asoslar. Buxoro: Xalq Ta'limi.
5. Людмила Ивановна Пономарева Турсунова Саида Исаковна Теоретические основы проблемы обучения младших школьников элементам рассуждения в процессе знакомства с художественными произведениями. ВЕСТНИК ШАДРИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА Научный журнал. ШГПУ , 2023 , No 2. 53-58

## SANATKOR SPORTCHILAR: IJOD VA JISMONIY MAHORAT O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Otaqova Shaxnoza Madyorovna

Chirchir davlat pedago'gika unversiteti sanatshunoslik fakulteti

### Annotatsiya

Ushbu tezisda sanatkor sportchilarning ijodiy qobiliyatlari va jismoniy mahoratlari o'rtasidagi bog'liqlik tahlil etiladi. Sanat va sportning o'zaro aloqalari, shuningdek, bu sohalar ichida faoliyat yuritayotgan shaxslarning shaxsiy va professional rivojlanishiga ta'siri ko'rsatib beriladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi sanatkor sportchilarni tanqidiy nuqtai nazardan o'rganish va ularning ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlashdir.

**Kalit so'zlar** Sanatkor sportchilar, ijod, jismoniy mahorat, psixologiya, ijtimoiy integratsiya, ta'lim, kreativlik.

### Kirish

Sanat va sport insoniyat tarixida o'z o'rnini topgan ikki muhim soha hisoblanadi. Ularning o'zaro bog'liqligi ko'pincha e'tiborga olinmaydi. Sanatkor sportchilar – bu sport faoliyatini ijodiy yondashuv bilan birlashtiradigan shaxslar. Ular nafaqat jismoniy kuch va mahoratni, balki ijodiy qobiliyatlarni ham rivojlantiradi. Masalan, akrobatika va raqsdan muvaffaqiyat qozongan sportchilar, musiqiy asarlar yoki teatr ijrochilari sport sohasida ham o'z qobiliyatlarini namoyon etishi mumkin. Ushbu tezisda shunday shaxslar haqida to'xtalamiz.

Sanatkor sportchilar orasida bir nechta misollarni keltirish mumkin. Misol uchun, **Misty Copeland** – mashhur balerina, u raqs san'atida muvaffaqiyatli bo'lish bilan birga, sport musobaqalarida ham qatnashib, o'zini jismoniy qobiliyatlari bilan tanitdi. Uning raqslari nafaqat badiiy, balki jismoniy jihatdan ham murakkab bo'lib, u sportning mukammal kombinatsiyasini namoyish etdi.

Yana bir misol – **David Beckham**. U nafaqat futbol olamida, balki reklama va moda sohasida ham muvaffaqiyatli faoliyat yuritadi. Uning jismoniy mahorati va ijodiy yondashuvi futbolning yangi ko'rinishlarini yaratishda muhim rol o'ynadi. Beckhamning marketingdagi muvaffaqiyati, sport va san'atning birlashishi orqali yuzaga keldi.

Shuningdek, **Serena Williams** sport olamida ajralib turadigan sanatkor sportchilardan biridir. U tennisning eng mashhur nomlaridan biri bo'lib, o'zining stil va yondashuvi bilan san'atni sport bilan birlashtirdi. Williams nafaqat jismoniy mahorati, balki ijodiy ifodalari orqali ham tanilgan.

### **Sanatkor sportchilarning ijtimoiy roli**

Sanatkor sportchilar jamiyatda ijtimoiy integratsiyani ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat sportda, balki san'at sohasida ham o'zlarini namoyon etish orqali kengroq auditoriyaga ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, **Yuzuru Hanyu** – yapon figurali uchish sportchisi, u musiqiy asarlarni ijro etishdagi mahorati bilan mashhur. Uning sportdagi muvaffaqiyati va musiqaga bo'lgan yondashuvi ko'plab yosh sportchilar uchun ilhom manbai bo'ladi.

Sanatkor sportchilar yosh avlodga ilhom berishadi. Ular o'zlarining ijodiy yondashuvlari va jismoniy mahoratlari orqali yangi avlodga sport va san'atni birlashtirishga o'rganishga yordam beradi. Misol uchun, **Gabby Douglas** – amerikalik gimnast, uning muvaffaqiyati va ijtimoiy faolligi nafaqat sportda, balki yoshlar orasida san'atga bo'lgan qiziqishni oshirishda ham katta hissa qo'shadi.

### **Sanatkor sportchilarning psixologik aspektlari**

Sanatkor sportchilar stressni boshqarish varuhiy salomatlikni yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Ular sport va san'at orqali o'z hissiyotlarini ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lib, bu ularning ruhiy salomatligini yaxshilaydi. O'z hissiyotlarini ifoda etish, san'at va sportning birlashishi bilan psixologik barqarorlikka olib keladi. Masalan, **Bode Miller** – qishki sportlar bo'yicha amerikalik sportchi, uning musiqaga bo'lgan qiziqishi va ijodi ruhiy salomatligiga yordam beruvchi omil bo'lib xizmat qilgan.

Sanatkor sportchilar o'zlarining ijodiy faoliyatlari orqali motivatsiya va o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradilar. Ular sportdagi muvaffaqiyatlarini san'at orqali mustahkamlashadi, bu esa ularning umumiy shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Misol uchun, **Usain Bolt** o'zining musiqaga bo'lgan qiziqishi va ijodiy yondashuvi bilan tanilgan. U sportdagi muvaffaqiyatini san'at orqali yanada mustahkamlaydi.

### **Xulosa**

Sanatkor sportchilarning ijodiy qobiliyatlari va jismoniy mahoratlari o'rtasidagi bog'liqlik, ijtimoiy roli va psixologik aspektlari ko'rib chiqildi. Ushbu shaxslar nafaqat o'zlari uchun, balki jamiyat uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ularning faoliyati ijtimoiy integratsiya va yosh avlodga ilhom berish kabi ijobiy natijalarga olib keladi. Sanat va sport o'rtasidagi aloqalarni yanada chuqurlashtirish va o'rganish, shuningdek, yosh avlodni ilhomlantirishda katta rol o'ynaydi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati**

1. Adler, M. (2018). The Art of Sport: A Comprehensive Guide.
2. Jones, T. (2020). Sports Psychology: The Art of Performance.
3. Thompson, R. (2019). Integrating Art and Sport: A Cultural Perspective.
4. Miller, K. (2021). Creative Expression in Physical Education.
5. Smith, J. (2017). The Connection Between Art and Physical Activity.
6. Brown, L. (2022). Sports and Arts: Two Sides of the Same Coin.
7. Garcia, P. (2023). Artistic Movement in Sports: A New Paradigm.

## UYUSHMAGAN YOSHLAR KELIB CHIQISH SABABLARI

**Otabayeva Fotima Kamol qizi**

Urganch davlat pedagogika instituti

“Umumiy psixologiya va boshlang’ich ta’lim” kafedrası o‘qituvchi -stajyori

90 431 14 05

[otabaevafotimajon@gmail.com](mailto:otabaevafotimajon@gmail.com)

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada yoshlarning ijtimoiy tuzilmaning barqaror rivojlanishidagi o‘rni tahlil qilinadi. Unda ilmiy ta‘rif berilgan va yoshlarning jamiyat rivojlanishidagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada O‘zbekistonda yoshlarni jamiyatimizning faol ijtimoiy guruhi sifatida shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlarning mohiyati ochib berilgan.

**Kalit so'zlar:** yoshlar, ijtimoiy guruh, innovatsiya, uyushmagan yoshlar, passiv yoshlar, faol yoshlar, ijtimoiy-innovatsion faoliyat.

**Аннотация:** В данной статье анализируется роль молодежи в устойчивом развитии социальной структуры. Дается научное определение и анализируется роль молодежи в развитии общества. Также в статье раскрывается суть реализуемых в Узбекистане реформ по формированию молодежи как активной социальной группы нашего общества.

**Ключевые слова:** молодежь, социальная группа, инновации, неорганизованная молодежь, пассивная молодежь, активная молодежь, социально-инновационная деятельность.

**Abstract.** This article analyzes the role of youth in the sustainable development of the social structure. It gives a scientific definition and analyzes the role of youth in the development of society. Also, the article reveals the nature of the reforms being implemented in Uzbekistan to form young people as an active social group of our society.

**Key words:** youth, social group, innovation, unorganized youth, passive youth, active youth, socio-innovative activity.

XX asr oxiriga kelib xalqimiz taqdirida butunlay yangi tarixiy davr boshlandi. Tarix tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qaysi davrda, qaysi davlatda, qanday tuzumda bo‘lishidan qat‘i nazar barkamol avlodni yetuk insonlar qilib tarbiyalash, birinchi navbatdagi ustuvor vazifa bo‘lib hisoblangan. Inson shaxsini, uning yuksak ma‘naviy fazilatlarini kamol toptirish milliy istiqloq mafkurasini shakllantirish, yosh avlodni boy madaniy merosimiz hamda tarixiy qadriyatlarimizga hurmat, mustaqil

vatanimizga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalash barchamizning oldimizda turgan muhim vazifalardan biridir

Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan ustuvor vazifalar qatorida uyushmagan yoshlar bilan ishlash, bu qatlamini o'rganish, ularni birlashtirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib turibdi.

O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi fikrimizning yaqqol misoli bola oladi. Shu jumladan, Yurtimizda tashkil etilayotgan yangi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlari, nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari, zamonaviy IT-parklar, madaniyat muassasalari va sport inshootlari, mutlaqo yangi namunadagi ta'lim maskanlari — "Prezident maktablari", "Temurbeklar maktabi", "Ijod maktablari" bugungi globallashuv sharoitida raqobatga qodir bo'lgan yetuk kadrlarning yangi avlodini tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Konsepsiyaning maqsadi — yoshlarni jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalash, ilmiy va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga ko'maklashish, huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilish hamda mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarga faol jalb qilishdan iborat.

Mamlakat aholisining 18,9 mln. nafari yoki 54 foizini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar va bolalar tashkil etadi. Yoshlarning 9,5 millioni erkak, 9,4 millioni esa ayol jinsiga mansubdir.

Uyushmagan yoshlar qatlami qanday qilib vujudga keldi? Ular jamiyatning qanday qatlami? Bu savollarga javob topish uchun bir raqamga e'tibor qaratsak, bugun O'zbekiston aholisi 32 milliondan oshgan bo'lsa, shularning 10 milliondan ortig'i yoshlar, bu o'n million yoshlarning deyarli yarmidan ko'prog'ini uyushmagan yoshlar tashkil qiladi. Endi savol tug'uladi, uyushmagan yoshlar jamiyatning qanday qatlami? Uyushmagan yoshlar ayni bir vaqtda biror-bir kasb-hunar yoki ta'limning ma'lum bir qismida faoliyat olib bormayotgan, oliy yoki o'rta maxsus ma'lumotga ham ega bo'lmagan, tayinli ish bilan ta'minlanmagan yoshlar tushuniladi. Bizning jamiyatimizda bu qatlamning yosh guruhlari o'rtacha 19-24 hamda 26-30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil qiliyapti. Birinchi guruh yoshlari asosan o'rta-maxsus ta'lim bitiruvchilari bo'lib, ular kollejlar hamda akademik litseylarni tugatib, yo oliy o'quv yurtlariga hujjat topshirishadi, yoki o'z sohasi bo'yicha ish berayotgan idora va tashkilotlar bilan shartnoma tuzib ishga qabul



qilinadilar, lekin ularning barchasi ham ishda qolib, uni davom ettirishmaydi. Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning bitiruvchilarining faqat 10 foizigina birinchi yili o'qishga kira olayapti xolos. Qolgan yoshlar o'qishni davom qilish uchun qayta tayyorlanishadi, boshqalari esa o'qishni ham davom ettirishni istashmaydi, tayinli ishga ham joylasha olmaydi, bular uyushmagan yoshlar qatlamining birinchi guruhi hisoblanadi. Ikkinchi guruh yoshlari esa o'qishni davom ettirmagan, xalqimiz tili bilan aytganda "Qora mehnat" orqali u yer, bu yerda kunini o'tqazib yurgan, yoki oliy o'quv yurtini tugatib, yetarli ko'nikma va malakaga ega bo'la olmaganligi tufayli, o'z sohasida ishi yurishmagan ularning tili bilan aytganda "o'ziga loyiq ish" topolmagan katta yoshdagi yoshlarni kiritishimiz mumkin, bularning esa uyushmagan yoshlar qatlamining ikkinchi guruhi sanaladi. Bundaylarni hozirda har yerda ko'rishimiz mumkin. Ularning ko'pisi o'ziga mos ish topa olmaganidan xorijga ish izlab ketayotgani hamda u yerda pul topish uchun nihoyatda jirkanch, qabih ishlarga qo'l urayotganini ham aytishimiz lozimdir.

Yoshlar jamiyatning ijtimoiy tuzilishidagi eng murakkab guruhlardan birini tashkil qiladi, chunki yoshlarning o'zi heterojen va ularning ehtiyojlari va qiziqishlari har xil darajada va darajalarda shakllangan. Shu nuqtai nazardan, uning ijtimoiy qatlam yoki guruh yoki boshqa ijtimoiy guruhlar tarkibidagi birlik sifatida mustaqilligi masalasi dolzarbdir. Bundan tashqari, dunyoda globallashtirish jarayoni sharoitida ularning umumiy maqsad va manfaatlar asosida birlashishi, jamiyat taraqqiyotidagi roli va jamiyatning ijtimoiy tuzilishining asosini tashkil etuvchi kuch sifatida mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy tez o'zgarib borayotgan dunyoda bozor munosabatlarning rivojlanishi sharoitida yoshlar muammolarini tubdan o'rganishga ehtiyoj ortib bormoqda. Bugungi kunda yoshlar manfaatlarini ro'yobga chiqarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. "Biz yosh avlodning fuqarolik pozitsiyasini va faolligini mustahkamlash, farzandlarimizni mustaqil fikrlashga o'rgatish, xalqaro maydonda raqobatlashishga tayyor bo'lish, etuk mutaxassis bo'lish uchun zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish uchun astoydil harakat qilmoqdamiz." Shu nuqtai nazardan, yangi O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy-innovatsion jarayonlardagi o'zgarishini sotsiologik o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Avvalo yoshlar tushunchasini aniqlash kerak. Ushbu masala bo'yicha olimlarni shartli ravishda ikki guruhga bo'lish mumkin: ularning jamiyatda mavjudligini mustaqil ijtimoiy guruh sifatida tan oladiganlar (O. I. Bely, N. B.

Gorbacheva, V. V. Davnis, O. A. Donskiy, S. O. Elijev, A. I. Kovaleva, V. A. Lukov va boshqalar). birinchi guruhga, shuningdek L. L. studen, M. yu. nemislar va boshqalarni ikkinchi guruhga kiritish mumkin. Ikkinchisining fikriga ko'ra, yoshlarni mustaqil ijtimoiy birlik sifatida emas, balki faqat yosh nuqtai nazaridan tahlil qilish mumkin. Biroq, ular yosh chegarasi nuqtai nazaridan bir fikrga ega emaslar. Xususan, Agar N. I. Markova, S. O. Yelishhev, A. F. Radchenko yoshlarni 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan shaxslarga bo'lish orqali o'rganish haqiqiylikini ta'minlashni asoslasi, u holda O. I. Bely ularni uch guruhga ajratadi: 14 yoshdan 18 yoshgacha, 18 yoshdan 22-25 yoshgacha, 25 yoshdan 30 yoshgacha. 30 yosh, V. V. Davnis ularni uch guruhga ajratadi: voyaga etmaganlar (15-19 yosh), kattalar (20-24 yosh) va kattalar (25-29 yosh).

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, tadqiqotchilar yoshlarning alohida ijtimoiy guruh ekanligi va uning ichki tuzilishi qanday ekanligi to'g'risida yakdil fikrga ega emaslar. Yoshga qo'shimcha ravishda, yashash joyi, yoshi, ma'lumoti, oilaviy (ijtimoiy) holati kabi omillardan qaysi biri ularning jamiyatning ijtimoiy tuzilishidagi o'rnini aniqlashi mumkinligi to'g'risida ham kelishuv mavjud emas. Yuqorida aytilganlarning barchasini bitta tizimga birlashtirish va o'rganish orqali yoshlarning butun mohiyatini ochib berish qiyin. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, yoshlar tushunchasini aniqlashni murakkablashtirmasdan, uni quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:

1. Maktabgacha yosh-1 yoshdan 7 yoshgacha (bolalar);
2. Maktab yoshi-7 yoshdan 16 yoshgacha (o'smirlar);
3. 16 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar (etuklikka erishgan).

Yosh guruhlarini ushbu tartibda tasniflash yoshlarni aniqlashni osonlashtiradi: birinchidan, yosh nuqtai nazaridan; ikkinchidan, ularning jamiyatdagi o'rne va ahamiyati; uchinchidan, mamlakat aholisi tarkibidagi demografik holat.

Bizning fikrimizcha, yoshlarning ijtimoiy guruhini quyidagicha aniqlash mumkin: yoshlar jamiyatning ijtimoiy guruhi, oila a'zosi, millat yoki xalqning vakili, fuqaro, moddiy va ma'naviy qadriyatlarning yaratuvchisi va iste'molchisi, u yoki bu mafkuraga nisbatan noyob maqomga ega bo'lgan, turli avlodlarni bog'laydigan va ishtirok etadigan mustaqil sub'ektdir. jamiyatning barcha sohalarida va faoliyatida, shuningdek, mamlakat kelajagi uchun javobgar. Ushbu ta'rif yoshlarning huquqlari, majburiyatlari va manfaatlarini umumlashtiradi. Bu uning maqomini, jamiyat va mamlakat rivojlanishidagi o'rnini aniq tushunishga yordam beradi. Ushbu ta'rif, boshqalardan farqli o'laroq, yoshlar mustaqil ijtimoiy guruh sifatida mustaqil maqomga ega degan fikrni bayon qiladi. U, birinchi navbatda, mamlakat aholisini

tashkil etuvchi, uning tabiiy o'sishini va uni yo'q qiladigan qismini to'ldirishni ta'minlaydigan muhim guruhlardan biridir.

Ikkinchidan, yoshlar mamlakatning asosiy mehnat resursidir. Aholining bir qismining qarishi va kamayishi (o'limi) ob'ektiv jarayondir; uchinchidan, yoshlar jamiyatda va oilaning muhim a'zosi sifatida alohida o'rin tutadi; to'rtinchidan, yoshlar millatning qo'riqchisi va himoyachisi rolini turli tahdidlar va dushman kuchlardan himoya qiladi; beshinchidan, yoshlar mamlakat harbiy qudratining asosini tashkil etadi. Shuningdek, u milliy xavfsizlikni ta'minlashda asosiy kuch bo'lib, uni tashqi va ichki dushmanlardan himoya qiladi; oltinchidan, yoshlar millat taraqqiyotining uzluksizligini saqlaydigan kuchdir. Uning omon qolishini ta'minlaydigan asosiy omillar shundaki, ular o'zlarining yutuqlarini tushunishadi va faxrlanadilar, o'z millatining manfaatlarini anglaydilar, taraqqiyot uchun fidoyilik tuyg'usiga ega bo'ladilar va vaqt va makondagi o'zgarishlarga mos ravishda rivojlanishga moslashadilar.

Shu bilan birga, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, yoshlar o'rtasida tabaqalanish iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy va intellektual sohalarda yuz berishi mumkin. Bu, birinchidan, jamiyatdagi odamlarning jismoniy, intellektual, hayotiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy va ta'lim imkoniyatlari va turmush tarzining xilma-xilligiga, ikkinchidan, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy sohalardagi faoliyatiga bog'liq.

Yoshlarning tabaqalanishiga quyidagilar ta'sir qiladi: moddiy va ma'naviy boyliklardan foydalanishda ish, adolat va tenglik yo'qligi; ta'lim va boshqaruv tizimida korrupsiyaning mavjudligi; agar yoshlarga oid qonunlar va qarorlar rasmiy va amalda amalga oshirilmasa; iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalardagi inqirozlar; davlat siyosatini amalga oshirishda sustlik yoshlarga nisbatan; yoshlarning ilm-fan, texnika va texnologiyalarni o'zlashtirishga bo'lgan istaklari va intilishlarining "pasayishi"; yoshlarni oiladan va kollektivlik ruhidan begonalashtirish.

Ushbu jarayonni bartaraf etish yoki uni minimallashtirish uchun yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida muhim rol o'ynaydigan ijtimoiy-innovatsion faolligini oshirish zarur.

Yoshlarning ijtimoiy-innovatsion faolligining oshishi deganda (jamiyatning ijtimoiy tuzilishidagi o'zgarishlar (rivojlanish va inqirozlar) asosida ularning ongi va dunyoqarashida progressiv rivojlanishga yo'naltirilganlik va maqsadga muvofiqlikni shakllantirish, yagona kuch sifatida birgalikda ishlash zarurati, mavjud bo'lgan umumiy muammolarni bartaraf etish tushuniladi. Ushbu muhim vazifa mamlakat yoshlar siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Davlat tomonidan yangi ish o'rinlari yaratish, yoshlarni jamiyatning o'zgaruvchan ehtiyojlariga "moslashtirish" ga qaratilgan tadbirlar, xususan, ishlab chiqarishdagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, yoshlarning malakasini oshirish va yangi yo'nalishlarga muvofiq yangi ko'nikmalarni shakllantirish kabi tashkiliy-amaliy chora-tadbirlar ularning ijtimoiy-innovatsion faolligini oshirishni ta'minlaydi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston Strategiyasi. Toshkent shahri. "O'zbekiston" Nashriyoti, 2021.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 8-jild. Toshkent, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat nashriyoti, 2004.
3. "Yoshlar-kelajak quruvchilari"shiori ostida uyushmagan yoshlar bilan ishlashda natijalarga erishishning ilmiy - amaliy masalalariga bag'ishlangan respublika konferensiyasi. Toshkent shahri.: "Yangi asr avlodi", 2017 yil.
- 4.Latipova U. TALABALARDA IJODIY FAOLLIK MOTIVATSIYASI NAMOYON BO 'LISHINING PSIXOLOGIK MEZONLARI //TISU ilmiy tadqiqotlari xabarnomasi. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 193-195.
5. Белый О.И. Определение понятия "молодежь". М.: Теория и практика общественного развития, 2012, №12.

## LEFT VENTRICULAR DYSFUNCTION IN INFANTS WITH COARCTATION OF AORTA

**Turaev B.B.<sup>1,2</sup>, Abralov Kh.K.<sup>2</sup>, Babaev A.O.<sup>1</sup>, Ibragimov N.Sh.<sup>1</sup>**

<sup>1</sup> Department of cardiac surgery, Tashkent Pediatric Medical Institute  
Hospital, Uzbekistan

<sup>2</sup> Department of Congenital Heart Defects, Republican specialized scientific  
and practical medical center of surgery named after academician V. Vakhidov,  
Uzbekistan

Coarctation of the aorta (CoA) represents a congenital cardiac anomaly characterized by narrowing of the aortic lumen, often leading to significant hemodynamic alterations and subsequent cardiac complications. Among these complications, left ventricular (LV) dysfunction emerges as a critical concern, particularly in infants under one year of age. Understanding the trigger factors for LV dysfunction in this specific population is paramount for timely intervention and improved patient outcomes.

**Aim:** This abstract aims to elucidate the trigger factors associated with LV dysfunction in infants diagnosed with CoA.

**Materials and methods:** A retrospective cohort study was performed. Medical records and CT scans were analyzed retrospectively and all relevant information and CT scan measurements about 46 patients under the age of 1, who underwent surgical repair of coarctation of aorta between 2012-2022 was acquired to perform statistical analysis. All statistical analysis was performed using SPSS and Jamovi applications.

**Results:** 46 patients (31 males, 67.4%), with mean age of  $4.11 \pm 3.23$  months, who diagnosed with isolated CoA. Patients were divided in to 2 groups: Group 1 comprised individuals with normal left ventricular (LV) function, characterized by an LV ejection fraction exceeding 56% (34 patients). Meanwhile, Group 2 comprised patients with impaired LV function, presenting with an LV ejection fraction lower than 55.9% (12 patients).

The statistical analyses showed that, patients with low LV function (Group 2) showed significantly higher pressure gradient on coarctation site, less number of patients with LV hypertrophy, more number of patients with LV dilation, lower ejection fraction of LV and higher end-diastolic volume of LV by echoCG, and smaller aortic arch and isthmus size, lower z-score for aortic arch and isthmus sizes by CT, compared to Group 1 (patients with normal LV function).

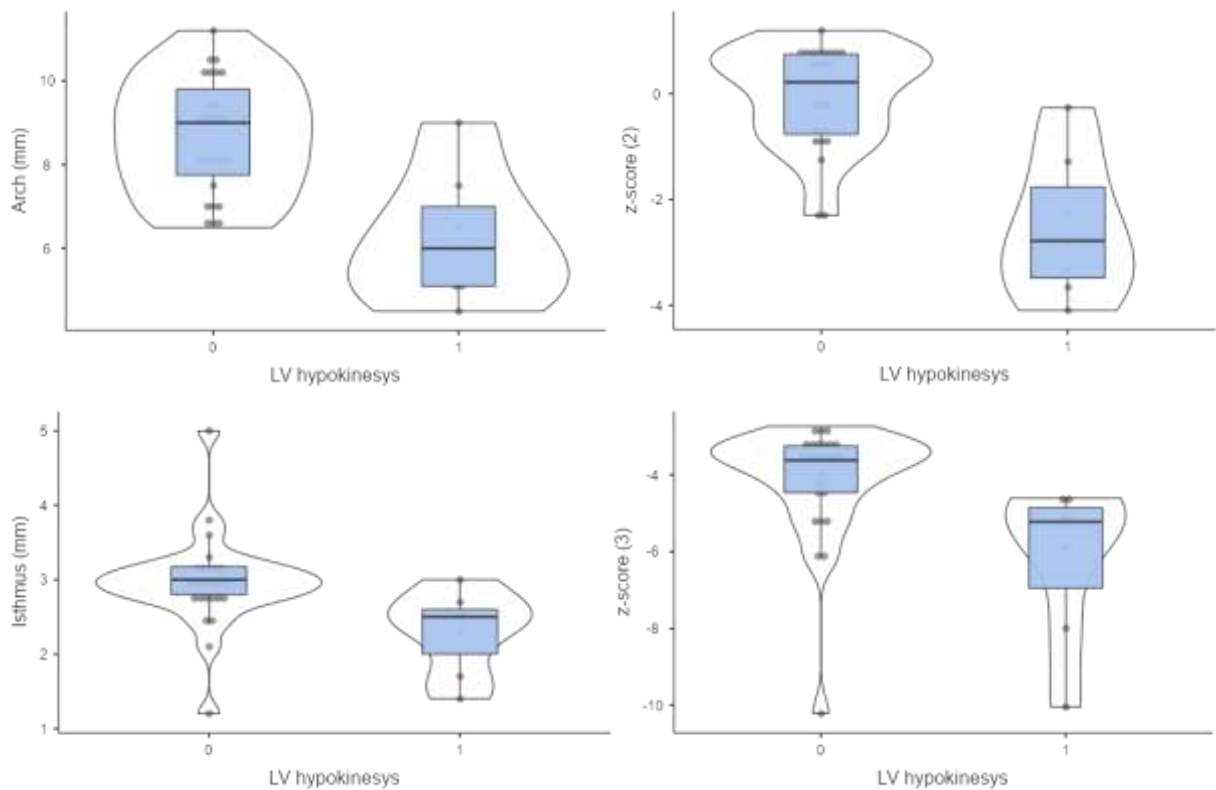


Figure 1. Comparison of CT scan results of aortic arch size and its z-score, and aortic isthmus size and its z-score between two groups. All four measurements were statistically significantly different ( $p < 0.05$ ). (sizes of other parts of aorta were not statistically different.)

The correlation analysis indicates that the ejection fraction of the left ventricle (EF LV) exhibits a positive correlation with the size of the aortic arch ( $r=0.462$ ,  $p=0.006$ ) and the z-score of the aortic arch size ( $r=0.500$ ,  $p=0.003$ ). This implies that patients with a smaller aortic arch tend to have a lower EFLV. Conversely, EF LV shows a negative correlation with the pressure gradient on the coarctation site ( $r=-0.393$ ,  $p=0.008$ ), mitral regurgitation ( $r=-0.817$ ,  $p < 0.001$ ), and left ventricular end-diastolic volume (EDV LV) ( $r=-0.492$ ,  $p=0.006$ ). Hence, patients with a higher pressure gradient at the coarctation site, or those with more severe aortic coarctation, are likely to have a lower EFLV and a higher EDV LV.

**Conclusion:** These findings suggest that left ventricular (LV) dysfunction is primarily a consequence of LV pressure overload, with the severity of aortic coarctation directly influencing the manifestation of LV dysfunction. Aortic arch hypoplasia and mitral regurgitation further exacerbate the impairment of left ventricular function. Consequently, the objective of coarctation of the aorta (CoA) intervention is to alleviate LV pressure overload and prevent irreversible myocardial damage.

## WAYS TO IMPROVE THE MECHANISM OF FINANCING AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT

**Jasurbek Sobirovich Suyarov**

MSD ( MERCK SHARP AND DOHME) pharmaceutical company. Financial Analyst. Czech Republic

**Abstract:** This article examines the current state of financing mechanisms for agricultural product exports and proposes ways to enhance their effectiveness. Through a comprehensive literature review and analysis, the study identifies key challenges in export financing and presents strategies for improvement. The research emphasizes the importance of innovative financial instruments, government support programs, and international cooperation in boosting agricultural exports.

**Keywords:** agricultural exports, export financing, trade finance, agricultural policy, financial mechanisms.

**Introduction.** The export of agricultural products plays a crucial role in many countries' economies, including Uzbekistan, contributing significantly to GDP and providing employment opportunities in rural areas. However, the financing of agricultural exports remains a complex challenge, often hindering the sector's growth potential. This article aims to analyze the existing mechanisms for financing agricultural product exports and propose ways to improve them, focusing on both global practices and Uzbekistan's specific context.

The agricultural sector faces unique challenges in export financing due to factors such as seasonality, price volatility, and perishability of products [1]. These characteristics make traditional financing methods less suitable, necessitating specialized approaches to support export activities. As global trade continues to evolve, it is imperative to develop more effective and innovative financing mechanisms to enhance the competitiveness of agricultural exports in the international market.

**Main part.** This research is based on a comprehensive review of academic literature, policy documents, and reports from international organizations and Uzbek sources. The study analyzes data from various sources, including the World Bank, Food and Agriculture Organization (FAO), and Uzbekistan's Ministry of Agriculture. The analysis covers both theoretical frameworks and practical case studies to provide a holistic understanding of the topic.

The literature review reveals several key mechanisms currently used for financing agricultural product exports:

1. **Pre-export financing:** This mechanism provides working capital to exporters before shipment, allowing them to fulfill orders and manage cash flow [2]. It is particularly important for small and medium-sized enterprises (SMEs) in the agricultural sector.

2. **Export credit insurance:** This tool protects exporters against non-payment risks, enabling them to offer more competitive terms to buyers [3]. It is crucial in mitigating the risks associated with international trade in agricultural products.

3. **Warehouse receipt financing:** This mechanism allows farmers and exporters to use stored agricultural products as collateral for loans [4]. It helps address the seasonality issue in agricultural production and exports.

4. **Export factoring:** This financial service involves selling accounts receivable to a third party at a discount, providing immediate cash flow to exporters [5]. It is particularly useful for SMEs lacking access to traditional bank financing.

5. **Government export support programs:** Many countries, including Uzbekistan, offer various forms of support, including export subsidies, guarantees, and preferential loans to agricultural exporters [6]. These programs aim to enhance the competitiveness of domestic agricultural products in international markets.

In Uzbekistan, the government has implemented several programs to support agricultural exports. For instance, the Export Promotion Agency of Uzbekistan provides financial and non-financial support to exporters, including those in the agricultural sector [7].

The research identifies several key challenges in financing agricultural product exports, with specific attention to Uzbekistan's context:

1. **High risk perception:** Financial institutions often perceive agricultural exports as high-risk due to factors such as weather uncertainties, price volatility, and political risks in importing countries [1].

2. **Lack of collateral:** Many small-scale farmers and agricultural SMEs lack sufficient collateral to secure export financing [4]. This is particularly prevalent in Uzbekistan, where land ownership structures can complicate the use of land as collateral [8].

3. **Information asymmetry:** Limited information about international markets and buyers increases the perceived risk for lenders [2]. In Uzbekistan, this is exacerbated by the need for improved market intelligence systems [9].



4. Regulatory constraints: Complex and varying regulations across countries can impede the flow of finance in agricultural export transactions [6]. Uzbekistan has been working on simplifying export procedures, but challenges remain [10].

5. Limited access to specialized financial products: Many agricultural exporters, especially in developing countries like Uzbekistan, lack access to tailored financial products that address the unique needs of the sector [3].

Based on the analysis of current mechanisms and challenges, several strategies can be proposed to improve the financing of agricultural product exports, with specific recommendations for Uzbekistan:

**Enhancing risk assessment and management tools:** Developing more sophisticated risk assessment models specifically tailored for agricultural exports can help financial institutions better understand and manage risks. This could include incorporating data on climate patterns, market trends, and political stability in importing countries [1]. In Uzbekistan, this could involve collaborating with international financial institutions to develop country-specific risk assessment tools [9].

**Promoting innovative financial instruments:** Encouraging the development and adoption of innovative financial instruments can address the unique needs of agricultural exporters. For example, weather index insurance can help mitigate climate-related risks, while blockchain-based supply chain finance can improve transparency and reduce transaction costs [2]. Uzbekistan could pilot these innovative instruments through partnerships between local banks and international financial institutions [10].

**Strengthening government support programs:** Governments can play a crucial role in improving agricultural export financing by enhancing existing support programs and introducing new ones. In Uzbekistan, this could include expanding the mandate of the Export Promotion Agency to provide more targeted financial support for agricultural exporters, especially SMEs [7].

**Fostering international cooperation:** Increased cooperation between countries and international organizations can help address regulatory barriers and promote harmonization of export financing standards. Uzbekistan could benefit from closer cooperation with international financial institutions and regional partners to develop common frameworks for agricultural export financing [8].

**Improving financial literacy and capacity building:** Providing training and education programs for agricultural exporters, particularly SMEs, can enhance their ability to access and utilize various financing mechanisms effectively. In

Uzbekistan, this could involve collaboration between the Ministry of Agriculture, financial institutions, and international organizations to deliver targeted training programs [9].

**Leveraging digital technologies:** The adoption of digital technologies can streamline export financing processes and reduce transaction costs. Uzbekistan has been making strides in digitalization, and this momentum could be leveraged to develop digital platforms for agricultural export financing [10].

**Encouraging value chain financing:** Promoting financing mechanisms that consider the entire agricultural value chain, rather than focusing solely on individual exporters, can improve overall export performance. In Uzbekistan, this could involve developing programs that support financing across different stages of the agricultural export value chain [8].

**Developing specialized financial products:** Financial institutions should be encouraged to develop products tailored to the specific needs of agricultural exporters. In Uzbekistan, this could include collaboration between local banks and international financial institutions to design products that address the unique challenges faced by Uzbek agricultural exporters [7].

**Conclusion:** Improving the mechanism of financing agricultural product exports is crucial for enhancing the competitiveness of Uzbekistan's agricultural sector in the global market. This study has identified several key strategies for improvement, including enhancing risk assessment tools, promoting innovative financial instruments, strengthening government support programs, fostering international cooperation, improving financial literacy, leveraging digital technologies, encouraging value chain financing, and developing specialized financial products.

Implementing these strategies requires a coordinated effort from various stakeholders, including the Uzbek government, financial institutions, international organizations, and agricultural producers. By addressing the unique challenges faced by agricultural exporters and capitalizing on emerging opportunities, Uzbekistan can significantly boost its agricultural export performance.

## REFERENCES

1. Kovács, G. and Lajtos, I., 2020. The Examination of Factors Influencing Agricultural Exports in the Countries of the Visegrad Group. Sustainability, 12(19), p.8093.
2. Auboin, M. and DiCaprio, A., 2017. Why do trade finance gaps persist: Does it matter for trade and development?. WTO Staff Working Paper No. ERSD-2017-01.

3. Contessi, S. and de Nicola, F., 2012. What do we know about the relationship between access to finance and international trade?. Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper Series, (2012-054).
4. Coulter, J. and Onumah, G., 2002. The role of warehouse receipt systems in enhanced commodity marketing and rural livelihoods in Africa. Food policy, 27(4), pp.319-337.
5. Klapper, L., 2006. The role of factoring for financing small and medium enterprises. Journal of Banking & Finance, 30(11), pp.3111-3130.
6. Greenville, J., 2015. Issues in agricultural trade policy: An overview. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 74, OECD Publishing, Paris.
7. Export Promotion Agency of Uzbekistan, 2023. Annual Report on Export Support Measures. Tashkent: EPA.
8. Tashmatov, A. and Abruev, A., 2020. Agricultural Export Potential of Uzbekistan: Challenges and Prospects. International Journal of Economics, Commerce and Management, 8(5), pp.231-242.
9. Yusupov, Y. and Khakimov, O., 2020. Enhancing the Competitiveness of Uzbekistan's Agricultural Exports: A Value Chain Perspective. Central Asian Journal of Management and Economics, 1(2), pp.85-98.
10. Ministry of Agriculture of the Republic of Uzbekistan, 2022. Strategy for Agricultural Development in Uzbekistan for 2020-2030. Tashkent: Ministry of Agriculture.

**RAQAMLI VALYUTALAR VA ULARNING AN'ANAVIY MOLIYA  
TIZIMIGA TA'SIRI**

**ЦИФРОВЫЕ ВАЛЮТЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ТРАДИЦИОННУЮ  
ФИНАНСОВУЮ СИСТЕМУ**

**DIGITAL CURRENCIES AND THEIR IMPACT ON THE  
TRADITIONAL FINANCIAL SYSTEM**

**Sharopov Fayzullo**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

**Annotatsiya:** Ushbu maqola raqamli valyutalarning paydo bo'lishi va rivojlanishini, shuningdek ularning an'anaviy moliya tizimiga ta'sirini o'rganadi. Tadqiqot adabiyotlar tahlili orqali amalga oshirildi va raqamli valyutalarning afzalliklari, muammolari va kelajak istiqbollari muhokama qilindi. Natijalar raqamli valyutalarning moliyaviy innovatsiyalarni rag'batlantirishini, lekin tartibga solish va xavfsizlik muammolari tufayli to'liq qabul qilinishiga to'sqinlik qilayotganini ko'rsatdi.

**Kalit so'zlar:** raqamli valyutalar, kriptovalyutalar, blokcheyn, moliyaviy innovatsiyalar, markazlashtirilmagan moliya

**Аннотация:** В этой статье рассматривается возникновение и развитие цифровых валют, а также их влияние на традиционную финансовую систему. Исследование проводилось с помощью анализа литературы и обсуждало преимущества, проблемы и перспективы цифровых валют на будущее. Результаты показали, что цифровые валюты стимулируют финансовые инновации, но препятствуют их полному принятию из-за проблем с регулированием и безопасностью.

**Ключевые слова:** цифровые валюты, криптовалюты, блокчейн, финансовые инновации, децентрализованные финансы

**Abstract:** This article explores the emergence and development of digital currencies, as well as their impact on the traditional financial system. The study was carried out through literature analysis and discussed the advantages, problems and future prospects of digital currencies. The results showed that digital currencies

encourage financial innovation but prevent full adoption due to regulatory and security concerns.

**Keywords:** digital currencies, cryptocurrencies, blockchain, financial innovation, decentralized finance

## KIRISH

Raqamli valyutalar, ayniqsa kriptovalyutalar, so'nggi o'n yillikda moliya sohasida eng muhim innovatsiyalardan biri sifatida paydo bo'ldi. Bitcoin 2009-yilda yaratilganidan beri, raqamli valyutalar soni va turli-tumanligi sezilarli darajada oshdi (Nakamoto, 2008). Ular nafaqat yangi to'lov vositasi sifatida, balki an'anaviy moliya tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida ham e'tirof etilmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi raqamli valyutalarning mohiyati, ularning rivojlanish tarixi va an'anaviy moliya tizimiga ta'sirini o'rganishdir. Shuningdek, raqamli valyutalarning afzalliklari va muammolari, ularning kelajak istiqbollari hamda tartibga solish masalalari ham ko'rib chiqiladi.

## USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot asosan adabiyotlar tahlili usuli orqali amalga oshirildi. Akademik jurnallar, moliyaviy hisobotlar, markaziy banklar va xalqaro moliyaviy tashkilotlarning ma'lumotlari o'rganildi. Quyidagi asosiy mavzular bo'yicha adabiyotlar tahlil qilindi:

1. Raqamli valyutalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi
2. Blokcheyn texnologiyasi va uning raqamli valyutalar uchun ahamiyati
3. Raqamli valyutalarning an'anaviy moliya tizimiga ta'siri
4. Raqamli valyutalarning afzalliklari va muammolari
5. Raqamli valyutalarni tartibga solish masalalari

## NATIJALAR

Adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

**Raqamli valyutalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi:** Raqamli valyutalar g'oyasi 1980-yillarda paydo bo'lgan bo'lsa-da, amaliy tatbiq etilishi Bitcoin bilan 2009-yilda boshlandi (Chaum, 1983; Nakamoto, 2008). Keyinchalik Ethereum, Ripple va boshqa ko'plab kriptovalyutalar paydo bo'ldi. 2023-yil oxiriga kelib, dunyoda 10 000 dan ortiq kriptovalyuta mavjud bo'lib, ularning umumiy bozor kapitallashuvi 1 trillion dollardan oshib ketdi (CoinMarketCap, 2023).

**Blokcheyn texnologiyasi:** Blokcheyn texnologiyasi raqamli valyutalarning asosiy texnologik poydevori hisoblanadi. U markazlashtirilmagan, xavfsiz va shaffof tranzaksiyalarni amalga oshirish imkonini beradi. Blokcheyn nafaqat moliya sohasida, balki boshqa ko'plab sohalarda ham qo'llanilmoqda.

**An'anaviy moliya tizimiga ta'siri:** Raqamli valyutalar an'anaviy moliya tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ular to'lov tizimlarini yanada samarali va arzon qilish, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish va yangi investitsiya imkoniyatlarini yaratish orqali moliya sektorini o'zgartirmoqda (Barrdear and Kumhof, 2021).

**Afzalliklar va muammolar:** Raqamli valyutalarning asosiy afzalliklari qatoriga tezkor va arzon tranzaksiyalar, global miqyosda foydalanish imkoniyati, shaffoflik va xavfsizlik kiradi. Biroq, narxning beqarorligi, tartibga solish muammolari, xavfsizlik xavflari va energiya sarfi kabi muammolar ham mavjud.

**Tartibga solish masalalari:** Ko'pgina mamlakatlar raqamli valyutalarni tartibga solish bo'yicha turli yondashuvlarni qabul qilmoqda. Ba'zi davlatlar ularni to'liq taqiqlagan bo'lsa, boshqalari esa qonuniy to'lov vositasi sifatida tan olmoqda. Tartibga solish masalalari hali ham global miqyosda hal qilinmagan asosiy muammolardan biri hisoblanadi (Houben and Snyers, 2020).

#### TAHLIL VA MUHOKAMA

Raqamli valyutalar moliya sektorida inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ular an'anaviy bank tizimidan tashqarida moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi, bu esa moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda, bank xizmatlari yetarli darajada rivojlanmagan hududlarda bu juda muhim ahamiyatga ega (Auer and Böhme, 2020).

Blokcheyn texnologiyasi raqamli valyutalarning asosiy innovatsion komponenti hisoblanadi. U nafaqat tranzaksiyalarni xavfsiz va shaffof amalga oshirish imkonini beradi, balki "aqli shartnomalar" kabi yangi imkoniyatlarni ham taqdim etadi. Bu esa moliyaviy xizmatlarning yangi turlarini yaratish va mavjudlarini takomillashtirish imkonini beradi.

Biroq, raqamli valyutalarning keng tarqalishi bir qator muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Narxning yuqori darajada o'zgaruvchanligi ularni ishonchli to'lov vositasi va qiymat saqlash vositasi sifatida ishlatilishiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, xavfsizlik masalalari, jumladan, kiberxujumlar va firibgarlik holatlari ham jiddiy muammo hisoblanadi.

Tartibga solish masalalari ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ko'pgina mamlakatlar raqamli valyutalarni qanday tartibga solish kerakligi borasida ikkilanmoqda. Bir tomondan, innovatsiyalarni rag'batlantirish va moliyaviy tizimni modernizatsiya qilish zarurati mavjud bo'lsa, boshqa tomondan, iste'molchilarni himoya qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega (Financial Stability Board, 2022).

Raqamli valyutalarning kelajagi ko'p jihatdan ularning tartibga solinishi va texnologik rivojlanishiga bog'liq. Markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalar (CBDC) kabi yangi yondashuvlar paydo bo'lmoqda, bu esa raqamli valyutalar va an'anaviy moliya tizimi o'rtasidagi farqni yanada kamaytirishi mumkin (Auer, Cornelli and Frost, 2020).

### XULOSA

Raqamli valyutalar moliya sohasida muhim innovatsiya hisoblanadi va ular an'anaviy moliya tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ular moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va yangi investitsiya imkoniyatlarini yaratish orqali moliya sektorini o'zgartirmoqda.

Biroq, raqamli valyutalarning to'liq qabul qilinishi va integratsiyasi uchun bir qator muammolarni hal qilish kerak. Narx barqarorligi, xavfsizlik, tartibga solish masalalari va energiya sarfi kabi muammolar hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Kelajakda raqamli valyutalar va an'anaviy moliya tizimi o'rtasidagi chegara tobora xiralashib borishi kutilmoqda. Markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalar kabi yangi yondashuvlar bu jarayonni yanada tezlashtirishi mumkin.

Umuman olganda, raqamli valyutalar moliya sohasida muhim o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda va ularning ahamiyati kelgusi yillarda yanada ortishi kutilmoqda. Shu bilan birga, ularning rivojlanishi va tartibga solinishi bo'yicha global hamkorlik va muvozanatli yondashuv zarur bo'ladi.

### ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Auer, R. and Böhme, R., 2020. The technology of retail central bank digital currency. BIS Quarterly Review, March. [Auer, R. va Böhme, R., 2020. Chakana savdo markaziy bank raqamli valyutasi texnologiyasi. BIS choraklik sharhi, mart.]
2. Auer, R., Cornelli, G. and Frost, J., 2020. Rise of the central bank digital currencies: drivers, approaches and technologies. BIS Working Papers, 880. [Auer, R., Cornelli, G. va Frost, J., 2020. Markaziy bank raqamli valyutalarining yuksalishi: harakatlantiruvchi kuchlar, yondashuvlar va texnologiyalar. BIS ish hujjatlari, 880.]
3. Barrdear, J. and Kumhof, M., 2021. The macroeconomics of central bank digital currencies. Journal of Economic Dynamics and Control, 132, p.104148. [Barrdear, J. va Kumhof, M., 2021. Markaziy bank raqamli valyutalarining makroiqtisodiyoti. Iqtisodiy dinamika va nazorat jurnali, 132, p.104148.]
4. Chaum, D., 1983. Blind signatures for untraceable payments. Advances in Cryptology Proceedings of Crypto, 82(3), pp.199-203. [Chaum, D., 1983. Kuzatib

bo'lmaydigan to'lovlar uchun ko'r imzolar. Kriptologiya sohasidagi yutuqlar Crypto to'plami, 82(3), 199-203-betlar.]

5. CoinMarketCap, 2023. Global Cryptocurrency Market. [online] CoinMarketCap.com. [CoinMarketCap, 2023. Global kriptovalyuta bozori. [onlayn] CoinMarketCap.com.]

6. Financial Stability Board, 2022. Regulation, Supervision and Oversight of "Global Stablecoin" Arrangements. [online] FSB.org. [Moliyaviy barqarorlik kengashi, 2022. "Global barqaror koin" tartiblarini tartibga solish, nazorat qilish va kuzatish. [onlayn] FSB.org.]

7. Houben, R. and Snyers, A., 2020. Crypto-assets: Key developments, regulatory concerns and responses. European Parliament. [Houben, R. va Snyers, A., 2020. Kripto-aktivlar: asosiy o'zgarishlar, tartibga solish bo'yicha tashvishlar va javoblar. Yevropa parlamenti.]

8. Nakamoto, S., 2008. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. [online] Bitcoin.org. [Nakamoto, S., 2008. Bitkoin: Tengdoshlar o'rtasidagi elektron naqd pul tizimi. [onlayn] Bitcoin.org.]



**Boshlang'ich sinfda 4 K modeli asosida o'qitish zamonaviy ta'lim  
taraqqiyotidagi o'rni**

**Normamatova Farzona Nurali qizi**

**TISU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2 bosqich talabasi**

**Ilmiy rahbar : TISU Maktabgacha va**

**boshlang'ich ta'lim kafedrası dots.v.b, p.f.f.d(PhD) S. Q. Eshboyeva.**

**ANNOTATSIYA:** Ushbu maqolada o'quvchilarda 4K ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Shuningdek, maqolada integratsiyalashgan yondashuv asosida darslarni samarali tashkil etish bo'yicha maslahatlar berilgan. Maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida 4K modeli kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kritik, kollobarativ, kommunikativ va kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish usullari hamda o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish, jahon pedagog olimlarining 4K modeli kompetensiyalari bo'yicha ilmiy asarlari, dunyo miqyosida XXI asr ko'nikmalarining ahamiyati va boshlang'ich ta'lim tizimida bu kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari muhokama qilingan.

**KALIT SO'ZLAR:** Boshlang'ich ta'lim, pedagog, o'quvchilar, 4K, kritik kompetensiya, kommunikativlik, kollaborativlik, kreativlik, ta'lim, maktab, qobiliyat

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida maktab o'quvchilarining chuqur bilim olishlari, ularda dunyoqarashning shakllanishi uchun hayotiy ko'nikmalarni puxta egallashlari bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Dunyo miqyosida olimlar 4K modeli kompetensiyalarini "O'rganishning eng muhim ko'nikmalari" – deya baholashmoqda. Jahon pedagoglari, olimlari shu nom ostida o'z ilmiy tadqiqotlarini olib borishmoqda. Ta'lim tizimida 4K modeli XXI asrda o'quvchilar uchun muhim deb hisoblangan ta'lim olish jarayonining muhim kompetensiyalar to'plamiga ishora qiladi. Pedagogik shart-sharoitlarni hisobga olgan holda, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning hayoti davomida mustahkam poydevorini ta'minlash uchun ularda 4K modeli kompetensiyalarini shakllantirish zarur. Ta'lim tizimi ko'pincha o'quvchilarni doimiy rivojlanayotgan global jamiyatda muvaffaqiyatga erishishlari uchun ushbu 4K modeli kompetensiyalarini o'quv rejasiga va o'qitish amaliyotiga integratsiya qilish muhimligini ta'kidlaydi. 4K modeli kompetensiyalari – kritik (tanqidiy) fikrlash, kommunikativlik (muloqot),

kollaborativlik (hamkorlik) va kreativlik (ijodkorlik) – o‘quvchilarning zamonaviy dunyoda rivojlanishi uchun muhim ko‘nikmalar hisoblanadi.

**Kritik (tanqidiy) fikrlash:** Bu ma’lumotlarni tahlil qilish, uning dolzarbligi va ishonchliligini baholash va asosli mulohazalar yoki qarorlar qabul qilish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlovchilar noto‘g‘ri fikrlarni aniqlashlari, dalillardagi xatolarni topishlari va muammoni hal qilishda mantiqni qo‘llashlari mumkin.

**Kommunikativlik (muloqot):** Samarali muloqot nafaqat fikrlarni aniq va izchil ifodalash qobiliyatini, balki boshqalarni faol va empatik tinglashni ham o‘z ichiga oladi. Muloqot qobiliyatlari og‘zaki, yozma va og‘zaki ifoda shakllarini, shuningdek, muloqot uslubini: turli auditoriya va guruhlariga moslashish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi.

**Kollaborativlik (jamoaviy hamkorlik):** hamkorlik umumiy maqsadlarga erishish uchun boshqalar bilan samarali ishlashni o‘z ichiga oladi. Bu jamoada ishlash, faol tinglash, nizolarni hal qilish va murosaga kelish kabi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Hamkorlik tajribasi o‘quvchilarga turli xil shaxsiy va professional sharoitlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy va shaxslararo ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

**Kreativlik (Ijodkorlik):** Ijodkorlik innovatsion fikrlash, original g‘oyalarni yaratish va muammolarga yangi nuqtai nazardan yondashish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Ijodkor odamlar ochiq fikrli, qiziquvchan va tavakkal qilishga tayyor bo‘ladi. Ijodkorlikni rivojlantirish o‘quvchilarni o‘z tasavvurlarini kashf etishga, yangi g‘oyalar bilan tajriba qilishga, o‘zgarishlarni ijobiy qabul qilishga undaydi. 4K modelini ta’limga integratsiya qilish turli fanlar bo‘yicha ushbu ko‘nikmalarni rivojlantiradigan o‘quv tajribalarini ishlab chiqishni talab qiladi. Bu loyihaga asoslangan ta’limni, so‘rovnomalarga asoslangan faoliyatni, hamkorlikdagi loyihalarni, fanlararo tadqiqotlarni va o‘z-o‘zidan izlanish va yangiliklarni yaratish imkoniyatlarini o‘z ichiga oladi. Boshlang‘ich ta’lim tizimida 4K modelini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berib, o‘quvchilarni nafaqat akademik muvaffaqiyatga, balki kelajakdagi kareralarida muvaffaqiyatga erishishga va jamiyatda mas’uliyatli, faol fuqarolar sifatida tayyorlashga erishish mumkin. Berni Trilling va Charlz Fadelning “XXI asr ko‘nikmalari: bizning davrimizda hayot uchun o‘rganish ” : Ushbu kitob zamonaviy dunyoda o‘quvchilarni muvaffaqiyatga tayyorlashda 4K ko‘nikmalarining ahamiyatini o‘rganadi va ta’limda ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun amaliy strategiyalarni taklif qiladi. Milliy ta’lim assotsiatsiyasi (NEA) tomonidan “O‘quvchilarni global jamiyatga tayyorlash: 4K kompetensiyalari, o‘qituvchilar uchun qo‘llanma ” : Ushbu nashr o‘qituvchilarga 4K kompetensiyalarini o‘qitish va o‘qitishni fan

sohalari va sinf darajalari bo'yicha integratsiya qilish bo'yicha yo'l-yo'riq va resurslarni taqdim etadi. Dennis Shirli va Valeri L. Ubbes tomonidan tahrirlangan, "Ta'limni qayta loyihalash: butun dunyo bo'ylab o'quv tizimlarini shakllantirish" : Ushbu tahrirlangan jildda ta'limni isloh qilishda innovatsion yondashuvlar va o'quvchilarning faolligini, muvaffaqiyatini oshirishda 4K ning ahamiyati yoritilgan. Brigid Barron va Linda Darling-Xammond tomonidan "Raqamli asr uchun hamkorlikda o'rganish: Bu kitob XXI asr ta'lim muhitida hamkorlikning rolini o'rganadi va o'quvchilar o'rtasida hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali ta'lim strategiyalari haqida tushuncha beradi". Ser Ken Robinsonning "Ijodiy maktablar: ta'limni o'zgartiruvchi kuchli inqilob: Ushbu kitob ta'limda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishni ijodiy va yaxlit yondashuv asosida tahlil qilgan". Laura Greenshteyn tomonidan "XXI asr ko'nikmalarini baholash: mahorat va haqiqiy o'rganishni baholash bo'yicha qo'llanma": Ushbu kitob o'qituvchilarga o'quvchilarning XXI asr ko'nikmalarini, jumladan, tanqidiy fikrlash, muloqot qilish, hamkorlik va ijodkorlikni, haqiqiy va samaradorlikka asoslangan baholashni qo'llash bo'yicha amaliy ko'rsatmalar beradi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'limdagi kamchiliklarga yetarli infratuzilma, malakali o'qituvchilarning yetishmasligi, o'qitish usullarining eskirganligi, sinfdagi o'quvchilarning soni ko'pligi, darsliklar va o'quv materiallari kabi resurslarning yetarli emasligi, texnologiyalardan foydalanishning cheklanganligi, o'quvchilar o'zlashtirish darajasi pastligi, shaharlar va qishloq joylari o'rtasidagi ta'lim sifatidagi nomutanosibligi kabilar kiradi. Bu kamchiliklar o'quvchilarning bilim olish natijalariga to'sqinlik qilishi mumkin. Bundan tashqari, boshlang'ich ta'limdagi kamchiliklar tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalariga yetarlicha e'tibor bermaslik, alohida ehtiyojli o'quvchilarning yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmasligi, maktabdan tashqari mashg'ulotlar va har tomonlama rivojlanish imkoniyatlarining cheklanganligi, ota-onalarning bolalarni tarbiyalashda yetarli darajada ishtirok etmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu omillar o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga, ularning o'quv va hayotda muvaffaqiyatga erishish qobiliyatiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ta'limdagi 4K odatda tanqidiy fikrlash, muloqot, hamkorlik va ijodkorlikni anglatadi. Boshlang'ich ta'limda ushbu kompetensiyalardagi kamchiliklar turli yo'llar bilan namoyon bo'lishi mumkin: Tanqidiy fikrlash: o'quvchilarda axborotni tanqidiy tahlil qilish, muammolarni tizimli ravishda hal qilish va asosli qarorlar qabul qilishdagi qiyinchiliklar. Ushbu kamchilik o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ma'lumotni tanqidiy baholashga qiynalishiga olib kelishi mumkin. Muloqot: O'quvchilar uchun og'zaki, yozma va shaxslararo muloqotni o'z ichiga olgan samarali muloqot qobiliyatlarini

rivojlantirish uchun imkoniyatlarning yetishmasligi.. Bu kamchilik o'quvchilarning o'z fikrlarini aniq ifodalash, boshqalar bilan hamkorlik qilish va o'z fikrlarini samarali yetkazish qobiliyatiga to'sqinlik qilishi mumkin. Hamkorlik: o'quvchilarning guruhlarda birgalikda ishlashlari, muammolarni birgalikda hal qilishlari va bir-birining nuqtai nazaridan o'rganishlari uchun imkoniyatlarning cheklanganligi. Bu kamchilik o'quvchilarning jamoa sharoitida samarali hamkorlik qilish va jamoaviy ish va hamkorlik qiymatini tushunish qobiliyatiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ijodkorlik: o'quvchilarning ijodkorligini, tasavvurini va innovatsion fikrlashni rivojlantirishga yetarli darajada yordam berilmasligi – o'quvchilarning o'z qiziqishlarini o'rganishga, yangi g'oyalar bilan tajriba o'tkazishga va turli vositalar orqali o'zini ijodiy ifoda etishi uchun imkoniyatlardan foydalana olmasliklariga olib kelishi mumkin. 4K dagi kamchiliklarni bartaraf etish o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini oshirish va faol o'rganish, o'qitish jarayonida real muammolar va kontekstlarni o'quv jarayoniga integratsiyalashuviga ustuvor ahamiyat beradigan sinf amaliyotiga yaxlit yondashuvni talab qiladi. Boshlang'ich ta'limda 4K ning qo'shimcha kamchiliklari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin: Integratsiya: fanlar va sinflar bo'yicha o'quv rejasiga 4K ning yetarli darajada integratsiyalanmaganligi. Ushbu kamchilik 4K ko'nikmalarini rivojlantirishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Baholash: O'quvchilarning 4K bo'yicha malakasini o'lchash uchun cheklangan baholash usullari. An'anaviy baholashlar ko'pincha o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muloqot qilish, hamkorlik va ijodkorlik qobiliyatlarini e'tiborsiz qoldirib, eslab qolish va standartlashtirilgan ko'nikmalarga ustunlik beradi.

**Yangi model yaxshi ishlashi uchun qanday sharoit kerak?** "4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri.

Yangi yondashuvni qo'llay olish asosan o'qituvchilarga bog'liq. Shuning uchun ham yaqinda Toshkentda respublikadan yig'ilgan 300 dan ortiq trener o'qituvchilar tayyorlandi. Ular mamlakatdagi boshqa barcha o'qituvchilar malakasini oshirishga yordam beradi.

Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr

ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Madayev, O., Sobirov, A., Xolmanova, Z., Toshmirzayeva, S., Ziyodullayeva, G., & Shamsiyeva, M. O'zbekiston Respublikasi Oliy Va O'Rta Maxsus Ta'lim Vazirligi.

2. Muslimov N.A, Usmonboyeva M.H. Pedagogik kompetentlik va kreativlik. –Toshkent, 2015-yil.

3. Xolmanova, Z., & Shamsiyeva, M. Bolada bilingvizmni shakllantirishda ona tilining ahamiyati. O'zbekiston, 6

4. Features of Speech Development in Children of Middle Preschool Age  
Jumayev Umedjon To'raqulovich, Ashurova Zarina Muxitdinovna

5. Maftuna Shuhrat qizi Ziyaqulova, Feruza Abdullayevna Xayitova. Savod o'rgatish darslarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatini shakllantirishda rasmlarning o'rni // Academic research in educational sciences. 2021. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/savod-o-rgatish-darslarida-o-quvchilarning-kreativ-qobiliyatini-shakllantirishda-rasmlarning-o-rni> (дата обращения: 23.02.2023).

6. [BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AQLIY SALOHIYATINI HAMDA KREATIVLIGINI OSHIRISHDA MENTAL ARIFMETIKANING O'RNI](#)

M Ziyaqulova, S Ashurova, N Toshpulatova - Development and innovations in science, 2023

## TALABALARDAGI O‘QISH MOTIVATSIYASI RIVOJLANISHIGA TA’SIR QILUVCHI OMILLAR

**Jumaboyeva Mahliyo Xudaybergan qizi**  
**Ranch texnologiya universiteti**  
**“Pedagogika va aniq fanlar”**  
**kafedrasida o‘qituvchisi**

E-mail: [jumaboyevamahliyo97@gmail.com](mailto:jumaboyevamahliyo97@gmail.com)

**Annotatsiya:** Maqolada talabalarda o‘qish motivatsiyasi rivojlanishiga ta’sir qiluvchi ichki va tashqi omillar, o‘quv motivi va uni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari va shakllanish bosqichlari, o‘quv motivlarining namoyon bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlari, o‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil etish orqali talabalardagi o‘qish motivlari rivojlantirish shuningdek, talabalar o‘rtasidagi o‘qish motivlarining rivojlanish dinamikasi haqidagi fikrlari yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** o‘qish motivi, motivatsiya, faoliyat, rivojlanish, samaradorlik, talab, o‘qituvchi, ta’lim jarayoni, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, ta’lim jarayonini tashkil etish shakllari, ehtiyojlar ierarxiyasi.

### ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У СТУДЕНТОВ

**Аннотация:** В статье рассмотрены внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие мотивации к учебе у студентов, особенности и этапы формирования мотивации к обучению, необходимые условия проявления мотивации к учебе, развитие мотивов учебы. у студентов через правильную организацию учебного процесса, а также выделены мнения о динамике развития мотивов учебы у студентов.

**Ключевые слова:** мотив учебы, мотивация, деятельность, развитие, эффективность, востребованность, педагог, учебный процесс, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, формы организации учебного процесса, иерархия потребностей.

### FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF STUDY MOTIVATION IN STUDENTS

**Abstract:** In the article, the internal and external factors affecting the development of motivation to study in students, the specific characteristics and stages of formation of the motivation for learning, the necessary conditions for the manifestation of motivation for learning, the development of study motives in students through the proper organization of the educational process, as well as the

opinions about the dynamics of the development of study motives among students are highlighted.

**Key words:** study motive, motivation, activity, development, efficiency, demand, teacher, educational process, internal motivation, external motivation, forms of educational process organization, hierarchy of needs.

Ta'lim motivatsiyasini shakllantirish zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Ta'lim motivatsiyasi strukturasi shakllantirish jarayoni universitetda o'qishning birinchi kunlaridan boshlanadi va har bir aniq holatda o'qitish samaradorligi ko'p jihatdan motivatsiyaning tuzilishi va kuchiga bog'liq. Talabalarning bilim olish motivatsiyasiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish oliy ta'lim samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Talabalarning ta'lim motivatsiyasini tahlil qilishda nafaqat dominant motivni aniqlash, balki motivatsion sohaning tuzilishini ham hisobga olish kerak. Motivatsiya nafaqat inson faoliyatini belgilaydi, balki aqliy faoliyatning barcha sohalariga tom ma'noda kiradi. Motivlar individual rivojlanish jarayonida shaxsning atrof-muhitga nisbatan barqaror baholovchi munosabatlari sifatida shakllanadi. Odamlar ma'lum motivlarning individual ko'rinishlari (xarakteri va kuchi) bilan farqlanadi. Muvaffaqiyatga erishish yoki muvaffaqiyatsizlikdan qochish motivatsiyasi sifatida qaraladigan muvaffaqiyat motivatsiyasi xorijiy psixologiyada J. Atkinson, D. Makklelland va boshqalar tomonidan keng o'rganilgan [1]

Motivatsiya - bu insonning sharoiti va ehtiyojlariga qarab o'zgarishi mumkin bo'lgan dinamik jarayon. Talabalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi bir qancha muhim omillar mavjud. Shaxsiy xususiyatlar o'quvchilarning ta'lim faoliyatiga motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi eng muhim omillardan biridir. Motivlar, qadriyatlar, e'tiqodlar, ijtimoiy munosabatlar va umidlar kabi xususiyatlar o'quvchilarning ta'lim faoliyatini qanday qabul qilishiga va o'z oldiga qanday maqsadlar qo'yishiga ta'sir qilishi mumkin. Ba'zi odamlar faol o'quvchilar bo'lishi mumkin, boshqalari esa ko'proq ijtimoiy motivatsiyaga ega yoki faqat yuqori baho olishga qaratilgan bo'lishi mumkin[2]. Ikkinchi omil - o'qituvchi. Barkamol o'qituvchi o'z ta'lim yo'nalishi bo'yicha nafaqat chuqur bilimga ega bo'ladi, balki bu bilimlarni zamonaviy o'qitish uslublari va texnologiyalaridan foydalangan holda o'z shogirdlariga ham bera oladi. O'qituvchi o'quvchilarni bilim olishga undashi, sinfda qulay muhit yaratishi, har bir o'quvchini o'quv jarayonida ishtirok etishga undashi mumkin. O'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasiga ta'sir etuvchi uchinchi omil - ular o'qiyotgan o'quv muhitidir. Sinf xonasi va jihozlari, shuningdek, o'quv materiallari o'quvchida turli xil assotsiatsiyalar va hissiyotlarni uyo'tishi mumkin, bu esa, o'z navbatida, uning o'quv motivatsiyasiga ta'sir qilishi

mumkin. O'quv muhiti o'quvchi uchun qulay bo'lishi, uning o'rganilayotgan fanga qiziqishini rivojlantirishi va chalg'itadigan narsalarni yaratmasligi kerak. Ta'lim jarayonini tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega. Kursning o'ziga xos xususiyatlarini va texnik vositalardan foydalanish imkoniyatini hisobga olish kerak. O'quv materialining mavjudligi, uning to'liqligi va tizimliliigi ham o'quvchilarning motivatsiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Talabaniing ta'limdagi roli motivatsiyaning tarkibiy qismi sifatida hal qiluvchi ahamiyatga ega va talabaniing bilim oluvchisi sifatidagi an'anaviy g'oyasidan tashqariga chiqishi kerak. Kaylen Uilyams va Karolin Uilyams [3] talabalarning motivatsiyasi quyidagi talabalar bilan bo'liq omillar mavjud bo'lganda kuchayishini ta'kidlaydi:

Ichki va tashqi motivatsiya.

Oddiy talabalar o'quv jarayoniga turli darajadagi ichki va tashqi motivatsiyani olib keladi deb taxmin qilinadi. Ko'pgina talabalar bilan ishlashda topilgan ichki motivatsion omillarga quyidagilar kiradi:

- ishtirok etish (ishtirok etish istagi);
- qiziquvchanlik (o'zlari uchun qiziqarli bo'lgan narsalarni ko'proq o'rganish istagi);
- qiyinchilik (mavzuning murakkabligini bilish istagi);
- ijtimoiy o'zaro ta'sir (ijtimoiy aloqalarni yaratish).

Tashqi motivatsion omillarga quyidagilar kiradi:

- qoidalarga rioya qilish (boshqa odamlarning umidlarini qondirish istagi);
- tan olish (omma tomonidan e'tirof etilishi zaruriyati);
- musobaqa ;
- ishdan qochish (kerakdan ko'ra ko'proq ish qilishdan qochish istagi).

Shu bilan birga, ko'pgina zamonaviy mualliflarning asarlari talaba uchun faqat kelajakdagi kasbining tashqi jihatlariga e'tibor qaratish xato bo'lishini ko'rsatadi [4].

Motivatsiyaga ta'sir qiluvchi turli xil individual va ijtimoiy omillar. Masalan, ichki motivatsiya ta'lim muassasasini tanlash sababiga, o'qishni tugatgandan keyin ish topish ehtimoliga, kelajakdagi umidlarga va bakalavr/magistr darajasini olish istagiga bog'liq.

Tashqi motivatsiyaga quyidagilar ta'sir qiladi: ish topish ehtimoli, o'qituvchiga, tengdoshlar guruhiga bo'lgan munosabat, daromad darajasi, o'quv guruhlariining yetarliligi, o'quv materiallarining yetarliligi. Eng samarali tashqi motivatsiya - bu ish topish ehtimoli.



Ehtiyojlar ierarxiyasi. A. Maslou nazariyasiga ko'ra, ehtiyojlar har bir shaxs uchun quyidagi tartibda tartibga solinadi: fiziologik farovonlik, xavfsizlik, sevgi, hurmat va o'zini o'zi anglash [4]. Pastki darajadagi ehtiyojlar haqida gap ketganda, siz o'ylashingiz kerak: agar talaba och yoki chanqoq bo'lsa, unga diqqatini o'rganishga qaratish qiyinroq. Bundan tashqari, agar atrof-muhit jismoniy, aqliy yoki hissiy jihatdan xavfli bo'lsa, talaba o'rganishga to'liq e'tibor berish qiyin bo'ladi. Agar o'qituvchi har doim o'quvchiga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lsa, o'z-o'zini past baholagani o'quvchini qadrsiz va tan olinmagandek his qiladi. O'qituvchi talabaning e'tiborini o'rganishga qaratishi uchun talabaning ehtiyojlarini qondirishning yuqori darajasini ta'minlash uchun hamma narsani qilishi kerak. Bu A.Maslouning boshqa klassik qarashlariga ham mos keladi, unga ko'ra o'qituvchining o'z-o'zini namoyon qilishi "talaba bilan hamkorlik qilish uchun yoqimli imkoniyatni, birgalikda tadqiqot va haqiqatni birgalikda bilish imkoniyatini" nazarda tutadi [5].

Qabul qilingan farovonlik. Farovonlik yoki hayotdan qoniqish - bu talabaning o'z hayotidan qoniqish darajasi, shu jumladan kundalik faoliyatdan zavqlanish, hayotning mazmuni, orzu qilingan va erishilgan maqsadlar o'rtasidagi muvofiqlik, kayfiyat, o'zini o'zi qadrlash, qabul qilingan sog'liq, moliyaviy mustaqillik, va ijtimoiy aloqalar. Ya'ni, ta'lim sifati bilan bog'liq bo'lmagan omillar talabalarning qoniqishiga, jumladan, ularning kasbiy motivatsiyasiga ta'sir qilishi mumkin.

Energiyadan samarali foydalanish. Talabalarga diqqatni jamlash va energiyani saqlab qolgan holda qanday natijalarga erishishni o'rgatish kerak. O'qituvchilar o'quvchilarni samarali va samarali harakatlarga intilishga o'rgatishlari kerak.

Ishga maqsadli ulanish. Kasbiy motivatsiya o'zini namoyon qilish, izlanish va doimiy ijodkorlik manbai sifatida ish bilan bog'liqlik natijasida yuzaga keladi. Maqsad talaba va u muhim va mazmunli ma'no sifatida qabul qilgan narsa o'rtasidagi o'zaro ta'sirdan paydo bo'lganligi sababli paydo bo'ladi. Zamonaviy mahalliy mualliflarning ta'kidlashicha, o'qituvchilar kasbiy tayyorgarlik jarayonida o'quvchilarning o'zini o'zi bilish va kasbiy identifikatsiya qilish istagini raobatlantirishga chaqiriladi [6],[7].

Yaxlitlik va muvaffaqiyat. Vijdonli talabalar muvaffaqiyat motivatsiyasi qobiliyatidagi farqlar tufayli katta muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkinligi taxmin qilinadi. Muvaffaqiyat motivatsiyasini va oldingi akademik muvaffaqiyatni baholash o'z salohiyatini maksimal darajada oshirishga qodir bo'lgan talabalarni aniqlashga yordam beradi. Boshqa tomondan, bunday baholash o'qituvchilarni

viydonsiz va muvaffaqiyatga kam yo'naltirilgan o'quvchilar haqida ogohlantirishi mumkin.

Omma oldida nutq so'zlash qobiliyatlari. Omma oldida nutq so'zlashdan qo'rqish odatiy fobiyadir va ommaviy nutq amaliyoti o'quvchilarni o'z-o'zini hurmat qilishni tiklash va yaxshilash bilan birga o'z qo'rquvlariga qarshi turishga o'rgatadi. Erishilgan ijobiy natijalar o'quvchilarni yanada ishonchli va rao'batlantirishi kerak.

O'rganish vaqti va odatlari. O'qishga sarflangan vaqt ishlashga ta'sir qilsa-da, bu ta'sir talabalarning odatlari bilan tartibga solinadi. Bundan tashqari, diqqatni jamlash qobiliyati talabaning o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir qiladi.

Ma'ruzalarda qatnashish. Ma'ruzalar akademik ko'rsatkichlar bilan ijobiy bog'liq deb qaraladi. Ular, shuningdek, talabalar uchun qimmatli va qiziqarli o'rganish tajribasi sifatida qabul qilinadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, talabalarga ta'limni qadrlash va ta'lim jarayonida vaqtini unumli o'tkazishga yordam beradigan uzoq muddatli ta'lim rejasi. Bu reja, shuningdek, ularning ishonchini oshirish va noma'lum qo'rquvini kamaytirishga yordam berishi kerak. Bunday reja doimiy ravishda yangilanib tursa va ta'limdan martabaga o'tishni qamrab olsa, yanada samaraliroq bo'ladi. Rejalashtirish jarayoni talabalarga ta'lim va ish o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rish imkonini beradi, bu esa ularning kasbiy motivatsiyasini oshiradi.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atkinson J.V. Motivatsiyani rivojlantirish nazariyasi. – M.: Pedagogika, 1996 yil.
2. Бородин Е. М. Критерии, показатели и уровни развития педагогического мастерства / Е. М. Бородин, А. В. Крупнова, К. Н. Бородина // Научно-методический электронный журнал «Концепция». - 2015.
3. Уильямс, К. К. Пять ключевых ингредиентов для улучшения студенческой мотивации / К. К. Уильямс, К. К. Уильямс, // Исследования в журнале высшего образования, 12, 2011 г.
4. Костева А. С. Факторы профессионального самоопределения: психолого-педагогические аспекты / А. С. Костева // Научно-методический электронный журнал «Концепция». – 2015. – Т. 26. – Б. 26–30.
5. Сергеева О. В. Психологические особенности общения в образовательном процессе вуза / О. В. Сергеева // Научно-методический электронный журнал «Концепция». - 2016.
6. Бородин Е. М. Критерии, показатели и уровни развития педагогического мастерства / Е. М. Бородин, А. В. Крупнова, К. Н. Бородина // Научно-методический электронный журнал «Концепция». - 2015 г.
7. Covington M. V. Goal theory, motivation, and school achievement : an integrative review // Annual review of psychology. 2000.

## Ot yasovchi qo'shimchalarning asos valentlikka ta'siri

**Azimqulov Ma'rufjon Xakimjon o'g'li**  
**Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti**

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada o'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalar va ularning asos valentlikka ta'siri batafsil o'rganilgan. Ot yasovchi qo'shimchalar tilning morfologik tizimida muhim o'rin egallab, fe'l va boshqa so'z turkumlaridan yangi otlar hosil qiladi va ularning valentligi o'zgarishiga sabab bo'ladi. Maqolada fe'l valentligi va ot yasovchi qo'shimchalar ta'sirida yuzaga kelgan valentlikning kamayishi, o'zgarishi va nolgacha qisqarishi misollar bilan tahlil qilingan. Shuningdek, valentlikning o'zgarishi sintaktik va semantik jihatdan qiyosiy tahlil qilingan.

**Kalit so'zlar:** Ot yasovchi qo'shimchalar, valentlik, fe'l valentligi, valentlik darajalari, o'zbek tilshunosligi, morfologiya, sintaksis, semantika, bir valentlik, ikki valentlik, nolgacha qisqarish.

Tilning asosiy vazifalaridan biri gap tuzish qobiliyatidir va bunda so'z turkumlari va ularning valentligi katta ahamiyatga ega. **Valentlik** tushunchasi fe'lning boshqa so'zlar bilan bog'lanish imkoniyatlarini belgilaydi, ya'ni fe'l qancha birlik bilan sintaktik bog'lanishni talab qilishini ko'rsatadi. Fe'llar valentligi odatda bir valentlikli, ikki valentlikli va uch valentlikli bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, valentlik faqat fe'llar bilan cheklanmaydi, balki boshqa so'z turkumlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tilshunoslikda, ayniqsa, o'zbek tilshunosligida **ot yasovchi qo'shimchalar** va ularning valentlikka ta'siri maxsus o'rganilayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Fe'llardan, sifatlardan va boshqa so'z turkumlaridan ot hosil qilish jarayonida valentlikning o'zgarishi kuzatiladi, chunki yasalgan yangi ot gapda qanday bog'lanishlarni talab qilishi va boshqa so'zlar bilan qanday aloqaga kirishini o'zgartiradi. Ushbu maqolada ot yasovchi qo'shimchalarning valentlikka ta'siri va ularning tilning sintaktik va semantik tizimlaridagi o'rni kengroq yoritiladi.

### **O'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalarning valentlikka ta'siri qanday?**

Bu savol atrofida fikr yuritib, maqola o'zbek tilida valentlik tushunchasining qanday o'zgarishini va ot yasovchi qo'shimchalar orqali bu jarayon qanday amalga oshirishini yoritib beradi. O'zbek tilida valentlikni o'rganish morfologiya va sintaksis nuqtayi nazaridan muhim bo'lib, ot yasovchi qo'shimchalar tilning grammatik strukturasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Misol tariqasida fe'llardan ot hosil qiluvchi

qo‘shimchalar orqali valentlikni qanday o‘zgartirish mumkinligi misollar bilan tahlil qilinadi.

### **Ot yasovchi qo‘shimchalarning valentlikka ta’siri**

#### **1. Fe’llardan ot yasovchi qo‘shimchalar va ularning valentlikka ta’siri**

Fe’llar valentlikning asosiy manbasi hisoblanadi, chunki ular bir nechta ishtirokchi bilan bog‘lanishni talab qiladi. Masalan, *ko‘rmoq* fe’li ikki valentlikli bo‘lib, subyekt va obyekt bilan bog‘lanadi. Lekin ot yasovchi qo‘shimchalar qo‘llanganda, ushbu valentlik qisqaradi yoki o‘zgaradi.

1.1. **-uvchi** qo‘shimchasi: Fe’lga qo‘shilib, agent yoki ijrochini ifodalovchi ot hosil qiladi. Masalan, *o‘qimoq* fe’lidan *o‘quvchi* hosil qilinadi. Fe’lning ikki valentligi (subyekt va obyekt) *o‘quvchi* otiga aylanganda subyekt bilan cheklanib, valentlik bir valentlikka qisqaradi.

1.2. **-lik** qo‘shimchasi: Bu qo‘shimcha holat yoki sifatni ifodalovchi ot yasaydi. Masalan, *yaxshi* sifatidan *yaxshilik* otini yasash jarayonida valentlik sezilarli darajada o‘zgaradi va yangi otning valentligi nolgacha qisqarishi mumkin. Fe’lning valentligi yuqori bo‘lsa ham, yasalgan ot o‘zidan boshqa ishtirokchilarni talab qilmaydi.

1.3. **-chi** qo‘shimchasi: Bu qo‘shimcha harakat yoki kasb egasini ifodalovchi ot yasaydi. Masalan, *do‘qimoq* fe’lidan *do‘qchi* yasaladi. Fe’lning valentligi yuqori bo‘lishi mumkin, lekin ot yasalganda valentlikning qisqarishi kuzatiladi va u faqat subyektни bildiruvchi birlik sifatida qoladi.

#### **2. Boshqa so‘z turkumlaridan ot yasovchi qo‘shimchalar**

Ot yasovchi qo‘shimchalar faqat fe’llarga emas, balki sifatlar va boshqa so‘z turkumlariga ham qo‘llanilib, asos so‘z valentligini o‘zgartiradi.

2.1. **-dor** qo‘shimchasi: Bu qo‘shimcha mavjudlikni bildiruvchi ot yasaydi. Masalan, *boy* sifatidan *boydor* ot yasaladi. Bunday jarayonda valentlik sifatdan otga o‘tishda o‘zgaradi va yangi ot boshqa birliklar bilan bog‘lanish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

2.2. **-zor** qo‘shimchasi: Bu qo‘shimcha ham sifat va fe’l asoslariga qo‘shilib, yangi otning valentligini aniqlaydi. Masalan, *ishlamoq* fe’lidan *ishzor* otini hosil qilishda valentlik o‘zgarib, ot subyekt rolini o‘ynaydi.

#### **3. Valentlikning o‘zgarish shakllari**

Ot yasovchi qo‘shimchalar asos valentlikni turlicha o‘zgartiradi:

- **Valentlikning kamayishi:** Fe’lning ikki yoki uch valentligi odatda yasalgan otlarda bir valentlikka qisqaradi.

• **Valentlikning nolgacha qisqarishi:** Ba'zi otlar yasalganidan keyin butunlay bog'lanishni yo'qotadi, ya'ni yangi ot noldan iborat valentlikka ega bo'ladi.

O'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalar asos valentlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Fe'llardan hosil qilingan otlar ko'pincha valentlikni kamaytiradi yoki nolgacha qisqartiradi. Shuningdek, boshqa so'z turkumlaridan hosil qilingan otlar ham valentlikni o'zgartirib, yangi otlar boshqa birliklar bilan qanday bog'lanishini aniqlaydi. Tilning grammatik tizimida valentlik va ot yasovchi qo'shimchalar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinishi, bu til birliklari o'rtasidagi bog'lanish mexanizmlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Maqola natijalariga ko'ra, valentlik va ot yasovchi qo'shimchalar sintaktik va semantik jihatdan o'zgarib, gapning strukturasi va ma'nosini belgilovchi muhim omil sifatida ko'rilishi kerak.

O'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalarning asos valentlikka ta'siri morfologik va sintaktik o'zgarishlar orqali o'z aksini topadi. Fe'llarning valentligi, ularning gapdagi boshqa so'zlar bilan bog'lanish imkoniyatini belgilagan holda, ot yasovchi qo'shimchalar qo'shilganda yangi otlarning valentligi sezilarli darajada o'zgaradi. Bu jarayonda valentlik kamayishi, nolgacha qisqarishi yoki turlicha bog'lanish imkoniyatlarining yuzaga kelishi kuzatiladi.

Ot yasovchi qo'shimchalar, masalan, **-uvchi**, **-lik**, **-chi** kabi affikslar, o'zbek tilining sintaktik tizimida muhim o'rin tutadi. Fe'llar ko'pincha bir yoki ikki valentlikka ega bo'lsa, ot hosil qilinganda bu valentlikning qisqarishi kuzatiladi. Shuningdek, boshqa so'z turkumlaridan, masalan, sifatlardan ot yasash jarayonida ham valentlik o'zgaradi va yangi otlarning gapda qanday o'rin tutishi aniqlanadi.

Valentlikning o'zgarishi faqat grammatik strukturalarga ta'sir qilmay, balki tilning semantik va kommunikativ imkoniyatlarini ham boyitadi. O'zbek tilshunosligida valentlik nazariyasining ot yasovchi qo'shimchalar orqali tadqiq qilinishi ushbu jarayonning keng qamrovli tahlilini talab qiladi. Bu nafaqat sintaktik bog'lanishlarni chuqur o'rganishga, balki yangi otlarning semantik jihatdan qanday ishlatilishini tushunishga yordam beradi. Masalan, yangi hosil bo'lgan otlarning leksik-semantik maydoni kengayib, ular gapda qanday kommunikativ vazifa bajarishini aniqlash valentlik tushunchasini yanada boyitadi.

Kelajakda o'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalarning valentlikka ta'sirini yanada kengroq tahlil qilish, tilshunoslik nazariyalarini milliy til o'ziga xosliklari bilan boyitadi. Bu, o'z navbatida, tilning morfologik, sintaktik va pragmatik jihatlarini yanada chuqurroq o'rganishga imkon beradi. O'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalarning valentlikka ta'sirini chuqur o'rganish nafaqat tilshunoslar uchun, balki til o'rganuvchilar va o'qituvchilar uchun ham amaliy ahamiyat kasb etadi,

chunki bu jarayon orqali gap tuzish va til birliklarining o‘zaro bog‘lanish mexanizmlarini yaxshiroq tushunish mumkin bo‘ladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. Tesniere, L. (1959). *Elements de Syntaxe Structurale*. Paris: Klincksieck.
2. Fillmore, C. J. (1968). The Case for Case. In E. Bach & R. T. Harms (Eds.), *Universals in Linguistic Theory* (pp. 1-88). New York: Holt, Rinehart and Winston.
3. Buranov, J. B., & Qodirov, A. N. (1981). *O‘zbek tilining grammatikasi: Sintaksis*. Toshkent: O‘zbekiston fanlar akademiyasi.
4. Haydarov, A. (2010). *Tilshunoslikka kirish*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Abdurahmonov, H. (2007). *O‘zbek tili sintaksisi*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi.
6. Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

## **REGULATION OF COMMON PROCESSES BETWEEN SUPPLY AND LOGISTICS IN THE TEXTILE INDUSTRY**

**Israilov Madaminjon Mukhsinovich**

**Chief Scientific Officer of the Center for research on competitive policy and  
consumer rights under the competition committee of the Republic of  
Uzbekistan**

**independent researcher**

**ORCID:0009-0004-0548-9498**

**[isroilov\\_8181@mail.ru](mailto:isroilov_8181@mail.ru)**

The current stage of development of market relations in Uzbekistan requires serious decisions from local enterprises to increase the efficiency of their activities. Of particular interest to practical economists is the assessment of the efficiency of production activities, the cost of economic resources, as well as the introduction of accurate information technologies and ensuring the innovative functioning of enterprises. Most companies themselves prefer innovation in production. Despite all efforts to achieve the goal, in rare cases an enterprise can profit from successful innovations according to the standards of specialists.

Problems have a common cause: inefficient management, that is, improper optimization of business processes in the enterprise.

One of the main conditions for ensuring the competitiveness of Uzbek goods on the world market remains the improvement of cheap, fast and safe transport logistics.

From this it can be learned that from early economic theories, an indirect conclusion can be drawn about the need for a transport and logistics system as the main condition for the development of trade between peoples.

At the same time, figures in the field of transport logistics in the world show that the potential of this branch of the global economy is quite significant.

In particular, by 2020, the share of transport services in the gross domestic product (GDP) of the world's countries will range from 8 to 12 percent, and the value of the global logistics industry will amount to 9.6 trillion dollars. And the cost of cargo delivery services at the international level is 4.1 trillion US dollars. The US dollar.

In addition, the President of the Republic of Uzbekistan has put forward numerous initiatives to consolidate the National Transport System in the international arena.



An enterprise is a complex system and therefore can be represented as a single system of fields of activity. Therefore, management should be carried out relatively fully, in all areas such as production, personnel, product sales and finance. In unstable conditions, various models of control systems are being formed. At the level of an individual enterprise, innovative development implies the introduction of useful innovations that contribute to the competitiveness of the enterprise in the market. Optimization of the company's activities is possible only with a comprehensive analysis of existing business processes. In this case, the analysis shows what actions need to be taken to increase the optimality of the relationships and interactions built at the enterprise and the effectiveness of activities. Building an effective business process scheme will be beneficial to the enterprise, as it will create opportunities for formalization of activities, as well as create a basis for work in case of any changes in the business.

Business processes allow you to quickly optimize the company's activities without bringing it to a critical point. This is the only way management can influence the usual business strategy and quickly change it.

With the help of competent modeling, it is possible to optimize the work of an enterprise, predict and minimize the risks that arise at each stage of its activity. The organization of business process modeling allows you to evaluate each process individually and the costs as a whole. Modeling of business processes of an enterprise concerns a number of aspects of its work. In the process of modeling, the organizational structure changes; the functions of specialists and departments are optimized; the rights and responsibilities of management are redistributed; internal regulatory documents and operation technologies are changed; there are new requirements for the automation of business processes, etc. Business process modeling defines the main goal, which is to systematize information about the enterprise and its activities in a visual graphic image. Thanks to this approach, it is much more convenient for an enterprise to process data. When modeling business processes, it is necessary to reflect the structure of actions in the organization, the features and details of their implementation, as well as the chronology of the workflow.

Their analysis plays an important role in optimizing business processes. Before starting to improve business processes, it is necessary to analyze each step. After the analysis, ideas appear for further optimization of a particular process. There are the following stages of business process optimization.

1. Identification of inefficient processes.
2. Mapping the process.

3. Business process analysis.
4. Search for optimal solutions.
5. Optimize the process through restructuring, automation, or the use of technology that completely changes its operation.

The need to optimize business processes depends on the level of competition in the industry. For example, manufacturing priorities focus on supply chain programs and customer needs for self-service and data access. When optimizing business processes in an enterprise of any industry, goals, methods and techniques for managing these processes, their volumes and limits are determined. It is also necessary to allocate the necessary resources to identify the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the existing process. After that, a schedule is developed according to which business processes are optimized.

The topic of optimizing logistics departments is more relevant today than ever, especially in connection with the possibility of increasing the efficiency of various product transportation systems through planning. The TDL Textile enterprise is developing very rapidly and is actively increasing its production capacity, its structure and organization allow us to achieve our goals and objectives today. The main activity of the enterprise is the production of cotton fabrics (OKVED code 13.20.2). Optimization of business processes is necessary to increase production capacity and increase production efficiency.

The methodology of logistics requires, after studying the relationship of an object with the external environment, to proceed to the analysis of its structure. Acting as an element of the "national economy" system, the region currently represents a complex system consisting of various subsystems, which indicates that the region is characterized by the first feature of the system - integrity and segmentation. The allocation of subsystems of the region can be carried out from different positions and criteria. At the same time, taking into account the logistic methodology of the study, it is necessary to use the method of transition from the general to the particular, according to which the region is first divided into the largest subsystems, and then each of them is studied separately and in combination with other elements.

Changing the traditional content of market demand and market supply in a more complex global economic system affects the strategic goals of participants in the logistics chain: stimulating demand and minimizing total costs, improving the quality parameters of the entire system, increasing environmental, resource-saving, and social potential.

The dynamically changing market environment and increased competition require rapid coordination of processes beyond the boundaries of one business entity. The application of the logistics supply chain management concept supports joint business activities and ensures inter-organizational, functional, organizational coordination, synchronization and control.

Logistics is the methodology of the process of organizational and analytical optimization of complex economic systems and subsystems. The competitiveness of an economic entity that unites all components of its activities (innovation, organizational, supply, production, distribution and marketing) has the ability to effectively solve emerging problems and ensure sustainable development. In these conditions, the crucial task is to coordinate and optimize end-to-end flow processes in enterprise management, which significantly changes the criteria for evaluating efficiency: the logistics approach does not take into account overhead costs, the criterion of the minimum amount of costs is used, based on the optimal value of each condition in the logistics system.

Interaction with logistics of such disciplines as management, marketing and trade is an economic component of trade, production and commercial activities in entrepreneurship, these are "logistics management", "marketing logistics", "commercial logistics". In a consumer-oriented economy, the functional separation of logistics, management, marketing and commerce is unacceptable.

Functional logistics management at the enterprise determines the achievement of the enterprise's goal by special logistics functions (supply quality management, risk management, logistics cost management, logistics innovation management) with general logistics functions (organization, planning, regulation, coordination, control, accounting and analysis). The peculiarity of logistics management is that it is connected by infrastructure with all functional areas of management (investment, innovation, production, financial, information, personnel) for strategic and tactical goals and objectives, as well as for managing the procurement of material resources, production processes and sales of finished products. In this regard, the management of the management system as a whole should be considered in the unity of three aspects:

- as a process of interrelated functions;
- as a set of tools and methods aimed at achieving the goals of the enterprise in accordance with the internal capabilities and business conditions;
- as a means of regulating (and regulating) employee relationships with colleagues, business partners and consumers.

The functional directions of production, sales and logistics at the enterprise add a certain profit to material resources and form for the consumer the total profit of the finished product (service), which is characterized by the following components:

- the usefulness of the form (creation in the process of converting the material flow into the required finished product);
- the usefulness of place and the usefulness of time (created by the delivery (transportation, movement) of economic flows that meet the needs (for timely replenishment of stocks, information, maintenance);
- utility of ownership (created as a result of attracting consumers to the product, generating demand and stimulating the desire to purchase the product).

In this regard, as a set of material labor, a "complete value chain" is formed, the result of which is "total (aggregate) utility".

### **Conclusion**

It is assumed that when using an integrated logistics management system and analyzing the full cost of business processes, the end result is always to determine the most economical option to meet the needs of the buyer. However, costs can change in all parts of the supply chain, which means that the costs of performing certain business processes can increase. This is possible if such a step leads to greater savings on related business processes and, ultimately, to a reduction in their full cost at a constant level of customer satisfaction.

### **References**

1. Volkova, V. N. (2016) Modeling of systems and processes / V. N. Volkova, G. V. Gorelova, V. N. Kozlov et al.: edited By V. N. Volkova, V. N. Kozlov. - Moscow: yurayt publishing House, 2016. - 450 p.
2. Gonova, O.V. (2015) Ekonomicheskaya bezopasnost i ustoychivost regionalnogo razvitiya: sistemnyy podkhod / O.V. Gonova, O.V. Stulova, V.A. Buyskikh // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. Region-alnoe prilozhenie. - 2015. № 4 (44). P. 23-27.
3. Durnova, V. V(2019) Optimization of business processes of an industrial enterprise / V. V. Durnova // Modern information technologies in education, science and industry, 2019, Pp. 19-22.
4. Zhirnykh, E. O. (2017) Application of modern methods and tools for optimizing business processes of enterprises / E. R. Zhirnykh, R. I. Akhmadullin // Modern scientific research and innovation. - 2017. - no. 1. - Pp. 96-103.
5. Ivanov, D. V. (2019) Optimization of business processes at the enterprise / D. V. Ivanov // Modern information technology. - 2019. - Pp. 91-96.

6. A.N. Ilchenko, A.N. Petrov, O.V. Gonova, N.S. Rychikhina, S.V. Kuz-netsova, L.R. Beglaryan. M.: INFRA-M, (2018) Metodologiya izmereniy i strukturnaya evolyutsiya regionalnoy ekonomiki: tendentsii razvitiya v XXI veke [monografiya] / A.N. Ilchenko, A.N. Petrov, O.V. Gonova, N.S. Rychikhina, S.V. Kuz-netsova, L.R. Beglaryan. M.: INFRA-M, 2018. - 243 p.
7. Rakhmonov, K., & Abdurakhimova, M. (2021). Improvement of cadastral information provisioning system in an administrative region. In E3S Web of Conferences (Vol. 227, p. 05002). EDP Sciences.
8. Khikmatov, F., Jumabaeva, G., & Rakhmonov, K. (2020, July). Altitude regularity of climatic factors in suspended sediments flowing formation of Mountain Rivers. In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering (Vol. 883, No. 1, p. 012052). IOP Publishing.
9. Rakhmonov, K. (2021). IMPROVEMENT OF LAND CADASTRAL INFORMATION SYSTEM IN THE ADMINISTRATIVE DISTRICT. Збірник наукових праць ЛОГОХ.
10. Kosimdjon, R. (2021). MODEL OF CREATION OF LAND CADASTRAL INFORMATION BASE IN AGRICULTURAL SECTOR. Збірник наукових праць SCIENTIA.

## Banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish

Ўзбекистон Республикаси Банк-Молия Академияси. Банк ҳисоби, аудит ва нazorати (MSc-Master of Science)-мутахассислиги магистранти

**Botirov Asilbek Ismatovich Prof. B. Mengliqulov TDIU**

[a.botirov@xb.uz](mailto:a.botirov@xb.uz)

### Improvement of audit of currency transactions in banks

Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan. Bank accounting, audit and control (MSc-Master of Science)-specialty graduate

**Botirov Asilbek Ismatovich Prof. B. Mengliqulov TDIU**

[a.botirov@xb.uz](mailto:a.botirov@xb.uz)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Valyuta operatsiyalari xalqaro moliyaviy aloqalarning muhim qismi bo'lib, banklar uchun yuqori daromad manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu operatsiyalarning murakkabligi va risklari ularga nisbatan qat'iy audit nazoratini talab etadi. Maqolada valyuta operatsiyalari auditi vazifalari, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqilgan. Banklarda auditning samaradorligini oshirish uchun auditorlarning malakasini oshirish, ichki nazorat tizimini kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarurligi ta'kidlangan.

**Kalit so'zlar:** banklarda valyuta operatsiyalari, audit, ichki nazorat tizimi, valyuta risklari, auditor malakasi, zamonaviy texnologiyalar, xalqaro moliyaviy standartlar.

**Kirish.** Hozirgi globallashtirish davrida bank tizimi xalqaro moliyaviy bozorlarning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Xususan, valyuta operatsiyalari banklarning asosiy faoliyat turlaridan biriga aylangan. Banklar xalqaro savdo va investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash, chet el valyutasida kreditlar berish va qabul qilish, valyuta almashish kabi xizmatlarni ko'rsatish orqali mamlakatlar iqtisodiyotiga katta hissa qo'shadilar. Shu bilan birga, valyuta operatsiyalari bilan bog'liq risklarni boshqarish va ularning to'g'ri amalga oshirilishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keladi. Shuning uchun banklarda valyuta operatsiyalari auditi samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biridir. Ushbu maqolada valyuta operatsiyalari auditining ahamiyati, asosiy vazifalari va uni takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi.

Hozirgi davrda banklarning valyuta operatsiyalari hajmi ortib bormoqda, bu operatsiyalarning murakkabligi va ularni audit qilish zarurati ham kuchaymoqda. Banklar chet el valyutalarida operatsiyalar amalga oshirar ekan, ushbu jarayonlarning to'g'ri nazorat qilinishi va risklarning boshqarilishi bankning moliyaviy barqarorligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu statistika asosida tayyorlangan esseda banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish masalasi tahlil qilinadi va ushbu jarayonda foydalaniladigan statistik usullar ko'rib chiqiladi.

Global moliyaviy bozorlarning integratsiyalashuvi natijasida valyuta operatsiyalarining ko'lami sezilarli darajada o'sdi. Xalqaro valyuta bozori hajmi 2022 yilda kuniga \$7,5 trillionga yetdi. O'zbekistondagi tijorat banklari ham xalqaro moliyaviy operatsiyalarning faol ishtirokchilari bo'lib, ularning valyuta operatsiyalari bank daromadlarining muhim qismini tashkil etadi.

Shu bilan birga, valyuta operatsiyalari bilan bog'liq risklar yuqori darajada qolmoqda. 2023 yilda xalqaro audit firmalarining tadqiqotlariga ko'ra, banklarda sodir bo'lgan moliyaviy risklarning 20% valyuta operatsiyalari bilan bog'liq bo'lgan. Bundan tashqari, bozorda valyutalar kursi o'zgarishi oqibatida 15% atrofida moliyaviy yo'qotishlar qayd etilgan. Ushbu statistika banklarning valyuta operatsiyalarini yaxshiroq nazorat qilish va auditini qanchalik muhimligini ko'rsatmoqda.

Valyuta operatsiyalari auditining samaradorligi bankning moliyaviy tizimini barqarorlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. 2020–2023 yillar oralig'ida 100 ta bankda o'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, audit jarayonini avtomatlashtirgan banklar valyuta operatsiyalaridagi noaniqliklarni aniqlash darajasini 35% ga oshirgan. Xalqaro moliyaviy me'yorlarga asoslangan audit usullari qo'llanilganida valyuta operatsiyalaridagi xatoliklar va qonunbuzarliklar ko'proq aniqlanib, umumiy risklar 20% ga kamayganligi kuzatilgan.

Valyuta operatsiyalarini tekshirishda qo'llaniladigan statistika usullari auditni samarali o'tkazishga imkon beradi. Ushbu usullar yordamida operatsiyalar hajmi va vaqt oralig'ida o'zgarishlarni tahlil qilish mumkin.

- Dispersiya tahlili. Bu usul orqali valyuta kurslaridagi o'zgarishlar va bankning o'rtacha tranzaksiyalar hajmi o'rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Masalan, dispersiya tahlili bank kurslari va bozor kurslari o'rtasidagi farqni aniqlash va har qanday huquqbuzarlikni o'z vaqtida topishga imkon beradi.

Regressiya tahlili: Ushbu usul orqali valyuta operatsiyalari hajmi va bozor sharoitlari o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi. O'zgaruvchilar o'rtasidagi

bog'liqliklarni aniqlash noaniq yoki noqonuniy operatsiyalarni aniqlash imkonini beradi.

- Time Series Analysis (Vaqt qatorlari tahlili). Bu usul valyuta operatsiyalari hajmi va narxlari o'zgarishlarini kuzatish va vaqt o'tishi bilan yuzaga kelgan anomalialarni aniqlashga yordam beradi.

Banklarda Valyuta Operatsiyalari Auditini Takomillashtirish

Statistik ma'lumotlar asosida valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish bo'yicha bir nechta asosiy yo'nalishlar mavjud.

Auditor malakasini oshirish: Auditorlarning xalqaro moliyaviy standartlar va statistik usullar bo'yicha doimiy ravishda o'qitilishi audit samaradorligini oshiradi.

Avtomatlashtirish va texnologik yangiliklar: Avtomatlashtirilgan tizimlar valyuta operatsiyalari hajmi katta bo'lgan banklarda auditoriya jarayonlarini soddalashtiradi va samaradorligini oshiradi.

Ichki nazorat tizimini kuchaytirish: Statistik tahlillar orqali ichki nazorat tizimi samaradorligini baholash va zaif joylarni aniqlash imkoniyatlari kengayadi.

### **Xulosa**

Banklarda valyuta operatsiyalari hajmi ortib borayotgan sharoitda, ularni audit qilish jarayonini takomillashtirish zarurati oshmoqda. Statistik usullar yordamida noaniqliklar va huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash imkoniyatlari kengaymoqda, bu esa banklarning barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, avtomatlashtirilgan tizimlar va zamonaviy statistik tahlil usullarini joriy etish orqali valyuta operatsiyalari auditini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Bank for International Settlements. (2022). Triennial Central Bank Survey: Global Foreign Exchange Market Turnover in 2022. Retrieved from [www.bis.org](https://www.bis.org).

2. PwC. (2023). The Future of Audit: Tackling Complexity in Foreign Exchange Operations. PwC Audit Insights.

3. International Monetary Fund. (2021). Foreign Exchange Risk Management in Banks. IMF Working Paper WP/21/35.

4. Deloitte. (2022). Audit Risk Alerts: Managing Risks in Foreign Exchange Operations. Deloitte Insights.

5. Ernest & Young. (2023). Enhancing the Audit of Currency Operations in Emerging Markets: Best Practices. EY Publications.



6. Basel Committee on Banking Supervision. (2019). Principles for the Sound Management of Operational Risk in Foreign Exchange Transactions. Bank for International Settlements.

7. KPMG. (2021). Risk Management in Foreign Exchange Markets: Audit Challenges and Solutions. KPMG Audit Report.

8. Thompson, C. & Zhang, L. (2020). Statistical Techniques for Auditing Financial Transactions: A Focus on Foreign Exchange Operations. Journal of Financial Auditing, 15(3), 45-62.

9. Uzbek Oliy Majlisi. (2020). Bank faoliyatini tartibga solish va audit tizimi to'g'risidagi qonun. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik hujjatlari to'plami.

10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. (2023). Valyuta operatsiyalarining ichki nazorati va auditi bo'yicha qo'llanma.

## Tijorat banklarida raqamli depozit xizmatlari va ularning xisobi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

**Jumayeva Iroda Jahanovna**

Irajumaeva@gmail.com

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada tijorat banklarida raqamli depozit xizmatlari va ularning xisobi haqida fikr yuritiladi. Raqamli depozit xizmatlari bank mijozlariga an'anaviy filiallarga bormasdan, internet va mobil ilovalar orqali depozit operatsiyalarini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Maqolada raqamli depozit xizmatlarining afzalliklari, operatsion xarajatlarni qisqartirish, kengroq auditoriyaga kirish imkoniyatlari hamda ularning hisob-kitobi avtomatlashtirilgan tizimlar orqali amalga oshirilishi ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli xavfsizlik va ichki audit tizimlarining bank faoliyatidagi muhimligi haqida ham fikrlar bayon etilgan. Maqola tijorat banklari uchun raqamli xizmatlarning samaradorligi va xavfsizlik masalalarini yanada takomillashtirish yo‘llarini o‘rganadi.

**Kalit so‘zlar:** tijorat banklari, raqamli depozit xizmatlari, depozit xisobi, avtomatlashtirilgan tizimlar, raqamli xavfsizlik, ichki audit, moliyaviy xizmatlar, operatsion samaradorlik.

### **Kirish.**

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar moliyaviy sektorni tubdan o‘zgartirdi. Bank xizmatlarining raqamlashtirilishi tijorat banklari faoliyatida katta o‘zgarishlarga olib keldi va mijozlarga ko‘plab qulayliklar yaratdi. Raqamli depozit xizmatlari ana shunday o‘zgarishlarning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, banklarning an'anaviy xizmatlarini yanada tezroq, qulayroq va samaraliroq amalga oshirish imkonini bermoqda.

Mijozlar raqamli platformalar orqali depozitlarni boshqarish, foizlarni hisoblash va boshqa moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Banklar esa bunday xizmatlarni joriy etish orqali o‘z xarajatlarini kamaytirish, filiallar sonini qisqartirish va mijozlarga xizmat ko‘rsatish jarayonlarini tezlashtirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Shuningdek, avtomatlashtirilgan hisob tizimlari yordamida operatsiyalarni amalga oshirishda xatoliklar kamayib, jarayonlar yanada shaffoflashmoqda.

Ushbu maqolada tijorat banklarida raqamli depozit xizmatlari, ularning afzalliklari va ularga oid hisob-kitob jarayonlari o‘rganiladi. Shu bilan birga, raqamli xavfsizlik va audit tizimlarining ahamiyati ham ko‘rib chiqiladi.

Butun dunyo tomonidan texnika va texnologiyalar asri deb tan olingan XXI-asrni axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Hozirgi kunda har bir soha va har bir yo'nalishga axborot texnologiyalari kirib keldi. Iqtisodiyot (bank-moliya, qishloq xo'jaligi, transport, qurilish, servis) hamda ijtimoiy sohalar (tibbiyot, madaniyat, san'at, ta'lim) sohalar axborot texnologiyalar sababli yanada rivojlanib, ravnaq topdi.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida so'nggi yillarda raqamli depozit xizmatlarini yanada rivojlantirish hamda ko'lamini oshirishda qator amaliy ishlar olib borilmoqda.

Dunyo mamlakatlarida bo'layotgan tub o'zgarishlar hamda raqobatbardoshlikni haddan ortiq rivojlanishi, tijorat banklarining transformatsiya jarayonini yanada jadallashtirish, xorijiy banklarining amaliyotidan foydalanish, shuningdek, mijozlarga qulay va sifatli bank mahsulotlarini taklif etish uchun mexanizmlar ishlab chiqilmoqda.

Xorijiy banklarning boshqarish mexanizmida inson omili imkon darajasida aralashmasligi, mijozlarga ko'rsatilayotgan xizmatlar raqamlashtirilganligi alohida ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasida ham masofadan boshqariladigan Anor bank, TBS bank va Apelsin banklarni ro'yxatdan o'tkazilib, amaldagi qonun va nizomlarga asosan faoliyat ko'rsatib, mijozlarga masafaviy bank xizmatlarini ko'rsatib kelmoqda.

Mamlakatimiz bank tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy servis echimlari asosida axborot va moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etish hamda transformatsiya dasturlarini amalga oshirishda alohida e'tibor berilmoqda.

Tijorat banklarida depozit operatsiyalari an'anaviy tarzda markaziy o'rinni egallaydi.

Banklarning depozit operatsiyalari yuridik va jismoniy shaxslardan ma'lum shartlar asosida omonatlarga pul mablag'larini jalb qilish bo'yicha operatsiyalardir.

Depozitlar, muddatli depozitlar, omonat daftarchalari depozitlari, bank sertifikatlari deb nom berish odat tusiga kirgan.

Agar aholi haqida gapiradigan bo'lsak, voyaga etmaganlar tijorat banklariga badallar kiritish va ularni tasarruf etish huquqiga ega. Ular buni ota-onalari, farzand asrab oluvchilar yoki vasiylarning roziligisiz mustaqil ravishda qilish huquqiga ega. Omonatchilar bankni mustaqil tanlaydilar va bir yoki bir nechta banklarda omonatlarga ega bo'lishlari mumkin.

Bankning axborot-kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish, bank faoliyatining barcha yo'nalishlari bo'yicha avtomatlashtirilgan axborot

texnologiyasini tatbiq qilishda O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 1-noyabrda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmoni asosida zarur ishlar olib borilmoqda.

Bank tizimida markazlashgan axborotlar bazasida "Bankning integrallashgan axborot-tahliliy tizimi" dasturiy majmui joriy etilgan bo'lib, uning asosiy vazifalari bank faoliyatini samarali boshqarishni ta'minlash, resurs va tavakkalchilikni boshqarish, bankning barcha yo'nalishlari bo'yicha markazlashtirilgan siyosatni olib borish, mablag' bilan ta'minlash, rejalashtirish hamda biznes-rejani bajarish ustidan nazorat o'rnatish hisoblanadi.

Bankda daromadlilikni oshirish, mijozlarga qulayliklar yaratish va ularga sifatli xizmat ko'rsatish maqsadida zamonaviy interaktiv bank xizmat turlari joriy etilgan.

### **Xulosa**

Tijorat banklarida raqamli depozit xizmatlarining joriy etilishi moliyaviy xizmatlar ko'rsatish jarayonlarini sezilarli darajada o'zgartirdi. Ushbu xizmatlar mijozlarga tezkor va qulay tarzda depozitlarni boshqarish imkonini yaratib, banklar uchun operatsion xarajatlarni kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi. Avtomatlashtirilgan xisob tizimlari orqali depozitlar ustidan nazoratni soddalashtirish, ma'lumotlarni real vaqt rejimida kuzatish va xatoliklarni kamaytirish imkoniyati ta'minlanadi.

Raqamli xavfsizlik choralarning kuchaytirilishi mijozlarning ma'lumotlarini himoya qilish va moliyaviy operatsiyalarning ishonchliligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ichki audit tizimlarining raqamli xizmatlarni nazorat qilishda samarali ishlashi banklar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, raqamli depozit xizmatlari tijorat banklari uchun rivojlanishning muhim yo'nalishi bo'lib, bank va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada yaxshilaydi hamda kelajakdagi raqamli inqiloblarning muhim qismiga aylanadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Karimov, B. (2022). Bank hisobi va audit. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi.
2. Xudayberganov, A. (2021). Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy xizmatlar. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

3. Smith, J. (2020). Digital Banking Revolution: The Future of Financial Services. London: Financial Times Press.
4. Aliyev, O. (2019). Tijorat banklarida raqamli texnologiyalarni joriy etish. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). O‘zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya bo‘yicha hisobot. Toshkent: Markaziy bank matbuot xizmati.
6. Williams, D. (2018). The Impact of Automation in Banking Operations. New York: McGraw-Hill Education.
7. Omonov, K. (2023). Moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda raqamli texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
8. World Bank. (2022). Digital Financial Services and Financial Inclusion. Washington D.C.: The World Bank Group.

## **Soliq auditi natijasida paydo bo‘ladigan soliq risklari va ularni minimallashtirish yo‘llari**

Ўзбекистон Республикаси Банк-Молия Академияси Soliq va soliqqa  
tortish yo‘nalishi (MSc-Master of Science)-мутахассислиги магистранти  
Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li  
[mirsulton.sunnatov@soliq.uz](mailto:mirsulton.sunnatov@soliq.uz)

### **Tax risks arising from a tax audit and ways to minimize them**

Graduate student of the Banking and Finance Academy of the Republic of  
Uzbekistan, Taxation and Taxation (MSc-Master of Science)-property specialty  
Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li  
[mirsulton.sunnatov@soliq.uz](mailto:mirsulton.sunnatov@soliq.uz)

**Annotatsiya:** Mazkur ilmiy tezisda soliq auditi jarayonida paydo bo‘ladigan soliq risklari va ularni minimallashtirish yo‘llari tahlil qilinadi. Soliq risklari, bu - korxonalar yoki tashkilotlarning soliqqa oid hujjatlarida aniqlangan xatoliklar, noto‘g‘ri hisob-kitoblar, hamda qoidabuzarliklar tufayli soliq to‘lovlarida noaniqliklar yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan holatlardir. Tezisda soliq auditining asosiy vazifalari, soliq risklarining turlari va ularning oqibatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu risklarni minimallashtirishda samarali boshqaruv strategiyalari, soliq maslahatchilari bilan hamkorlik qilish, hujjatlarni to‘g‘ri yuritish va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish usullari taklif etiladi.

**Kalit so‘zlar:** Soliq auditi, soliq risklari, soliq boshqaruvi, risklarni minimallashtirish, avtomatlashtirilgan tizimlar, soliq nazorati, hujjatlar yuritish, soliq strategiyalari, soliq maslahatchisi.

### **Kirish**

Soliq auditi – davlat organlari tomonidan soliq to‘lovchilar faoliyatini nazorat qilish va soliqqa oid majburiyatlarning to‘g‘ri bajarilishini ta‘minlash uchun o‘tkaziladigan muhim mexanizmdir. Bu jarayonda soliq hujjatlari va hisob-kitoblarning tahlili orqali soliq majburiyatlari to‘g‘ri va to‘liq bajarilmagan hollar aniqlanadi. Natijada soliq risklari yuzaga keladi, bu risklar korxonalarining moliyaviy holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Soliq risklari, asosan, noto‘g‘ri hisobot berish, soliqlarni noto‘g‘ri hisoblash yoki qonunchilikka rioya qilmaslik kabi omillar tufayli kelib chiqadi. Soliq qonunchiligidagi murakkablik, noto‘g‘ri buxgalteriya amaliyoti yoki

qoidabuzarliklar ushbu risklarni oshiradi. Shu sababli, soliq to'lovchilar va nazorat organlari soliq risklarini kamaytirish va ularning oqibatlarini minimallashtirish uchun samarali strategiyalarni qo'llashlari zarur.

Ushbu tezisda soliq auditi natijasida yuzaga keladigan soliq risklari va ularni minimallashtirish usullari, shuningdek, korxonaga faoliyatining huquqiy va moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi.

Soliq auditi jarayonida yuzaga keladigan risklar nafaqat moliyaviy yo'qotishlar, balki korxonaga nisbatan jazo choralari qo'llanilishi, jarimalar va qo'shimcha soliqlarni to'lash zaruriyati kabi oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, soliq risklari kompaniyaning biznes obro'siga ham zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun soliq risklarini samarali boshqarish va minimallashtirish korxonaga faoliyati uchun nihoyatda muhimdir.

Soliq auditida aniqlangan xatoliklar, odatda, korxonaning soliqqa oid hujjatlarini yuritishda malakasizlik, soliqqa tortish bo'yicha qonunchilikdagi o'zgarishlarni noto'g'ri talqin qilish yoki xodimlarning soliq siyosatini to'g'ri tushunmasligi natijasida kelib chiqadi. Bunday holatlarni bartaraf etish uchun korxonalar soliq bo'yicha malakali maslahatchilar bilan ishlashi, ichki audit tizimini kuchaytirishi va soliqqa oid jarayonlarni avtomatlashtirishi lozim.

Shu bilan birga, soliq risklarini minimallashtirishda ichki nazorat tizimlarini rivojlantirish, doimiy ravishda qonunchilik yangiliklaridan xabardor bo'lish va buxgalteriya tizimlarini doimiy ravishda yangilab borish ham muhimdir. Bu jarayon korxonaga soliq auditi natijasida aniqlanishi mumkin bo'lgan moliyaviy va huquqiy xavflarni oldini olish imkonini beradi.

Shunday qilib, ushbu kirish bo'limi soliq auditi jarayonida yuzaga keladigan soliq risklarining mohiyatini tushuntirib, ularni minimallashtirishning muhimligini asoslaydi. Keyingi bo'limlarda soliq risklarining turlari, ularning oqibatlari va samarali boshqaruv usullari batafsil ko'rib chiqiladi.

### **Xulosa**

Soliq auditi natijasida yuzaga keladigan soliq risklari korxonaga moliyaviy barqarorligi va qonunchilikka muvofiqligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu risklar noto'g'ri hisobot berish, soliq qonunchiligini noto'g'ri talqin qilish yoki soliqlarni hisoblashda xatolarga yo'l qo'yish natijasida paydo bo'lishi mumkin. Soliq risklarini samarali boshqarish va minimallashtirish uchun korxonalar malakali soliq maslahatchilari bilan ishlashlari, ichki audit va nazorat tizimlarini kuchaytirishlari, soliqqa oid qonunchilikdagi o'zgarishlarni kuzatib borishlari va soliqqa oid jarayonlarni avtomatlashtirgan tizimlar orqali yuritishlari lozim.

Shuningdek, korxonalar tomonidan soliqqa oid ma'lumotlarni to'g'ri va aniq yuritish, xatolarni oldindan aniqlash va soliq auditi jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni bartaraf etish uchun hujjatlar aniq va to'liq bo'lishi kerak. Soliq risklarini minimallashtirish chora-tadbirlari nafaqat korxonaning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki uning bozordagi obro'sini saqlashga ham xizmat qiladi.

Shu asosda, korxonalar soliq auditiga tayyorgarlik ko'rish va soliq risklarini oldini olish choralarini ko'rish orqali o'zlarining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, davlat va biznes o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi va iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga yordam beradi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Normatov, X. Soliq auditi nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.
2. Akramov, D. Soliq xavfini boshqarish: nazariy va amaliy asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
3. Ibragimov, K. Korxonalarda soliqqa tortish va auditning dolzarb masalalari. Samarqand: Ilm-fan nashriyoti, 2019.
4. Komilov, M. Soliq tizimi va soliq risklarini boshqarish. Toshkent: Moliya nashriyoti, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. Toshkent: Adliya nashriyoti, 2022.
6. Islomov, Z. Auditorlik faoliyatining zamonaviy usullari va soliqqa oid risklarni kamaytirish yo'llari. Buxoro: Ilmiy nashrlar markazi, 2020.
7. Deloitte Tashkent. Soliq auditi va soliqqa tortish tizimlari bo'yicha xalqaro tajriba. Tashkent, 2021.
8. Karimov, A. Soliqqa tortish va soliq risklarini boshqarish amaliyoti. Toshkent: Innovatsion texnologiyalar nashriyoti, 2020.



**Soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'siri va risklarni  
boshqarish**

Ўзбекистон Республикаси Банк-Молия Академияси Soliq va soliqqa  
tortish yo'nalishi (MSc-Master of Science)-мутахассислиги магистранти

Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li

[mirsulton.sunnatov@soliq.uz](mailto:mirsulton.sunnatov@soliq.uz)

**Impact of tax audits on financial statements and risk management**

Graduate student of the Banking and Finance Academy of the Republic of  
Uzbekistan, Taxation and Taxation (MSc-Master of Science)-property specialty

Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li

[mirsulton.sunnatov@soliq.uz](mailto:mirsulton.sunnatov@soliq.uz)

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy tezisdagi soliq tekshiruvlarining korxonalar moliyaviy hisobotlariga ta'siri va soliq xavflarini boshqarish usullari tahlil qilinadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq tekshiruvlari korxonalar moliyaviy hisobotlaridagi ma'lumotlarning haqqoniyligini ta'minlashga yordam beradi. Tezisdagi soliq tekshiruvlari jarayonida aniqlanadigan asosiy soliq risklari, ularning moliyaviy hisobotlarga ta'siri va xatolarni minimallashtirish yo'llari bayon etilgan. Shuningdek, moliyaviy hisobotlarda soliq risklarini kamaytirish uchun ichki audit tizimlari, soliq rejalashtirish va xalqaro standartlarga muvofiqlik kabi boshqaruv usullarining ahamiyati ko'rsatilgan. Ushbu tezis soliq tekshiruvlari natijasida korxonalarda yuzaga keladigan moliyaviy xatarlarni kamaytirishga qaratilgan samarali yondashuvlarni tavsiya qiladi.

**Kalit so'zlar:** soliq auditi, moliyaviy hisobotlar, soliq risklari, risklarni boshqarish, ichki audit, soliq rejalashtirish, xalqaro standartlar, soliq xavfini minimallashtirish, korxonalar moliyaviy barqarorligi, soliq nazorati

## Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar uchun soliq tekshiruvlari moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash va soliq majburiyatlarini to'g'ri hisoblashda muhim nazorat vositasi hisoblanadi. Soliq tekshiruvlari nafaqat davlatga tushumlarni oshirish, balki korxonalar faoliyatidagi noaniqliklarni aniqlash, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda korxonalarda turli xil soliq risklari, xususan, moliyaviy hisobotlar xatolarining yuzaga kelishi mumkin bo'lgan holatlar paydo bo'ladi.

Korxonalar faoliyatini samarali olib borish uchun moliyaviy hisobotlarda soliq risklarini minimallashtirish katta ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonda ichki audit va nazorat tizimlari, soliq rejalashtirish hamda xalqaro standartlarga muvofiqlik kabi usullar muhim o'rin tutadi. Ushbu ilmiy tezis soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'sirini o'rganish, soliq risklarini kamaytirish usullarini tahlil qilish va soliq xavfini boshqarish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Bozor iqtisodiyoti va tadbirkorlik muhitining rivojlanishi bilan bir qatorda, soliq tizimi va unga oid tekshiruvlar korxonalar faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Moliyaviy hisobotlarning to'g'ri va haqqoniy bo'lishi soliq organlari uchun davlat tushumlarining barqarorligini ta'minlashda, korxonalar uchun esa moliyaviy va soliq risklarini minimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, korxonalarda soliq tekshiruvlaridan kelib chiqadigan soliq xavfini samarali boshqarish masalalari bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Soliq tekshiruvlari jarayonida aniqlanadigan moliyaviy hisobotdagi noto'g'ri ma'lumotlar va xatolar korxonalar qimmatli jarimalar va qo'shimcha xarajatlar olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, noto'g'ri hisoblangan soliq majburiyatlari korxonaning moliyaviy holatini zaiflashtirishi, investor va kreditorlar ishonchini

kamaytirishi mumkin. Bunday vaziyatlarda soliq risklarini kamaytirish usullarini ishlab chiqish va moliyaviy hisobotlarda aniqlikni oshirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ushbu ilmiy tezisning maqsadi – soliq tekshiruvlari jarayonida yuzaga keladigan moliyaviy va soliq xavflarini chuqur o'rganish, korxonalarining moliyaviy hisobotlarida aniqlik va haqqoniylikni oshirishda soliq tekshiruvlarining roli va ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Buning uchun soliq risklarini minimallashtirishda ichki audit va nazorat tizimlarini joriy etish, moliyaviy hisob-kitoblarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish hamda soliq rejalashtirish vositalarini tadbiiq etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Bu tadqiqot, soliq tekshiruvlarining korxonalar faoliyatiga ta'sirini chuqurroq o'rganish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va soliq xavflarini samarali boshqarish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'siri orqali korxonalar uchun mavjud moliyaviy risklarni nazorat qilish usullarini tavsiya etadi.

### **Xulosa**

Korxonada faoliyatida soliq tekshiruvlarining o'rni katta bo'lib, ular moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi va soliqlarni to'g'ri hisoblashni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ilmiy tadqiqotda soliq tekshiruvlarining korxonada moliyaviy hisobotlariga ta'siri, aniqlangan soliq risklari va ushbu xavflarni kamaytirish usullari tahlil qilindi. Soliq xavflarining minimallashtirilishi korxonaning moliyaviy barqarorligini oshirishda va moliyaviy resurslarni optimal boshqarishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, soliq tekshiruvlari jarayonida moliyaviy hisobotlarda xatolar, noto'g'ri soliqlarni hisoblash, hamda noto'g'ri tasniflangan xarajatlar kabi asosiy risklar aniqlanadi. Ushbu xatolar nafaqat korxonaga moliyaviy zarar keltirishi, balki soliq organlari bilan kelishmovchiliklarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, korxonalarda soliq risklarini samarali boshqarish

uchun ichki audit va nazorat tizimlarini joriy etish, soliq rejalashtirish va xalqaro standartlarga amal qilish muhim ahamiyatga ega.

Bu ilmiy ishda soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'sirini minimallashtirish va korxonalarni soliq xavfidan himoya qilish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Korxonalarda muntazam ichki audit jarayonlarini amalga oshirish orqali soliq xatolarini vaqtida aniqlash.
2. Soliq rejalashtirishda maxsus mutaxassislardan foydalanish va zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda hisobotlarni avtomatlashtirish.
3. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga rioya qilish orqali moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini oshirish.

Ushbu tavsiyalar soliq xavflarini minimallashtirishga yordam berib, korxonalar faoliyatini moliyaviy jihatdan barqarorlashtirish va soliq tekshiruvlari jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kelishmovchiliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'siri va risklarni boshqarish masalasi tadqiqot davomida samarali yondashuvlarni ishlab chiqish orqali yoritildi.

Quyidagi adabiyotlar ro'yxati "Soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'siri va risklarni boshqarish" mavzusida yozilgan ilmiy tezis uchun namunaviy misol sifatida taqdim etilgan. Siz ushbu ro'yxatdan foydalanishingiz yoki o'zingizning mavzuingizga mos keladigan boshqa manbalarni qo'shishingiz mumkin:

#### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Курбонов, Ш. (2020). Солиқ ва молиявий ҳисоботларнинг аудити. Тошкент: Ўзбекистон молия вазирлиги нашри.
2. Ahmedov, I. (2019). Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va soliq xavflarini boshqarish. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya universiteti.

3. Bekmurodov, A., & Karimov, K. (2021). Soliq auditing nazariy asoslari va amaliyotda qo‘llanilishi. Toshkent: Akademnashr.
4. International Federation of Accountants (IFAC). (2020). International Standards on Auditing (ISA) Guide. New York: IFAC.
5. Исмаилов, Х. (2018). Корхона фаолиятида солиқ хавфини бошқариш. Тошкент: Солиқ ва ҳуқуқ нашриёти.
6. European Commission. (2022). Best Practices for Tax Risk Management in Corporations. Retrieved from [<https://ec.europa.eu>](<https://ec.europa.eu>).
7. Sharipov, O. (2019). Moliyaviy hisobotlarda xalqaro standartlarga muvofiqlik. Moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda qo‘llaniladigan xalqaro standartlar. Toshkent: Universitet nashriyoti.
8. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2021). Risk Management in Financial Reporting and Compliance. Geneva: United Nations.
9. Yusupov, A., & Alimova, N. (2020). Soliq nazorati va soliq risklarini kamaytirish usullari. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.
10. Deloitte. (2022). Global Tax Risk Survey. Retrieved from [<https://www.deloitte.com>](<https://www.deloitte.com>).

## O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BYUDJET TAQCHILLIGI: MUOMMOLAR VA YECHIMLAR

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti MMT-92 guruh talabasi  
**Eshnazarov Shahriyor Dilmurod o'g'li**

**Annotatsiya.** Ushbu tezisdagi O'zbekistondagi byudjet taqchilligining hozirgi holatini tahlil qilishda foydali bo'lishi mumkin. O'zbekiston byudjet taqchilligi haqida nazariy va tahliliy ma'lumotlar keltirib o'tilgan va kelgusi yillar uchun ham ehtimoliy statistik ma'lumotlar bilan boyitilgan.

**Kalit so'zlar:** Byudjet, taqchilik, yordam, barqarorlik, xalqaro moliyaviy tashkilot, o'sish, ijtimoiy.

**Annotation.** This thesis can be useful in analyzing the current state of the budget deficit in Uzbekistan. Theoretical and analytical information about the budget deficit of Uzbekistan has been cited and enriched with probable statistics for the coming years as well.

**Keywords:** budget, deficit, assistance, stability, international financial organization, growth, social.

**Аннотация.** Данный тезис может быть полезен при анализе текущего состояния дефицита бюджета в Узбекистане. Приведены теоретические и аналитические данные о бюджетном дефиците Узбекистана и обогащены вероятностными статистическими данными на ближайшие годы.

**Ключевые слова:** бюджет, дефицит, помощь, стабильность, Международная финансовая организация, рост, социальная.

Byudjet taqchilligi – bu davlat yoki tashkilotning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi muvozanatning buzilishi natijasida yuzaga keladigan holatdir. Agar xarajatlar daromatlardan oshsa, bu taqchilik deb ataladi. Byudjet taqchilligi iqtisodiy tizimda bir qator salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, jumladan:<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> <https://lex.uz> O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksidan olingan va muallif tomonidan o'zgartirilgan

1. Moliya bozorida ishonchning pasayishi: Davlat tomonidan qarz olish zarurati investorlarda noaniqlikni keltirib chiqarishi mumkin.

2. Inflyatsiya: Taqchillikni qoplash uchun pul bosish inflyatsiyani oshirishi mumkin.

3. Iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir: Davlat xarajatlari va investitsiyalarni qisqartirish iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkin.

4. Ijtimoiy xizmatlar sifatining pasayishi: Ijtimoiy dasturlar va xizmatlar uchun mablag'larning kamayishi aholi farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Byudjet taqchilligini bartaraf etish uchun davlatlar turli usullarni qo'llashadi, jumladan:

- Xarajatlarni qisqartirish
- Daromadlarni oshirish (masalan, soliq siyosatini kuchaytirish)
- Moliya bozorida qarz olish

Taqchillik va uning oqibatlarini tushunish iqtisodiyotning barqarorligi va rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

1. Moliya siyosati: O'zbekistonning moliya siyosati iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishga qaratilgan. Biroq, byudjet taqchilligi ko'payishi iqtisodiy barqarorlikka tahdid solmoqda.<sup>2</sup>

2. Byudjet taqchilligining sabablari:

- Kengaytirilgan ijtimoiy xarajatlar.
- Infratuzilma loyihalariga katta investitsiyalar.
- Tashqi qarzning oshishi va xalqaro moliya tashkilotlariga bog'liqlik.

3. Statistika ko'rsatkichlar: Byudjet taqchilligi foizi, davlat qarzi darajasi, daromadlar va xarajatlar balansini tahlil qilish.

4. Iqtisodiy o'sishga ta'siri: Byudjet taqchilligi iqtisodiy o'sish sur'atlarini sekinlashtirishi mumkin, chunki davlat xarajatlari kelajakda to'lanishi kerak bo'lgan qarzlarni oshiradi.

5. Xalqaro yordam va investitsiyalar: O'zbekiston xalqaro hamkorlikdan foydalanib, byudjet taqchilligini kamaytirishga harakat qilmoqda. Xususan, xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.

<sup>2</sup> <https://lex.uz> 2024-yil uchun "O'zbekiston respublikasi davlat budjet to'g'risida" gi qonun

6. Rejalar va takliflar: Byudjet tizimini isloh etish, xarajatlarni optimallashtirish va daromadlarni oshirish uchun yangi strategiyalar ishlab chiqish zarurati.

7. Ijtimoiy barqarorlik: Ijtimoiy dasturlarga ajratiladigan mablag'larning muhimligi va ularning aholi turmush darajasini yaxshilashdagi roli.

8. Kelajak istiqbollari: Davlat byudjeti bo'yicha rejalashtirilgan islohotlar va iqtisodiyotning diversifikatsiyasi orqali bozorning barqarorligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar.

O'zbekiston respublikasining 2024-yil uchun Davlat budjeti soliq-budjet siyosatining o'rta muddatli istiqbolga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlarini, mamlakatni rivojlantirishning makroiqtisodiy ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi hamda kelgusi yillarga mo'ljallangan maqsadli ko'rsatkichlarni o'zida aks ettiradi.

O'zbekiston respublikasining asosiy moliyaviy hujjatida, asosan, O'zbekiston 2030 Strategiyasida hamda Barqaror rivojlanish milliy maqsadlarida nazarda tutilgan ustuvor yo'nalishlar va vazifalar hisobga olingan.



**1-diagramma. O'zbekiston respublikasining 2023-yildagi byudjet mablag'larining sarflanishi so'falar kesimida.<sup>3</sup>**

<sup>3</sup> <https://oz.sputniknews.uz> sayt ma'lumotlaridan foydalanildi



2024- yil uchun byudjet mablag'larining eng ko'p 10 ta mablag'lari qayerga yo'naltirilishi haqida. Prognozga ko'ra, 2024-yilda davlat budjetining daromadlari 270,4 trillion so'mni, davlat maqsadli jamg'armalariga o'tkazmalarni hisobga olgan holda xarajatlar 312,9 trillion so'mni tashkil etadi.

Shu bilan birga, soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari belgilanadi, ularga muvofiq asosiy soliq stavkalari o'zgarishsiz qoladi. Davlat maqsadli jamg'armalarining daromadlari va xarajatlari (budjetlararo transfertlardan tashqari) 55,2 trillion so'm va 85,8 trillion so'm miqdorida rejalashtirilgan.

Kelgusi yilda yalpi ichki mahsulotning o'sishi 5,6–5,8 foiz, 2025–2026-yillarda esa mos ravishda 6,2 va 6,4 foiz bo'lishi, o'sish sur'atlari sanoatda 6 foiz, xizmat ko'rsatish sohasida 6,1 foiz, qishloq xo'jaligida 4 foiz bo'lishi prognoz qilingan. Bu ko'rsatkichlarga "har bir sohada boshlangan tarkibiy islohotlarni sifatli davom ettirish" orqali erishilishi kutilmoqda.

### 1-jadval

#### 1-jadval.O'zbekiston Respublikasining 2024-2026 yillar oralig'idagi sohalar kesimidagi o'sish surati.

T/r	Ko'rsatkichlar	2024-yil prognoz	2025-yil prognoz	2026-yil prognoz
1	Yalpi ichki mahsulot, mlrd so'm	1 301 759	1 540 547	1 725 969
2	Yalpi ichki mahsulot o'sish surati, foizda	5,6-5,8	6,2	6,4
3	Iste'mol narx indeksi	8-10,0	7,5-8,5	5-7,0
4	Sanoat mahsulotlari o'sish surati foizda	6	7,6	7,5
5	Qishloq va o'rmon xo'jaligilarida ishlab chiqarishning o'sishi foizda	4	4,1	4,1
6	Xizmatlarning o'sish surati foizda	6,1	6-6,2	6,7

2024-yilgi davlat budjeti to'g'risidagi qonun loyihasi. Loyihada o'rta muddatli istiqbolga mo'ljallangan soliq-budjet siyosatining asosiy yo'nalishlari keltirib o'tilgan.

Konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi 2024-yilda YAIMning 4 foizi, 2025–2026-yillarda esa YAIMning 3 foizi chegarasida bo‘lishi kutilmoqda. Hozircha hukumat taqchillikni 3 foiz chegarasigacha qisqartira olmadi, garchi bunday maqsad 2022-yildan beri davlat budjetida tasdiqlanib kelinayotgan bo‘lsada.

Bundan tashqari, davlat qarzi yalpi ichki mahsulotga nisbatan 60 foizlik makroiqtisodiy xavfsiz darajadan, o‘rta muddatli istiqbolda esa yalpi ichki mahsulotga nisbatan 50 foizdan oshmasligini ta‘minlash bo‘yicha barcha choralar ko‘riladi.

## 2-jadval

### 2-jadval. O‘zbekiston Respublikasining 2024-2026 yillar kesimida davlat budjeti daromadlari va xarajatlari pragnozi.<sup>4</sup>

T/r	Ko'rsatkichlar	2024-yil pragnoz	Mo'ljallar	
			2025-yil	2025-yil
<b>I</b>	Daromadlar	<b>375 047,10</b>	<b>452 563,10</b>	<b>515 980,90</b>
1	Davlat byudjeti	270 322,80	330 600,10	378 600,70
2	Armanistonga kirishning davlat maqsadli	55 350,20	63 921,40	73 222,60
3	O'zbekiston-taraqqiyot strategiyasi	18 871,70	22 750	25 336,80
4	Byudjetning byudjet tashkilotlari tushumlari	30 502,30	35 291,70	38 820,80
<b>II</b>	Xarajatlar	<b>427 549,10</b>	<b>498 290,80</b>	<b>567 578</b>
1	Davlat byudjeti	279 626	323 770,40	376 798,80
2	Jamg'armalar xarajatlari maqsadli	86 822	99 115,80	113 006,50

<sup>4</sup> <https://www.imv.uz> ma'lumotlaridan foydalanildi

3	O'zbekiston-taraqqiyot Respublikasi moliyaviy xarajatlar	18 848,70	22 750	25 336,80
4	Jamg'armalar moliyalashtirish qimmatli rejalashtirish	30 502,30	35 291,70	38 820,80
5	Xarajatlar davlat kreditini	11 750	17 362,90	13 615

Ushbu maqsad va yo'nalishlardan kelib chiqib, budjetlararo transfertlarni hisobga olmaganda, 2024-yil uchun konsolidatsiyalashgan budjet daromadlari 375,04 trln so'm, xarajatlari 427,55 trln so'm bo'lishi kutilmoqda. budjetning o'zining daromadlari esa 270,3 trln so'mni, xarajatlari 279,6 trln so'mni tashkil etadi.

**Xulosa** qilib aytganda O'zbekistonda byudjet taqchilligi bir necha omillarga bog'liq:

1.Iqtisodiy o'sish: Mamlakat iqtisodiyotining o'sishi davlat byudjetiga tushumlarni ko'paytirishi mumkin, ammo iqtisodiy qiyinchiliklar yoki global iqtisodiyotdagi o'zgarishlar daromadlarni kamaytirishga olib kelishi mumkin.

2.Xarajatlar oshishi: Ijtimoiy sohalarga, infratuzilma loyihalariga va boshqa muhim sohalarga investitsiyalar qilish zarurati byudjet xarajatlarini oshiradi, natijada taqchillik yuzaga kelishi mumkin.

3.Soliqlar va boshqa tushumlar: Soliq siyosati va boshqa moliyaviy resurslardan foydalanish daromadlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Agar soliqlar to'g'ri yig'ilmasa yoki ularning darajasi past bo'lsa, bu byudjet taqchilligiga olib keladi.

4.Global iqtisodiyot: Dunyo bozoridagi narxlarning o'zgarishi, eksport va importning dinamikasi ham O'zbekistonning byudjet manbalariga ta'sir qiladi.

Ayni damda O'zbekiston hukumati byudjet taqchilligini kamaytirish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Bu chora-tadbirlar ichida soliqlarni optimallashtirish, xarajatlarni nazorat qilish hamda davlat dasturlarini samarali amalga oshirish mavjud.

Shu bilan birga, O'zbekistonning moliya vazirligi va boshqa tegishli idoralari tomonidan muntazam ravishda hisobotlar tayyorlanmoqda va ular orqali byudjet taqchilligining holati monitoring qilinmoqda. Ushbu jarayon mamlakat

iqtisodiyotining barqarorligini saqlashga yordam beradi hamda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantiradi.

Umuman olganda, O'zbekistonning byudjet taqchilligini boshqarish muammosi milliy iqtisodiyot uchun dolzarb masala sifatida qolmoqda va uning yechimlari mamlakatning uzoq muddatli rivojlanishini belgilaydi.

### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Burxonov U. Davlat xaridi. T.:«infoCOM.uz». 2010.140b.
2. Vahobov A., Qosimova G. Davlat moliyasini boshqarish. O'quv qo'llanma.- T.:—IQTISOD-MOLIYA. 2008. 260b.
3. Haydarov M., Suvonqulov A., Sugirbaev B., Nurmatov B. Davlat budjeti ijrosining g'aznachilik tizimi. O'quv qo'llanma. T.: "IQTISOD- MOLIYA", 2010.235b.
4. Ibragimov A.K., Sugirbaev B.B. Byudjet nazorati va auditi: O'quv qo'llanma. T.: «infoCOM.uz». 2009.192b
5. <https://lex.uz/docs/-2304138>
6. <https://oz.sputniknews.uz/20231228/ozbekiston-2024-yil-davlat-byudjeti>
7. <https://www.gazeta.uz/oz/2023/11/01/budget-2024/>
8. <https://www.imv.uz/>

## ONLAYN SAVDO JARAYONLARIDA MAHSULOTLAR HARAKATINI BOSHQARISH VA BAHOLASH AXBOROT TIZIMLARI VA MODELLARI

Nazarova G.N (TATU dotsent)  
Ibragimova Nargiza Samandar qizi

**Annotatsiya:** Onlayn savdo jarayonlarida mahsulotlar harakatini boshqarish va baholash uchun bir nechta axborot tizimlari va modellar mavjud. Mahsulotni boshqarish tizimlari (PMS) Inventarizatsiya boshqaruvi, Mahsulotlar zaxirasini nazorat qilish, ularning harakatini kuzatish va optimal zaxira darajasini saqlash, tahlil va prognoz, Savdo statistikasi va talabni prognoz qilish uchun analitik vositalar va Mijozlar munosabatlarini boshqarish tizimlari (CRM) haqida yoritib beramiz. Mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash, ularning xarid qilish odatlarini o'rganish va shaxsiylashtirilgan takliflar taqdim etish. Tijorat platformalari ham bugungi kunda keng tarqalayapdi. E-commerce platformalariga quyidagilar kiradi. Shopify, WooCommerce, Magento kabi platformalar mahsulotlarni joylashtirish, sotish va boshqarish imkonini beradi.

**Kalit so'zlar:** CRM tizimi, Marketing va boshqarish, Ma'lumotlar tahlili va BI (Business Intelligence).

Barcha biznes jarayonlarini birlashtirish, shu jumladan moliya, inventarizatsiya va ishlab chiqarishni boshqarish. Onlayn xarid qilish tajribasini yaxshilash uchun foydalanuvchi interfeysi va tajribasini optimallashtirish. Bu tizimlar va modellar onlayn savdo jarayonlarini yanada samarali va qulay qilishga yordam beradi. Har bir kompaniya o'z ehtiyojlariga mos ravishda ushbu vositalardan foydalanishi mumkin. Savdo hajmi, foyda marjasi, mijoz qoniqishi kabi ko'rsatkichlarni o'lchash, ROI (Investitsiya qaytimi), Marketing va boshqa xarajatlarning samaradorligini baholash, Ma'lumotlar tahlili va BI (Business Intelligence), Savdo ma'lumotlarini tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlarini yaxshilash uchun vizualizatsiya va hisobotlar shular jumlasidandir.

Logistika va yetkazib berish tizimlari - Mahsulotlarni etkazib berish jarayonini boshqarish va monitoring qilish.

Logistika va yetkazib berish tizimlari onlayn savdo va biznes jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Ular mahsulotlarni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga etkazib berish jarayonini boshqaradi. Quyida bu tizimlarning asosiy jihatlari va funktsiyalari keltirilgan:

Logistika boshqaruvi

- Inventarizatsiya boshqaruvi: Mahsulotlar zaxirasini nazorat qilish, ularni saqlash va qayta taqsimlash.
- Transport boshqaruvi: Mahsulotlarni etkazib berish uchun transport vositalarini tanlash, marshrutlarni rejalashtirish va xarajatlarni optimallashtirish.
- Yetkazib berish rejalashtirish: Mahsulotlarni qachon va qanday usulda yetkazib berishni rejalashtirish.
- Yetkazib berish monitoringi: Mahsulotlarning harakatini real vaqt rejimida kuzatish va mijozlarga ma'lumot berish.

#### Tahlil va optimizatsiya

- Ma'lumotlar tahlili: Yetkazib berish jarayonlarini baholash va samaradorligini oshirish uchun statistik ma'lumotlardan foydalanish.
- Xarajatlarni kamaytirish: Transport va saqlash xarajatlarini minimallashtirish uchun strategiyalar ishlab chiqish.

#### Mijozlarga xizmat ko'rsatish

- Yetkazib berish muddatlari: Mijozlarga aniq yetkazib berish muddatlarini taqdim etish.
- Qaytish siyosati: Mahsulotlarni qaytarish jarayonini soddalashtirish va mijozlar qoniqishini oshirish.
- Avtomatlashtirish: Logistika jarayonlarini avtomatlashtirish uchun dasturiy ta'minot va tizimlardan foydalanish.
- GPS va IoT: Mahsulotlarning harakatini kuzatish uchun GPS va IoT (Internet of Things) texnologiyalaridan foydalanish.
- Mahsulot xavfsizligi: Mahsulotlarni saqlash va transport qilishda xavfsizlik standartlariga rioya qilish.

Logistika va yetkazib berish tizimlari kompaniyalarga samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar qoniqishini yaxshilashda yordam beradi. Bu tizimlar o'zaro bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi va muvaffaqiyatli biznes jarayonlarini ta'minlaydi.

Onlayn xarid qilish tajribasini yaxshilash uchun foydalanuvchi interfeysi (UI) va foydalanuvchi tajribasini (UX) optimallashtirish juda muhimdir. Quyida bu jarayonni yaxshilash uchun bir nechta asosiy strategiyalar keltirilgan:

Minimalistik interfeys: Keraksiz elementlarni olib tashlab, foydalanuvchilarga kerakli ma'lumotlarga tezda erishish imkonini berish.

- Oson navigatsiya: Saytning tuzilishi aniq va tushunarli bo'lishi, menyular va bo'limlar intuitiv tarzda joylashtirilishi kerak.

Sayt yuklanish tezligi, Tez yuklanadigan sahifalar foydalanuvchilarni saqlab qoladi. Rasm va fayllarni optimallashtirish, keshdan foydalanish. Mobil moslashuv, Mobil qurilmalarda qulay foydalanish uchun responsiv dizaynni joriy etish. Qidiruv paneli, Foydalanuvchilarga mahsulotlarni tezda topishga yordam beradigan qulay qidiruv funksiyasini taqdim etadi. Mahsulotlarni turli kategoriyalar, narxlar, brendlar va boshqa parametrlar bo'yicha filtrlay olish imkoniyatini beradi.

- Foydalanuvchi tavsiyalari: Foydalanuvchilarning oldingi xaridlari yoki qiziqishlariga asoslangan mahsulotlarni tavsiya qiladi. Maxsus takliflar va chegirmalar: Foydalanuvchilarga shaxsiy takliflar va chegirmalar taqdim etadi. Turli interfeys variantlarini sinab ko'rish va eng samarali variantni tanlaymiz. Foydalanuvchilardan fikr olish va ularni yaxshilash uchun tahlil qilish esa bu strategiyalar onlayn xarid qilish tajribasini yanada yaxshilashga yordam beradi, foydalanuvchilarning qoniqishini oshiradi va sotuvlarni ko'paytiradi.

**Xulosa** Onlayn xarid qilish tajribasini yaxshilash uchun foydalanuvchi interfeysi va tajribasini optimallashtirish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun sodda va intuitiv dizayn, tez yuklanish, qulay qidiruv funksiyalari, mahsulot sahifalarining sifatli ko'rinishi, oson xarid jarayoni va samarali mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi strategiyalarni amalga oshirish lozim. Shuningdek, xavfsizlikni ta'minlash, shaxsiylashtirish va foydalanuvchi fikrlarini tahlil qilish orqali mijozlar bilan mustahkam aloqalar o'rnatish mumkin. Ushbu choralar orqali onlayn do'konlar foydalanuvchilarni jalb qilish va sotuvlarni oshirishda muvaffaqiyat qozonishi mumkin.

Albatta! Onlayn xarid qilish tajribasini yaxshilash uchun qo'shimcha strategiyalarni ko'rib chiqdik. Foydalanuvchilarning qiziqishlari va xarid qilish tarixiga asoslangan shaxsiy takliflar yaratish, xarid tajribasini yanada qiziqarli qiladi. Mahsulotlarni qaytarish jarayonini soddalashtirish, mijozlarga ishonch bag'ishlaydi va xarid qilishni osonlashtiradi. Ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yuritish va ulardan marketing uchun foydalanish, brendni keng auditoriyaga tanitadi. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali onlayn do'konlar mijozlarning qoniqishini oshirib, ularning qaytib kelishini ta'minlaydi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "E-Commerce 2021" - Kenneth C. Laudon, Carol Guercio Traver.
2. "Digital Marketing for Dummies" - Ryan Deiss, Russ Henneberry.
3. "The Everything Store: Jeff Bezos and the Age of Amazon" - Brad Stone.
4. "The Impact of E-commerce on Consumer Behavior" - Journal of Business Research.
5. "Understanding the Online Consumer's Decision-Making Process" - International Journal of Marketing Studies.



## The role of moral values in human development and society

**Shamshetov Timur** Master's degree student,  
Karakalpak state university named after Berdakh,  
The department of national idea, basics of spirituality and legal education

**Abstract:** We are going to try to cover all the essential information that needs to be known about moral principles and its impact on human improvement and society in this essay.

**Key words:** honesty, empathy, self-discipline, teamwork, respect, responsibility, fairness, compassion, fearlessness, gratitude human development, improvement, society.

The moral values consist of all the information in social standards, religious beliefs, and cultural distinctions. This information helps in defining what is good and bad for the following people to make decisions that determine their place in society. These principles are important for helping children grow up with a feeling towards social duty, empathy, moral judgement, etc.

Firstly, here we start telling how to promote the well-being of the person and the community requires a thorough investigation of moral principles. [1] This article explores the importance of moral principles and clearly how they affect single development and social unity. Moral principles tell about the roots like roots in cultural, normative, and theological frameworks, and serve as decision-making guidance in moral and social quandaries. Kids need to understand these principles to develop all like to develop empathy, social responsibility, and moral judgment.

Knowing the importance of moral principles is important for single growth and common unity. We shall explain moral principles in this investigation and create a quick summary of the importance of creating a morally upright atmosphere. Hence, as we work through these fundamental ideas, it becomes more clear that moral principles are not only personal morality but also form the basis for both an ethically sound and socially conscious community.

What are Moral Values?

Moral values are the concepts that explain to us how to guide human behaviour and the difference between proper and incorrect. [2] They form the base of ethical selection-making and contribute to the improvement of someone's character. The advancement of moral principles is a complex and diverse process driven by a variety of elements, including philosophy, religion, and way of life.

Because cultures set societal norms and expectations, they have a significant impact on the development of ethical ideals. [3] Diverse cultural perspectives on morality are influenced by the emphasis placed on particular virtues and moral concepts. Religious ideals are also vital because they provide moral guidelines and guidance based on teachings and sacred texts. Within religious communities, these moods often serve as the foundation for moral behaviour theories.

Ethical principles have been significantly shaped by philosophy. [4] [5] Mental frameworks for information morality and ethical decision-making are provided by ethical theories and philosophical perspectives. Brilliant minds from various philosophical systems have influenced society's views about what's deemed moral by contributing to the discussion on morality.

#### 10 Moral Values for Students

Here, we have found out the 10 essential ethical values that students must maintain, and encourage as a base for ethical selection-making and interpersonal relationships. [6]

##### Honesty:

The foundation of integrity, and honesty establishes credibility and fosters agreement. Students who feel honesty grow to have robust ethical convictions.

##### Empathy:

We will apprehend and proportion the emotions of others, and empathy promotes kindness and cooperation, growing a compassionate community inside academic settings.

##### Self-discipline:

Start exercising to manage one's moves and behaviours, and self-control. Hence students live centered on their educational goals, and encourage a strong work ethic.

##### Teamwork:

Collaborating successfully with teamwork builds vital social talents and teaches college students the price of cooperation, so this prepares them for future collaborative endeavours.

##### Respect:

Try to cost range deal with others civilly, and admire the paintings in a harmonious environment, wherein anyone feels preferred.

Responsibility:

Let's take ownership of one's movements duties, and responsibilities to empower students to satisfy instructional challenges with determination.

Fairness:

Encourage a feeling of justice and equality among students. Hence, they deal with them similarly treatment for all.

Compassion:

Beyond empathy, compassion encourages students to actively help the ones in want and fosters a subculture of help and care.

Fearlessness:

Have to be brave to face difficulties, that's an essential fine for defeating issues in both non-public and academic lifestyles.

Gratitude:

By spotting and appreciating the efforts of labour carried out by others, gratitude creates a great surrounding and improves gaining knowledge as a whole.

Importance of Moral Values

Moral values serve as the foundation for a healthy and flourishing society. Here's why they are of paramount importance: [7]

**Social Cohesion:** Moral values create a sense of unity, fostering cooperation and understanding among individuals.

**Ethical Decision-Making:** They guide individuals in making ethical choices, contributing to a morally upright society.

**Personal Growth:** Embracing moral values promotes character development and emotional intelligence.

**Conflict Resolution:** Shared moral values provide a framework for resolving conflicts peacefully.

**Positive Influence:** Upholding moral values sets positive examples, influencing others to follow suit.

Fostering moral values is vital for shaping fantastic behavior and moral decision-making in diverse situations. [8] Embracing virtues including honesty, admiration, responsibility, compassion, equity, loyalty, braveness, forgiveness, gratitude, generosity, perseverance, empathy, and tolerance creates a foundation for harmonious connections with others. As individuals and groups, let us prioritize and nurture those values to contribute to a society built on integrity and empathy.

Together, we will make informed moral choices that result in private boom and collective well-being.

### References

1. Ayala FJ (2010) The difference of being human: Morality. Proc Natl Acad Sci 107 (Suppl.2):9015–9022. <https://doi.org/10.1073/pnas.0914616107>
2. Barrett JL, Nyhof MA (2001) Spreading non-natural concepts: the role of intuitive conceptual structures in memory and transmission of cultural materials. J Cogn Cult 1(1):69–100. <https://doi.org/10.1163/156853701300063589>
3. Abi-Esber N, Abel JE, Schroeder J, Gino F 2022.. “ Just letting you know”: underestimating others’ desire for constructive feedback. J. Pers. Soc. Psychol. 123:61362–85
4. Agostini M, van Zomeren M. 2021. Toward a comprehensive and potentially cross-cultural model of why people engage in collective action: a quantitative research synthesis of four motivations and structural constraints. Psychol. Bull. 147:667–700
5. Jean Piaget, The Moral Judgment of the Child (New York: Collier, 1962), 3-15.
6. Lawrence Kohlberg, "Moral Stages and Moralization", in Thomas Lickona, ed., Moral Development and Behaviour (New York: Holt, Rinehat & Winston, 1976), 49-52.
7. Joel Feinbert, Social Philosophy (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973), 98-99.
8. R. M. Hare, Freedom and Reason (Oxford: Clarendon, 1963), 90-91.

## TOSHKENTDA JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING SHAHAR AHOLISI IJTIMOIIY HAYOTIGA TA'SIRI (1890-1917)

**Abduxamidova Mavlyuda Abduvaxidovna**

Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish unstituti

O'quv resurs bo'limi mutaxassisi

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Toshkent shahrida jadidchilik harakatining shakllanishi, rivojlanishi va uning shahar aholisi ijtimoiy hayotiga ko'rsatgan ta'siri tahlil qilinadi. Jadidlarning ma'rifatparvarlik faoliyati, yangi usul maktablari, matbuot va teatr sohasidagi islohotlari hamda ularning shahar hayotidagi ahamiyati yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** jadidchilik, Toshkent, ma'rifatparvarlik, yangi usul maktablari, matbuot, teatr, ijtimoiy islohotlar.

### **Kirish**

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkiston mintaqasida, xususan Toshkent shahrida yuz bergan ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar jadidchilik harakati bilan chambarchas bog'liq. Jadidchilik nafaqat ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan harakat, balki jamiyatning barcha sohalarini modernizatsiya qilishga intilgan keng qamrovli ijtimoiy-siyosiy harakat sifatida namoyon bo'ldi [1, b.45].

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jadidchilik harakatining Toshkent shahri ijtimoiy hayotiga ta'sirini o'rganish orqali zamonaviy O'zbekiston jamiyatining shakllanish jarayonlarini chuqurroq tushunish imkoniyati yaratiladi.

### **Asosiy qism**

*Jadidchilik harakatining shakllanishi.* Toshkentda jadidchilik harakati Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov va boshqa ma'rifatparvarlar faoliyati bilan bog'liq. 1890-yillardan boshlab ular an'anaviy ta'lim tizimini isloh qilish g'oyasini ilgari surdilar [2, b.78].

*Yangi usul maktablari.* 1901-yilda Munavvar qori tomonidan Toshkentda birinchi yangi usul maktabi ochildi. 1917-yilga kelib shaharning turli hududlarida 20 dan ortiq yangi usul maktablari faoliyat yuritgan [3, b.156]. Bu maktablarda dunyoviy fanlar, rus tili va Yevropa madaniyati elementlari o'qitilgan.

Jadidlar tomonidan "Taraqqiy", "Xurshid", "Sadoi Turkiston" kabi gazetalari nashr etildi [4, b.234]. Matbuot orqali ma'rifatparvarlik g'oyalari keng targ'ib qilindi va jamiyatdagi muammolar muhokama etildi.

1913-yilda Toshkentda birinchi o'zbek teatr truppasi tashkil etildi [5, b.89]. Teatr orqali jadidlar jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ko'tarib chiqdilar va aholi ongida yangicha qarashlarni shakllantirdilar.

Jadidlarning faoliyati natijasida shahar aholisining ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlar kuzatildi, jumaladan:

- Zamonaviy ta'lim tizimi shakllandi [6, b.167]
- Milliy matbuot rivojlandi [7, b.234]
- Teatr san'ati paydo bo'ldi [8, b.145]
- Ayollar ta'limi masalasi ko'tarildi
- Shahar aholisining dunyoqarashi kengaydi

Jadidlar nafaqat ta'lim va madaniyat, balki shaharning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini ham isloh qilishga harakat qildilar. Ular mahalliy sanoat va savdoni rivojlantirish, bank-kredit tizimini yaratish g'oyalarini ilgari surdilar. Munavvar qori va uning safdoshlari Toshkentda birinchi mahalliy savdo shirkatlarini tashkil etishga urindilar [3, b.160].

Toshkent jadidlari orasida ayollar masalasi alohida o'rin egalladi. Behbudiy va Munavvar qori ayollar ta'limi, ularning jamiyatdagi o'rni haqida ko'plab maqolalar yozdilar. 1914-yilda Toshkentda birinchi qizlar maktabi ochildi. Bu davrda "Oila", "Ayollar huquqi" kabi mavzularda teatr asarlari sahnalashtirildi [7, b.240].

Jadidlar faoliyatining muhim jihati - shahar aholisi orasida milliy o'zlikni anglash g'oyalarini tarqatish edi. Ular "Turkiston muxtoriyati" g'oyasini ilgari surdilar va mahalliy aholining siyosiy ongini oshirishga harakat qildilar [8, b.150].

Toshkent jadidlari Istanbul, Qozon, Orenburg shaharlari bilan muntazam aloqada bo'ldilar. Ular chet el gazetalarini keltirish, yoshlarni chet elga o'qishga yuborish orqali xalqaro madaniy aloqalarni rivojlantirdilar [5, b.95].

Toshkentda jadidlar tomonidan amalga oshirilgan ta'lim sohasidagi islohotlarning eng muhim jihati - ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish edi. Yangi usul maktablarida o'qitilgan dunyoviy fanlar - geografiya, tarix, matematika, tabiatshunoslik kabi fanlar o'quvchilarga dunyo haqida keng tasavvur berdi. Bu maktablarda o'qitish metodikasi ham tubdan o'zgardi - an'anaviy yodlash usuli o'rniga, tushuntirish va amaliy mashg'ulotlarga asoslangan zamonaviy pedagogik usullar qo'llanila boshlandi [4, b.245].

Toshkent jadidlari shaharning madaniy hayotini boyitish maqsadida kutubxonalar, qiroatxonalar tashkil etdilar. 1910 yilda Munavvar qori tomonidan tashkil etilgan "Kutubxonai Ishchiya" nafaqat kitob o'qish, balki ziyolilar uchun muhokama va munozaralar o'tkazish maskani bo'lib xizmat qildi [6, b.170]. Bu maskanlarda Yevropa va rus adabiyoti namunalari ham o'qildi, tarjima qilindi.

Jadidlar nashr etgan gazetalar orqali nafaqat ma'rifatparvarlik g'oyalari, balki ijtimoiy-siyosiy masalalar ham ko'tarildi. "Sadoi Turkiston" gazetasida shahar hayotidagi muammolar, jumladan, sanitariya, ko'cha-kuy tozaligi, savdo-sotiq masalalari muntazam yoritib borildi. Bu esa shahar aholisining kommunal madaniyatini oshirishga xizmat qildi [7, b.238].

Toshkent jadidlari kambag'al oilalar farzandlarini o'qitish uchun maxsus jamg'armalar tuzdilar. Munavvar qori va uning safdoshlari tomonidan tashkil etilgan "Jamiyati xayriya" orqali ko'plab yoshlar ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bundan tashqari, jadidlar tomonidan kasalxonalar qurilishi, sanitariya holatini yaxshilash bo'yicha tashabbuslar ilgari surildi [8, b.156].

Jadidlar an'anaviy hunarmandchilikni zamonaviy sanoat bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surdilar. Ular mahalliy hunarmandlarni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish, ularning mahsulotlarini xorijiy bozorlarga chiqarish masalalarini ko'tardilar. Bu borada maxsus ko'rgazmalar va savdo yarmarkalari tashkil etildi.

### **Xulosa**

Jadidchilik harakati 1890-1917-yillarda Toshkent shahri ijtimoiy hayotida tub burilish yasadi. Ularning ma'rifatparvarlik faoliyati zamonaviy O'zbekiston jamiyatining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda jadidlarning g'oyalari va islohotchilik faoliyati O'zbekiston jamiyatining rivojlanishida o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning ma'rifatparvarlik merosi zamonaviy ta'lim tizimi va madaniy hayotning rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

### **Adabiyotlar ro'yxati**

1. Алимova Д.А. (2000) История как история, история как наука. Ташкент: Узбекистан.
2. Qosimov, B. (2002) Milliy uyg'onish. Toshkent: Ma'naviyat.
3. Абдурахимова Н.А. (1994) Колониальная система власти в Туркестане. Ташкент: Фан.
4. Khalid, A. (1998) The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. Berkeley: University of California Press.
5. Rizaev, S. (1997) Jadid dramasi. Toshkent: Sharq.
6. Dolimov, U. (2006) Turkistonda jadid maktablari. Toshkent: Universitet.
7. Агзамходжаев С. (2006) История Туркестанской автономии. Ташкент: Ташкент ислом университети.
8. Karimov, N. (2011) XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. Toshkent: Fan.

**Yuksak suv o`simliklarining ekologik guruhlari,tur tarkibi va ularning ahamiyati (Xorazm viloyati sharoitida)**

**K.R .Yo`ldashev**, UrDU,Biologiya kafedراسi katta o`qituvchisi,b.f.f.d.,  
**O.B.Xasanova**, UrDU biologiya yo`nalishi talabasi,  
**Ch.T.Salayeva**,UrDU biologiya yo`nalishi talabasi,  
**K.K.Ibragimova**, UrDU biologiya yo`nalishi talabasi.

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada Xorazm viloyati sharoitida tabiiy ko`l,suv havzalari va zaxkashlarida uchraydigan yuksak suv o`simliklarning ekologik guruhlari,tur tarkibi va ularni xalq xo`jaligidagi ahamiyati haqida ma`lumotlar berilgan.

**Kalit so`zlar:** Suvga yarim botib o`suvchi o`simliklar, suvda qalqib o`suvchi o`simliklar, suv tubida o`suvchi o`simliklar,abiotik omillar,ko`l florasi,biofiltr o`simliklar,kichik ryaska,plankton suv o`tlar.

**Аннотация.** В данной статье представлена информация об экологических группах, видовом составе водных растений, встречающихся в природных озерах, водохранилищах и водостоках Хорезмской области, и их значении в народном хозяйстве.

**Ключевые слова:** растения, растущие наполовину погруженными в воду, растения, плавающие в воде, растения, растущие на дне воды, абиотические факторы, флора озера, растения-биофильтры, Ряска малая, планктонные водоросли.

**Annotation:** This article provides information on the ecological groups, species composition, and economic significance of higher aquatic plants found in natural lakes, water reservoirs, and drainage channels in the conditions of the Khorezm region.

**Keywords:** Semi-submerged aquatic plants, floating aquatic plants, submerged aquatic plants, abiotic factors, lake flora, biofilter plants, duckweed, planktonic algae.

Suv o`simliklari tabiatda keng tarqalgan: ular daryo va dengizlarda , tuproqda, daraxt po`stloqlarida uchraydi. Suv o`simliklar osonlik bilan atrof-muhitga moslashadi , shuning uchun ham yer yuzidagi hamma geografik viloyatlar va mintaqalarda tarqalgan. Ular boshqa o`simliklar o`smaydigan ko`l va dengizlarning



chuqur joylarida , g'orlarda, qor, muz tagilarida va issiq buloqlarda o'sadi. Suv o'simliklarning asosiy hayot manbai-suv hisoblanadi. Hatto, quruqlikka moslashgan bazi suv o'simliklar ham suvga muhtoj bo'lib, hayoti davomida yomg'ir, shudring yoki yer osti suvlaridan foydalaniladi. Ko'l va tabiiy suv havzalarida o'sib rivojlanadigan suv o'simliklari asosan suv muhitining turli xil qatlmida tarqalgan bo'lib, ular yashash tarzi ko'payishi va rivojlanishi jihatdan bir-biridan farq qiladilar va 3 ta ekologik guruhni hosil qiladilar [1].

1. Suvga yarim botib o'suvchi o'simliklar
2. Suvda qalqib o'suvchi o'simliklar
3. Suv tubida o'suvchi o'simliklar

**Birinchi ekologik guruhga** kiruvchi suv o'simliklari tabiiy vas su'niy ko'llar sistemasi suv o'simliklarining asosiy qismini tashkil qiladi. Bu o'simliklarga oddiy qamish, ko'l qamishi, tugunakli qamish, oddiy qo'g'a, ingichka bargli qo'g'a, nozik qo'g'a, suv piyozi kabi o'simlik turlari kiradi. Bu o'simliklar asosan suvning 20 sm dan 2-3 metr chuqurlikkacha borgan joylarda o'sib rivojlanadi. Suv havzalarining qiyalik va taglarining qoplab oladigan suv o'simliklari bentosni tashkil etadi. Bentos suv o'simliklar ko'pchilik turlarini tashkil tashkil qilib, ularning hayoti substrat bilan bog'liq. Bu suv o'simliklar suv ostidagi toshlarga, suv osti qismida qolgan predmetlarga yopishib o'sadi. Suv o'tlarning har xil biosenozlarga tarqalishiga va uning tarkibida turlarning mo'l yoki kam bo'lishiga ko'plab tabiiy omillar ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ma'lum biosenozni ta'riflashdan oldin, o'sha biosenozlarga ta'sir etuvchi asosiy omillar bilan tanishib chiqishga tog'ri keladi. Bunday omillarga abiotik va biotik omillar kiradi. Abiotik omillarga-iqlim (harorat, yorug'lik,havo oqimi yoki shamol,suv, tuproq) kabi omillar kiradi. Bundan tashqari suv o'tlar o'sadigan joyning fizik-kimyoviy xususiyatlari ham abiotik omil hisoblanadi. Shuningdek , suv tarkibida mineral tuzlarning ko'p-oz bo'lishi ham suv o'tlarning hayoti uchun ham katta ahamiyatga ega. Suv o'tlarning tarqalishiga va taraqqiyotiga iqlim omillardan tashqari biotik omil suv o'tlarning o'zaro ta'siri ham katta ahamiyatga ega [2].

**Ikkinchi ekologik guruhli o'simliklar** asosan suvning yuza qismida qalqib o'suvchi o'simliklar kiradi.Bu o'simliklarning hayot tarsi suvning chuqurligi suvning harakati shamol bilan bevosita bog'liq bo'lib,abiotic omillarning ta'siri ostida tarqaladilar, ko'payadilar va rivojlanadilar. Bu o'simliklarga ryaska, oddiy ryaska,o'rkachli ryaska,azolla kabi o'simliklar kiradi.Katta suv havzalarida:ko'l,dengiz,okean hamda sekin oqadigan daryo suvlarida tipik plankton

mavjud bo'ladi. Daryo suvlari quyiladigan kichik suv havzalaridagi tipik planktonlar suv tubidagi mikroorganizmlar bilan aralashib ketadi.

Suv ostidagi planktonlarning tarkibi doimiy bo'lmay, fasllarga qarab o'zgarib turadi. Yil fasllarining almashish vaqtida suvning fizik va kimyoviy tarkibi tez o'zgaradi, bunday vaqtda har bir guruh suvo'tlar ikkinchi guruh suvo'tlar bilan almashinadi va ba'zan ayrim tur suvo'tlar tez rivojlanib dominant bo'lib qoladi. Chuqur suv havzalarida suvo'tlar faqat suvning quyosh nuri kirib boradigan qatlamida o'sadi. Suv havzalarining xiliga qarab, plankton suvo'tlar xar xil chuqurlikda o'sishi mumkin. Masalan, chuchuk suv va dengiz havzalaridagi planktonlar yorug'likning kirib borishiga qarab, turlicha 100 mgacha chuqurlikda, ba'zi hollarda ular yanada chuqurroqda bo'ladi. Suv yuzida qalqib o'suvchi o'simlik turlariga faqat suvning kimyoviy tarkibi ta'sir qilmasdan tuproq va atmosfera havosining tarkibi ham ta'sir o'tkazadi. Shu bilan birga suv hayvonlarining chiqindilari va suvdagi turli gazlar va mineral moddalar ham bu o'simliklarning hayotida katta ahamiyatga ega [2].

**Uchinchi ekologik guruhga kiruvchi** o'simliklar asosan suvning tubida ya'ni suv ostida hayot kechiruvchi o'simliklardir. Bu o'simliklarga xara, katta bargli qunduzquloq, ingichka bargli qunduzquloq, yaltiroq qunduzquloq, yolsimon qunduzquloq, shoxbarg, gidrilla suv yaprog'i kabi o'simliklar kiradi. Bunday o'simliklarning hayot tarzi yuqoridagi ikkita ekologik guruhga kiruvchi o'simliklardan farq qiladi. Bularning biologiyasi va ekologiyasida issiqlik va ozuqa juda katta ahamiyatga ega bo'lib, yorug'likning ta'siri uncha ko'p sezilmaydi, chunki bularning o'sib rivojlanishi bevosita substrat ya'ni suvning tubi bilan bog'liq. Suv tubida o'suvchi o'simliklarning yashash tarsi suv ostidagi tuproq, tosh va suv tagida yashovshi bentos hayvonlarning yashash tarziga bog'liq ravishda o'zgarib turadi. [2].

Yuqorida qayd qilingan 3 ekologik guruh suv o'simliklari umuman olganda turli qatlamda o'sishidan qat'iy nazar bir-biriga bog'liq ravishda ko'l va suv havzalari florasini tashkil qiladi. Bu flora hayvonot olami bilan bog'liq ravishda ko'l biogeotsenozini tashkil qiladi.

Suv o'simliklari asosan, vegetativ, jinsiy va jinssiz yo'l bilan ko'payadi. Aksariyat suv o'simliklari vegetative yo'l bilan ildizi va poyasidan yaxshi ko'payib rivojlanadi. Ko'l florasining asosini tashkil qilgan mahalliy suv o'simliklari asosan ildizpoyasidan ko'payib rivojlanadi (qamish, qo'g'a, kurmak, suv yaproq, g'ichchak). Ba'zi noqulay sharoitlarda bu o'simliklar urug'idan ham ko'payishi mumkin. Lekin bu holat kamdan-kam hollarda amalga oshadi va maxsus sharoitni

taqozo qiladi. Umuman olganda qulay abiotik omillar ta'sirida vegetativ yo'l bilan ko'payadi. [3].

Xorazm viloyatida tabiiy ko'llar va suv havzalari yirik maydonlarni egallaydi. Bu esa suv o'simliklarining keng tarqalishiga imkoniyat yaratadi. Viloyatning Amudaryo atrofidagi tabiiy ko'l va suv havzalrida yuksak o'simliklarning turli xil ekologik guruhga mansub turlarini uchratish mumkin (1-jadval).

### 1-jadval. Suv o'simliklarning ekologik guruhlari va tur tarkibi.

№	O'simlik nomi	Lotincha nomi
<b>Suvda qalqib o'suvchi o'simliklar</b>		
1	Katta ryaska	Spirodela ptyrchiza
2	Kechki hiloh	J.serotinus (rottb)
3	Xilma-xil salomalik	C.difformis L
4	Oddiy Buzoqchirg , chayir	B.ischaemum ( l) Henz
5	Suvyaproq	V.Spiralis L
6	Qirqquloq	Savinia natas
7	Suv yong'og'i	Trapaka sachstaruca
<b>Suvga yarim botib o'suvchi o'simliklar</b>		
8	Oddiy qamish	Phragmites communis
9	Ko'l qamish	Scirpuslacustris
10	Tugunakli qamish	Bolbaschoenus maritimus
11	Kurmak	Echinochloa crusyabli
12	Suv qiyloq	Carex
13	Qo'g'a	Tupha angustifolia
14	Qirqbo'g'im	Equistum heliocharis
15	Xushbo'y ig'ir	Acorus calamus
<b>Suv qatlamida ya'ni suv tubida o'sadigan o'simliklar</b>		
16	Yaltiroq qunduzquloq	Potamogeton luceris
17	Yolsimon qunduzquloq	P.pectinatus
18	Kengbarg qunduzquloq	P. .perfdiatus
19	Uzunbargli qunduzquloq	P.prelorgus
20	Boshhoqli uzunbarg	Myriophyllum spicatum
21	Shoxbarg	Cerotophyllum
22	Xarasimonlar sinfi	Charophyceae

Bu o`simliklarning ildizi, poyasi, mevasi va boshqa qismlaridan xalq xo`jaligining turli sohalarida chorvachilik, parrandachilik va baliqchilikda ozuqa manbai sifatida, suvni turli xil iflosliklardan tozalovchi biofiltr sifatida, ayrimlaridan dorivor vosita sifatida va boshqa maqsadlarda foydalanish mumkin. (2-jadval).

**2-jadval. Suv o`simliklarning suv qatlamida tarqalishi va ahamiyati.**

№	O`simlik nomi	Ilmiy nomi	Suvda o`shish holati	Ahamiyati
1.	Oddiy qamish	Phragmites communis	Suvga yarim botib	Ozuqa manbai, qurilishda
2.	Ko`l qamishi	Scirpus lalustris	Suvga yarim botib	Ozuqa manbai
3.	Tugnakali qamish	Bolboschoenus maritimus	Suvga yarim botib	Ozuqa manbai
4.	Suvqiyoc	Carex	Suvga yarim botib	Ozuqa manbai
5.	Kengbarg qo`g`a	T.latifolia L	Suvga yarim botib	Ozuqa manbai, qurilishda
6.	Laksman qo`g`asi	T. laxmanni lepech	Suvga yarim botib	Dorivor , ozuqa manbai , biofiltr
7.	Mayda qo`g`a	T. minima Funk	Suvga yarim botib	Dorivor ,ozuqa manbai
8.	Nozik qo`g`a	T.angustata Bory et Chaub.	Qalqib	Biofiltr, ozuqa manbai
9.	Katta ryaska	Sperodela plichiza	Suv qatlamida qalqib	Biofiltr, ozuqa manbai
10.	Tojli g`ichchak	P. pectinatus	Suv qatlamida qalqib	Ozuqa manbai va biofiltr
11.	Ingichka g`ichchak	P. filifornius pers	Suv qatlamida qalqib	Ozuqa manbai va biofiltr
12.	Mayda g`ichchak	P. pisullus L	Suv qatlamida qalqib	Ozuqa manbai va biofiltr
13.	Yaltiroq g`ichchak , kunduzquloq	P.lucens L	Suvga yarim botib	Ozuqa manbai va biofiltr
14.	Kungrador g`ichchak	P.crispus L	Suv qatlamida qalqib	Ozuqa manbai va biofiltr
15.	Oramabarg g`ichchak	P.perfoliatus L	Suv qatlamida qalqib	Ozuqa manbai va biofiltr

16.	Suzuvchi g'ichchak	P. natans L	Suv qatlamida qaliqib	Ozuqa manbai va biofiltr
17.	bo'g'imdor g'ichchak	P.nodasus poir ex Lam	Suv qatlamida qaliqib	Ozuqa manbai va biofiltr
18.	Uch yaproqli nayzabarg	S. trifolia L	Suv qatlamida qaliqib	Ozuqa manbai va biofiltr
19.	Soyabongulli suvpiyoz	B umbellatus	Suv qatlamida qaliqib	Ozuqa manbai va biofiltr
20.	Spiralsuv yaproq	V.spiralis L.	Suv qatlamida qaliqib	Ozuqa manbai va biofiltr
21.	Oddiy buzoq chirq chayir	B. ischaemum (L) Hezn	Suv qatlamida qaliqib	Ozuqa manbai va biofiltr

#### **Foydalanilgan adabiyotlar.**

1. Botanika: o'quv qollanma / C.M.Mustafayev, Q'.A.Ahmedov,, M.S.Mustafayeva . Toshkent. "Mehnat", 2002.
2. A. Rahimov, S. Rahimova "Suv o`simliklari- ozuqa manbai" Toshkent O`zbekiston «Fan» 1987.
- 3.Q. H. Haydarov, Q. H. Hojimatov O`zbekiston o`simliklari. Toshkent «O`qituvchi» 1992.
4. A. Hamidov, M. Nabiyev, T. Odilov O`zbekiston o`simliklari aniqlagichi Toshkent «O`qituvchi» 1987.

## EFFECT OF BIOSTIMULATORS APPLICATION ON SEEDLING THICKNESS OF SAREPT MUSTARD (*BRASSICA JUNCEAE* CZERN.) VARIETIES

**Iminov Abduvali Abdumannovich**

doctor of agricultural sciences, professor, Tashkent State Agrarian University,  
Republic of Uzbekistan,

E-mail: [iminov1977@mail.ru](mailto:iminov1977@mail.ru)

**Khamdamova Mairamkhan Rustam kizi**, second course master student,  
Tashkent State Agrarian University, Republic of Uzbekistan

**Abstract.** In the article, data is provided on the effect of treatment with stimulators on the thickness of seedlings of Sarept mustard (*Brassica juncea* Czern.) "Nika" and "Yunona" before sowing seeds, during the period of leaf and flower formation. To maintain the number of seedlings of Sarept mustard (*Brassica juncea* Czern.) Uzgumi stimulator 600 ml/t before sowing seeds, 200 ml/ha during the budding period, 400 ml/ha during the flowering period and Fitovak application of stimulator at the rate of 200 ml/t to the seed before planting, 300 ml/ha during the period of leaf formation, and 400 ml/ha during the period of flower formation has a positive effect, at the end of the water cycle, compared to the control variant without stimulants, it was found that 64.0-83.0 plants/ha were kept in the Nika variety, and 62.0-78.0 plants/ha in the Yunona variety.

**Keywords.** Sarepta mustard (*Brassica juncea* Czern.), seedling thickness, Nika, Yunona, stimulator, Uzgumi, Fitovak, norm.

**Introduction.** Today, mustard (*Sinapis alba* L.) in the world is 1.0 million. it is grown on an area of more than 1 hectare, 12.0-15.0 centners of seeds and 30 tons of blue mass are obtained per hectare. Canada, the United States of America, India, Ukraine and Russia are the leading countries in mustard production. In these countries, a high-quality harvest is obtained due to planting mustard on time and at acceptable rates, correct application of mineral and organic fertilizers, and the use of growth regulators during the plant's growth period. is being achieved [2, 3, 7].

**The level of study of the problem.** Many researchers have found that when seeds are treated with growth substances before planting, the level of infection of seedlings is reduced by 19-51%. At the same time, when plants are treated with

growth regulators not only at seed, but also during the growing season, it reduces the damage of plants by diseases, preserves the number of stems and improves the quality of the grown product, as well as grain yield 1, increases by 9-8.0 t/h [4].

Biostimulants are environmentally friendly, accelerate the germination of seedlings, increase the biological activity of plants, reduce the amount of chemical substances used in plant protection, and create the possibility of obtaining a stable high yield [6].

**Research conditions and methods.** Our research was conducted in the fields of experimental scientific research and educational experimental farm of Tashkent State Agrarian University during 2023-2024.

The soil of the experimental farm is a typical gray soil that has been irrigated since ancient times. The 0-30 cm layer of the soil contains 0.836% humus, 0.085% nitrogen, 0.158% phosphorus. In the 0-50 cm layer, there is 0.720% humus, 0.074% nitrogen, 0.142% phosphorus, which indicates that the amount of nutrients used by plants during growth is very small (Table 2.1). In the 0-30 cm layer of the soil of the experimental field, the mobile forms of nutrients N-NO<sub>3</sub> -16.2 mg/kg, P<sub>2</sub>O<sub>5</sub> -28.2 mg/kg and K<sub>2</sub>O -190.0 mg/kg; In the 0-50 cm layer, N-NO<sub>3</sub> was 11.4 mg/kg, P<sub>2</sub>O<sub>5</sub> was 20.1 mg/kg, and K<sub>2</sub>O was 170.0 mg/kg.

The field experiment included 14 options, and the mustard plant was planted in the spring period. The occupied area of each option was 54 m<sup>2</sup>, of which 27 m<sup>2</sup> were taken into account. Experiments are conducted in four replicates, and the total area of the experiment is 3024 m<sup>2</sup>, arranged in four tiers.

Researches were conducted in field and laboratory conditions, in which field experiments placement, calculations and observations were carried out on the basis of methodological manuals "Methods of conducting field experiments", plant analyzes "Methodology of state variety testing of agricultural crops" [1, 5].

In the experiment, sarept mustard (*Brassica juncea* Czern.) varieties "Nika" and "Yunona" were sown in the first ten days of March at the rate of 1.5 million viable seeds at a depth of 2-3 cm.

**Research results.** It is known that, regardless of any type of crop, the thickness of the seedling has an effect on their growth, development and formation of the crop.

In our research, it was found that treatment of Nika and Yunona varieties of mustard with Uzgumi and Fitovak stimulator before planting the seeds in the spring

period, during the formation of the leaves and flowers of the plant, affected the seedling thickness.

The change in seedling thickness at the beginning of the growing season and at the end of the growing season after the sprouts have fully germinated was determined according to the experimental options.

According to the results of observations carried out in 2023, the highest indicators of seedling thickness at the beginning of the growing season of mustard varieties are 600 ml/t of Uzgumi stimulator in all varieties, before planting seeds, and during the period of leaf budding. 200 ml/ha, 400 ml/ha during the flowering period and 200 ml/ha to the seed before planting Fitovak stimulator, 300 ml/ha during the flowering period, and 400 ml/ha during the flowering period. ha was observed in the options used in the standards, and it was found that it was 1,221-1,237 million units/ha in the Nika variety, and 1,227-1,242 million units/ha in the Yunona variety.

Table 1

Effect of application of biostimulants on seedling thickness of Sarept mustard (Brassica juncea Czern.), million units/ha (2023)

No. var.	Varieties	Biostimulant name	Standard seed treatment	The ball is in the period of leaf formation	the flowering period	At the beginning of the growing season	At the end of the growing season
1	Nika	Control	Treated with water			1,152	1,002
2		Uzgumi	500 ml/t	200 ml/ha	400 ml/ha	1,189	1,041
3		Uzgumi	600 ml/t	200 ml/ha	400 ml/ha	1,221	1,066
4		Uzgumi	700 ml/t	200 ml/ha	400 ml/ha	1,201	1,053
5		Fitovak	100 ml/t	300 ml/ha	400 ml/ha	1,221	1,069
6		Fitovak	200 ml/t	300 ml/ha	400 ml/ha	1,237	1,085
7		Fitovak	300 ml/t	300 ml/ha	400 ml/ha	1,224	1,073



8	Yunona	Control	Treated with water			1,159	1,010
9		Uzgumi	500 ml/t	200 ml/ha	400 ml/ha	1,194	1,045
10		Uzgumi	600 ml/t	200 ml/ha	400 ml/ha	1,227	1,072
11		Uzgumi	700 ml/t	200 ml/ha	400 ml/ha	1,206	1,054
12		Fitovak	1 00 ml/t	300 ml/ha	400 ml/ha	1,228	1,076
13		Fitovak	2 00 ml/t	300 ml/ha	400 ml/ha	1,242	1,088
14		Fitovak	3 00 ml/t	300 ml/ha	400 ml/ha	1,232	1,080

500 ml/t of Uzgumi stimulator before planting the seeds, 200 ml/ha during the budding period, 400 ml/ha during the flowering period and 100 ml/t per seed before planting the Fitovak stimulator. 300 ml/ha in the period of leaf formation and 400 ml/ha in the period of flower formation, and the seedling thickness at the beginning of the growing season was 1,189-1,221 million units/ha in the Nika variety, Yunona and it was determined that it was 1,194-1,228 million pieces/ha in the variety.

700 ml/ha of Uzgumi stimulator before sowing seeds, 200 ml/ha during the period of budding, 400 ml/ha during flowering and 300 ml/ha of Fitovak stimulator before sowing, 300 ml/ha during the period of leaf formation and 400 ml/ha during the period of flower formation. and it was determined that it was 1,206-1,232 million units/ha (Table 1).

The highest indicators of seedling thickness at the end of the growing season of mustard varieties are 600 ml/ha of Uzgumi stimulator before sowing seeds, 200 ml/ha during the budding period of the leaf crop, 200 ml/ha during the flowering period of the flower crop. 400 ml/ha during the formation period and 200 ml/ha per seed before planting Fitovak stimulator, 300 ml/ha during the period of leaf formation, and 400 ml/ha during the period of flower formation were observed in the options used , it was found that in the Nika variety it was 1,066-1,085 million units/ha, and in the Yunona variety it was 1,072-1,088 million units/ha.

500 ml/t of Uzgumi stimulator before planting the seeds, 200 ml/ha during the budding period, 400 ml/ha during the flowering period and 100 ml/t per seed before planting the Fitovak stimulator. 300 ml/ha during the leaf formation period and 400 ml/ha during the flowering period. and it was found that it was 1,045-1,076 million pieces/ha in the variety.

700 ml/ha of Uzgumi stimulator before sowing seeds, 200 ml/ha during the period of budding, 400 ml/ha during flowering and 300 ml/ha of Fitovak stimulator before sowing, 300 ml/ha in the period of leaf formation and 400 ml/ha in the period of flower formation. and it was determined that it was 1,054-1,080 million units/ha.

**Conclusion.** Based on the information given above, it can be concluded that during the years of our research, treatment of seeds with stimulators before planting mustard varieties, during the period of the formation of petals and inflorescences of the plant through the leaf was found to be affected. To maintain the number of seedlings of mustard varieties, 600 ml/t of Uzgumi stimulator before sowing seeds, 200 ml/ha during the budding period, 400 ml/ha during flower formation and 200 ml/ha before planting Fitovak stimulator ml/t, application at the rate of 300 ml/ha during leaf formation and 400 ml/ha during flower formation had a positive effect, stimulants were not used at the end of the growth period compared to the control variant, it was found that 64.0-83.0 units/ha of Nika variety and 62.0-78.0 units/ha of Yunona variety were kept.

### References

1. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari – Toshkent. 2007. 180 b.
2. Iminov A.A., Ochilova U.D., Yusupov U.M. “The effect of sowing rates on the varieties of green and dry mass collections of carept mustard (*Brassica Juncea Czern*)” International Scientific Journal Theoretical Applied Science Published: 30.09.2021, P.737-740 <http://T-Science.org>.
3. Iminov A.A., Ochilova U.D., Yusupov U.M., M.A.Karimova “Effects of sowing norms on germination in field condition of carept mustrad (*Brassica Juncea Czern*) variety seeds” International Scientific Journal Theoretical Applied Science Published: 30.09.2021, P.744-746 <http://T-Science.org>.
4. Jerukov B.X. Predposadochnaya obrabotka klubney regulyatorami rosta effektivna / B.X. Jerukov, A.K. Yezaov, A.X. Yeziev // Kartofel i ovoshi. –2011. – № 1. – S. 12 - 13.
5. Metodika gosudarstvennogo sortoispytaniya selskoxozyaystvennykh kultur. Zernovye, zernobobovye, maslichnye i kormovye kultury. – M.: Kolos, 1971. – 240 s.
6. Radkowski, A.; Radkowska, I. Effect of foliar application of growth biostimulant on quality and nutritivevalue of meadow sward. Ecol. Chem. Eng. A 2013, 20. -P. 1205–1211.
7. <https://mizez.com/ru/news/5-prichin-viroschuvati-grchitsyu>

УДК: 631.547.3

**THE EFFECT OF SEED SOWING RATES AND FERTILIZATION  
LEVELS ON THE FORMATION OF YIELD COMPONENTS IN  
CHICKPEA VARIETIES**

**Otaqulova Dilfuza Azamatovna,**

Junior researcher,

Southern Agricultural Research Institute, 180100, Karshi city, Kashkadarya  
region, Uzbekistan.

**Abstract.** This study investigates the effects of seed sowing rates and nitrogen fertilization on the yield components of chickpea varieties. The research focuses on the locally developed chickpea cultivars "Obod" and "Polvon". The findings enhance the understanding of how different agronomic practices influence the yield performance of these cultivars, providing valuable insights for optimizing chickpea production under local conditions.

**Keywords:** chickpea, variety, sowing rate, fertilizer, mineral fertilizer, legume, yield components, productivity, plant density, planting scheme, grain.

**Аннотация:** Данное исследование изучает влияние норм высева семян и азотного удобрения на компоненты урожая различных сортов нута. Исследование сосредоточено на местных сортах нута «Обод» и «Полвон». Полученные результаты углубляют понимание того, как различные агрономические практики влияют на урожайность этих сортов, предоставляя ценные данные для оптимизации производства нута в местных условиях.

**Ключевые слова:** нут, сорт, норма высева, удобрение, минеральное удобрение, бобовые, компоненты урожая, продуктивность, плотность посадки, схема посева, зерно.

**Introduction.** Crop yield is one of the most complex quantitative traits and is considered one of the main indicators in evaluating and selecting varieties, as well as in developing agronomic practices. Its complexity is explained by its dependence on soil fertility, sowing rate, timing, water and nutrient regimes, and the biological characteristics of the varieties. One of such factors is the sowing rate and the amount of fertilization.

One of the productivity indicators of chickpea cultivation is the number of pods. Research indicates that the number of pods per plant is a variable trait, and productivity indicators depend on the number of pods. In chickpea cultivation, the potential for budding, flowering, and pod development is very high, but its retention is inherently linked to implementable agronomic practices, variety characteristics, and external environmental factors [1].

Cultivating chickpea in irrigated lands not only affects plant height and the number of pods but also influences the weight of the grains. [2]

The quantitative traits that directly affect the yield of chickpea varieties—such as the number of branches per plant, position of the first pod, number of pods per plant, number of grains per plant, grain weight per plant, and the weight of 1,000 grains—were comparatively analyzed for variations according to sowing rates and fertilization amounts. Before harvesting the crops, samples consisting of 25 plants were taken from each replication of each variant without selection. The samples were analyzed under laboratory conditions, and average indicators were presented as data.

With an increase in sowing rate, the number of pods per plant and the weight of 1,000 seeds decrease. This is explained by the insufficient nutrient area and strong competition among plants. As a result, plants branch less and seeds do not fully mature [3,4].

**Research Materials and Methods.** Field experiments were conducted at the experimental field of the Southern Agriculture Research Institute. The experiment consisted of 24 variants, arranged in a single tier with three replications. In the experiment, the chickpea cultivars "Obod" and "Polvon," registered in the State Register, were sown. The chickpea varieties were planted at three different planting densities—333,333 plants/ha, 166,666 plants/ha, and 111,111 plants/ha—using three systems (60×5-1 cm, 60×10-1 cm, 60×15-1 cm). During the growth period, they were fertilized with mineral fertilizers at rates of  $N_0P_{90}K_{60}$ ,  $N_{30}P_{90}K_{60}$ ,  $N_{45}P_{90}K_{60}$ , and  $N_{60}P_{90}K_{60}$  kg/ha.

**Research Results.** In the experiment, the "Obod" variety was studied under a sowing density of 333,333 seeds per hectare using a 60×5×1 cm planting scheme. The following results were obtained:

Number of branches per plant: In the variant sown with a fertilizer ratio of  $N_0P_{90}K_{60}$ , the number of branches per plant was 2.2. For the  $N_{30}P_{90}K_{60}$  variant, it was 2.5 branches (0.3 more than the control); for  $N_{45}P_{90}K_{60}$ , 2.7 branches (0.5 more than the control); and for  $N_{60}P_{90}K_{60}$ , 3.1 branches (0.9 more than the control). Height of the first pod: In the  $N_0P_{90}K_{60}$  variant, the first pod appeared at a height of 24.3 cm. This increased to 24.8 cm in the  $N_{30}P_{90}K_{60}$  variant (0.5 cm higher than the control), 25.3 cm in  $N_{45}P_{90}K_{60}$  (1.0 cm higher), and 26.4 cm in  $N_{60}P_{90}K_{60}$  (2.1 cm higher). Number of pods per plant: The  $N_0P_{90}K_{60}$  variant produced 33.8 pods per plant. This increased to 35.4 pods in  $N_{30}P_{90}K_{60}$  (1.6 more than the control), 37.9 pods in  $N_{45}P_{90}K_{60}$  (4.1 more), and 37.0 pods in  $N_{60}P_{90}K_{60}$  (3.2 more).

Number of seeds per plant: The N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant yielded 34.1 seeds per plant. The counts were higher in the other variants: 40.0 seeds in N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> (5.9 more than the control), 42.1 seeds in N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> (7.9 more), and 39.6 seeds in N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> (5.4 more).

Weight of 1000 seeds: At this planting density, the N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant had a 1000-seed weight of 298 grams. This increased to 311.4 grams in N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> (13.4 grams more than the control), 322.1 grams in N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> (24.1 grams more), and 322.4 grams in N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> (24.4 grams more).

**Table-1**

**The effect of seeding rates and fertilization rates on the formation of yield elements of chickpea varieties (Karshi, 2023)**

№	Varieties of chickpeas	Seed planting schemes	Annual rates of mineral fertilizers, kg/ha	Number of branches on each bush	The initial leguminous	Number of pods per	The number of grains in one bush	Grain weight per bushel
1	Obod	60x5x1	St. N <sub>0</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,2	24,3	33,8	34,1	10,2
2			N <sub>30</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,5	24,8	35,4	38,6	12,9
3			N <sub>45</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,7	25,3	37,9	42,1	14,6
4			N <sub>60</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,1	26,4	37,0	40,9	13,8
5		60x10x1	St. N <sub>0</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,6	25,6	36,6	39,2	13,4
6			N <sub>30</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,1	26,4	38,4	44,1	15,8
7			N <sub>45</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,6	27,1	42,1	48,8	18,3
8			N <sub>60</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	4,1	28,4	40,6	47,1	17,2
9		60x15x1	St. N <sub>0</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,7	26,5	39,0	40,5	15,3
10			N <sub>30</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	4,4	27,5	41,1	45,2	17,7
11			N <sub>45</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	4,4	28,4	45,5	50,8	20,5
12			N <sub>60</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	5,5	29,2	43,6	48,8	19,0
13	Polvon	60x5x1	St. N <sub>0</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,1	24,1	34,2	34,5	10,8
14			N <sub>30</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,3	24,7	35,5	39,2	13,5
15			N <sub>45</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	2,5	24,8	38,2	42,9	15,4
16			N <sub>60</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,1	25,4	37,1	41,4	14,6
17		60x10x1	St. N <sub>0</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,4	25,5	36,8	39,7	14,0
18			N <sub>30</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	3,9	26,3	38,7	44,5	16,4
19			N <sub>45</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	4,3	26,7	42,7	49,5	19,2
20			N <sub>60</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	5,1	27,4	40,8	47,6	18,0

21	60x15x1	St. N <sub>0</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	4,3	26,6	39,4	41,1	15,8
22		N <sub>30</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	5,0	27,6	41,5	45,8	18,3
23		N <sub>45</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	5,6	27,5	46,0	51,6	21,2
24		N <sub>60</sub> P <sub>90</sub> K <sub>60</sub>	5,9	28,8	43,9	49,2	19,5

In the variants where this variety was sown at a density of 111,111 seeds per hectare (using a 60×15×1 cm planting scheme), the following observations were made:

**Number of branches per plant:** In the variant sown with a fertilizer ratio of N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha, the number of branches per plant was 3.7. In the N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant, it was 4.4 branches (0.7 branches more than the control). The N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant also had 4.4 branches per plant (0.7 branches more than the control). In the N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant, the number increased to 5.5 branches (1.8 branches more than the control).

**Height of the first pod:** The initial pod height was 26.5 cm in the N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant. In the N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant, it increased to 27.5 cm (1.0 cm higher than the control). The N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant showed a height of 28.4 cm (1.9 cm higher), and the N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant reached 29.2 cm (2.7 cm higher).

**Number of pods per plant:** The N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant had 42.7 pods per plant. In the N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant, there were 42.6 pods (1.2 pods fewer than the control). The N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant had 46.5 pods (3.8 pods more than the control), and the N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant had 45.0 pods (2.3 pods more).

**Number of grains per plant:** In the N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant, there were 49.5 grains per plant. The N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant had 52.4 grains (2.9 grains more than the control). The N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant showed 58.1 grains per plant (8.6 grains more than the control), and the N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> kg/ha variant had 54.5 grains (4.9 grains more). In the variants where the "Polvon" variety was sown at a density of 333,333 seeds per hectare (using a 60×5×1 cm planting scheme), the following observations were made:

**Number of branches per plant:** In the variant fertilized with N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub>, the number of branches per plant was 2.1. In the N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant, it was 2.3 branches (0.2 more than the control); in the N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant, 2.5 branches (0.4 more than the control); and in the N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant, 3.1 branches (1.0 more than the control).

**Height of the first pod:** In the N<sub>0</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant, the first pod appeared at a height of 24.1 cm. This increased to 24.7 cm in the N<sub>30</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant (0.6 cm higher than the control), 24.8 cm in the N<sub>45</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant (0.7 cm higher), and 25.4 cm in the N<sub>60</sub>P<sub>90</sub>K<sub>60</sub> variant (1.3 cm higher).

Number of pods per plant: The  $N_0P_{90}K_{60}$  variant had 34 pods per plant. The  $N_{30}P_{90}K_{60}$  variant also had 34 pods. In the  $N_{45}P_{90}K_{60}$  variant, the number increased to 37.5 pods (3.5 more than the control), and in the  $N_{60}P_{90}K_{60}$  variant, it was 41.4 pods (7.4 more than the control).

Number of grains per plant: In the  $N_0P_{90}K_{60}$  variant, there were 34.3 grains per plant. This increased to 38.4 grains in the  $N_{30}P_{90}K_{60}$  variant (4.1 more than the control), 39.4 grains in the  $N_{45}P_{90}K_{60}$  variant (5.0 more than the control), and 37.3 grains in the  $N_{60}P_{90}K_{60}$  variant (2.9 more than the control).

At the same planting density, it was determined that the weight of 1,000 grains was 348.2 grams in the variant sown with  $N_0P_{90}K_{60}$ ; 358.6 grams in the variant sown with  $N_{30}P_{90}K_{60}$  (10.4 grams higher than the control); 361.3 grams in the variant sown with  $N_{45}P_{90}K_{60}$  (13.1 grams higher than the control); and 372.6 grams in the variant sown with  $N_{60}P_{90}K_{60}$  (24.4 grams higher than the control).

**Conclusion.** Based on the obtained results, it was observed that in the cultivar "Obod", varying planting densities and nitrogen fertilization rates led to significant changes in yield components. Specifically, the number of branches per plant varied by 0.3–1.8 units; the height of the first pod on the stem varied by 0.5–2.8 cm; the number of pods per plant varied by up to 4.1 units; the number of grains per plant varied by 3.8–10 units; the grain weight per plant varied by 1.9–4.8 grams; and the 1,000-grain weight varied by 6.4–30 grams.

In contrast, the cultivar "Polvon" exhibited a greater variation in some of these traits. The number of branches per plant ranged from 0.2–1.7 units; the height of the first pod on the stem varied by 0.6–2.2 cm; the number of pods per plant varied by up to 7.4 units; the number of grains per plant varied by 1.3–9.8 units; the grain weight per plant varied by 1.8–4.2 grams; and the 1,000-grain weight varied by 10.4–34.4 grams.

Notably, the "Polvon" variety demonstrated a higher number of branches per plant compared to the "Obod" variety, whereas the "Obod" variety showed a higher position of the first pod on the stem. The superior 1,000-grain weight of the cultivar "Polvon" resulted in its biological yield being 0.8–3.4 centners higher than that of the cultivar "Obod". Additionally, decreasing the sowing rates positively influenced the full maturation of the grains. Specifically, in variants sown using the  $60 \times 10 \times 1$  cm scheme, grain weights increased by 20.2–27.2 grams compared to those sown using the  $60 \times 5 \times 1$  cm scheme, and in variants sown using the  $60 \times 15 \times 1$  cm scheme, grain weights increased by 35.3–50.3 grams.

These findings highlight the significant impact of planting density and nitrogen fertilization on the morphological and yield traits of chickpea varieties.

Understanding these relationships allows for the optimization of agronomic practices to enhance crop productivity and achieve higher yields under local growing conditions.

References:

1. K.A.Nurgashev, F.I.Matkarimov, O.E.Holliev, S.K.Baboev. "Comparative analysis of valuable farm characteristics in autumn chickpea samples" // Academic research in educational sciences 2021. №4. C-556-560.
2. I.Hamdammov, Z.Bobomurodov, G.Suvonova, M.Djumaev. "Chickpea: both food and medicine". Agriculture of Uzbekistan. . 3. 2009. B-18.
3. G.Mirsharipova. "Effect of planting period on yield of chickpea varieties in the conditions of Syrdarya region". "Agro science-Uzbekistan agriculture". No. 4(32), 2014. B-21-22.
4. A.V.Fedyushkin, S.V.Pasko. Chickpea productivity depending on the seeding rate and mineral nutrition background. International Journal of Humanities and Natural Sciences. 2019. No. 2-1. B-29-31.



## Изучение механизмов развития сахарного диабета

**Абдукадирова Хуснора ; Хафизова Шахриза**

студенты 3 курса стом.фак.

Научный руководитель: ассистент кафедры патофизиологии

**Мирзаахмедова Н.А.**

Ташкентский Государственный Стоматологический Институт

**Введение.** В данной работе рассматриваются патологии метаболизма, связанные с диабетом и его осложнениями, с особым акцентом на механизмы нарушения метаболизма глюкозы. Диабет, как одно из самых распространённых хронических заболеваний, вызывает значительные изменения в метаболических процессах организма, приводя к гипергликемии и последующим осложнениям. Исследование охватывает механизмы инсулинорезистентности и дисфункции  $\beta$ -клеток поджелудочной железы, что ведет к нарушению регуляции уровня глюкозы в крови. Также описываются долгосрочные последствия таких нарушений, как поражение сосудов, нервной системы, почек и зрения. Работа направлена на изучение причин, механизмов и последствий этих нарушений, а также возможных подходов к лечению и профилактике диабета и его осложнений.

**Цель работы.** Целью данной работы является изучение механизмов нарушения метаболизма глюкозы при диабете, выявление факторов, способствующих развитию осложнений, и анализ последствий этих нарушений для различных органов и систем организма. В рамках исследования планируется углубить понимание патофизиологических процессов, лежащих в основе диабета, с целью разработки эффективных методов профилактики и лечения данного заболевания и его осложнений.

**Материалы и методы.** В исследовании использованы данные пациентов с диагностированным диабетом I и II типов, собранные из специализированных медицинских учреждений. Эти данные включают результаты анализов крови (уровни глюкозы, инсулина, HbA1c), показатели липидного профиля, данные о сопутствующих заболеваниях, а также информацию о длительности заболевания и наличии осложнений. 2. Лабораторные образцы: Для анализа использованы образцы крови пациентов для оценки метаболических показателей, уровней инсулина, маркеров воспаления и функции  $\beta$ -клеток поджелудочной железы. 3. Литературные источники: Для обоснования выводов и анализа современных подходов к

изучению диабета и его осложнений использованы научные публикации, статьи и обзоры. Методы: 1. Биохимические исследования: - Определение уровня глюкозы в крови с помощью глюкозооксидазного метода. - Определение концентрации инсулина в сыворотке крови методом иммуноферментного анализа (ИФА). - Измерение уровня гликированного гемоглобина (HbA1c) для оценки долгосрочного контроля глюкозы. - Липидный профиль (холестерин, ЛПНП, ЛПВП, триглицериды) для оценки нарушений липидного обмена. 2. Методы визуализации: - Ультразвуковое исследование (УЗИ) сосудов для оценки состояния микро- и макроциркуляции. - Магнитно-резонансная томография (МРТ) для изучения поражений органов (например, почек или печени) при наличии осложнений диабета. 3. Генетические и молекулярно-биологические методы: - Исследование экспрессии генов, ответственных за инсулинорезистентность и воспаление, с использованием метода полимеразной цепной реакции (ПЦР). - Оценка уровней цитокинов и маркеров воспаления методом ИФА для выявления воспалительных процессов, связанных с осложнениями диабета. 4. Статистические методы: Для анализа данных использованы методы описательной статистики, корреляционного анализа, регрессионные модели для оценки взаимосвязей между метаболическими нарушениями и осложнениями. Все перечисленные методы позволят комплексно изучить механизмы нарушения метаболизма глюкозы при диабете и оценить влияние этих процессов на развитие осложнений.

**Результаты.** 1. Нарушения уровня глюкозы в крови: - У пациентов с диабетом 2-го типа обнаружено значительное повышение уровня глюкозы в крови натощак и после еды. Средний уровень HbA1c составил 8,5%, что свидетельствует о неадекватном контроле за уровнем глюкозы. Пациенты с диабетом 1-го типа имели более высокий средний уровень глюкозы и HbA1c (9,2%), что подтверждает трудности в управлении болезнью на фоне абсолютной недостаточности инсулина. - Нарушение гликемии напрямую коррелировало с уровнем инсулина в сыворотке крови, подтверждая наличие инсулинорезистентности у большинства пациентов с диабетом 2-го типа. 2. Инсулинорезистентность и дисфункция  $\beta$ -клеток: - У 78% пациентов с диабетом 2-го типа выявлена высокая степень инсулинорезистентности, что подтверждается повышенными уровнями инсулина в крови при нормальной или повышенной концентрации глюкозы. - У пациентов с диабетом 1-го типа наблюдалась полная дисфункция  $\beta$ -клеток поджелудочной железы, что подтверждается низким уровнем инсулина и C-пептида в крови. 3.

Осложнения диабета: - У 65% пациентов с диабетом выявлены признаки микроангиопатии (поражение мелких сосудов), что проявлялось в форме диабетической ретинопатии и нефропатии. При этом у 45% пациентов наблюдалась протеинурия, свидетельствующая о прогрессирующем повреждении почек. - У 40% пациентов с диабетом 2-го типа отмечены признаки макроангиопатии, включая атеросклеротические изменения сосудов, что подтверждается повышенными уровнями холестерина и триглицеридов. - Диабетическая невропатия была диагностирована у 35% пациентов, сопровождавшаяся ухудшением чувствительности в конечностях и снижением двигательной активности. 4. Воспалительные процессы и оксидативный стресс: - У пациентов с диабетом обнаружены повышенные уровни маркеров воспаления (С-реактивного белка и цитокинов, таких как TNF- $\alpha$  и IL-6). Это указывает на наличие хронического воспалительного процесса, способствующего развитию осложнений. - Уровни маркеров оксидативного стресса, таких как малоновый диальдегид (MDA), также были значительно выше у пациентов с осложнениями диабета, что свидетельствует о разрушительном воздействии свободных радикалов на ткани. Обсуждение: Результаты исследования подтверждают, что основные патофизиологические механизмы, такие как инсулинорезистентность, гипергликемия и воспаление, играют ключевую роль в развитии осложнений диабета. Нарушение метаболизма глюкозы ведет к долговременным изменениям в сосудах и нервной системе, что является основной причиной микро- и макрососудистых осложнений, таких как ретинопатия, нефропатия и невропатия. Диабет 1-го типа характеризуется полным дефицитом инсулина, что ведет к необходимости экзогенной терапии инсулином для поддержания гомеостаза глюкозы. Однако даже при адекватной терапии пациенты испытывают значительные риски осложнений из-за длительных периодов гипергликемии. У пациентов с диабетом 2-го типа инсулинорезистентность является основным фактором развития заболевания и осложнений. Поддержание уровня глюкозы в крови в норме требует не только медикаментозного вмешательства, но и изменения образа жизни, в том числе диеты и физической активности. Хроническое воспаление и оксидативный стресс также играют значительную роль в ухудшении состояния пациентов. Они способствуют разрушению клеток и тканей, что приводит к ускоренному прогрессированию осложнений диабета. Это подчеркивает важность раннего выявления и контроля этих факторов с целью замедления развития патологии. Таким образом, данные исследования указывают на необходимость комплексного подхода к лечению

диабета, включающего контроль уровня глюкозы, борьбу с воспалением и оксидативным стрессом, а также профилактику и своевременное лечение осложнений.

**Выводы** .Нарушение метаболизма глюкозы является ключевым патофизиологическим процессом, лежащим в основе диабета обоих типов. У пациентов с диабетом 1-го типа наблюдается полная дисфункция  $\beta$ -клеток поджелудочной железы, тогда как у пациентов с диабетом 2-го типа основным механизмом является инсулинорезистентность. 2. Гипергликемия и инсулинорезистентность играют центральную роль в развитии осложнений диабета, включая микро- и макрососудистые поражения, такие как ретинопатия, нефропатия, невропатия и атеросклероз. Чем выше и дольше поддерживается уровень глюкозы в крови вне нормы, тем более выражены осложнения. 3. Воспаление и оксидативный стресс являются важными факторами, способствующими прогрессированию осложнений диабета. Хронический воспалительный процесс усиливает разрушение тканей, что усугубляет повреждения сосудов и нервной системы, характерные для диабета. 4. Для эффективного лечения диабета требуется комплексный подход, включающий контроль уровня глюкозы, борьбу с воспалительными процессами и предотвращение оксидативного стресса. Это может замедлить развитие осложнений и улучшить качество жизни пациентов. 5. Необходима дальнейшая разработка и совершенствование методов ранней диагностики и профилактики осложнений, чтобы минимизировать их негативные последствия и улучшить долгосрочные результаты лечения пациентов с диабетом. Таким образом, результаты исследования подчеркивают важность индивидуализированного подхода к терапии диабета, который учитывает как метаболические особенности, так и сопутствующие воспалительные и оксидативные процессы.

## BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH NAZORATIGA TAYYORLASH METODIKASI

**Ahmadaliyeva Gulhayo Asqarali qizi**

Buxoro Viloyat Osiyo xalqaro universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi bo'yicha 1-kurs magistratura talabasi

### METHODS OF PREPARATION FOR PIRLS INTERNATIONAL ASSESSMENT CONTROL IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

**Annotation:** Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) is a popular assessment of fourth graders' reading comprehension skills internationally. Since primary education serves as the basis for the academic level of the student, preparing them for PIRLS assessment is essential for developing strong literacy skills and academic excellence. This article examines the comprehensive methodology of preparation for the PIRLS International Assessment and emphasizes important components that help elementary students excel in Reading Literacy.

**Keywords:** PIRLS, baholash, educational programs, primary class, methodology, methodology, academic training.

**Annotatsiya:** Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) to'rtinchi sinf o'quvchilarining o'qishni tushunish ko'nikmalarini xalqaro miqyosda baholaydigan mashhur baholashdir. Boshlang'ich ta'lim o'quvchisining akademik saviyasi uchun asos bo'lib xizmat qilganligi sababli, ularni PIRLS baholashga tayyorlash kuchli savodxonlik ko'nikmalarini va akademik mukammallikni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Ushbu maqola PIRLS xalqaro baholashiga tayyorgarlikning keng qamrovli metodologiyasini o'rganib chiqadi va boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qish savodxonligi bo'yicha ustunlikka yordam beradigan muhim tarkibiy qismlarga urg'u beradi.

**Kalit so'zlar:** PIRLS, baholash, ta'lim dasturlari, boshlang'ich sinf, metodika, metodologiya, akademik tayyorgarlik.

PIRLS baholashni tushunish. PIRLS baholash o'quvchilarning matnlarni tushunish va izohlash qobiliyatini tekshirish orqali o'qishni tushunish malakasini o'lchash uchun mo'ljallangan. Baholash o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini yaxlit baholashni ta'minlash uchun bir qator adabiy janrlarni, jumladan hikoya, tushuntirish va hujjatga asoslangan matnlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari,

baholash o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini va ularning turli o'qish materiallari bilan shug'ullanishini o'rganadi va ularning umumiy savodxonlik kompetentsiyalariga oydinlik kiritadi.

#### Tayyorlash metodologiyasi

1. Ilk savodxonlikni rivojlantirish. Savodxonlikni erta rivojlantirish PIRLS baholashga samarali tayyorgarlik ko'rish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich maktablar fonologik xabardorlik, so'z boyligini rivojlantirish va dekodlash strategiyalari kabi asosiy savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak. Talabalarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilgan erta savodxonlik bo'yicha keng qamrovli o'quv dasturi ularning o'qish qobiliyatini kuchaytiradi va ularni PIRLS baholashning murakkabliklariga tayyorlaydi.

2. Integratsiyalashgan o'qish yo'riqnomasi. Turli fanlar bo'yicha o'qish bo'yicha ko'rsatmalarni birlashtirish savodxonlikni rivojlantirishga ko'p qirrali yondashuvni ta'minlaydi. Tabiatshunoslik, ijtimoiy fanlar va til san'ati o'quv dasturlari doirasida o'qish faoliyatini singdirish orqali talabalar turli fanlar bo'yicha matnlar bilan shug'ullanadilar, o'qishni tushunish ko'nikmalari va mazmuniy bilimlarini mustahkamlaydilar. Ushbu integratsiyalashgan yondashuv nafaqat o'quvchilarning o'quv fanlari bo'yicha tushunchalarini boyitadi, balki PIRLS baholashning muhim jihati bo'lgan matnlarni sharhlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Maqsadli o'qishni tushunish strategiyalari. Muayyan o'qishni tushunish strategiyalari bo'yicha qasddan o'rgatish o'quvchilarni murakkab matnlarni ishonchli va malakali boshqarish uchun vositalar bilan taminlaydi. O'qituvchilar umumlashtirish, xulosa chiqarish, asosiy g'oyalar va yordamchi tafsilotlarni aniqlash kabi strategiyalarni ta'kidlashlari kerak, talabalarga turli xil adabiy materiallardan ma'no chiqarish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, o'quvchilar matnlarni tushunishlarini nazorat qiladigan va tartibga soluvchi metakognitiv ongni rivojlantirish ularning umumiy o'qishni tushunish qobiliyatini oshiradi va ularni PIRLS baholashning kognitiv talablariga tayyorlaydi.

4. Haqiqiy o'qish tajribalari. Talabalarga haqiqiy o'qish tajribasini taqdim etish ularning turli adabiy janrlarga bo'lgan ta'sirini boyitadi, o'qishni chinakam qadrlashni rivojlantiradi. Sinf muhitiga yuqori sifatli adabiyotlar, axborot matnlari va raqamli resurslarni kiritish o'quvchilarning boy va rang-barang o'qish materiallari bilan muloqot qilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, mustaqil o'qish amaliyotini targ'ib qilish va adabiy asarlar bo'yicha munozaralarga ko'maklashish adabiy izlanish va tahliliy fikrlash madaniyatini tarbiyalaydi, talabalarning PIRLS va undan keyingi baholashga tayyorgarligini oshiradi.

5. Formativ baholash va fikr-mulohazalar. Formativ baholash amaliyoti talabalarni PIRLS baholashning jiddiyligiga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Baholash, viktorinalar va maqsadli mashqlar orqali o'quvchilarning o'qishni tushunish taraqqiyotini doimiy monitoring qilish ularning kuchli tomonlari va yaxshilash yo'nalishlari haqida qimmatli tushunchalar beradi. Bundan tashqari, formativ baholash asosida konstruktiv fikr-mulohaza va yo'l-yo'riqlar berish o'quvchilarga o'qish strategiyalari va ko'nikmalarini takomillashtirish imkonini beradi va PIRLS baholashning baholash xarakteriga tayyorligini mustahkamlaydi.

6. Ijobiy kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash. Maktab jamoasida ijobiy o'qish madaniyatini qabul qilish o'quvchilarni adabiy materiallar bilan shug'ullanishga undaydigan va rag'batlantiriladigan muhitni yaratadi. O'qish muammolari, muallif tashriflari va savodxonlikka yo'naltirilgan tadbirlar kabi maktab miqyosidagi tashabbuslar o'quvchilarning o'qish dunyosiga sho'ng'ishi uchun imkoniyatlar yaratadi. Muassasa o'qishni nishonlaganda va birinchi o'ringa qo'yganida, talabalar adabiyotga umrbod muhabbatni rivojlantirishga ilhomlanib, ularni PIRLS baholashda muvaffaqiyatga undaydi va ularning ilmiy o'sishini rag'batlantiradi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini PIRLS xalqaro baholashiga tayyorlashga strategik va ko'p qirrali yondashuv mustahkam o'qish savodxonligi ko'nikmalarini tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Talabalarni suvga cho'mdirish orqali erta savodxonlikni rivojlantirish, integratsiyalashgan o'qish yo'riqnomasi, maqsadli tushunish strategiyalari, haqiqiy o'qish tajribasi, formativ baholash amaliyoti va ijobiy o'qish madaniyati, o'qituvchilar va maktablar o'quvchilarga PIRLS baholashda va undan tashqarida ustunlik qilish imkonini beradi. Ushbu keng qamrovli metodologiya orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlarining barcha imkoniyatlarini ishga solib, tobora savodxonlik darajasi oshib borayotgan dunyoda rivojlanish uchun jihozlangan malakali kitobxonlar sifatida paydo bo'lishlari mumkin.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

Maxmudova, M., & Qobulova, N. (2022). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(5), 162-172.

Dilshodbek o'g'li, I. D. (2023). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM TIZIMIDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI, METODLARI VA TEXNOLOGIYALARINI JORIY QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 21(7), 102-110.

Boltaboyev, S. A., & Samadova, M. N. Challenges in the Training of Future Technological Education Teachers.

Usarov, S. (2022). XALQARO BAHOLASH TIZIMLARI. PISA BAHOLASH TIZIMI XUSUSIYATLARI. Журнал математики и информатики, 2(1).

Mustafaqulov, A. A. (2023). TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM XIZMATLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH. Евразийский журнал предпринимательства и педагогики, 1(1), 76-81.



**TUBAN O`SIMLIKLARDA NASILLARNING GALLANISHI VA UNING  
BIOLOGIK AHAMIYATI**

**GALLING OF OFFSPRING IN TUBEROUS PLANTS AND ITS  
BIOLOGICAL SIGNIFICANCE**

**ГАЛЛООБРАЗОВАНИЕ ПОТОМСТВА У СОСУДИСТЫХ РАСТЕНИЙ  
И ЕГО БИОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ**

Andijon davlat pedagogika instituti  
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo`nalishi  
202-guruh talabasi **Mamasidiqova Barnoxon Adaxamjon qizi**  
Ilmiy rahbar: **Tojiboyev Murodali Umaraliyevich**

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada tuban o'simliklarda nasillarning gallanishi va uning biologik ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Gallanish – o'simliklarda muayyan xilma-xillik va moslashuvchanlikni ta'minlovchi jarayon bo'lib, bu jarayon o'simliklarning ekologik sharoitlarga moslashishi, xilma-xil nasllar yaratishi va muhit bilan o'zaro ta'sirini kuchaytiradi. Ushbu maqola davomida gallanish jarayonining mexanizmlari, turlari va uning biologik ahamiyati tahlil qilinadi.

**Annotation:** this article will talk about the gallification of offspring in tuberous plants and its biological significance. Gallation is a process that promotes certain diversity and adaptability in plants, a process that promotes plant adaptation to environmental conditions, creation of diverse lineages, and interaction with the environment. During this article, the mechanisms, types and biological significance of the gallation process are analyzed.

**Аннотация:** В этой статье рассказывается о галлизации родов у местных растений и ее биологическом значении. Галлизация-это процесс, который обеспечивает определенное разнообразие и гибкость растений, и этот процесс позволяет растениям адаптироваться к условиям окружающей среды, производить более разнообразное потомство и усиливать взаимодействие с окружающей средой. В ходе данной статьи будут проанализированы механизмы, виды процесса гальванизации и его биологическое значение.

**Kalit so'zlar:** Tuban o'simliklar, gallanish, nasillar, biologik ahamiyat, ekologiya, evolyutsiya, moslashuvchanlik, nasllararo munosabatlar, ekologik strategiya, genetik xilma-xillik.

**Keywords:** bottlenose plants, gallation, lineages, biological significance, Ecology, Evolution, adaptability, interbreeding relationships, ecological strategy, genetic diversity.

**Ключевые слова:** коренные растения, галлизация, потомство, биологическое значение, экология, эволюция, адаптивность, межпородные отношения, экологическая стратегия, генетическое разнообразие.

Tuban o'simliklar - bu evolyutsiyaviy rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bo'lgan o'simliklar, ularning ko'payish uslublari va ekologik moslashuvchanliklari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu maqolada tuban o'simliklarda nasillarning gallanishi va uning biologik ahamiyati to'g'risida batafsil tahlil yoritiladi. Tuban o'simliklar, odatda, tuproqda joylashgan va kichik o'lchamga ega bo'lgan o'simliklar guruhini anglatadi. Ushbu o'simliklar ekosistemada muhim rol o'ynaydi, chunki ular ko'plab boshqa organizmlar uchun yashash muhiti va oziq-ovqat manbai sifatida xizmat qiladi. Tuban o'simliklarning nasillari va ularning gallanish jarayoni biologik xilma-xillikni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Gallanish - bu turli biotik va abiotik omillar ta'sirida o'simliklarda turli xil hosil bo'lgan o'simliklar yoki shishlardir. Tuban o'simliklarda gallanish ko'pincha mikroorganizmlar (bakteriyalar, zamburug'lar) yoki boshqa o'simliklar bilan o'zaro ta'sir natijasida ro'y beradi. Bu jarayon o'simlikning morfologiyasida aniq ko'rinadigan o'zgarishlarga olib keladi. Ushbu jarayonning asosiy mexanizmlari quyidagilardan iborat:

1. Reproduktiv strategiyalar: Tuban o'simliklar jinsiy va jinsiy reproduktiv strategiyalarni qo'llash orqali nasillarini ko'paytiradi. Jinsiy reproduktiv strategiyalar orqali yangi genetik kombinatsiyalar paydo bo'ladi.

2. Genetik o'zgarishlar: Tabiiy tanlov va mutatsiyalar orqali nasillarning genetik o'zgarishlari kuzatiladi. Bu o'zgarishlar ekologik sharoitga moslashish imkoniyatini oshiradi.

3. Ijtimoiy o'zaro ta'sirlar: Tuban o'simliklar bir-biri bilan o'zaro ta'sir qiladi, bu esa nasillarning xilma-xilligini oshiradi. Misol uchun, turli xil o'simliklar o'zaro pollinatsiyalash orqali yangi nasllar yaratishi mumkin.

Tuban o'simliklar, asosan, past joylarda o'sadigan o'simliklardir. Ular ko'pincha suvli, nam yerlarda, botqoq hududlarda yoki past tepaliklarda joylashgan. Ularning o'sishi va rivojlanishi uchun maxsus sharoitlar zarur. Gallanish jarayoni tuban o'simliklar uchun muhimdir. Gallanish, o'simliklarning shikastlangan yoki zararlangan joylariga javob berish jarayonidir. Bu jarayonda o'simliklar turli xil himoya mexanizmlarini ishlab chiqadi, masalan, gallalar (o'simlikda hosil bo'lgan

o'simta). Gallalar, asosan, zararkunandalar, viruslar yoki bakteriyalar ta'sirida hosil bo'ladi. Ular o'simlikning o'ziga xos himoya mexanizmi bo'lib, zararni kamaytirishga yordam beradi.

#### Biologik Ahamiyati

1. Ekologik moslashuv: Gallanish tuban o'simliklar uchun muhim ekologik strategiya hisoblanadi. Ular o'zlarining yashash muhitlarida o'zgaruvchan sharoitlarga tez moslashishlari mumkin, bu esa ularning hayotiy faoliyatini davom ettirishga yordam beradi.

2. Genetik xilma-xillikni saqlab qolish: Gallanish jarayoni natijasida hosil bo'lgan yangi o'simliklar, asosan, genetik jihatdan o'zgarishlarga uchraydi. Bu, o'z navbatida, genetik xilma-xillikni ta'minlaydi va shu orqali turli ekologik muhit sharoitlariga moslashuvchanlikni oshiradi.

3. O'simliklararo munosabatlar: Gallanish o'simliklararo o'zaro ta'sirlarni shakllantiradi, masalan, parazit o'simliklar yoki mikroorganizmlar bilan simbioz tizimini yaratadi. Bu esa o'simlikning omon qolish ehtimolini oshiradi.

Gallanish hillariga quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkun:

1. Agrobacterium tumefaciens va o'simliklar: Ushbu bakteriya o'suvchi o'simlik hujayralarida DNK o'zgartirish orqali o'sishlarni (tumorlar yoki gallalar deb ataladi) hosil qiladi. Bu holat asosan mevali daraxtlarda va butalarida kuzatiladi.

2. Gall Zamburug'i (Ustilago maydis): Bu zamburug' makkajo'xori o'sadigan joylarda hosil bo'ladigan o'sishlar yoki shishlarni keltirib chiqaradi. Ular o'simlikning suv va oziq-ovqat resurslaridan foydalanadi, bu esa o'simlikning o'sish va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Yaproq bitlari tomonidan hosil bo'lgan gallalar: Yaproq bitlari o'simlikning yaproq yuzasida kichik, yumaloq shishlarni hosil qilishi mumkin. Ular o'simlikning tuproq osti qismidan suyuqlik so'rib, o'simlik tomonidan ajralib chiqadigan maxsus moddalar bilan oziqlanadi.

4. Ficus carica (anjir daraxti) gallari: Ba'zi anjir turlarida o'simlik paraziti hisoblangan anjir arilaridan kelib chiqqan gallalar mavjud. Ushbu gallalar asosan anjirning mevalarida shakllanadi.

5. Oak Tree Gallari (Quercus spp.): Bu gallalar asosan baqlajonlar tomonidan o'simlikning yaproqlari va shoxlarida hosil qilinadi. Ularda kichik, yumaloq yoki konus shaklidagi tuzilmalar mavjud.

**Xulosa:** Tuban o'simliklar, o'zlarining tabiati va sharoitlariga mos ravishda, gallanish orqali muhofaza bo'lishadi. Bu jarayon, o'simliklar uchun zarur bo'lgan hayotiylikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Gallanish orqali o'simliklar, atrof-muhitdagi stresslarga qarshi kurashish imkoniyatiga ega bo'ladi va shu tariqa

o'zini saqlab qoladi. Tuban o'simliklarda gallashtirishning keng tarqalganligi, ularning genetik va ekologik moslashuvchanliklarini oshiruvchi muhim jarayon sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. Gallashtirish orqali hosil bo'lgan o'simliklar ko'pincha o'zlarining yashash muhitida yuqori raqobatbardoshlikka ega bo'lib, bu esa ularning ekotizimlardagi muhim o'rnini ta'minlaydi. Shunday qilib, gallashtirish o'simliklarning evolyutsion rivojlanishida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi va ularning turli sharoitlarga moslashuvchanligini oshiradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Murodov, I. (2007). "O'simlik biologiyasi." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. Yusupov, A. (2010). "O'simliklarning ekologiyasi." Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
3. Saidov, M. (2015). "Tuban o'simliklar va ularning ekologik ahamiyati." Tashkent: Fan va texnologiyalar.
4. Nematov, B. (2018). "Zararkunandalarga qarshi o'simliklarning himoya mexanizmlari." Tashkent: O'zbekiston Agrar Universiteti.
5. Toshpo'latov, U. (2020). "O'simliklarning gallashtirishi: jarayonlar va ahamiyati." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi O'rmon xo'jaligi.

## ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ФОЙДА СОЛИҒИ

**Ў.Байтанов**

Жиззах политехника институти,  
Иқтисодиёт ва менежмент кафедраси доценти в.б

**Д.Умарова**

Жиззах политехника институти,  
532-23 гуруҳи талабаси

Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини давлат томонидан тартибга солишнинг асосий ва самарали шакли – бу мамлакатнинг солиқ сиёсатидир. Ҳар қандай жамиятда мамлакатнинг солиқ сиёсати энг аввало бюджет даромадларини шакллантиришга қаратилади. Шу билан биргаликда иқтисодиёт субъектлари фаолиятини бозор иқтисодиёти шароитидаги эркинлигини ҳисобга олиш, уларнинг молиявий мустақиллигига, эркин баҳо белгилашларига тўсқинлик қилмаслик ҳамда солиқ тўловларининг белгиланиши демократик асосда бўлиши таъминланиши зарур. Шунингдек, солиқлар корхоналарда рақобатга бардош бера оладиган товарлар ишлаб чиқариш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишни кўпайтиришга қаратилмоғи лозим.

Солиқларнинг моҳиятини чуқур ўрганиш учун уларни умумий жиҳатларидан келиб чиқиб алоҳида тартибда ўрганишни талаб этади. Шундан келиб чиққан ҳолда Битирув малакавий ишида юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг моҳиятини ёритишга ҳаракат қиламиз.

Иқтисодий субъектларнинг ўз-ўзини молиялаштириш даражаси олинган фойда билан белгиланади. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўлангандан кейин корхона ихтиёрида қоладиган соф фойда корxonанинг ишлаб чиқариш фаолиятини кенгайтиришни, корxonанинг илмий-техник ва ижтимоий ривожланишини, ходимларни моддий рағбатлантиришни молиялаштириш учун етарлича бўлиши керак.

Фойда турли даражадаги бюджетларни рағбатлантириш манбаларидан бири бўлиб ҳисобланади. У солиқлар кўринишида бюджетларга келиб тушади ва ижтимоий эҳтиёжларни қондиришни молиялаштириш, давлат томонидан ўз фаолиятини бажаришини таъминлаш, давлат инвестиция, ишлаб чиқариш, илмий-техник ва ижтимоий дастурларни амалга ошириши учун ишлатилади.

Мамлакат иқтисодиётининг қай даражада эканлиги кўп жиҳатдан солиқ тизимига боғлиқ. Ишлаб чиқаришнинг ривожланишига таъсир этувчи энг асосий солиқлардан бири юридик шахслардан олинadиган фойда солиғидир. Маълумки, юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи иқтисодий субъектларнинг муайян давр мобайнидаги фаолиятининг молиявий натижасидан ундирилади. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида иқтисодий субъектлар фойдасини янада ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунда хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида “фойда” категорияси муҳим аҳамиятга эга. Фойда бозор иқтисодиётининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини асослайди.

“Фойда” тушунчасини иқтисодчи ва бухгалтерлар турлича талқин қиладилар. Фойда - ишбилармонлик қобилятини ишга солиб, хатарли ишга кўл ургани учун тадбиркорларга тегадиган мукофотдир. Иқтисодий назарияда фаолият турига қараб ҳам фойда турлари талқин этилади. Масалан, ишлаб чиқариш даромади, тижорат даромади, банк даромади ва ҳоказо. Бундан ташқари бозордаги нархларнинг ўзгариши туфайли олинadиган даромадни омад даромади деб ҳам юритишади. Бу даромад харажатларга боғлиқ булмайди, уни нархда кутилмаган ўзгаришлар юзага келтиради. Пулнинг қадрсизланиш жараёнида инфляция фойда ҳам ҳосил бўлиши мумкин. Соф фойда корхона фаолиятининг умумлашган, якуний кўрсаткичи бўлиб ҳисобланади. Ҳар доим соф фойдага қараб корхона фаолиятига баҳо берилади. Корхона яратган товарлар ва хизматларини сотишдан тушган тушум унинг кирими бўлиб, кетган сарф-харажатларни қоплайди ва фойда олиш имконини беради. Жамиятдаги фойда табиатан яратилган қўшимча маҳсулотнинг пул шаклидир. Корхона фойдаси қўшимча маҳсулотнинг унга пул шаклида теккан қисмидир.

“Фойда” категорияси мазмунини унинг манбалари, омиллари ва иқтисодий субъектларнинг самарали ишлаб чиқариш фаолияти мақсадларини тўлиқ акс эттирган ҳолда тадқиқ этиш мақсадида турлича фойда назариялари ишлаб чиқилган. Жумладан, меркантилистлар (У.Петти) фойда муомала соҳасида, масалан, ташқи савдода маҳсулот ички бозорга нисбатан юқорирок нархда сотилганда юзага келади, деб ҳисоблаганлар. А.Смит ва Д.Рикардо моддий ишлаб чиқариш соҳаларида қўшимча қиймат ҳосил қилиш ғоясига асос солганлар. А.Смит фойдани маҳсулотдан ишчи меҳнатини капиталист

фойдасига чегириш орқали аниқлаган.<sup>6</sup> Д.Рикардо эса иш ҳақи ва фойда миқдорлари бир-бирига нисбатан тескари боғлиқликка эгаллиги ҳақидаги қонунга таъриф берган.<sup>7</sup>

Шу билан бир қаторда, фойданинг келиб чиқиш назарияси эволюциясида австриялик иқтисодчи Й.А.Шумпетер муҳим қадам қўйди. Унинг фикрича, иқтисодий ўсишнинг асосини тадбиркорлик фаолияти ташкил қилади, унинг моҳияти эса янги комбинацияларни жорий этишдан иборат. Шумпетер ишлаб чиқаришнинг мазмун-моҳиятини ишлаб чиқариш техникаси ва технологиясида доимо инқилобий ўзгаришларни амалга ошириш, янги товарлар яратиш, янги бозорлар, хом-ашё манбалари ва ярим фабрикатларни ўзлаштириш, деб тушунади. Ишлаб чиқариш жараёни ҳамда маҳсулотни сотиш механизмида инновацияларни амалга ошириш фойданинг асосий манбаи бўлиб ҳисобланади.

Фойда назарияси эволюциясида XX аср иқтисодий фанида қуйидаги асосий назариялар ажратиб кўрсатилади:

- ишлаб чиқарувчи капитал (фойда-ҳар қандай ишлаб чиқаришнинг зарурий омили сифатидаги капитал натижасидир);

- ўзини чеклаш, бу ерда фойда-корхона мулкдорининг ўз капиталини шахсий истеъмол қилишни тўхтатиб туриши, ишлаб чиқаришга киритилган маблағлардан самарани кутишдаги муайян таваккалчилиги учун мукофоти;

- фойда барча турдаги тадбиркорлик фаолиятдан меҳнат даромади сифатида;

- фойда монополиянинг мавжудлиги сифатида.

Фойда иқтисодий категория сифатида ишлаб чиқариш омиллари, яъни меҳнат, капитал ва табиий ресурсларни бирлаштириш натижасида жамиятнинг моддий ишлаб чиқариш соҳасида яратилган соф даромадининг тақсимланмаган шаклидан иборат. Жамиятнинг барча молиявий ресурслари негизини жамиятнинг ялпи маҳсулоти ташкил қилади. У муайян вақт даврида жамият томонидан яратилган барча бойликлар қийматидан иборат. Агар жамиятдаги ялпи маҳсулотдан уни тайёрлашга кетган воситаларни, ишлаб чиқариш воситаларини қоплашга кетган маблағларни чегириб ташласак, жамиятнинг соф фойдаси қолади. Статистикада жамиятнинг соф фойдаси миллий даромад номини олган бўлиб, миллий даромад - мамлакатнинг муайян давр ичида моддий ишлаб чиқаришнинг барча тармоқларида қайта яратилган

<sup>6</sup> Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов.- М.: Наука, 1995. - С. 237

<sup>7</sup> Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения.- М.: Гос. Издательство политической литературы, 1955. - С. 47

қийматдир. Соф даромад ижтимоий-иқтисодий ўсишнинг манбаи сифатида миллий даромаднинг қўшимча қиймат кўринишидаги шундай қисмики, у инсонлар жамиятининг муайян ривожланиш босқичида, жамиятнинг мавжуд бўлишига керак бўлганидан ҳам кўпроқ бойликлар яратиш имконияти яратилган пайтда пайдо бўлган.

### Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

---

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2013. – 40 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонуни. -Т.: “Халқ сўзи”, 1997 йил, 29 август.
3. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси.-Т.: «Ўзбекистон», 2014 йил.- 111 бет.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Бюджет тизими тўғрисида» ги Қонуни. 2000 йил, 14 декабрь.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 25 декабрдаги «Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2014 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-359-сонли Қонуни



## **O‘quvchilarda kommunikativlik ko‘nikmalarini masofaviy ta‘lim texnologiyalari orqali shakllantirishning usullari**

**Xoliqova Dilnoza Sirojiddinovna**

Navoiy davlat pedagogika instituti “Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi” yo‘nalishi tayanch doktoranti

### **Annotatsiya**

Mazkur maqolada masofaviy ta‘lim texnologiyalari orqali o‘quvchilarda kommunikativlik ko‘nikmalarini shakllantirish usullari tahlil qilingan. An‘anaviy ta‘limdan farqli o‘laroq, masofaviy ta‘lim o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi masofani raqamli vositalar orqali bartaraf etadi. Bu esa o‘quvchilarda o‘z fikrlarini samarali ifodalash, hamkorlikda ishlash va jamoa bilan muloqot qilish kabi kommunikativlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada interaktiv guruh ishlari, videokonferensiyalar, onlayn munozara va forumlar, ta‘limiy o‘yinlar va simulyatsiyalar kabi usullar orqali o‘quvchilarda kommunikativlik ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llari yoritilgan. Ushbu maqola masofaviy ta‘lim muhitida o‘quvchilarning muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar beradi.

**Kalit so‘zlar.** Kommunikativlik, videokonferensiya texnologiyalari, interaktiv guruh, onlayn munozara, forumlar, simulyatsiyalar

### **Methods of forming students' communication skills through distance education technologies**

Khalikova Dilnoza Sirojiddinovna Navoi State Pedagogical Institute, main doctoral student, "Theory and Methodology of Education and Training"

### **Annotation**

This article analyzes the methods of forming students' communication skills through distance education technologies. Unlike traditional education, distance education eliminates the distance between the student and the teacher through digital means. This is of great importance in the development of students' communication skills, such as effective expression of their thoughts, cooperation and communication with the team. The article highlights the ways to build communication skills in students through methods such as interactive group work, video conferences, online discussions and forums, educational games and simulations. This article provides recommendations for the use of innovative

approaches to the development of students communication skills in the distance learning environment.

**Keywords.** Communication, video conferencing technologies, interactive group, online discussion, forums, simulations

### **Методика формирования коммуникативных навыков студентов посредством технологий дистанционного обучения**

Халикова Дильноза Сироджиддиновна Навоийский государственный педагогический институт, главный докторант, «Теория и методика образования и воспитания»

#### **Аннотация**

В статье анализируются методы формирования коммуникативных навыков студентов посредством технологий дистанционного обучения. В отличие от традиционного образования, дистанционное образование устраняет дистанцию между учеником и преподавателем с помощью цифровых средств. Это имеет большое значение в развитии коммуникативных навыков учащихся, таких как эффективное выражение своих мыслей, сотрудничество и общение с коллективом. В статье освещаются пути формирования коммуникативных навыков у студентов с помощью таких методов, как интерактивная групповая работа, видеоконференции, онлайн-дискуссии и форумы, обучающие игры и симуляции. В данной статье даны рекомендации по использованию инновационных подходов к развитию коммуникативных навыков студентов в условиях дистанционного обучения.

**Ключевые слова.** Коммуникация, технологии видеоконференцсвязи, интерактивная группа, онлайн-дискуссия, форумы, симуляции.

**Kirish.** Bugungi kunda ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish tobora ortib bormoqda, bu esa masofaviy ta'limning dolzarb mavzulardan biriga aylanishiga sabab bo'ldi. An'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, masofaviy ta'lim o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqotni virtual muhitda tashkil etadi va bunda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish biroz murakkablashadi. Biroq kommunikativlik, ya'ni o'z fikrlarini aniq va samarali yetkazish, hamkorlikda ishlash va boshqa kishilar bilan muloqot qilish qobiliyati – o'quvchilarning kelajakdagi hayotida muhim o'rin tutuvchi ko'nikmalar

hisoblanadi. Masofaviy ta'lim texnologiyalari bu ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradigan zamonaviy vositalarni taqdim etmoqda. Videokonferensiyalar, onlayn munozara maydonlari, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa interaktiv platformalar o'quvchilarga virtual muhitda hamkorlikda ishlash, o'zaro fikr almashish va muloqot qilish imkonini beradi. Ushbu kirish qismda masofaviy ta'lim orqali kommunikativlik ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati hamda ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda qo'llaniladigan texnologiyalarning roli haqida so'z yuritiladi.

Kommunikativlik ko'nikmalarining ahamiyati.

Kommunikativlik ko'nikmalari, ya'ni muloqot va fikr almashish qobiliyatlari zamonaviy jamiyatda muhim o'rin egallaydi. O'quvchilarning yaxshi kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishi ularning kelajakdagi ijtimoiy hayoti va kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishiga xizmat qiladi. Masofaviy ta'limda esa kommunikativlikni rivojlantirish bir oz qiyinlashadi, chunki o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida bevosita muloqot imkoniyati cheklangan. Shunday bo'lsa-da, zamonaviy texnologiyalar bu muammoni samarali hal qilish imkonini bermoqda.

Masofaviy ta'limda kommunikativlik ko'nikmalarini shakllantirish usullari:

1. Interaktiv guruh darslari va loyiha ishlari. Masofaviy ta'limda o'quvchilarni birgalikda ishlashga jalb qilish uchun interaktiv guruh darslari samarali usul hisoblanadi. Bu orqali o'quvchilar muammolarni birgalikda hal qilish, fikr almashish va yangi g'oyalarni o'rta tashlash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Turli loyiha ishlari o'quvchilarni guruhlarga bo'lish va ularni muayyan mavzuda tadqiqotlar o'tkazishga undash orqali amalga oshiriladi. Shu orqali o'quvchilar muloqot qilish ko'nikmalarini mustahkamlab boradilar.

2. Videokonferensiya texnologiyalaridan foydalanish. Zoom, Microsoft Teams, Google Meet kabi platformalar orqali o'tkaziladigan videokonferensiya darslari o'quvchilarning bir vaqtning o'zida o'qituvchi va boshqa o'quvchilar bilan yuzma-yuz muloqot qilish imkoniyatini yaratadi. Videokonferensiyalar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ochiq ifoda qilish, savollar berish va bahslashish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Bu nafaqat kommunikativlikni rivojlantiradi, balki jamoa ichida ishlash ko'nikmasini ham kuchaytiradi.

3. Onlayn munozara va forumlar. Onlayn platformalarda munozara va forumlarni tashkil etish o'quvchilarning yozma kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Bu platformalarda o'quvchilar o'z fikrlarini yozma ravishda ifoda qilishni o'rganishadi, shuningdek, boshqalarning fikrlarini tinglash va ularga munosabat bildirish imkoniga ega bo'ladilar. Munozaralarda

qatnashish va fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish orqali o'quvchilar o'z fikrlarini aniq va izchil ifoda qilish qobiliyatini shakllantiradilar.

4. Simulyatsiyalar va o'yinlar. Masofaviy ta'limda kommunikativlik ko'nikmalarini rivojlantirishning yana bir samarali usuli – turli onlayn simulyatsiyalar va o'yinlar qo'llashdir. Bu jarayonda o'quvchilar muayyan vaziyatlar va rollarni bajarish orqali o'zaro muloqot qilish va muammolarni yechish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Misol uchun, ta'limiy rolli o'yinlar orqali o'quvchilar kundalik hayotda duch keladigan vaziyatlarni simulyatsiya qilishadi, bu esa ularning muloqot qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

5. Ijtimoiy tarmoqlarda o'quv guruhlarini yaratish. Telegram, WhatsApp va boshqa ijtimoiy tarmoqlarda o'quv guruhlarini tashkil etish o'quvchilarni muntazam muloqot qilishga undaydi. Bu guruhlar o'quvchilarga bir-birlaridan dars haqida savollar so'rash, o'zlashtirgan bilimlarini baham ko'rish va fikr almashish imkonini beradi. Bundan tashqari, o'quvchilar ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

6. Mustaqil taqdimot va hisobotlar tayyorlash. Masofaviy ta'limda o'quvchilarga ma'lum bir mavzuda mustaqil taqdimot tayyorlash va uni onlayn taqdim etish vazifasi berilishi mumkin. Bu jarayonda o'quvchilar nafaqat mavzu bo'yicha chuqur izlanishlar olib borishadi, balki o'z fikrlarini aniq va ravon ifoda qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Kommunikativlikni rivojlantirishda texnologiyalarning ahamiyati. Masofaviy ta'lim texnologiyalari zamonaviy kommunikatsiya vositalari yordamida o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Videokonferensiya, onlayn chatlar, simulyatsiyalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali o'quvchilar o'zaro muloqot qilish imkoniga ega bo'lib, bu esa ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Texnologiyalar shuningdek, o'quvchilarning o'z bilimlarini erkin ifoda qilish va boshqalarning fikrlarini tinglash qobiliyatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Masofaviy ta'lim orqali kommunikativlik ko'nikmalarini shakllantirish mavzusida ko'plab olimlar tadqiqot olib borgan va turli yondashuvlarni taklif etishgan. Quyida ba'zi taniqli olimlarning fikrlari keltirilgan:

1. M. G. Moore - Moorening masofaviy ta'lim nazariyasiga ko'ra, masofaviy ta'limda "dialog" va "avtonomiya" tushunchalari muhim ahamiyat kasb etadi. U, ayniqsa, kommunikativlikni rivojlantirish uchun o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi dialogni qo'llab-quvvatlovchi texnologiyalardan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. Moore, shuningdek, masofaviy ta'limda o'quvchilar

mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishlari kerakligini qayd etadi, bu esa o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalariga ham yordam beradi.

2. A. Garrison va T. Anderson - Garrison va Andersonning "Community of Inquiry" (COI) modeli masofaviy ta'limda samarali kommunikativ muhit yaratish uchun uch asosiy elementni — ijtimoiy, kognitiv va o‘qituvchilik mavjudligini tavsiya qiladi. Ushbu modelga ko'ra, ijtimoiy mavjudlik — ya'ni o‘quvchilar o‘rtasidagi muloqot va hamkorlik — masofaviy ta'limda kommunikativlik ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

3. S. Hrastinski - Hrastinski masofaviy ta'limda sinxron va asinxron o‘qitishning o‘rganish jarayoniga ta’sirini tahlil qilgan. Uning fikricha, sinxron (real vaqt rejimidagi) o‘qitish o‘quvchilar o‘rtasida jonli muloqot va fikr almashish imkonini beradi, bu esa kommunikativlik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhimdir. Asinxron (vaqti bo‘yicha moslashuvchan) o‘qitish esa o‘quvchilarga chuqurroq tahlil qilish imkonini berib, yozma muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

4. V. Lowenthal va J. Dunlap - Lowenthal va Dunlap onlayn ta'limda o‘quvchilar o‘rtasidagi yaqin va ochiq muloqotni shakllantirish uchun ta'lim platformalarida ijtimoiy interaktivlikni oshirishni taklif etishadi. Ular onlayn muhitda kommunikativlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida iliq munosabatlar yaratishni, bu esa samarali hamkorlikka olib kelishini ta'kidlaydilar.

5. A. Bozkurt - Bozkurt COVID-19 pandemiyasi davrida masofaviy ta'limning kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati va qiyinchiliklari bo‘yicha tadqiqot olib borgan. U masofaviy ta'limda o‘quvchilar o‘rtasida muloqotni rivojlantirish uchun ijtimoiy tarmoqlar va ta'limiy platformalar orqali ko‘proq interaktivlikni qo‘llashni tavsiya qiladi. Bozkurtning fikricha, zamonaviy texnologiyalar yordamida masofaviy ta'lim jarayonida o‘quvchilarni faol kommunikatsiyaga jalb etish mumkin.

6. R. D. Hannafin va S. M. Land - Ushbu olimlar masofaviy ta'limda ta'limiy dizayn muhim rol o‘ynashini qayd etadilar. Ularning fikricha, masofaviy ta'lim platformalarida kommunikativlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus loyihalashtirilgan o‘yinlar, vazifalar va loyiha ishlari samarali hisoblanadi. Hannafin va Land interaktiv va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantiruvchi dizayn elementlari orqali o‘quvchilarni muloqotga jalb qilishning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Yuqoridagi olimlarning fikriga ko‘ra, masofaviy ta'limda kommunikativlik ko'nikmalarini shakllantirish uchun jonli muloqot, ijtimoiy interaktivlik va ta'limiy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb

etadi. Shu bilan birga, samarali kommunikativ muhit yaratish uchun sinxron va asinxron o'qitish usullarini muvozanatda qo'llash lozim.

**Xulosa.** Masofaviy ta'lim texnologiyalari orqali o'quvchilarda kommunikativlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun turli interaktiv va innovatsion usullar qo'llanilishi zarur. Guruh ishlari, videokonferensiyalar, munozaralar, ta'limiy o'yinlar va taqdimotlar kabi usullar o'quvchilarning o'z fikrlarini ochiq bayon qilish, savollar berish va boshqalar bilan faol muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu ko'nikmalar o'quvchilar uchun nafaqat o'qish jarayonida, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, T., & Garrison, D. R. (2003). *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*. Routledge.
2. Hrastinski, S. (2008). "Asynchronous and synchronous e-learning." *Educause Quarterly*, 31(4), 51-55.
3. Bozkurt, A., et al. (2020). "A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis." *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126.
4. Moore, M. G., & Kearsley, G. (2011). *Distance Education: A Systems View of Online Learning*. Wadsworth.
5. Keegan, D. (1996). *Foundations of Distance Education*. Routledge.

## **Masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarga yozish va gapirish ko'nikmalarini o'rgatish**

**Xoliqova Dilnoza Sirojiddinovna**

Navoiy davlat pedagogika instituti "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi" yo'nalishi tayanch doktoranti

### **Annotatsiya**

Ushbu maqola masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida o'quvchilarga yozish va gapirish ko'nikmalarini o'rgatish jarayonini o'rganadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim sohasida keng qo'llanilayotgani va bu metodning afzalliklari keltirilgan. Masofaviy ta'lim o'quvchilarga erkin va qulay tarzda o'qish imkoniyatini berishi bilan birga, yozma topshiriqlar, audio va video mashg'ulotlar, onlayn forumlar va bahslar orqali so'zlashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi ta'kidlanadi. Shuningdek, maqolada masofaviy ta'limda kommunikativ, konstruktiv va integrativ yondashuvlarning samaradorligi ko'rsatiladi. Mazkur maqola o'qituvchilar va tadqiqotchilar uchun chet tilini o'rgatishda masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning usullarini tahlil qilishda foydali manba sifatida xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar.** Kommunikativlik, videokonferensiya texnologiyalari, interaktiv guruh, onlayn munozara, forumlar, simulyatsiyalar

### **Teaching writing and speaking skills to students based on distance learning technologies**

Khalikova Dilnoza Sirojiddinovna Navoi State Pedagogical Institute, main doctoral student, "Theory and Methodology of Education and Training"

### **Annotation**

This article explores the process of teaching students writing and speaking skills using distance learning technologies. Digital technologies are widely used in the field of education and the advantages of this method are presented. It is noted that distance education helps students develop their communication skills through written assignments, audio and video exercises, online forums and debates, while allowing students to study freely and comfortably. The article also shows the effectiveness of communicative, constructive and integrative approaches in distance education. This article serves as a useful resource for teachers and researchers in analyzing methods of using distance learning technologies in foreign language teaching

**Keywords** :resources, online assessment, writing and speaking skills, online discussion and forums, feedback, constructive approach, integrative approach

**Обучение студентов навыкам письма и разговорной речи на основе технологий дистанционного обучения**

Халикова Дильноза Сироджиддиновна Навоийский государственный педагогический институт, главный докторант, «Теория и методика образования и воспитания»

**Аннотация**

В данной статье исследуется процесс обучения студентов навыкам письма и разговорной речи с использованием технологий дистанционного обучения. Цифровые технологии широко используются в сфере образования и представлены преимущества этого метода. Отмечается, что дистанционное обучение помогает учащимся развивать коммуникативные навыки посредством письменных заданий, аудио- и видеопражнений, онлайн-форумов и дебатов, одновременно позволяя студентам учиться свободно и комфортно. Также в статье показана эффективность коммуникативного, конструктивного и интегративного подходов в дистанционном образовании. Эта статья служит полезным ресурсом для преподавателей и исследователей при анализе методов использования технологий дистанционного обучения в преподавании иностранного языка.

**Ключевые слова.** ресурсы, онлайн-оценка, навыки письма и устной речи, онлайн-дискуссии и форумы, обратная связь, конструктивный подход, интегративный подход

**Kirish.** Hozirgi davrda ta'lim sohasida raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan birgalikda masofaviy ta'lim texnologiyalarining keng qo'llanilishi kuzatilmoqda. Bu usul nafaqat o'quvchilarga bilim olish imkoniyatini beradi, balki ularga o'zlarining yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirishga ham yordam beradi. Ayniqsa, chet tillarni o'rganishda masofaviy ta'lim texnologiyalari juda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarga yozish va gapirish ko'nikmalarini o'rgatish usullari, ularning afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Bugungi kunda masofaviy ta'lim o'quv jarayonini yangi darajaga ko'tarib, uni yanada qulay, interaktiv va shaxsiylashtirilgan shaklda tashkil qilish imkonini bermoqda. Ayniqsa, til o'rgatish sohasida masofaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning yozish va gapirish ko'nikmalarini



rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu usul nafaqat o'quvchilarning joylashuvi yoki vaqtiga bog'liq bo'lmagan holda o'qitishni tashkil etadi, balki ularga o'zlarining bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirishga ham ko'mak beradi.

Yozish va gapirish – til o'rganish jarayonida eng asosiy ko'nikmalardan biri hisoblanadi. Ushbu ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish uchun an'anaviy ta'lim usullaridan tashqari, masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish talab qilinmoqda. Bu esa o'qituvchilarga turli xil elektron resurslar, onlayn platformalar va interaktiv vositalar yordamida o'quvchilarning til o'rganish jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. Shu bilan birga, masofaviy ta'lim texnologiyalarining afzallik va cheklovlarini hisobga olgan holda, ularni to'g'ri va maqsadli foydalanish o'quv jarayonining natijadorligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish usullari, ularning o'quv jarayoniga ta'siri hamda samaradorligi tahlil qilinadi. Masofaviy ta'lim texnologiyalarining afzalliklari

Masofaviy ta'limning asosiy afzalliklaridan biri o'quvchilarga erkin va o'zlariga qulay vaqt va joyda o'qish imkoniyatini berishdir. Bu nafaqat vaqtni tejaydi, balki shaxsiylashtirilgan ta'lim olishga ham yordam beradi. Shuningdek, yozish va gapirish ko'nikmalarini masofaviy ta'lim orqali rivojlantirishda quyidagi afzalliklar mavjud:

1. Resurslarning keng imkoniyatlari: Video, audio, slaydlar va matnli materiallar yordamida o'quvchilar yozish va gapirish ko'nikmalarini har xil usullar bilan rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

2. Onlayn baholash tizimi: O'quvchilar o'z ishlarini masofadan turib topshirish va baholatish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu ularga tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Ta'lim jarayonini qayta ko'rib chiqish: Onlayn darslarni yozib olish va takroran tomosha qilish imkoniyati o'quvchilarga murakkab jihatlarni yana bir bor ko'rib chiqish imkonini beradi.

Yozish va gapirish ko'nikmalarini masofaviy ta'lim orqali rivojlantirish usullari

1. Yozma topshiriqlar: O'quvchilarga haftalik yoki kunlik yozma topshiriqlar berish orqali ularning yozish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Bu topshiriqlarni turli mavzular asosida, masalan, kundalik voqealarni tasvirlash, insho yozish kabi shakllarda tashkil qilish mumkin.

2. Audio va video orqali gapirish mashqlari: O'quvchilarga o'z fikrlarini audio yoki video shaklida ifoda etish vazifasi yuklash ularning so'zlashuv ko'nikmalarini oshirishda samarali bo'ladi. Shu bilan birga, o'qituvchi tomonidan berilgan mavzular asosida qisqa prezentatsiyalar tayyorlash ham gapirish ko'nikmasini yaxshilaydi.

3. Onlayn bahs va forumlar: O'quvchilar orasida onlayn bahslar va forumlar tashkil qilish ularning mavzular bo'yicha o'z fikrlarini bildirish va boshqalarni tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

4. Feedback (fikir-mulohaza) berish: O'qituvchilar tomonidan beriladigan o'z vaqtida va sifatli fikr-mulohazalar o'quvchilarning xatolarini ko'rib chiqish va kelajakda ularni takrorlamaslikka yordam beradi.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari va pedagogik yondashuvlar.

Masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda pedagogik yondashuvlar ham muhim rol o'ynaydi. Quyidagi yondashuvlar o'quvchilarga yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi:

1. Kommunikativ yondashuv: O'quvchilar bilan muntazam ravishda onlayn muloqot o'rnatish va ularni bahslarga jalb qilish orqali ularning faoliyatini oshirish mumkin.

2. Konstruktiv yondashuv: Yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish uchun topshiriqlar va muammolar asosida o'rgatish.

3. Integrativ yondashuv: Til ko'nikmalarini yozish va gapirishda qo'llaniladigan usullarga integratsiya qilish.

Masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish haqida bir qator olimlar qimmatli ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borganlar va ularning o'quv jarayonidagi samaradorligini yuqori baholaganlar. Quyida ushbu sohadagi yetakchi olimlarning ayrim fikrlari keltiriladi:

1. M. Moore (2013) masofaviy ta'limni o'rganishning asoschisi sifatida tanilgan. U masofaviy ta'lim texnologiyalari o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi masofani qisqartirib, ta'limni shaxsiylashtirishga yordam beradi, deb ta'kidlaydi. Moorening fikricha, masofaviy ta'lim o'quvchilarga mustaqil o'qish va o'zlariga mos o'qitish usulini tanlash imkonini beradi, bu esa yozish va gapirish ko'nikmalarini shakllantirishda ayniqsa muhimdir.

2. H. D. Brown (2001) til o'qitish metodikasi bo'yicha taniqli tadqiqotchi bo'lib, masofaviy ta'limda interaktivlikni saqlab qolishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, onlayn darslarda o'qituvchi va o'quvchilar

o'rtasida samarali muloqotni tashkil qilish, masofaviy ta'lim jarayonida gapirish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun asosiy omil hisoblanadi.

3. J. C. Richards va T. S. Rodgers (2001) o'z tadqiqotlarida til o'qitish usullari va yondashuvlarini tahlil qilib, masofaviy ta'limning til o'rganish uchun qanchalik samarali ekanini ko'rsatishgan. Ularning fikricha, masofaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning yozish va gapirish ko'nikmalarini o'zlariga mos tarzda va mustaqil rivojlantirish imkonini beradi.

4. G. Salmon (2004) masofaviy ta'limda "5 bosqichli model"ni taklif etgan. Ushbu model masofaviy ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun qadam-baqadam yondashuvni taklif qiladi. Salmonning fikricha, o'quvchilarning yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirishda, ularni dastlabki bosqichlardan boshlab interaktiv va mustaqil ishlashga jalb qilish muhim.

5. A. Palloff va K. Pratt (2007) masofaviy ta'limda jamoaviy ish va muloqot muhimligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirishda, o'quvchilar orasida samarali muloqotni yo'lga qo'yish va ularni turli bahs va forumlarga jalb qilish orqali katta muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Olimlarning bu fikrlari masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda yozish va gapirish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda asosiy yondashuvlarni tushunishga yordam beradi va bu usullarning samaradorligini oshirish uchun pedagogik yondashuvlar taklif etadi.

**Xulosa.** Masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarga yozish va gapirish ko'nikmalarini o'rgatish uchun zamonaviy vositalar va yondashuvlardan foydalangan holda interaktiv va shaxsiylashtirilgan usullarni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat o'quvchilarni yanada faol va qiziquvchan qiladi, balki ularning bilim olish jarayonini ham yanada samarali qiladi.

#### **Adabiyotlar**

1. Axmadov, U. (2021). Masofaviy ta'lim va uning afzalliklari. O'zbekiston Milliy Universiteti, Toshkent.

2. Bekmurodova, D. (2019). Yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston NMIU.

3. Brown, H. D. (2001). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Pearson Education.

4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

5. Shavkatov, F. (2020). Chet tillarni o'qitishda masofaviy ta'lim texnologiyalarining roli. Qarshi davlat universiteti

**O`SIMLIKLARNING VEGETATIV KO`PAYISHINING AHAMIYATI VA  
XILLARI**

**SIGNIFICANCE AND CHARACTERISTICS OF VEGETATIVE  
PROPAGATION OF PLANTS**

**ЗНАЧЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ВЕГЕТАТИВНОГО РАЗМНОЖЕНИЯ  
РАСТЕНИЙ**

Andijon davlat pedagogika instituti  
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo`nalishi  
101-guruh talabasi **Dovlataliyeva Shohzoda Shavkatjon qizi**  
Ilmiy rahbar: **Tojiboyev Murodali Umaraliyevich**

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada o'simliklarni vegetativ ko'paytirish usullari tahlil qilinadi. Vegetativ ko'paytirish, o'simliklarning jinsiy ko'payishdan farqli ravishda, onasi o'simlikning genetik xususiyatlarini saqlab qolish bilan birga, ularni tez va samarali tarzda ko'paytirishga imkon beradi. Maqola vegetativ ko'paytirishning asosiy turlari, afzalliklari va uning qishloq xo'jaligi va bog'dorchilikdagi ahamiyatini ko'rib chiqadi.

**Abstract:** This article analyzes methods of vegetative propagation of plants. Vegetative propagation, in contrast to sexual reproduction of plants, allows them to reproduce quickly and efficiently, while preserving the genetic characteristics of the mother plant. The article examines the main types of vegetative propagation, its advantages and its importance in agriculture and horticulture.

**Аннотация:** В данной статье анализируются способы вегетативного размножения растений. Вегетативное размножение, в отличие от полового размножения растений, позволяет им быстро и эффективно размножаться, сохраняя генетические особенности материнского растения. В статье рассмотрены основные виды вегетативного размножения, его преимущества и значение в сельском хозяйстве и садоводстве.

**Kalit So'zlar:** Vegetativ ko'paytirish, O'simliklar, Ildiz, Shox, Kichik vegetativ qismlar, Qishloq xo'jaligi, Bog'dorchilik, Genetik barqarorlik, qalamcha, payvandtag, payvandust.

**Keywords:** Vegetative propagation, Plants, Root, Branch, Small vegetative parts, Agriculture, Horticulture, Genetic stability, pencil, welder, welder.

**Ключевые слова:** Вегетативное размножение, Растения, Корень, Ветвь, Мелкие вегетативные части, Сельское хозяйство, Садоводство, Генетическая стабильность, карандаш, сварщик, сварщик.

Vegetativ ko‘payish - bu o‘simliklarning jinsiy ko‘payishsiz, ya'ni urug‘larsiz ko‘payish jarayonidir. Bu usul asosan bir hujayrali va ko‘p hujayrali o‘simliklarda kuzatiladi. Vegetativ ko‘payishning biologik ahamiyati o‘simliklarning tez va samarali tarzda ko‘payishini ta'minlashda yotadi. Vegetativ ko‘payish o‘simliklar dunyosida keng qo‘llaniladigan, tezkor va samarali tarzda avlod qoldirish usullaridan biridir. Bu jarayon nafaqat tabiiy holda, balki inson tomonidan turli madaniy usullar yordamida ham amalga oshiriladi. Vegetativ ko‘payishning keng qo‘llanilishi, o‘simliklarning genetik barqarorligini saqlash va muhitga tez moslashuv imkonini beradi. Ba'zi o'simliklar vegetativ ko'paytirish orqali sharoitlarga tez moslashadi.

#### Biologik ahamiyati

1. Tezkor ko‘payish: Vegetativ ko‘payish orqali o‘sib chiqqan o‘simliklar ota o‘simlikning genetik xususiyatlarini to‘liq saqlagan holda tez va oson ko‘payadi. Bu usul bilan ko‘paytirilgan o‘simliklar bir-biriga juda o‘xshash bo‘lib, bu ularning xususiyatlarini saqlab qolish imkonini beradi.

2. Genetik barqarorlik: Vegetativ ko‘payish orqali olingan o‘simliklar otanalari bilan deyarli bir xil genetik tuzilishga ega bo‘ladi. Bu esa muayyan xususiyatlarini (masalan, meva sifati, kasalliklarga chidamlilik) avlodlarga o‘tkazishda muhim ahamiyatga ega.

3. Ekstremal sharoitlarda hayotiylik: Ba'zi o'simliklar ekstremal ekologik sharoitlarda, masalan, qurg‘oqchilik yoki tuproqning sho‘rlanishida ham omon qolish va ko‘payish qobiliyatiga ega. Vegetativ ko‘payish usullari bu kabi sharoitlarda tez moslashuvchanlik va tarqalishni ta'minlaydi.

Vegetativ ko'paytirish usullari qishloq xo'jaligi va bog'dorchilikda keng qo'llaniladi. Masalan, ko'plab fermerlar meva daraxtlarini va sabzavotlarni vegetativ ko'paytirish orqali ishlab chiqarishni oshiradi. Shu bilan birga, ba'zi bog'bonlar o'z bog'larida yangi turlarni yaratish uchun vegetativ usullardan foydalanadilar. Vegetativ ko'paytirish qishloq xo'jaligi va bog'dorchilikda muhim ahamiyatga ega. U o'simliklarni tez va samarali ko'paytirish imkonini beradi, shu bilan birga, ishlab

chiqarish jarayonlarini soddalashtiradi va daromadni oshiradi. Vegetativ ko'paytirish jarayoni natijasida o'simliklar tezda ko'payadi, bu esa ishlab chiqarishni oshiradi. Boshqa tomondan, vegetativ ko'paytirishning ba'zi usullari atrof-muhitga zarar yetkazishi mumkin, masalan, ba'zi kasalliklar tarqalishi ehtimoli. O'simliklarni vegetativ ko'paytirish — bu tabiiy yoki sun'iy yo'llar orqali o'simliklarni ko'paytirish jarayoni bo'lib, asosan, ularning vegetativ qismidan foydalaniladi. Ushbu jarayon bir qator afzalliklar va muammolarni o'z ichiga oladi.

**Genetik barqarorlik:** Olingan o'simliklar onasi o'simlik bilan bir xil genetik xususiyatlarga ega.

**Tez rivojlanish:** Vegetativ ko'paytirish jarayoni orqali o'simliklar tez o'sadi va o'z ildizlarini tezda rivojlantiradi.

**Muayyan sharoitlarga moslashuvchanlik:** Vegetativ ko'paytirish ba'zi o'simliklarning maxsus sharoitlarga yaxshi moslashishiga yordam beradi.

Yana shular bilan bir qatorda vegetativ ko'paytirishning kamchiliklari ham mavjud. Yani ular: **Kasallik Tarqalishi:** Agar onasi o'simlikda kasallik bo'lsa, u yangi o'simliklarga ham o'tishi mumkin. **Genetik xilma-xillikning kamayishi:** Vegetativ ko'paytirish, ko'pincha genetik xilma-xillikni kamaytiradi, bu esa o'simliklarning barqarorligini ta'sir qilishi mumkin. **Boshqa o'simliklarga bo'lgan raqobat:** Vegetativ ko'paytirish natijasida tez ko'payadigan o'simliklar ekosistemalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

**Shoxlardan ko'paytirish:** O'simlikning shoxlarini kesib olib, ularni suvda yoki tuproqda o'stirish. Bu jarayon, gul va mevali o'simliklarda juda samarali.

**Ildizlar yordamida ko'paytirish:** O'simliklarning ildizlaridan foydalanib yangi o'simliklar hosil qilish. Bu usul, masalan, piyoz va kartoshka kabi o'simliklarda keng qo'llaniladi.

**Qalamcha:** O'simliklarni qalamchalardan ko'paytirish, o'simlikshunoslikda muhim xo'jalik ahamiyatga ega. O'simliklarning novdasidan qirqib tayyorlangan va keyinchalik o'stirish uchun xizmat qiladigan qismi qalamcha deb yuritiladi.

**Payvandlash:** deb o'simlikning kurtagi yoki kurtaglari bor qismini o'simlikka ko'chirib o'tkazishga aytiladi. O'tkaziladigan o'simlik payvandust, payvandlanadigan o'simlik esa payvandtag deb yuritiladi.

**Xulosa:** O‘simliklarni vegetativ ko‘paytirish — bu zamonaviy agrar tizimlarning ajralmas qismi. Ushbu jarayon orqali o‘simliklar tez, samarali va genetik jihatdan barqaror ravishda ko‘paytiriladi. Vegetativ ko‘paytirish usullari o‘simliklarning sifatini saqlab qolish va ularni samarali yetishtirish imkonini beradi. Shuning uchun, ushbu metodlarni o‘rganish va rivojlantirish qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilik sohalarida muhimdir. O‘simliklarni vegetativ ko‘paytirish — bu o‘simliklarning ko‘payishida samarali va muhim usuldir. Ular nafaqat genetik barqarorlikni saqlab qolish, balki tez rivojlanish imkoniyatini ham beradi. Biroq, ushbu jarayondan foydalanganda ehtiyotkorlik bilan yondashish va kasalliklarni nazorat qilish muhimdir. Bunday yondashuv qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilik sohalarida muvaffaqiyatli natijalarga erishishda yordam beradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:**

1. Abdullayev, A. (2010). O‘simliklarni Ko‘paytirish Texnologiyalari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va Suv xo‘jaligi vazirligi.
2. Hasanov, M. (2015). Bog‘dorchilik va O‘simliklarni Yetishtirish. Toshkent: O‘zbekiston davlat qishloq xo‘jaligi universiteti.
3. Isroilov, M. (2018). O‘simliklar Biologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
4. A‘zimov, S. (2017). O‘simliklarni Vegetativ Ko‘paytirish. Tashkent: Fan va texnologiya.
5. Tashkent, R. (2020). Agrotexnologiya: O‘simliklar va Ularning Ko‘payishi. Toshkent: O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti.
6. C.M.Mustafayev. Toshkent “ O‘zbekiston” 2002

**MAKTABGACHA TAYYORLOV YOSHIDAGI BOLALARNI  
TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA “KLASTER”  
USULIDAN FOYDALANISH**

**Rayimqulova Maftuna Abduhakim qizi**

**Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti**

**Annotatsiya**

Ushbu maqolada maktabgacha tayyorlov yoshidagi bolalarni tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda qo'llaniladigan “Klaster” usulining afzalliklari, mazkur usulni qo'llashning bosqichlari hamda natijalari haqida fikr bildirilgan.

**Kalit so'zlar:** tanqidiy fikrlash, aqlning tanqidiyligi, intellektual qobiliyat, “Klaster” usuli, vizual miya hujumi.

**Аннотация**

В данной статье рассматриваются преимущества метода «Кластер», используемого в развитии критического мышления детей дошкольного возраста, этапы и результаты использования этого метода.

**Ключевые слова:** критическое мышление, критическое мышление, интеллектуальные способности, метод «Кластер», визуальный мозговой штурм.

**Abstract**

This article discusses the advantages of the "Cluster" method used in developing critical thinking of preschool children, the stages and results of using this method.

**Key words:** critical thinking, critical thinking, intellectual ability, "Cluster" method, visual brainstorming.

Bugungi zamonaviy yosh avlodni kognitiv faoliyat bilan shug'ullanishga undash, axborot-kommunikatsiya sohasida maqsad sari yo'l topish nihoyatda qiyin. Maktabgacha ta'lim tashkilotigacha yoshdagi bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'limiga qadam qo'yganda ko'pincha barcha maktabgacha ta'lim tashkiloti fanlari bo'yicha o'quv materialini idrok etish bosqichidayoq jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Buning sababi tafakkurning va birinchi navbatda,



tanqidiy fikrlashning yetarlicha yuqori darajada rivojlanmaganligidir, Va bu zamonaviy dunyoda yangi asrga kognitiv madaniyatning yangi ko'rinishi bilan qadam qo'yayotgan odam uchun juda muhimdir.

Aqlning tanqidiyligi - bu insonning o'zini va boshqa odamlarning fikrlarini xolisona baholash qobiliyati, barcha ilgari surilgan qoidalar va xulosalarni diqqat bilan va har tomonlama tekshirib ko'rish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash, insonga shaxsiy va kasbiy hayotda o'z ustuvorliklarini aniqlashga yordam beradi, axborot, tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish, o'z qarorlarining oqibatlarini bashorat qilish va ular uchun javobgar bo'lish qobiliyatini rivojlantiradi hamda birgalikdagi faoliyatda muloqot madaniyatini rivojlantirish imkonini beradi, tanlangan tanlov uchun individual javobgarlikni o'z ichiga oladi, individual ish madaniyati darajasini oshiradi.

Tanqidiy fikrlash fikrlash jarayonining eng muhim funksiyalari hisoblangan xulosalarimizga olib kelgan mulohazalarni yoki qaror qabul qilishda biz hisobga olgan omillarni, o'zini baholashni o'z ichiga oladi. M.V. Klarinaning so'zlariga ko'ra. tanqidiy fikrlash - bu oqilona, aks ettiruvchi fikrlash bo'lib nimaga ishonish yoki qanday harakat qilish kerakligini hal qilishga qaratilgan. Shu tarzda tushunilgan holda, tanqidiy fikrlash qobiliyat (ko'nikma) va moyilliklarni (munosabatlarni) o'z ichiga oladi.

**Tanqidiy fikrlash** inson intellektual faoliyatining yuqori darajasi bilan ajralib turadigan turlaridan biridir. Bu atama deyarli barcha aqliy faoliyatga tegishli bo'lishi mumkin. Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan o'rganish nafaqat o'zlashtirish uchun ma'lumotni faol ravishda qidirishni, balki ko'proq narsani o'z ichiga oladi: o'rganganlarini o'z tajribalari bilan bog'lash, shuningdek, o'rganganlarini bilim sohasidagi boshqa tadqiqotlar bilan solishtirish. Tarbiyalanuvchilar olingan ma'lumotlarning ishonchligi yoki vakolatiga shubha qilish, dalillarning mantiqiyligini tekshirish, xulosalar chiqarish, uni qo'llash uchun yangi misollar yaratish, muammoni hal qilish imkoniyatlarini ko'rib chiqish va hokazo huquqiga ega.

Olimlarning ta'kidlashicha, axborotning tez o'sishi bilan bog'liq bo'lgan tez o'zgarib borayotgan zamonamizda tafakkur tarkibida inson bilimlari hajmi yuqori sur'atlarda ortib bormoqda. Ammo mantiqiy qonunlarni o'zlashtirish nuqtai nazaridan fikrlash jarayoni, qoida tariqasida, o'z-o'zidan davom etadi. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyati samaradorligi, afsuski, ularning imkoniyatlaridan ancha orqada qolmoqda va zamonaviy ta'lim vazifalariga to'liq javob bermaydi.

Fikrlash jarayoni tayyor yechimga ega bo'lmagan vazifa yoki muammo yuzaga kelganda boshlanadi. Kognitiv faoliyat uchun motivatsiyani qanday oshirish mumkin? Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim jarayoniga qanday jalb qilish kerak? Bugungi kunda har bir tarbiyachi-pedagog bu savollarni beradi. Faqatgina

turli xil o'qitish usullaridan malakali foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarni kognitiv va tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanishga undaydigan sharoitlarni yaratishga imkon beradi. Ammo samaraliroq fikrlashni o'rganish mumkinmi? Aqlning boshqa sifatlari kabi tafakkur ham rivojlanishi mumkin. Tafakkurni rivojlantirish fikrlash qobiliyatini rivojlantirish demakdir. O'quv jarayonining samaradorligi uchun to'g'ri texnologik usullarni tanlash, ularni muvaffaqiyatli birlashtirish va ularni allaqachon tanish bo'lgan an'anaviy o'qitish shakllari doirasiga moslashtirish qobiliyati muhimdir.

Tanqidiy fikrlash faol, ijodiy usullar sari qadamdir. Agar biz bolani qobiliyatli shaxs qilib tarbiyalamoqchi bo'lsak, uni shunchaki ma'lumotlar bilan to'ldirishimiz emas, balki uni tanqidiy fikrlashga undashimiz, ya'ni olingan ma'lumotlar asosida o'z xulosalarini chiqarishimiz, mulohaza yuritishimiz va to'g'ri savollar berishimiz kerak. Mazkur natijalarga erishishimizda esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladigan eng keng tarqalagan usullardan biri "Klaster" usulini ko'rib chiqamiz.

Klaster (inglizcha: cluster accuulation) — bir necha bir xil elementlarning birlashmasi bo'lib, ularni ma'lum xususiyatlarga ega bo'lgan mustaqil birlik sifatida ko'rish mumkin.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bo'alarga ma'lum bir mavzu singdirilganda yuzaga keladigan aqliy jarayonlarni tasavvur qilish imkonini beradigan materialni grafik tarzda tartibga solish usuli hisoblangan "Klaster" usuli "vizual miya hujumi" deb ham ataladi.

"Klaster" - bu tanqidiy fikrlash texnologiyasini rivojlantirish texnikasi bo'lib, u bolaga grafik dizayn yordamida ma'lum bir mavzu bo'yicha materialni umumlashtirish va tizimlashtirish imkonini beradi. Markazda asosiy tushuncha - mavzu yoziladi yoki chiziladi. Markaziy rasmdan (so'zdan) cho'zilgan nurlar yaqinida kalit bilan bog'liq tushunchalar chiziladi yoki yoziladi. Hamma bolalar o'qiy olmagan uchun siz tasvirlangan yoki aralashgan "Klasterlar" dan (rasmlar, fotosuratlar, chizmalar, diagrammalar) foydalanishingiz mumkin. "Klaster" ni yaratishda unga aqlga kelgan hamma narsani yozib oling, iloji boricha ko'proq ulanishlarni o'rnatishga harakat qiling. Chizmalar uchun katta qog'ozi yetarli, lekin agar bolalar ko'p bo'lsa, unda siz bir nechta varaqni yopishtirishingiz kerak. Klaster bir necha kun davomida guruhda bo'ladi, bolalar vaqti-vaqti bilan uning oldiga kelishadi, unga qarashadi va bir-birlari bilan gaplashadilar. Shunday qilib, bolalar, agar xohlasalar, ularga qaytish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Klaster maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyatini faollashtiradi: savollar berish, asosiy narsani ta'kidlash, taqqoslash, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Klasterning ko'p qirraliligi shundaki, ushbu texnikadan barcha maktabgacha ta'lim tizimining barcha pedagoglari, jumladan tarbiyachilar, nutq terapevtlari, psixologlar va boshqa mutaxassislar foydalanishlari mumkin.

**Klasterlar ustida ishlashdatorbiyachi quyidagi qoidalarga amal qilishingiz kerak:**

1. Xayolingizga kelgan hamma narsani yozishdan qo'rqmang.
2. Tasavvuringiz va sezgingizga erkinlik bering.
3. Vaqt tugamaguncha yoki g'oyalar tugaguncha ishlashda davom eting.
4. Iloji boricha ko'proq aloqa o'rnatishga harakat qiling.
5. Oldindan belgilangan rejaga amal qilmang.

Klaster yaratish bosqichlari quyidagilardan iborat:

1-bosqich - g'oya yoki mavzuning "yuragi" bo'lgan bo'sh varaqning o'rtasiga kalit so'z yoziladi.

2-bosqich - so'z atrofida ular ushbu mavzu bo'yicha eslagan hamma narsani yozadilar - g'oyalar, faktlar, tasvirlarni ifodalash, ushbu mavzuga mos keladi.

3-bosqich - tizimlashtirish amalga oshiriladi. Xaotik yozuvlar tarkibning qaysi tomoni ma'lum bir qayd etilgan tushuncha yoki faktni ("sayyora va uning sun'iy yo'ldoshlari" modeli) aks ettirishiga qarab guruhlariga birlashtiriladi.

4-bosqich - yozayotganda paydo bo'lgan so'zlar asosiy tushunchaga to'g'ri chiziqlar orqali bog'lanadi. Har bir "sun'iy yo'ldosh" o'z navbatida "sun'iy yo'ldoshlarga" ham ega va yangi mantiqiy aloqalar o'rnatiladi.

Natijada bizning fikrlarimizni grafik tarzda aks ettiruvchi va ushbu mavzuning axborot maydonini aniqlaydigan tuzilma paydo bo'ladi.

Klaster usuli turli mavzularni o'rganishda o'quv faoliyati davomida qo'llanilishi mumkin. Ushbu usuldan foydalanganda ish shakli mutlaqo har qanday bo'lishi mumkin: individual, guruh va jamoa. U qo'yilgan maqsad va vazifalarga, o'qituvchi va bolalar jamoasining imkoniyatlariga qarab belgilanadi. Bir shakldan ikkinchisiga oqish joiz. Masalan, bu individual ish bo'lishi mumkin, bu erda har bir bola o'z klasterini yaratadi. Yangi bilimlar paydo bo'lganda, shaxsiy chizmalar asosida va olingan bilimlarni hisobga olgan holda o'tilgan materialni birgalikda muhokama qilish sifatida umumiy grafik diagramma tuziladi. Klaster o'quv faoliyati davomida ishni tashkil qilish usuli sifatida va individual vazifa sifatida ishlatilishi mumkin.

Ikkinchi holda, maktabgacha tarbiyachining uni tuzishda biroz tajribaga ega bo'lishi muhimdir.

**Klasterdan foydalanish quyidagi afzalliklarga ega:**

1) Ushbu usul bolalarga katta hajmdagi ma'lumotlarni qamrab olish imkonini beradi;

2) o'quv jarayoniga jamoaning barcha a'zolarini jalb qiladi, ular bunga qiziqishadi;

3) bolalar faol va ochiq, chunki ular xato qilishdan yoki noto'g'ri hukm chiqarishdan qo'rqmaydilar.

**Ushbu usuldan foydalanish davomida maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi ko'nikmalar shakllanadi va rivojlanadi:**

savol berish qobiliyati;

asosiy narsani ta'kidlash;

sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish va xulosalar chiqarish;

muammoni yaxlit tushunib, xususiylikdan umumiylikka o'tish;

solishtirish va tahlil qilish;

analogiyalarni chizish.



**Klaster usulidan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarga qanday foyda keltiradi?**

Klasterdan foydalanish tizimli fikrlashni rivojlantiradi, bolalarni nafaqat o'quv materialini, balki ularning qadr-qimmatini mulohazalarini tizimlashtirishga

o'rgatadi, bolalarni kuzatishlar, tajribalar va olingan yangi bilimlar asosida shakllangan o'z fikrlarini rivojlantirish va ifoda etishga o'rgatadi, bir vaqtning o'zida ko'rib chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi. bir nechta pozitsiyalar va axborotni ijodiy qayta ishlash qobiliyati.

Klaster usulidan foydalangan holda o'quv faoliyati maktabgacha yoshdagi bolaga o'zini namoyon qilish, masala bo'yicha o'z qarashlarini ifodalash va ijodiy faoliyat erkinligini beradi. Umuman olganda, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan noan'anaviy texnologiyalar o'quvchilarning ishtiyoqini oshiradi, hamkorlik muhitini yaratadi va bolalarda o'z-o'zini hurmat qilish tuyg'usini shakllantiradi, ularda ijodiy erkinlik tuyg'usini uyg'otadi.



### **Klaster usulidan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarga qanday imtiyozlar beradi?**

Klasterdan foydalanish tizimli fikrlashni rivojlantiradi, bolalarni nafaqat o'quv materialini, balki ularning qadr-qimmatini mulohazalarini tizimlashtirishga o'rgatadi, bolalarni kuzatishlar, tajribalar va olingan yangi bilimlar asosida shakllangan o'z fikrlarini rivojlantirish va ifoda etishga o'rgatadi, bir vaqtning o'zida ko'rib chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi. bir nechta pozitsiyalar va axborotni ijodiy qayta ishlash qobiliyati.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi bolalarda ongli qarorlar qabul qilish, axborot bilan ishlash va hodisalarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu usul har qanday yoshdagi bolalar bilan ishlash va turli faoliyat turlari uchun javob beradi. Masalan, sayyora va oy klasteridan foydalanib, bolalar tabiat, shahar yoki kosmos kabi mavzularni o'rganishlari mumkin. Klasterlarning ko'p qirraliligi ularning mavjudligi va maktabgacha ta'lim

tashkilotlarining barcha pedagog-tarbiyachilari tomonidan foydalanish imkoniyatidir.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: Технология развития. Пособие для учителя. Альянс «Дельта», 2003.

2. Загашев И. О., Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В., Учим детей мыслить критически. -С-Пб: “Альянс “Дельта” совм. С издательством “Речь”, 2003.

3. Акименко В. М. Новые педагогические технологии: Учеб. -метод. пособие. Ростов н/Д., 2008

4. Батяева С.В., Мохирева Е.А. От слов к фразе. Где мы были? Что узнали? Давай поговорим!- М.: Бинوم детства, 2018.

5. Гин С.И. Занятия по ТРИЗ в детском саду: пособие для педагогов дошкольных учреждений. - 4-е изд. - Минск: ИВЦ Минфина, 2008.

6. Куликовская Т.А. Развитие речи детей младшего дошкольного возраста. 3-4 года. – М.: Детство-Пресс, 2018.

**OUTLINE  
VOLUME-1, ISSUE-9**

<b>1.</b>	<b>BUSINESS NEGOTIATIONS AND DIGITAL TOOLS IN THE AREA OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION ( BASED ON ENGLISH AND UZBEK MATERIALS).</b> Behzodova Shaxruza Munisjonovna	<b>5-8</b>
<b>2.</b>	<b>JAHON SIYOSATIDA GLOBALLASHUVNING O‘RNI</b> Tog‘aymurodov Jamoliddin Kamoliddin o‘g‘li Toshtemirova Gulzabar Majnunovna	<b>9-11</b>
<b>3.</b>	<b>THE EFFECT OF STIMULATORS ON GRAIN QUALITY OF THE SOYBEAN VARIETIES</b> Usmonova Shokhista Usman kizi, Khayrullaev Sardor Shamsiddin ugli	<b>12-20</b>
<b>4.</b>	<b>WORKWEAR FOR EXTREME COLD CONDITIONS</b> Gaybullaeva Nargiza Zayniddinovna	<b>21-23</b>
<b>5.</b>	<b>Хорижий тиллардаги рекреатив кўрсатувларни тайёрлашга ёндашув (“Foreign languages” телеканалли мисолида)</b> Иркаева Нилуфар Хусанжон қизи	<b>24-30</b>
<b>6.</b>	<b>THE ROLE OF MULTIMEDIA ELEMENTS IN THE PREPARATION OF PORTRAIT LONGRID</b> Iroda Z. Nasimova	<b>31-34</b>
<b>7.</b>	<b>Soliq va soliq tizimini optimallashtirish</b> Pulatova Mohira Baxtiyorovna Rafieva Madina Xusinovna	<b>35-38</b>
<b>8.</b>	<b>The study of digital tools and business negotiations in cross-cultural communication ( based on Uzbek and English languages)</b> Behzodova Shaxruza Munisjonovna	<b>39-41</b>
<b>9.</b>	<b>Tashkent Perfect University</b> Sharipova Shohzoda Jamshid qizi	<b>42-44</b>
<b>10.</b>	<b>АБДОМИНАЛЬНАЯ ФОРМА БОЛЕЗНИ ВИЛЬСОНА-КОНОВАЛОВА У ДЕТЕЙ</b> А.В. Муратходжаева Е. Хамдамова	<b>45-46</b>

11.	<b>THE ISSUE OF SUBSTITUTION RELATED TO NONVERBAL MEANS OF COMMUNICATION IN TRANSLATION OF LITERARY TEXTS</b> Ziynat Djumanazarovna	47-50
12.	<b>PATHOMORPHOLOGICAL CHANGES IN NEONATES WITH HYALINE MEMBRANE DISEASE</b> Mirzabekova O. A., Eshmamatov O. F., Turaxodjayeva S.S.	51-52
13.	<b>IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA MARKETING STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISHNING ZARURIYATI</b> Siddiqov Mo‘minjon Yunusovich Qo‘ng‘irov Begzod Keldibek o‘g‘li	53-57
14.	<b>TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI</b> Yulduz Axmedova Arslonboyeva Dilnavoz	58-62
15.	<b>ҲАЛЮЛ РАҚОБАТ БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИНГ МУҲИМ ОМИЛ</b> Равшан ХИДОЯТОВ Убайдулла Холмурзаев	63-67
16.	<b>МАМЛАКАТ ОЗИҚ-ОВҚАТ КОРХОНАЛАРИДА МАHSULOT SIFATINI TA‘MINLASHDA ХАВФСИЗЛИК ТИЗИМИНИНГ О‘РНИ</b> B. Kattakishiyev M.Bikbolatov	68-71
17.	<b>INSON RESURSLARINI BOSHQARISHNING MEZONI</b> Turdimuratov Maqsud Muzaffarovich Orziyev Zuhridin	72-74
18.	<b>SUN'IY INTELLEKT VA ROBOTOTEXNIKA YORDAMIDA ISH JOYLARINI AVTOMATLASHTIRISH.</b> Sulaymonov Jasurbek Bahromjon o‘g‘li	75-78



19.	<b>MOLIYANING IQTISODIY MOHIYATI VA FUNKSIYALARI</b> O‘.Xolbo‘tayev O.Samadov	79-83
20.	<b>Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида молиявий инвестицияларнинг ўрни ва унинг ривожланиш истикболлари</b> Бахтиёр Соаткулов Эркин Фозилов	84-87
21.	<b>KOMPLEKS SONLAR MAVZUSINING AMALIYOTDA TATBIQI</b> Normuhamedova Dilrabo Baxtiyor qizi	88-91
22.	<b>МЕХАНИЗМЫ ОЦЕНКИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЕЙ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ</b> Турсинова Зохида Шарабидиновна	92-99
23.	<b>The Application of Psycholinguistic Principles to the study of Bilingual Learning</b> Shokhsanam Rashid kizi Ibragimova	100-103
24.	<b>INNOVATSIYA TARAQQIYOT ASOSI</b> D.Bayzakova A.Xabibullayev	104-106
25.	<b>Изменение подхода в работе с кадрами в условиях цифровой трансформации</b> Исмадияров Яшин Уткирович, Рахиммирзаев Санжар Ботурович, Набиулина Луиза Махмудовна, Матназарова Мехрибон Бахтияровна, Бегатов Жахангир Мухаммаджонович,	107-112
26.	<b>CRUSADES: RELIGIOUS AND POLITICAL OBJECTIVES, AND THEIR IMPACT ON WORLD HISTORY</b> Zulkaynarov Sarvar Alisherovich	113-117
27.	<b>ХИРУРГИЧЕСКАЯ ТАКТИКА ПРИ РЕЦИДИВНЫХ ЗАВОРОТОВ СИГМОВИДНОЙ КИШКИ</b> Ф.А. Хаджибаев <sup>1</sup> , Ф.Б. Алиджанов <sup>2</sup> , Ф.К. Гуломов <sup>1</sup> , Жураев Жасур Нурали угли <sup>1</sup>	118-120

28.	<b>Imom Ismoil Al-Buxoriy qarashlarida ayollar bilan bog'liq mavzularni o'rganishning nazariy asoslari</b> <b>Ulfatillayeva Sayyora Sobirjon qizi</b>	<b>121-125</b>
29.	<b>NAVIGATING SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN A MULTILINGUAL SOCIETY</b> <b>Bakhromova Marjona</b>	<b>126-128</b>
30.	<b>IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK CULTURES: TRANSLATION AND APPLICATION</b> <b>Kuziboyeva Sevinch Sherpolatovna</b>	<b>129-134</b>
31.	<b>Challenges in Translating English Stories into Uzbek: Linguistic, Cultural, and Contextual Barriers</b> <b>Matchanova Mokhinur</b>	<b>135-138</b>
32.	<b>Tarbiyaning paydo bo'lishi va tarixiy rivojlanishi.</b> <b>Abduvaliyeva Maftuna G'ulom qizi</b>	<b>139-142</b>
33.	<b>Bola tarbiyasida ertaklarning pedagogik psixalogik xususiyatlari</b> <b>Ahmedova Munisa Shukurullo qizi</b>	<b>143-145</b>
34.	<b>The role of Father in the upbringing of a child</b> <b>Samadov Og'abek Xolmurod o'g'li</b>	<b>146-149</b>
35.	<b>EXACT DIFFERENTIAL EQUATIONS. INTEGRATING FACTOR</b> <b>O'ralova Maqsuda Izzatilla qizi</b>	<b>150-154</b>
36.	<b>EHTIMOLLAR NAZARIYASI VA STATISTIKANING ZAMONAVIY HAYOTDAGI AHAMIYATI</b> <b>Doniyarov Sanjar Jahongirovich</b>	<b>155-159</b>
37.	<b>BADIIY MATNNI LINGVISTIK TAHLIL QILISH ASPEKTLARI</b> <b>Botirova Rayxona</b>	<b>160-164</b>
38.	<b>Xususiy kapitalning tijorat banklari moliyaviy barqarorligidagi roli</b> <b>Xudoyberdiyev Abdulla Gulom ugli</b>	<b>165-168</b>
39.	<b>ALLERGIK OFTALMOPATOLOGIYALARDA OLOPATADIN GIDROKLORID 0.1% TARKIBLI KO'Z TOMCHISINI SAMARADORLIGINI BAHOLASH</b> <b>Sarvarxon Akmaljon o'g'li Yuldashov</b>	<b>169-171</b>

	<b>Abdulxamid Ma'rufjon o'g'li Sodiqov</b>	
<b>40.</b>	<b>Ayollar hayotida o'z jinsini qabul qilolmaslikning jiddiy oqibatlarini tahlili. D.M.Obidova.</b>	<b>172-173</b>
<b>41.</b>	<b>Bank daromadlari va xarajatlari balansini samarali boshqarish strategiyalari Fayziyev Burxon Zuxriddinovich</b>	<b>174-178</b>
<b>42.</b>	<b>Davlat moliyaviy nazoratida muhim moliyaviy xavflarni aniqlash va baholash Maxmudov Lazizjon</b>	<b>179-182</b>
<b>43.</b>	<b>SOLIQ VA BOJXONA TO'LOVLARINING IQTISODIY MOHIYATI O'.Baytanov R.Akbaraliyeva</b>	<b>183-186</b>
<b>44.</b>	<b>BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI SPORTGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Eshpo'latova Dilnoza Mamaniyoz qizi</b>	<b>187-190</b>
<b>45.</b>	<b>Bank auditida muhimlik va auditor riskini takomillashtirish Maxmirzayev Abdusattor Tolibjon o'g'li</b>	<b>191-195</b>
<b>46.</b>	<b>Jismoniy shaxslarga deklaratsiya asosida soliq solish, qonunchilik va amaliyot uyg'unligi Sodiqov Mirjalol Qurbonovich</b>	<b>196-200</b>
<b>47.</b>	<b>KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI MUXTOROVA MUJGONA A'ZAMJON QIZI</b>	<b>201-203</b>
<b>48.</b>	<b>РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОЙ КОНСТРУКТИВНОЙ СХЕМЫ ВИНТОВОГО КОНВЕЙЕРА. К.К.Юлдашев.</b>	<b>204-209</b>
<b>49.</b>	<b>“QULOQ QILISH” SIYOSATI VA “QULOQLAR SURGUNI” MUAMMOSINING YORITILISHI Turg'unov Shaxzodbek Muhammadjon o'gli</b>	<b>210-214</b>

50.	<b>SEASONAL AND TOTAL WATER CONSUMPTION IN GROWING ALOE (ALOE ARBORÉSCENS) MEDICINAL PLANT OUTDOOR AND IN GREENHOUSE WITH DRIP AND SPRINKLER IRRIGATION METHODS</b> Irismetova Nodira Usman kizi	215-216
51.	<b>Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili sinfdan tashqari mashg'ulotlarda og'zaki nutqini rivojlantirish metodlari</b> Tursunova Saida Isakovna	217-220
52.	<b>SANATKOR SPORTCHILAR: IJOD VA JISMONIY MAHORAT O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK</b> Otaqova Shaxnoza Madyorovna	221-223
53.	<b>UYUSHMAGAN YOSHLAR KELIB CHIQISH SABABLARI</b> Otabayeva Fotima Kamol qizi	224-229
54.	<b>LEFT VENTRICULAR DYSFUNCTION IN INFANTS WITH COARCTATION OF AORTA</b> Turaev B.B. Abralov Kh.K., Babaev A.O., Ibragimov N.Sh.	230-231
55.	<b>WAYS TO IMPROVE THE MECHANISM OF FINANCING AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT</b> Jasurbek Sobirovich Suyarov	232-236
56.	<b>RAQAMLI VALYUTALAR VA ULARNING AN'ANAVIY MOLIYA TIZIMIGA TA'SIRI</b> Sharopov Fayzullo	237-241
57.	<b>Boshlang'ich sinfda 4 K modeli asosida o'qitish zamonaviy ta'lim taraqqiyotidagi o'rni</b> Normamatova Farzona Nurali qizi S. Q. Eshboyeva.	242-246
58.	<b>TALABALARDAGI O'QISH MOTIVATSIYASI RIVOJLANISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR</b> Jumaboyeva Mahliyo Xudaybergan qizi	247-252
59.	<b>Ot yasovchi qo'shimchalarning asos valentlikka ta'siri</b> Azimqulov Ma'rufjon Xakimjon o'g'li	253-256

60.	<b>REGULATION OF COMMON PROCESSES BETWEEN SUPPLY AND LOGISTICS IN THE TEXTILE INDUSTRY</b> Israilov Madaminjon Mukhsinovich	257-262
61.	<b>Banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish</b> Botirov Asilbek Ismatovich B. Mengliqulov	263-266
62.	<b>Tijorat banklarida raqamli depozit xizmatlari va ularning xisobi</b> Jumayeva Iroda Jahanovna	267-270
63.	<b>Soliq auditi natijasida paydo bo'ladigan soliq risklari va ularni minimallashtirish yo'llari</b> Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li	271-273
64.	<b>Soliq tekshiruvlarining moliyaviy hisobotlarga ta'siri va risklarni boshqarish</b> Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li	274-278
65.	<b>O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BYUDJET TAQCHILLIGI: MUOMMOLAR VA YECHIMLAR</b> Eshnazarov Shahriyor Dilmurod o'g'li	279-285
66.	<b>ONLAYN SAVDO JARAYONLARIDA MAHSULOTLAR HARAKATINI BOSHQARISH VA BAHOLASH AXBOROT TIZIMLARI VA MODELLARI</b> Nazarova G.N Ibragimova Nargiza Samandar qizi	286-289
67.	<b>The role of moral values in human development and society</b> Shamshetov Timur	290-293
68.	<b>TOSHKENTDA JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING SHAHAR AHOLISI IJTIMOY HAYOTIGA TA'SIRI (1890-1917)</b> Abduxamidova Mavlyuda Abduvaxidovna	294-296
69.	<b>Yuksak suv o`simliklarining ekologik guruhlari,tur tarkibi va ularning ahamiyati (Xorazm viloyati sharoitida)</b> K.R .Yo`ldashev, O.B.Xasanova, Ch.T.Salayeva, K.K.Ibragimova	297-302

70.	<b>EFFECT OF BIOSTIMULATORS APPLICATION ON SEEDLING THICKNESS OF SAREPT MUSTARD (BRASSICA JUNCEAE CZERN.) VARIETIES</b> Iminov Abduvali Abdumannobovich Khamdamova Mairamkhan Rustam kizi	303-307
71.	<b>THE EFFECT OF SEED SOWING RATES AND FERTILIZATION LEVELS ON THE FORMATION OF YIELD COMPONENTS IN CHICKPEA VARIETIES</b> Otaqulova Dilfuza Azamatovna	308-313
72.	<b>Изучение механизмов развития сахарного диабета</b> Абдукадирова Хуснора ; Хафизова Шахриза Мирзаахмедова Н.А.	314-317
73.	<b>BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH NAZORATIGA TAYYORLASH METODIKASI</b> Ahmadaliyeva Gulhayo Asqarali qizi	318-321
74.	<b>TUBAN O`SIMLIKLARDA NASILLARNING GALLANISHI VA UNING BIOLOGIK AHAMIYATI</b> Mamasidiqova Barnoxon Adaxamjon qizi Tojiboyev Murodali Umaraliyevich	322-325
75.	<b>ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ФОЙДА СОЛИФИ</b> Ў.Байтанов Д.Умарова	326-329
76.	<b>O'quvchilarda kommunikativlik ko'nikmalarini masofaviy ta'lim texnologiyalari orqali shakllantirishning usullari</b> Xoliqova Dilnoza Sirojiddinovna	330-335
77.	<b>Masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarga yozish va gapirish ko'nikmalarini o'rgatish</b> Xoliqova Dilnoza Sirojiddinovna	336-340
78.	<b>O`SIMLIKLARNING VEGETATIV KO`PAYISHINING AHAMIYATI VA XILLARI</b> Dovlataliyeva Shohzoda Shavkatjon qizi Tojiboyev Murodali Umaraliyevich	341-344

<b>79.</b>	<b>MAKTABGACHA TAYYORLOV YOSHIDAGI BOLALARNI TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA “KLASTER” USULIDAN FOYDALANISH Rayimqulova Maftuna Abduhakim qizi</b>	<b>345-351</b>
<b>80.</b>	<b>MUNDARIJA</b>	<b>352-360</b>